Національний книжковий проект

Бібліотека шкільної класики

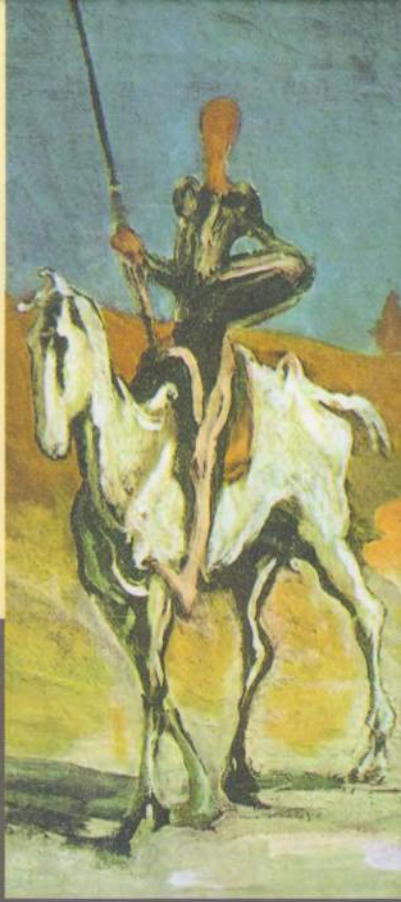

МІГЕЛЬ ДЕ СЕРВАНТЕС СААВЕДРА

ДОН КІХОТ

Мігель де Сервантес Сааведра

ДОН КІХОТ

Роман

Для середнього шкільного віку

Видання третє, без змін

ББК 84.4ІСП
С32

Бібліотека шкільної класики
Заснована 2005 року

Художнє оформлення серії, обкладинка
Тетяни Кущ

Ілюстрації
Густава Доре

Сервантес Сааведра Мігель де.
С32 Дон Кіхот : роман : для серед. шк. віку / Мігель де Сервантес Сааведра ; пер. М. Іванов. — Вид. 3-тє, без змін. — К. : Національний книжковий проект, 2011. — 464 с. — (Бібліотека шкільної класики).
ISBN 978-617-592-131-9

Роман класика іспанської літератури Мігеля де Сервантеса «Дон Кіхот» — один із найгеніальніших творів епохи Відродження — розповідає про пригоди бідного дворянина Алонсо Кіхано, який уявив себе рицарем Дон Кіхотом і разом із вірним зброєносцем Санчо Пансою вирушив у похід проти зла й несправедливості на землі.

ББК 84.4ІСП

ISBN 978-617-592-131-9

© Видавництво «Школа», 2008
© ЗАТ «НКП», 2011

ЧАСТИНА ПЕРША

РОЗДІЛ І

де оповідається про побут та звичаї славнозвісного ідальго[1] *Дон Кіхота Ламанчського*

В Ламанчі, в одному селі, назви якого я не хочу згадувати, жив нещодавно один із тих ідальго, що все майно їхнє — спис, старовинний щит, миршава шкапина та швидкий гончак. Три чверті його прибутків ішло на олью[2], в якій було більше яловичини, ніж баранини, та на вечерю. А вечеря переважно складалася з вінегрету, по суботах — яєшні з салом, по п'ятницях — із сочевиці, а по неділях — іще з якогось голубеняти на додачу. Решту він витрачав на камзол із легкого півсукна, на оксамитові штани й такі самі туфлі; це він носив у свята.

Буденних днів прикрашав себе вбранням із найтоншого сукна свого виробу. Він мав дома ключницю, жінку років за сорок; небогу, яка не дійшла ще й двадцяти літ, а для роботи на дво-

---

[1] Ідальго — дрібний дворянин.

[2] Олья — іспанська страва (різновид гарячого вінегрету).

рі та в полі був у нього хлопець, що мусив уміти і коня сідлати, й орудувати садовими ножицями. Мав наш ідальго років під п'ятдесят. Був він міцно збудований, сухорлявий, з обличчя худорлявий, вставав рано і дуже любив полювати. Кажуть, звали його Кіхада чи Кесада, але є підстава вважати, що звався він Кіхана. Проте це не відіграє великої ролі в нашому оповіданні; досить того, що воно не відбігає й на крок від правди.

Слід також знати, що згаданий ідальго все своє дозвілля (тобто більшу частину року) присвячував читанню рицарських книжок і так захоплено та завзято віддавався цій праці, що забував про лови й навіть про своє господарство. Цікавість і захоплення ідальго дійшли того, що він продав кілька десятин землі, щоб придбати рицарських книжок, і нарешті зібрав їх у своєму домі всі, які лише міг дістати. Серед цих книжок жодна не сподобалася йому так, як твори славнозвісного Фелісіана Сільванського.

Його проза та плутані вирази здавалися ідальго перлинами, а найбільше, коли йому траплялося читати любовні листи та виклики на бій, де часто стояло таке: «Справедливість несправедливості, що вчинено моїй справедливості, так зменшила моє почуття справедливості, що я справедливо скаржуся до вашої вроди».

Читаючи такі фрази, бідолаха з'їхав із глузду і перестав спати, шукаючи в них змісту, якого не

добрав би й не збагнув би сам Арістотель[1], коли б навмисно ожив для цього. Ідальго турбували рани, що їх дістав дон Бельяніс, бо хоч і визначні лікарі його доглядали, а все ж він не міг позбутися численних шрамів на обличчі й на тілі. А втім, він хвалив автора за обіцянку скінчити ці нескінченні пригоди й багато разів хотів узятися за перо, щоб здійснити це самому. Він, безперечно, зробив би це, і зробив би не без успіху, якби на перешкоді йому не стали інші наполегливі й важливіші думки.

Багато разів сперечався він із місцевим священиком (це була людина вчена й з ученим ступенеміз Сігуенси[2]) про те, хто був кращий рицар — Пальмерін Англієць чи Амадіс Гальський[3]. Але маесе[4] Ніколас — цирульник з їхнього села — казав, що ніхто не вийде проти рицаря Феба, а якщо хто й може рівнятися з ним, то хіба що дон Галаор,брат Амадіса Гальського.

Кінець кінцем, ці книжки так захопили нашого ідальго, що, читаючи їх, він проводив ночі від смерку до ранку й день — від вранішньої до вечірньої зорі. Отак через безсоння та постійне читання він сушив собі мозок і збожеволів. Його фантазія виповнилася всім тим, що він

---

[1] Арістотель — філософ Стародавньої Греції (IV сторіччя до початку нашої ери).

[2] Сігуенса — місто, де за часів Сервантеса був університет, досить занедбаний.

[3] Пальмерін, Амадіс — головні герої рицарських романів, популярних в Іспанії, переважно наприкінці XV і XVI ст. Це — література феодальної верстви, проти якої виступає Сервантес.

[4] Маесе — пан.

вичитав із книжок — чарівництвом, змаганнями, бійками, викликами на бій, ранами, любовними листами, коханням, заздрістю та різною нісенітницею.

Він упевнив себе, що вся ота сила-силенна пригод у книжках — чистісінька правда, і нічого в світі не було для нього правдивішого за них.

Він казав, що Сід Руї Діас[1] був дуже гарний рицар, але не міг рівнятися до рицаря Пломенистого Меча, який одним махом уклав двох надзвичайних і бундючних велетнів. Багато гарного казав він про велетня Морганте[2], що один з усього велетенського роду — чванливого й нечемного — був ввічливий та добре вихований. Та найкраще ставився він до Рейнальда Монтальбанського, а особливо коли бачив, як той виїздив зі свого замку, грабував усе, що тільки міг, і вкрав навіть за морем статую Магомета[3], зроблену, як каже історія, з чистого золота. За те, щоб

---

[1] Сід Руї (Родріго) Діас де Бівар — іспанський рицар, герой іспанської народної поеми, т. зв. романсів про Сіда (історична особа — жив у другій половині XI сторіччя).

[2] Морганте — герой жартівливої поеми «Великий Морганте» італійського поета періоду Високого Відродження Луїджі Пульчі (1432–1484).

[3] Магомет — основоположник магометанської релігії. Симпатії Дон Кіхота — це вияв загального руху європейських держав того часу на схід — Аравію, Месопотамію, Африку й Туреччину. Цей загарбницький рух, що йшов під гаслом боротьби за християнство, характеризував період первісного капіталістичного нагромадження. Багаті країни Близького Сходу з високою культурою в ім'я християнського Бога були зруйновані, розграбовані.

дати доброї прочуханки зрадникові Галалонові, він оддав би ключницю, та й небогу на додачу.

Зрештою, він збожеволів зовсім, і йому вроїлася в голову думка, якої досі не було ще в жодного божевільного. Йому здалося пристойним і конче потрібним — щоб збільшити свою славу і для користі рідного краю — стати мандрівним рицарем. Заради цього він мусив подорожувати по всьому світу зі зброєю та конем, шукати пригод і робити те, що, як він читав, повинні робити всі мандрівні рицарі, тобто карати за різні кривди та наражатися на всякі небезпеки, щоб, перемагаючи їх, укрити своє ім'я вічною славою. Бідолаха уявляв уже себе увінчаним за своє рицарство щонайменше короною Трапезунда[1] і, захопившись цими приємними думками, хутчій почав здійснювати те, чого весь час так жадав.

Передусім він почистив панцер, що належав ще його предкам і багато віків стояв забутий десь у кутку та взявся іржею і цвіллю. Він почистив та направив його якнайкраще, але спостеріг у нім велику нестачу — у шоломі не було забрала і був тільки самий шишак[2]. Але тут стала в пригоді його вигадливість, — зробивши з картону забрало та прикріпивши його до шишака, він надав усьому приладові вигляду цілого шолома. Щоб дізнатися, чи досить він міцний та чи може витримати удар мечем, він узяв свій меч, двічі добре ним рубонув і враз знищив усе, що майстрував цілий тиждень.

---

[1] Трапезунд — місто в Малій Азії.

[2] Шишак — старовинний військовий металевий шолом із вістрям, на кінці якого була невелика кулька (шишка).

Легкість, з якою він порубав на шмаття шолом, йому не сподобалась, і, щоб запобігти небезпеці надалі, він підклав зсередини кілька смуг заліза. Задоволений тепер міцністю шолома, але не зважуючись уже на нову спробу, він одклав його набік, вважаючи за найкращий у світі.

Після цього він пішов подивитись на свою шкапу, і хоч копита в неї були в розколинах, а вад більше, ніж у коня Гонелли[1] (а в того були сама шкура та кістки), йому здалося, що ані Буцефал Александра[2], ані Баб'єка[3] Сіда не можуть із нею рівнятися. Чотири дні вигадував він ім'я своєму коневі, бо ж (казав він сам собі) немає рації, щоб кінь такого славетного рицаря, сам із себе такий добрячий, мав якусь невідому назву. Він силкувався добрати йому ім'я, з якого видно було б, чим був кінь до того, поки ще не належав мандрівному рицареві, і яке нагадувало б те, чим він є тепер. Йому здавалося, що після зміни становища господаря і ім'я коня мусить змінитися на нове — славетне та гучне, що пасувало б до його нового призначення та нової праці. Отак вигадавши, обміркувавши, приклавши, відкинувши та ще вигадавши багато імен, він, кінець кінцем, назвав його Росінантом[4]; це ім'я здавалося йому гучним і змістовним.

---

[1] Гонелла — славетний італійський блазень (XV ст.), герой багатьох анекдотів.

[2] Буцефал — славетний кінь Александра Македонського.

[3] Баб'єка — ім'я коня Сіда.

[4] Ім'я Росінант складається з двох іспанських слів — rocin — кляча, робочий кінь iantes — попереду, себто кінь, що є попереду, — найкращий кінь.

Отак добравши собі до вподоби ім'я коневі, ідальго хотів і собі взяти нове ім'я. На ці роздумування пішов іще тиждень, і нарешті він назвав себе Дон Кіхотом. Проте, згадавши, що Амадіс не задовольнився самим ім'ям Амадіса, а додав до нього ще ім'я свого королівства та рідного краю, бо хотів їх уславити, і тому назвався Амадісом Гальським, наш рицар подумав, що слід і йому додати до свого імені назву свого рідного краю. Отож він і назвав себе Дон Кіхотом Ламанчським, що, як здавалося йому, вказувало на його походження та прославляло його батьківщину. Почистивши зброю, зробивши шолом, назвавши коня, він побачив, що тепер йому треба тільки знайти даму серця і закохатися в неї, бо мандрівний рицар без кохання — однаково, що дерево без листя й без соку. Він казав собі:

— Мабуть, я зустрінуся з яким-небудь велетнем, як це звичайно трапляється з мандрівними рицарями, одразу ж скину його з коня, або розрубаю, або візьму в полон. Тоді конче треба мати даму, до якої його можна послати. Він увійде, схилить коліна перед моєю коханою і скаже принижено й покірно: «Я, велетень Каракульямбро, господар острова Маліндранія. Мене переміг на поєдинку рицар Дон Кіхот Ламанчський, якого ще мало славлять, і послав до вашої милості, щоб ваша величність користувалася мною по своїй волі».

Як же зрадів наш рицар після такої промови, а найбільше, коли знайшов, кого обрати дамою серця! Кажуть, що в сусідньому селі жила вродлива сільська дівчина, в яку він був колись за-

коханий, але вона, кажуть, ніколи цього не знала й не помічала; звали її Альдонса Лоренсо. Їй саме й вирішив він надати титул володарки своїх думок. Добираючи прізвище, що не різнилося б від її справжнього прізвища та одночасно нагадувало б ім'я якоїсь принцеси або знатної дами, він назвав її Дульсінеєю Тобоською (бо вона була родом із Тобоса); ім'я, на його погляд, мелодійне, незвичайне та змістовне, як і всі інші, уже вигадані ним імена.

РОЗДІЛ II

де оповідається про перший виїзд Дон Кіхота з його садиби

Закінчивши це готування, Дон Кіхот не схотів відкладати далі здійснення своїх думок, бо гадав, що коли запізниться виїхати, то це зашкодить всьому світові, де він збирався знищити образи, виправити помилки та зловживання, зм'якшити ненависть і примусити платити борги. Отож, нікому не сказавши про свої наміри, він якось удосвіта убрався в свій панцер, сів на Росінанта, надів на голову свій погано збитий шолом, а на руку щит, узяв спис і виїхав за ворота, страшенно задоволений, що так вдало почав здійснювати свої бажання.

Та не встиг він виїхати в поле, як його опанувала така страшна думка, що він мало не кинув розпочатої справи. Він пригадав, що його ще не висвячено на рицаря і тому, за рицарським законом, він не мав права піднести зброю на будь-якого рицаря, а коли б його й висвятили, то щит у нього буде чистий, по-

ки подвиги дадуть йому право заробити собі девіз[1].

Ці думки мало не змусили його залишити свій намір, але під впливом свого божевілля він вирішив, що його висвятить перший, кого він зустріне, на зразок багатьох інших рицарів, як то читав він у своїх улюблених книжках. Щодо чистого щита, то він сподівався при першій же нагоді вибити на ньому гарний девіз. На цьому він заспокоївся і поїхав далі шляхом, який був до вподоби його коневі, бо рицареві здавалося, що саме в цім і полягають справжні пригоди.

Так мандрував він цілий день, не зустрівши нічого, про що варто було б згадати, і це доводило його до розпачу, бо він хотів негайно ж спробувати міць своїх рук.

Надвечір наш рицар страшенно втомився і зголоднів разом зі шкапою. Роздивляючись навкруги, чи не знайдеться в якомусь замку або в пастушачій халупі притулку, де можна було б задовольнити свої невідкладні потреби, він побачив недалеко від шляху корчму, яка видалась йому зіркою, що мусить провести його коли не до самого палацу визволення, то принаймні до його порталу. Він прискорив ходу коня і під'їхав до корчми, коли почало смеркатися.

Нашому шукачеві пригод, що думав, бачив і мріяв тільки за прикладом тих, про кого читав у своїх книжках, корчма, як тільки він її побачив, здалася замком із чотирма баштами і з дахами з блискучого срібла. Не бракувало їй ані підйом-

---

[1] Девіз — формульована в дуже короткому виразі «програма» дій рицаря.

ного мосту, ані глибокого рову, ані чогось іншого, з чим звичайно малюють такі замки.

Недалеко від корчми Дон Кіхот спинив коня, сподіваючись, що який-небудь карлик виникне між зубцями на мурі і сурмою подасть знак, що до замку наблизився рицар. Та побачивши, що карлик бариться, а Росінант поспішає добратися до стайні, він під'їхав до дверей корчми і помітив там двох дівчат, які видались йому вродливими панянками або гарними паніями, що вийшли погуляти перед замком. Трапилося, що свинар, женучи хворостиною черідку свиней, засурмив у ріг, скликаючи їх до гурту.

Дон Кіхотові одразу ж здалося те, чого йому хотілося, що то засурмив карлик, сповіщаючи про його приїзд. Надзвичайно вдоволений, він під'їхав до корчми і до дам. Ті, побачивши озброєну щитом і списом людину, вкрай перелякалися і сховались у корчмі.

Дон Кіхот, зрозумівши, що вони втекли з переляку; підняв своє паперове забрало і, відкривши сухе, запорошене обличчя, промовив до них увічливо й спокійно:

— Не тікайте, ваші милості, і не бійтеся ніякої кривди, бо правила рицарського ордену, до якого я належу, не дозволяють чинити її нікому, а надто таким значним паннам, як ви.

Жінки силкувалися роздивитися його обличчя, заховане під не досить піднятим забралом, але, почувши, що він називає їх паннами, не могли стримати сміху. Це розсердило Дон Кіхота, і він сказав їм:

— Вроді повинна відповідати статечність, а смішки з дрібниць свідчать про дурість. Тільки я кажу вам це не для образи і не хочу цим засмутити вас, бо єдине моє бажання — послужити вам.

Нечувана для них мова та незвичайна постать нашого рицаря лише збільшили сміх жінок і його незадоволення. Він зайшов би далеко, якби на той час не вийшов корчмар — людина дуже огрядна, а тому й дуже лагідна. Побачивши цю чудернацьку постать, озброєну такою різноманітною зброєю, як спис, щит та панцер, корчмар трохи не приєднався до сміху тих жінок,

але, злякавшись усього цього військового приладдя, вирішив бути ввічливим і сказав:

— Якщо ваша милість, сеньйоре рицарю, шукає помешкання та відпочинку, ви знайдете тут усе, що треба. Крім ліжка, якого зовсім нема, в цій корчмі всього вдосталь.

Дон Кіхот, бачачи скромність начальника фортеці (бо так здавалися йому корчма й корчмар), відповів:

— Для мене, сеньйоре, усього буде доволі, бо моя окраса — зброя, а відпочинок — бій.

Корчмар підтримав стремено Дон Кіхотові, і той насилу зліз із коня, як людина, що не їла цілий день. Зараз же він наказав хазяїнові якнайкраще доглядати свого коня, бо то була найліпша тварина, що будь-коли водилась у світі. Хазяїн, глянувши на Росінанта, не знайшов його й наполовину таким гарним, як казав Дон Кіхот, і, поставивши коня в стайню, повернувся до хати довідатись, чого треба гостеві, з якого тим часом знімали зброю жінки, що вже помирилися з ним. Знявши панцер, вони ніяк не могли звільнити його від невдалого шолома, прив'язаного круг шиї зеленими стрічками, які треба було б різати, бо розв'язати вузли було неможливо. Дон Кіхот нізащо не хотів погодитись на це і просидів цілу ніч із шоломом на голові, являючи собою найкумеднішу та найнезвичайнішу фігуру, яку лише можна уявити. Коли з нього знімали зброю, він говорив присутнім:

— Кінь мій зветься Росінант, а я звуся Дон Кіхот Ламанчський. Я не хотів викривати своє ім'я, поки не викриють його мої подвиги, вчинені вам до послуг. Але настане час, коли ви, сеньйори, будете, наказувати мені, а я буду ко-

ритись вам, і міць моєї руки потвердить моє бажання служити вам.

Жінки, не звиклі до такої красномовності, не відповідали й слова, а тільки спитали, чи не хоче він чогось з'їсти.

— Я з'їв би що завгодно, — відповів Дон Кіхот, — і, гадаю, це було б дуже до речі.

Трапилося так, що цього дня була п'ятниця, і в корчмі було лише кілька порцій риби, яку в Кастилії звуть тріскою, в Андалузії — бакалавриком, а по інших краях — попиком чи форелькою, і жінки спитали Дон Кіхота, чи не хоче він часом з'їсти форельки, бо іншої риби тут немає.

— Багато форельок можуть замінити одну форель, — відповів Дон Кіхот, — так само, як однаково, чи дадуть мені вісім реалів[1] дрібними грішми, чи одну монету на вісім реалів. Тим більше, що ці форельки можуть бути такі, як телятина, що краща від яловичини, або як молоде козеня, що ніжніше за цапа. Тільки давайте мерщій, бо подвиги та важку зброю не можна підняти, не дбаючи за шлунок.

Для прохолоди стіл поставили коло дверей корчми, і хазяїн подав йому порцію погано вимоченої та ще гірше звареної тріски і шматок хліба, такого чорного та цвілого, як його зброя.

Дуже смішно було бачити, як їв рицар, бо з шоломом на голові і піднятим забралом він не міг покласти в рот жодного шматочка, коли йому не клали його інші, що й робила одна з тих сеньйор. Не міг би він і напитися, якби корч-

---

[1] Реал — дрібна іспанська монета.

мар не прикрутив очеретину та, поклавши один кінець її Дон Кіхотові в рот, не наливав з другого краю в неї вина. Він терпляче зносив усе, щоб не розрізати стрічок на шоломі.

На цей час підійшов до корчми свинар і, підходячи, чотири чи п'ять разів свиснув у свою очеретяну сопілку. Це остаточно переконало Дон Кіхота, що він потрапив у якийсь розкішний замок, де йому прислуговують із музикою, що тріска, то — форель, житній хліб — булка, а корчмар — власник замку, і тому він вважав, що йому пощастило з його наміром і що він зможе тут висвятитись на рицаря.

РОЗДІЛ III

де оповідається про незвичайний спосіб, яким Дон Кіхота висвячено на рицаря

Схвильований цими думками, Дон Кіхот поспішив швидше закінчити свою злиденну вечерю, покликав корчмаря, зачинився з ним у стайні, став перед ним навколішки і сказав:

— Не встану з цього місця, славний рицарю, поки ваша милість не дарує мені того, що я хочу просити в неї і що буде корисно й для вашої слави і для блага всього людства.

Корчмар, побачивши постояльця коло своїх ніг і почувши таку балаканину, збентежився, не знаючи, ні що зробити, ані що сказати, щоб той підвівся; і вони довго сперечалися, аж поки корчмар пообіцяв задовольнити його прохання.

— Я й не чекав іншого від вашої великодушності, мій сеньйоре, — відповів Дон Кіхот. — От-

же, послуга, якої я просив у вас і яку ви, зі своєї ласки, мені обіцяли, полягає в тім, щоб завтра ранком ви висвятили мене на рицаря. Цієї ночі я нестиму почесну варту в каплиці[1] вашого замку, а завтра, кажу, здійсниться те, чого я так бажаю, — я матиму змогу вирушити в широкий світ, шукаючи пригод на користь усім тим, кому я потрібний. Це обов'язок усього рицарства, в тому числі й мандрівних рицарів, як я, що прагнуть таких подвигів.

Корчмар був людина хитрувата і догадувався вже, що його постоялець несповна розуму. Почувши ж такі слова, він зовсім у цьому переконався, але, щоб посміятися, вирішив потурати його вигадкам. Отже, він сказав Дон Кіхотові, що той потрапив саме туди, куди хотів, і що його плани властиві та природні для такого великого рицаря, яким він здається зі свого молодецького вигляду. Замолоду, мовляв, він теж брався до цього почесного діла, мандруючи по світах та шукаючи пригод. Він не обминув ні Перчелеса біля Малаги, ні Ріаранських островів, ні севільського Компаса, ні сеговійського Асогехо, ні валенсійської Олівери, ні гранадської Рондільї, ні санлукарського узбережжя, ні кордовського Потро́, ні толедських заїздів[2], ні інших різних місць, і скрізь вправлявся щодо швидкості ніг та спритності рук, робив дуже багато зла і, кінець кінцем, став відомим мало не по всіх судах в Іспанії. Нарешті, він оселився в цьому

---

[1] Домова церква, молільня.

[2] Назви шахрайських притонів і підозрілих кварталів різних міст.

своєму замку і живе тут зі своїх та чужих прибутків, приймаючи в себе мандрівних рицарів усілякої гідності та якості виключно через симпатію до них і для того, щоб вони ділилися з ним тим, що в них є, на подяку за гарне до них ставлення. Він сказав також, що в цьому замку немає каплички, де можна було б нести почесну варту, бо її зруйновано, щоб збудувати нову, але він знає, що в разі потреби вартувати можна де завгодно, і цієї ночі Дон Кіхот може виконати свої обов'язки на замковім подвір'ї. Завтра ж відбудеться весь потрібний церемоніал, і він стане рицарем, та ще й таким великим, що більш великого від нього не може бути в світі.

Потім корчмар спитав Дон Кіхота, чи є при ньому гроші. Дон Кіхот сказав, що не має нічого, бо ж ніколи не читав, щоб мандрівні рицарі возили з собою гроші.

На це корчмар відповів, що Дон Кіхот помиляється, бо коли в рицарських історіях і не писано про це, то тільки тому, що авторам здавалося зайвим писати про такі зрозумілі речі, як потреба мати гроші та чисту сорочку; проте не можна думати, щоб вони їх не мали. Він, особисто, вважав за певне й доведене, що всі мандрівні рицарі мали при собі про всяк випадок добре напханий гаманець і возили з собою сорочки та маленьку скриньку з маззю, щоб лікувати свої рани, бо не завжди на полях та в пустинях, де вони билися, можна знайти когось, хто лікував би їх. У декого, щоправда, був приятель — учений чарівник, що приходив на поміч, посилаючи до них повітрям, на якій-небудь хмарі, дівчину або карлика зі склянкою цілющої води; випивши одну краплю її, вони відразу

очунювали, наче ніколи не мали ніяких ран чи болячок. Але оскільки приятеля-чарівника в деяких рицарів не було, то їхні зброєносці мали з собою гроші й інші потрібні речі, а саме корпію[1] та мазі для лікування. А коли в рицарів не було і зброєносця (це траплялося дуже рідко), то вони возили все самі на коні в невеличких торбинках, ніби щось дуже важливе, бо для чогось іншого мандрівному рицарству не дуже годилося тягати з собою торбинки.

На цій підставі корчмар радив Дон Кіхотові не мандрувати надалі без грошей і без речей, про які він тільки що казав і які можуть стати в пригоді саме тоді, коли цього найменше сподіваєшся.

Дон Кіхот обіцяв точно виконати його поради і після цього дістав наказ стати на варту на великому подвір'ї біля корчми. Зібравши всю свою зброю і поклавши її на корито біля колодязя, Дон Кіхот устромив руку в щит, узяв спис і з молодецьким виглядом почав поволі походжати перед коритом.

Корчмар розповів усім, хто був у корчмі, про божевілля свого постояльця, про почесну варту зі зброєю та про висвячення на рицаря, якого той чекає.

Всі дивувалися з такого незвичайного божевілля і, коли пішли подивитися здаля на Дон Кіхота, побачили, як, не відходячи далеко від зброї, він то спокійно походжає, то втуплює очі в корито і спирається на спис.

---

[1] Корпія — висмикані зі старого полотна нитки, що їх уживали замість вати та марлі як перев'язувальний засіб.

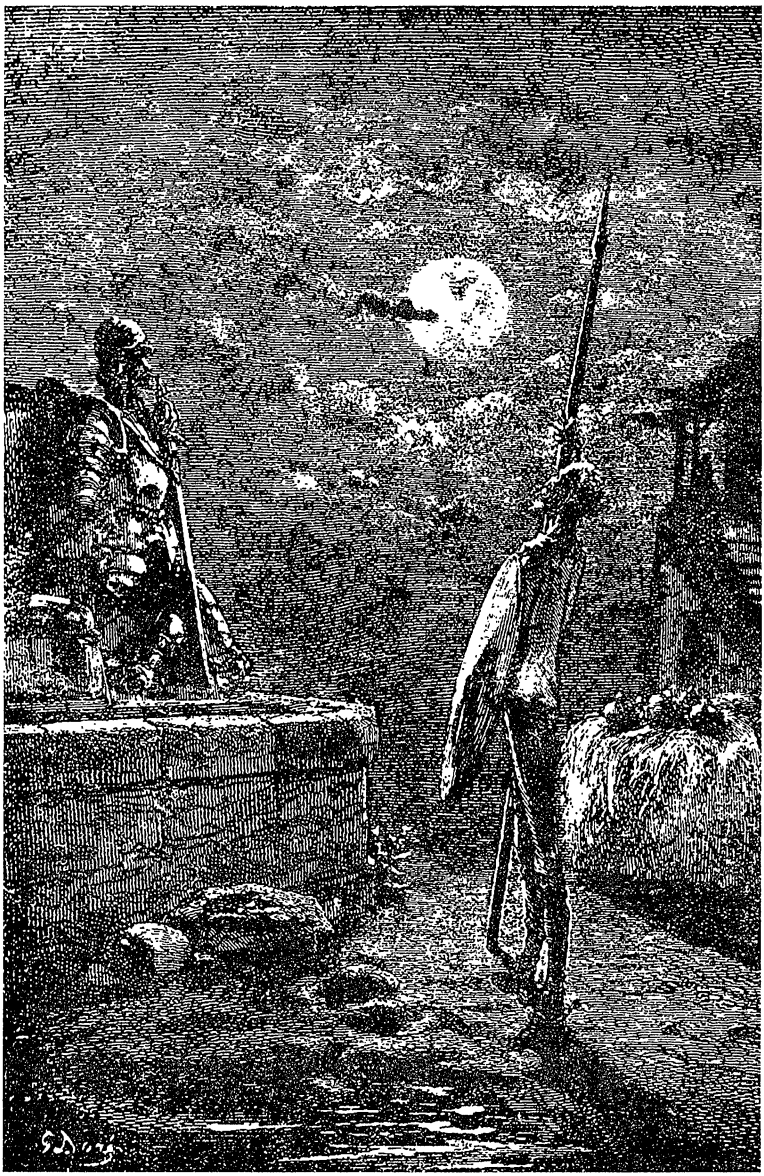

Зайшла ніч; місяць світив ясно, і те, що робив новий рицар, було всім добре видно. Одному з погоничів у корчмі захотілося піти напоїти худобу, а для цього треба було зняти з корита зброю Дон Кіхота. Побачивши, що погонич підходить до корита, Дон Кіхот сказав йому голосно:

— Хто б ти не був, о, сміливий рицарю, що збираєшся доторкнутись до зброї найвідважнішого з мандрівних рицарів, які будь-коли підперізувалися мечем, поміркуй, що ти робиш, і не торкайся до неї, коли не хочеш заплатити життям за своє зухвальство. Погонич не звернув уваги на ці слова (а краще було б звернути, бо йшлося про його здоров'я) і, взявши зброю за ремені, швиргонув її далеко від себе. Побачивши це, Дон Кіхот звів очі до неба і, звернувшись думками до своєї Дульсінеї, сказав:

— Допоможіть мені, моя сеньйоро, в першій образі, вчиненій вашому підданцеві; хай не зрадять мене в першій небезпеці ваша ласка й підтримка!

Із цими й подібними до них словами він кинув щит, обіруч підніс спис і так сильно ударив по голові погонича, що той упав на землю, а коли б дістав іще й другий такий удар, то йому не потрібний був би вже й лікар. Зробивши це, Дон Кіхот позбирав свою зброю і знову почав походжати так само спокійно, як і раніше.

Трохи згодом, ще не знавши, що сталося (бо погонич лежав приголомшений), із тим самим наміром напоїти мулів підійшов другий. Не встиг він зняти зброю з корита, як Дон Кіхот, не кажучи ані слова і не благаючи вже ласки ні в кого, знову кинув щит, знову підняв спис і, не

пошкодивши його, не те що розполовинив погоничеві голову, розколов її на чотири частини. На галас збіглися всі, хто був у корчмі, серед них і корчмар. Побачивши їх, Дон Кіхот просунув руку в щит і, спираючись на меч, сказав:

— О, владарко вроди, сило і міць мого недужного серця, настав час звернути очі твоєї величності на полоненого тобою рицаря, якого чекає велика пригода.

Цими словами він, здавалось, надав собі стільки мужності, що погоничі всього світу не могли б змусити його відступити бодай на один крок.

Побачивши своїх поранених товаришів, що лежали на землі, погоничі почали здаля кидати камінням на Дон Кіхота, а той захищався щосили щитом, але не відходив від корита, охороняючи свою зброю.

Корчмар голосно кричав, щоб вони дали спокій божевільному, бо його однаково виправдають, хоч би він і повбивав їх усіх.

Дон Кіхот кричав іще голосніше, називаючи погоничів віроломцями і зрадниками, а господаря замку — підлим і неблагородним, бо він дозволяє отак поводитися з мандрівним рицарем, і казав, що скарав би його за зрадництво, якби мав уже рицарську гідність.

— А до вас, брудна й підла наволоч, мені нема ніякого діла; кидайте, наближайтеся, підходьте, ображайте мене, як хочете, ви дістанете відплату за свою дурість та зухвалість.

Він казав це так енергійно та мужньо, що нападники страшенно злякалися і — почасти через це, а почасти, послухавшись корчмаря — перестали кидати на нього каміння, він же до-

зволив забрати поранених і вартував далі так само спокійно й непохитно.

Корчмареві не сподобалась поведінка Дон Кіхота, і він вирішив якнайшвидше, поки не трапилося більшого нещастя, настановити його на це прокляте рицарство. Отож, підійшовши до Дон Кіхота, він попросив пробачити за грубіянство, з яким без його відома поводилися з ним погоничі, що дістали належну кару за це. Він повторив, що в замку немає каплиці, але для їхньої справи вона не конче потрібна. Справді, коли висвячують на рицаря, вся штука (оскільки він знає церемоніал) полягає в ударах мечем по спині й по плечах, а це можна зробити й серед поля. Що ж до почесної варти, яку відбувають тільки дві години, то на ній він уже простояв більше як чотири.

Дон Кіхот повірив і сказав, що ладен слухатись, але просить здійснити обряд якнайшвидше, бо, ставши рицарем, він у разі нового нападу не лишить у замку й живої душі, крім тих, за кого проситиме господар замку, до якого він ставиться з великою пошаною.

Попереджений і переляканий корчмар приніс швидше книгу, де записував видавані погоничам солому та ячмінь, і з недогарком свічки, який ніс хлопчик, та двома згаданими вже дівчатами підійшов до Дон Кіхота. Звелівши йому стати на коліна, корчмар почав читати зі своєї книжки, наче проказував якусь молитву, а читаючи, підніс руку і добре вдарив його по шиї, а потім по плечах його ж власним мечем. Увесь цей час він щось мимрив собі під ніс, ніби молився. Далі він звелів одній із дам оперезати Дон Кіхота мечем, і та зробила це дуже майстерно та обе-

режно, бо мало не лускала зо сміху на кожному кроці церемонії. Проте побачені нею подвиги нового рицаря примушували її стримуватись. Пов'язуючи йому меч, добра сеньйора сказала:

— Хай щастить вашій милості у всіх рицарських змаганнях!

Скінчивши нашвидку ці, ніде ще не бачені, церемонії, Дон Кіхотові закортіло сидіти вже на коні та їхати назустріч пригодам. Він швидко осідлав Росінанта, сів на нього і, обіймаючи корчмаря та дякуючи йому за ласку, наговорив таких дивовижних речей, що й переказати їх не можна.

Корчмар, щоб швидше вирядити його за ворота своєї садиби, відповідав не менш красномовно, але куди коротше і, не вимагаючи навіть грошей за ночівлю, відпустив його з миром.

РОЗДІЛ IV

про те, що трапилося з нашим рицарем, коли він виїхав з корчми

Висвячений на рицаря, Дон Кіхот виїхав із корчми на світанку такий задоволений, веселий та радісний, що це задоволення мало не прискало з попруги його сідла. Він пригадав корчмареві поради про речі, які повинен мати при собі рицар, зокрема про гроші та сорочки, і вирішив повернутися додому, щоб призапастися всім потрібним та взяти зброєносця. Він гадав узяти собі зброєносцем свого сусіда — бідного хлібороба з купою дітей, але, на його думку, дуже придатного виконувати обов'язки зброєносця. Так міркуючи, він направив Росінанта до

своєї садиби, і той, неначе вчувши батьківщину, побіг так охоче, що майже не торкався ногами землі. Вони проїхали небагато, коли Дон Кіхотові здалося, що з глибини гайка, праворуч, чути якісь звуки, ніби хтось жаліється.

Ледве почувши їх, він сказав:

— Цей голос, безумовно, належить якомусь бідоласі, чоловікові чи жінці, що потребують моєї допомоги та захисту.

Із цими словами він повернув Росінанта й поїхав туди, звідки, здавалося йому, линули голоси. По кількох кроках у гайку він побачив кобилу, прив'язану до дуба, а коло другого дуба прив'язаного ж таки хлопця років п'ятнадцяти; він був голий згори до поперека і голосив не без причини — його бив ременем кремезний селянин, додаючи до кожного удару догану й пораду: «Тримай язика за зубами і візьми очі в руки», а хлопець відповідав на це:

— Я не робитиму цього вдруге, сеньйоре мій, присягаюся, що не робитиму, і обіцяю надалі краще стерегти череду.

Почувши це, Дон Кіхот скрикнув розгніваним голосом:

— Нечемний рицарю, сором битися з тим, хто не може оборонятися! Сідайте на вашого коня, беріть спис (у селянина теж був спис, що стояв під дубом, де прив'язано кобилу), і я доведу вам, що так, як ви робите, роблять тільки боягузи.

Побачивши над собою постать із силою зброї та зі списом, селянин уважав себе вже за мертвого і ввічливо відповів:

— Сеньйоре рицарю, цей хлопець, якого я караю, — мій наймит. Він стереже тут поблизу

мою череду, з якої щодня зникає одна овечка, а коли я докоряю йому недбальством та шахрайством, він каже, що я роблю це через скупість, щоб не платити йому. Богом присягаюся і своєю душею, що він бреше.

— Бреше? Це ви при мені говорите? Підлий селюче! — крикнув Дон Кіхот. — Присягаюся сонцем, що нас осяває, мені кортить проштрикнути вас цим списом. Платіть зараз, без зайвих балачок, інакше, присягаюсь, я на цім таки місці уб'ю і знищу вас. Одв'язуйте зараз же!

Селянин похнюпився і мовчки відв'язав свого наймита, а Дон Кіхот спитав хлопця, скільки винен йому хазяїн. Той відповів, що по сім реалів за дев'ять місяців. Дон Кіхот підрахував, що весь борг становить 63 реали, і звелів селянинові негайно розрахуватись, коли він не хоче зараз же вмерти. Наляканий селянин присягався місцем, де стояв, і присягою, яку на себе взяв (хоч насправді він зовсім не присягав), що винен менше, бо із загальної суми боргу треба відняти вартість трьох пар черевиків, що він дав хлопцеві, та один реал за два кровопускання під час його хвороби.

— Це все так, — відповів Дон Кіхот, — але хай черевики та кровопускання лишаються хлопцеві за побої, які він безневинно терпів від вас. Якщо він порвав шкіру ваших черевиків, то ви подерли йому його шкіру, а коли цирульник пускав йому кров хворому, ви пустили кров здоровому. Тим-то він не винен вам нічого.

---

[1] За часів Сервантеса селяни часто були озброєні списом або мечем.

— На жаль, сеньйоре, — відповів селянин, — у мене з собою нема грошей. Хай Андрес іде зо мною додому, і я заплачу йому все до останнього реала.

— Щоб я пішов із ним? Ніколи! Хай йому біс! — сказав хлопець. — Він спустить із мене шкіру, як тільки ми залишимося з ним самі.

— Він не зробить цього, — сказав Дон Кіхот, — бо я йому наказую, і він виконає все з поваги до мене. А, крім того, він заприсягнеться рицарським орденом, до якого належить, раніше, ніж я відпущу його додому.

— Та подивіться ж, ваша милосте, сеньйоре рицарю, — сказав хлопець, — що ви кажете! Адже мій хазяїн зовсім не рицар і не належить ні до якого рицарського ордену. Це ж Хуан Альдудо, багатій із села Кінтанар.

— Це нічого не значить, — відповів Дон Кіхот, — і Альдудо можуть бути рицарями, тим більше, що всякий є син своїх вчинків.

— Воно правда, — сказав Андрес, — та яких же вчинків сином є мій хазяїн, якщо він не хоче сплачувати мені за мій піт і за мою працю?

— Я не відмовлюся, брате Андрес, — мовив селянин. — Зробіть мені приємність, ходім зо мною, і я, присягаюся всіма рицарськими орденами, що є на світі, сплачу вам, як сказав, все до останнього реала, і навіть напахченими.

— Я звільняю вас від пахощів, — сказав Дон Кіхот. —Заплатіть йому прості реали; мене задовольнить і це. Тільки дивіться, зробіть усе, як ви заприсяглися; а коли ні, я теж присягаюся, що повернуся, знайду і покараю вас, хоч ви й заховаєтесь краще від ящірки. А коли ви, щоб іще глибше відчути свій обов'язок, цікавитесь,

хто наказує вам, знайте, що я відважний Дон Кіхот Ламанчський, який виправляє помилки і зловживання та карає за них.

Кажучи це, він стиснув шпорами Росінанта і за короткий час був уже далеко. Селянин стежив за ним очима і, побачивши, що він виїхав із гайка і більше не з'являється, обернувся до свого наймита і промовив:

— Ходи сюди, синку, я хочу сплатити тобі свій борг, як наказав цей виправник несправедливостей.

— Присягаюся, — сказав Андрес, — ви добре зробите, ваша милосте, коли виконаєте наказ цього доброго, хороброго і справедливого рицаря, хай живе він тисячу років! Бо він повернеться і зробить те, що сказав, якщо ви мені не заплатите.

— І я присягаюсь на цьому, — відповів селянин, — а через те, що я тебе дуже люблю, я хочу збільшити свій борг, отже, і платню тобі.

І, схопивши хлопця за руку, він прив'язав його до дуба і побив мало не до смерті.

— Тепер кличте, сеньйоре Андрес, — сказав селянин, — свого виправника несправедливостей. Побачите, чи виправить він цю, хоч гадаю, що я не довів її до кінця, бо мені, як ви й побоювалися, кортить таки спустити з вас шкіру.

Нарешті, він розв'язав хлопця і дозволив йому йти шукати доброго суддю, щоб той виконав свої обіцянки.

Андрес пішов розлютований і присягався знайти Дон Кіхота, розказати йому докладно про все, що сталося, і примусити хазяїна заплатити усемеро. Але все ж таки він пішов, обливаючись слізьми, а його хазяїн дуже радів.

Ось як виправив несправедливість відважний Дон Кіхот Ламанчський, який, надзвичайно задоволений із себе та з пригоди, гадаючи, що дуже щасливо та гідно розпочав свої рицарські подвиги, їхав тим часом додому.

Він доїхав до перехрестя доріг, і йому згадались мандрівні рицарі, що в такому разі спинялися та обмірковували, який вибрати шлях. От і він спинився на одну мить та, добре обмізкувавши справу, пустив поводи, здаючись на волю Росінанта, який, згідно зі своїм попереднім наміром, попрямував до стайні.

Проїхавши миль зо дві, Дон Кіхот побачив купку людей. То були, як згодом виявилося, толедські купці, що їхали по шовк до Мурсії[1]. Їх було шестеро, всі під зонтиками, з ними їхало на конях четверо слуг, а троє хлопців — погоничів мулів — ішли пішки. Ледве вгледівши їх, Дон Кіхот побачив тут нову пригоду і, наслідуючи в усьому, що міг, прочитане в своїх книжках, вирішив, що йому випадає слушна нагода зробити ще одну потрібну річ. Отже, добре спершися на стремена та прибравши гордого й мужнього вигляду, він наготовив спис, притиснув до грудей щит і, ставши посеред дороги, чекав, поки під'їдуть ці мандрівні рицарі (бо він прийняв їх за рицарів). Коли вони наблизились так, що могли вже бачити й чути його, Дон Кіхот голосно і задерикувато гукнув:

— Стійте всі й визнайте, що немає в світі кращої дівчини, як імператриця Ламанчі, незрівнянна Дульсінея Тобоська!

---

[1] Толедо, Мурсія — міста в Іспанії.

Почувши це й побачивши таку незвичайну постать, купці спинилися й одразу ж збагнули, що мають діло з божевільним, але захотіли дізнатися, що то за визнання, якого від них жадають. Один із них, трохи жартівник і дуже дотепний, промовив:

— Сеньйоре рицарю, ми не знаємо, хто та дівчина, що за неї ви говорите. Покажіть нам її, і якщо вона справді така прекрасна, ми охоче і без ніякого примусу визнаємо те, що ви від нас хочете чути.

— Коли я покажу її вам, — проказав Дон Кіхот, — то яка ж ціна буде визнанню такої всім відомої істини? Справа в тому, що, навіть не бачивши, ви мусите повірити, визнати, ствердити, присягтися й захищати її, а інакше — ставайте на бій зо мною, чванливі недолюдки. Підходьте, за рицарськими правилами, один по одному або кидайтеся ви одразу, як це ведеться серед людей вашої породи, — я чекаю вас спокійно, певний у своїй правоті.

— Сеньйоре рицарю, — відповів купець, — в ім'я всіх принців, що стоять тут перед вами, благаю вашу милість, не обтяжуйте нашого сумління визнанням того, чого ми ніколи не бачили і про що ніколи не чули і що, найголовніше, може образити інших імператриць Алькаррії[1] та Естрамадури[2]. Ласкаво покажіть нам хоч якийнебудь портрет цієї дами, нехай із пшеничне

---

[1] Алькаррія — один з округів в Іспанії (нова Кастилія).

[2] Естрамадура — провінція на південний захід від Кастилії.

зерно завбільшки: з волосинки, кажуть, упізнають овечку, — і ми задовольнимося, упевнимося і тим задовольнимо й вашу милость. Я гадаю, ми вже й тепер погоджуємося з вами, і коли навіть портрет покаже, що вона на одне око крива, а з другого ока в неї тече кіновар і сірка, то ми все ж таки її хвалитимемо, щоб догодити вашій милості.

— Нічого не тече з неї, підла шельмо! — крикнув розлючений Дон Кіхот, — нічого, крім амбри й мускусу![1] Вона не кривоока й не горбата, а стрункіша від шпиля Гуадаррами[2]; і ви заплатите за своє блюзнірство над великою красою, якою відзначається моя володарка.

Із цими словами він кинувся на них зі списом такий роздратований і лютий, що якби не посковзнувся і не впав серед дороги Росінант, то хоробрий купець зазнав би лиха. Росінант упав, а його хазяїн, одлетівши далеко від нього, ніяк не міг підвестися — так заважали йому спис, щит, шпори, шолом та важкий панцер. Але, борсаючись, щоб підвестися, він, не вгаваючи, гукав:

— Не тікайте, підлі боягузи! Підождіть! Не через свою вину я впав, а через коня.

Один із погоничів мулів — певно, лихий на вдачу — не міг утриматись, щоб не відповісти бідоласі, перелічивши йому ребра. Він підійшов до Дон Кіхота, взяв його спис, поламав його на

---

[1] Амбра й мускус — старовинні пахощі.

[2] Гуадаррама — гори, що відокремлюють Стару Кастилію від Нової.

чотири шматки і побив їх на Дон Кіхотові, не вважаючи на вмовляння своїх хазяїв.

Утомившись, погонич перестав бити бідолашного рицаря, і купці продовжували свій шлях далі.

Побачивши, що його залишили, Дон Кіхот намагався встати, але, побитий, не міг навіть підвестися. Проте, наш рицар почував себе щасливим, вважаючи, що саме такі пригоди трапляються з мандрівними рицарями і що в усьому винен виключно його кінь.

РОЗДІЛ V

де оповідається далі про лихі пригоди нашого рицаря

У такому стані знайшов Дон Кіхота один селянин, його сусід на селі, що віз до млина молоти пшеницю. Побачивши на землі людину, селянин підійшов і спитав, хто він і чого так жалісно стогне. Дон Кіхот, звичайно, визнав його за героя з рицарських романів і почав розповідати про свою недолю так, як писалося в іс-

торії про маркіза Мантуанського й Балдуїна[1]. Селянин здивувався, почувши цю нісенітницю, і, піднявши потрощене на друзки під час бою забрало, витер рицареві запорошене обличчя і, зараз же впізнавши його, сказав:

— Сеньйоре Кіхадо (так звався він при здоровому розумі, коли був мирним ідальго, а не мандрівним рицарем), хто призвів до цього вашу милість?

Але Дон Кіхот відповідав на всі запитання історіями з роману. Тоді добряга скинув з нього панцер і, переконавшись, що на тілі в нього не було ні ран, ні крові, підняв його з землі і насилу посадив на свого осла, гадаючи, що на ослі їхати спокійніше. Він позбирав також усю зброю і навіть уламки списа, поклав їх на Росінанта і, взявши коня за поводи, а осла за оброть, попростував до села, обмірковуючи безладні речі, що їх казав Дон Кіхот.

Не менше задуманий їхав і Дон Кіхот; сильно побитий та пошарпаний, він ледве тримався на ослі і час від часу посилав до неба такі зітхання, що селянин знову спитав, що в нього болить. А Дон Кіхот пригадував різні оповідання, відповідні до його пригод, і, забувши вже Балдуїна, згадав про мавра Абіндаррааса, що його полонив капітан Антекерської фортеці Родріго де Нарваес і повіз із собою до Антекери. Отже, коли селянин спитав його, він відповів те, що

---

[1] Герої рицарських романів. Те ж саме й нижче. Роман «Діана» Монтемайора — вже не рицарський, а так званий «пастуший» роман середини XVI ст. (Основні дійові особи не рицарі, а прикрашені, ідеалізовані пастухи).

казав полонений Абенсерахе Родрігові де Нарваесу в «Історії Діани» Хорхе де Монтемайора, яку йому доводилось читати, дуже влучно пристосовуючи його слова до свого становища.

Почувши таку купу нісенітниць і зрозумівши, що його сусід з'їхав із глузду, селянин прискорив ходу, щоб мерщій дістатися додому та збутися Дон Кіхота з його балаканиною.

Наприкінці своєї промови Дон Кіхот сказав:

— Знайте, ваша милосте, сеньйоре дон Родріго де Нарваес, що прекрасна Харіфа, про яку я згадував, тепер стала Дульсінеєю Тобоською. Заради неї я робив, роблю й робитиму найславетніші рицарські подвиги, які тільки були, є і будуть у цілому світі.

На це селянин відповів:

— Але дивіться, сеньйоре, о, лишенько мені, я зовсім не Родріго де Нарваес і не маркіз Мантуанський, а Педро Алонсо — ваш сусід; а ваша милість — шановний ідальго сеньйор Кіхада, а не Бальдовінос чи Абіндарраес.

— Я знаю, хто я такий, — сказав Дон-Кіхот, — і знаю, що можу бути не тільки тим, про кого я казав, а й усіма дванадцятьма перами[1] Франції чи навіть дев'ятьма світовими героями, бо мої подвиги переважають їхні, і всіх укупі й кожного зокрема.

Отак розмовляючи, вони смерком доплелися до села, але селянин хотів в'їхати туди, ко-

---

[1] Дванадцять перів (себто вельмож) і двадцять тисяч французів оточують графа Роланда, коли на нього нападають сарацини. Все це описано в «Пісні про Роланда», — феодальній французькій поемі XI ст.

ли буде зовсім темно, щоб ніхто не побачив ідалього таким побитим і на такій поганій верховій тварині.

Аж ось час видався йому слушним, і вони під'їхали до дому Дон Кіхота саме тоді, коли там сиділи священик із цирульником — великі його приятелі — і розмовляли з ключницею. Ключниця була сумна й казала:

— Що за нещастя трапилося з моїм паном? Як гадаєте ви, сеньйоре ліценціате Педро Перес? (Так звався священик). Вже шість днів немає ні його, ні коня, ні щита, ні списа, ні зброї. Лишенько мені! Я думаю, — це така ж правда, як і те, що я народилася, щоб умерти, — що його спантеличили оті кляті рицарські книжки, які він увесь час читав. Пригадую собі, він часто казав, що хоче стати мандрівним рицарем і піти в світи, шукаючи пригод. Хай усі чорти заберуть книжки, що згубили найкращий у цілій Ламанчі розум!

Небога казала те саме й додавала ще:

— Знаєте, сеньйоре Ніколас, мій дядько часто читав ці жахні книжки по два дні й дві ночі підряд, а після цього кидав книжку, хапався за меч і починав рубати стіни. А як утомиться, то каже, що вбив чотирьох велетнів із башту завбільшки і що піт, який із нього тече, — то кров із ран, які він дістав під час бою. А потім він випивав кухоль холодної води, знову ставав здоровий і спокійний і казав, що ця вода — дорогоцінний напій, який йому приносить учений, великий чарівник Ескіфе[1], його приятель. Та в

---

[1] Міфічний чарівник із рицарських романів.

усьому я сама винна, бо я ж мусила повідомити вас про божевілля дядька, щоб ви вилікували його раніше, ніж усе це сталося, та попалили всі ті нечисті книжки.

— Я те саме кажу, — промовив священик, — і на доказ цього не пізніше як завтра ми віддамо ці книжки під суд. Там їх засудять спалити, щоб вони ще кого не довели до такого, як мого бідного приятеля.

Дон Кіхот із селянином чули ці розмови, і селянин, остаточно переконавшись, що його сусід хворий, голосно сказав:

— Одчиніть, будь ласка, сеньйорові Бальдовіносові, пораненому маркізові Мантуанському та сеньйорові маврові Абіндарраесу, що його полонив одважний Родріго де Нарваес, капітан Антекери.

На ці слова всі вибігли з хати і, впізнавши хто дядька, хто свого пана, хто приятеля, підбігли його обняти. Але Дон Кіхот, що ніяк не міг злізти з осла, сказав:

— Чекайте ви! Мене тяжко поранено через мого коня. Покладіть мене на ліжко і покличте якнайшвидше вчену Урганду. Хай вона огляне та вигоїть мої рани.

— Чи ж не казала я? — вигукнула ключниця. — Серце підказало мені, на яку ногу шкутильгає мій пан. Заходьте в добрий час, ваша милосте, ми й без вашої Ургади[1] знаємо, чим вас полікувати. Хай прокляті будуть, кажу, нині й навіки рицарські книжки, що довели до цього вашу милість!

---

[1] Гра слів. Ключниця перекрутила ім'я «Урганда» й каже «ургада», що має значення — моторна жінка.

Дон Кіхота поклали на ліжко, оглянули його і не знайшли ніяких ран, а він казав, що впав із Росінанта під час бою з десятьма найбільшими та найвідважнішими в світі велетнями.

— Та, та, та! — сказав священик. — Вже й велетні завелися. Присягаюся, що попалю їх завтра ще до вечора.

Дон Кіхота закидали безліччю запитань, але він нічого не відповідав і просив тільки дати йому поїсти та поспати, бо цього, мовляв, він найбільш потребує. Так і зробили, а священик після цього почав розпитувати селянина, вимагаючи подробиць про те, як він знайшов Дон Кіхота.

Той розповів йому все, не обминаючи й нісенітниць, що їх увесь час верз Дон Кіхот.

Це іще більше переконало священика, що треба додержати свого слова, і другого ж ранку він прийшов до Дон Кіхота разом зі своїм приятелем, цирульником Ніколасом.

РОЗДІЛ VI

про другий виїзд славетного рицаря Дон Кіхота Ламанчського

Дон Кіхот іще спав. Священик попросив небогу дати йому ключі від помешкання, де були книги — причина всього зла, і та зробила це дуже охоче. Всі вони ввійшли туди і знайшли там більше як сто великих томів у дуже добрих оправах.

Священик наказав цирульникові подавати йому книжки одну по одній, щоб, розглядаючи їх, вибрати ті, що не заслуговують огненної кари.

— Ні, — мовила небога, — не можна милувати жодної, бо всі вони винуваті. Треба через вікно поскидати їх на купу на подвір'ї та всі спалити або зробити з них багаття на задвірку, щоб тут не чадило.

Те саме казала й ключниця, — так їм обом хотілося знищити ці ні в чому не повинні книжки. Та священик не згоджувався на це і хотів спершу прочитати хоч їхні назви.

Поки вони були в бібліотеці, Дон Кіхот почав гукати:

— Сюди, сюди, славне рицарство! Тут треба показати міць ваших славних рук, бо царедворці перемагають у турнірі.

Коли прийшли до Дон Кіхота, він уже встав із ліжка і, вигукуючи якісь безглузді слова, рубав і колов мечем направо й наліво так завзято, неначе й не спав ніколи. Його схопили і знову силоміць поклали на ліжко; тоді він трохи вгамувався і звернувся до священика:

— Безперечно, сеньйоре архібіскуп Турпін[1], сором нам, що звемо себе дванадцятьма перами, залишати бій і відмовлятися від перемоги на користь двірських рицарів після того, як ми, мандрівні рицарі, перші три дні здобували всі нагороди.

— Заспокойтеся, куме, — сказав священик, — можливо, доля зміниться, і, програвши вчора, ми зможемо виграти завтра. Тим часом подбайте краще про своє здоров'я, бо ви, якщо навіть і не поранені, потребуєте відпочинку.

— Я не поранений, — відповів Дон Кіхот, — тільки, безперечно, побитий і розбитий. Цей не-

---

[1] Дійова особа з вищезгаданої «Пісні про Роланда».

гідник — дон Рольдан[1] — змолотив мене дубовим дрюком, бо він заздрить, що тільки я можу мірятися з ним відвагою. Але не буду я Рейнальд Монтальбанський, коли, вставши з цього ліжка, не поквитаюся з ним, незважаючи на всі його чари. А тепер нехай дадуть мені поїсти — бо я знаю, що цього мені найбільше треба.

Так вони й зробили: принесли йому поїсти, після чого Дон Кіхот заснув, а всі дивувалися з його божевілля.

Цієї ж таки ночі ключниця спалила всі книжки, що були в хаті та на дворі.

Одним із заходів, якого вжили священик і цирульник проти хвороби свого приятеля, було те, що вони замурували приміщення бібліотеки так, аби він не зміг знайти його, коли одужає (можливо, разом із причиною зникнуть і наслідки), а йому вирішили сказати, що й книги, і помешкання забрав якийсь чарівник. Цей план було проведено в життя дуже швидко.

За два дні по цьому Дон Кіхот устав з ліжка і передусім пішов подивитися на свої книжки. Не знайшовши приміщення бібліотеки, він почав никати по дому, мацаючи стіну, де раніше були двері, і мовчки оглядаючись навкруги. Нарешті, через деякий час він спитав у ключниці, що поралася в хаті: де бібліотека з його книжками? Ключниця, навчена, як відповідати, сказала:

— Якої бібліотеки чи ще чогось шукає ваша милість? Немає тут ні бібліотеки, ні книжок, бо все забрав отой самий дідько.

---

[1] Селянська форма імені Роланд.

— То був не дідько, — виправила небога, — а чарівник. Він з'явився в нічній хмарі, за день по вашому від'їзді, зліз зі змія, на якому їхав верхи, та зайшов до бібліотеки. Не знаю, що він там робив, тільки незабаром вилетів крізь дах, залишивши повні кімнати диму. Коли ми насмілились подивитися, що він наробив, ми не знайшли ні книжок, ані бібліотеки, тільки добре пам'ятаємо, що, вилітаючи, цей поганий дід кричав, що напакостив у цьому будинку, бо ворогує проти власника бібліотеки та книжок, і що про наслідки його помсти ми швидко дізнаємось. Ще він сказав, що його звуть учений Муньятон.

— Мабуть, Фрестон? — спитав Дон Кіхот.

— Не знаю, — відповіла небога, — Фрестон чи Фрітон, пам'ятаю тільки, що ім'я кінчалося на «тон».

— Так воно і є, — сказав Дон Кіхот. — Це є вчений чарівник, мій запеклий ворог. Він має зуб на мене, бо довідався, що мені судилося зійтися на поєдинку й перемогти одного рицаря, якого він охороняє, а допомогти не в силі. — Та хто ж сумнівається в цім? — сказала небога. — Але хто примушує вас втручатися в ці суперечки, сеньйоре дядю? Хіба не краще було б сидіти спокійно дома й не шукати по світах якогось незвичайного добра? Часто доводиться тим, хто йде вівці стригти, самим вертатись без волосся.

— О, небого, як же ти помиляєшся в своїх розрахунках! — відповів Дон Кіхот. — Перше ніж мене острижуть, я сам геть висмичу бороду всім, хто торкнеться кінчика хоч однієї моєї волосинки.

Побачивши, що він починає кипіти гнівом, небога й ключниця не сперечалися з ним далі, і

два тижні після цього він просидів спокійно, не виявляючи наміру повторювати свої божевільні вчинки.

У цей час він багато розмовляв зі своїми приятелями — священиком і цирульником — і казав, що для світу тепер найпотрібніші саме мандрівні рицарі і що в ньому це рицарство тепер і відроджується. Іноді священик сперечався з ним, інколи погоджувався, бо без таких хитрощів його переконати було не можна.

А Дон Кіхот тим часом намовляв свого сусіда, придуркуватого, але статечного селянина. Він стільки казав йому, так переконував і стільки обіцяв, що сердешний селюк погодився поїхати з ним і служити йому зброєносцем. Між іншими доводами Дон Кіхот казав, що коли той поїде з ним своєю охотою, а він, Дон Кіхот, як це може трапитись, випадково здобуде який-небудь острів, то Санчо Пансу (так звали селянина) він призначить його губернатором.

Ця й багато інших таких обіцянок довели до того, що Санчо вирішив покинути жінку з дітьми й погодився стати зброєносцем свого сусіда.

Далі Дон Кіхот почав збирати гроші, те продаючи, те заставляючи, на всьому багато втрачаючи, і нарешті зібрав чималу суму. Він роздобув також круглий щит, позичивши його у приятеля, полагодив, як міг краще, поламаний шолом і повідомив свого зброєносця про день і годину, коли має намір вирушити в дорогу, щоб той і собі подбав про все найпотрібніше, а найбільше, — щоб узяв із собою торбинки.

Санчо обіцяв не забути їх і сказав, що хоче взяти ще й свого дуже доброго осла, бо не може довго ходити пішки. Щодо осла, то Дон Кі-

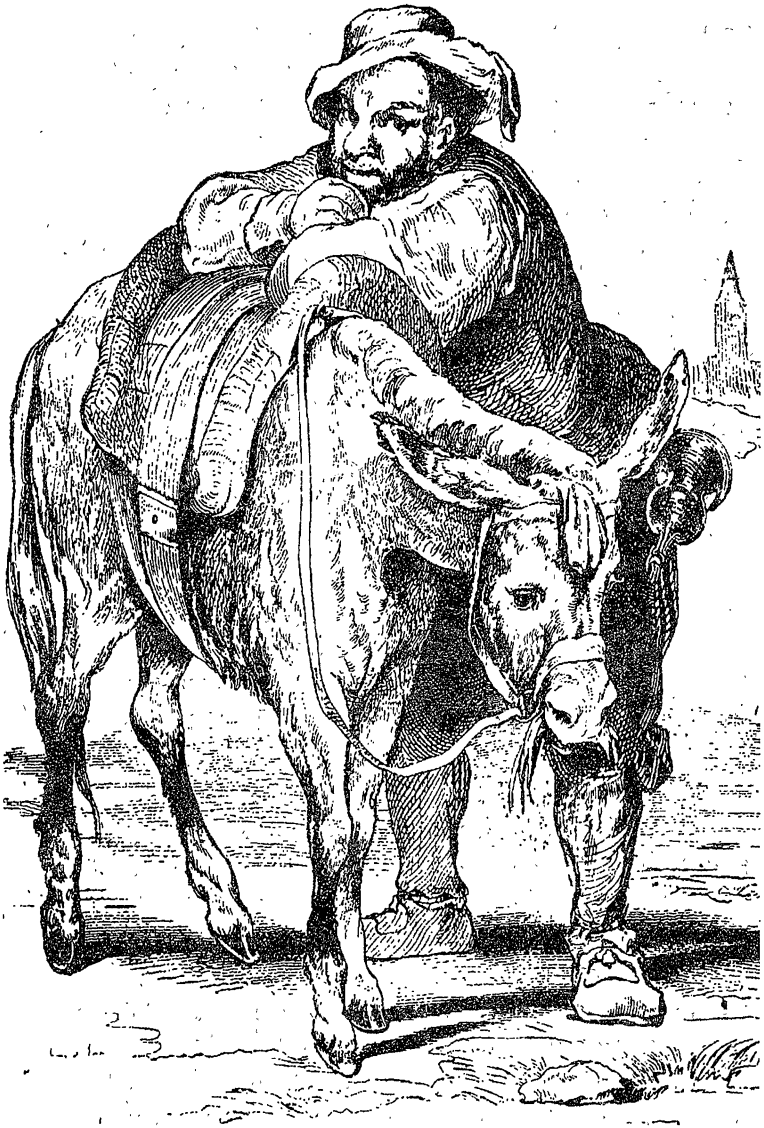

хотові довелося трохи поміркувати. Він пригадував, чи бували у рицарів зброєносці на ослах, і, нічого не згадавши, дав дозвіл, сподіваючись подарувати Пансі поважнішу тварину, як тільки відбере її після бою у якогось рицаря.

За порадою корчмаря він узяв також сорочок та інших речей, і, коли все було готове, вони однієї ночі виїхали з села.

Санчо Панса не попрощався ні з дружиною, ні з дітьми, Дон Кіхот — ні з ключницею, ні з небогою; ніхто їх не побачив, і на ранок вони були вже так далеко, що їх не знайшли б, якби хто й шукав. Санчо Панса зі своїми торбами та бурдюком сидів на ослі, мов патріарх, бажаючи вже зараз бути губернатором, як обіцяв його пан.

Дон Кіхот випадково повернув на той самий шлях, яким він їхав уперше, — до Монтьєльського поля — тільки їхати тепер було йому легше, бо час був ранній, і сонце ще не дуже припікало.

Дорогою Санчо Панса сказав своєму панові:

— Дивіться, ваша милосте, сеньйоре мандрівний рицарю, не забувайте про острів, що ви мені обіцяли. Хоч який великий він буде, я зумію ним управляти.

— Тобі слід знати, друже Санчо Панса, — відповів Дон Кіхот, — що старовинні мандрівні рицарі звичайно призначали своїх зброєносців губернаторами завойованих островів чи королівств. Я не тільки йтиму за цим гідним звичаєм, але гадаю навіть більше зробити. Іноді, а то й завжди, ті рицарі дожидали, поки зброєносці постаріють у них на службі. Отоді тільки давали вони їм звання графа чи хоч маркіза якої-небудь долини або меншої чи більшої провінції. Отже, коли ти і я будемо живі, дуже можливо, що за

шість днів я таки здобуду царство, яке панує ще над кількома, отож одне з них і придасться, щоб там настановити тебе королем. Не дивуйся з цього, бо з мандрівним рицарем трапляються такі ніде ще не бачені й не чувані речі, і я, мабуть, зроблю для тебе ще й більше, ніж обіцяв.

— Виходить, — сказав Санчо Панса, — якщо я якимось дивом стану королем, моя дружина Хуана Гутьєррес стане щонайменше королевою, а мої діти — інфантами?[1]

— А хто ж не певен у цьому? —відповів Дон Кіхот.

— Я не певен, — відповів Санчо. — Якби небо послало цілий дощ із королівських корон, то ні одна з них, я думаю, не прийдеться на голову Хуани Гутьєррес. Знайте, ваша милосте, що королевою вона не варта й двох маракедисів[2], графинею — ще сяк-так.

РОЗДІЛ VII

про великий успіх, що мав Дон Кіхот під час жахливої, ніколи не буваної пригоди з вітряками і про інші, гідні спомину пригоди

У цю хвилину вони побачили тридцять чи сорок вітряків, що стояли недалеко в полі. Тільки Дон Кіхот побачив їх, він зараз же сказав своєму зброєносцеві:

— Доля посилає нам більше, ніж ми могли сподіватися; бо дивись, друже Санчо, там стоять трид-

---

[1] Дітьми короля, принцами.

[2] Дрібна іспанська монета.

цять, а то й більше превеликих велетнів. Я битимусь із ними й усіх повбиваю, а те, що ми від них здобудемо, стане основою нашого багатства.

— Яких велетнів? — спитав Санчо.

— Тих, що ти бачиш там, із величезними руками; вони у декого з них сягають двох миль.

— Придивіться краще, ваша милосте, — сказав Санчо, — те, що вам здається велетнями, це звичайнісінькі вітряки, а їхні руки, як ви кажете, — то крила: їх крутить вітер, а вони крутять жорна.

— Зразу видно, що ти не маєш рицарського досвіду, — відповів Дон Кіхот. — А втім, це — велетні, і якщо ти боїшся, стань осторонь та дивись, поки я битимуся з ними в лютому й нерівному бою.

Із цими словами він стиснув шпорами боки Росінанта, аж ніяк не зважаючи на репетування свого зброєносця, який увесь час кричав йому навздогін, що то вітряки, а не велетні. Та Дон Кіхот, певний, що то величезні гіганти, не чув криків Санчо, не бачив, що то таке, хоч був коло самих млинів, і, кидаючись на вітряки, гукав на повний голос:

— Не тікайте, підлі й гидкі створіння, бо на вас нападає тільки один рицар.

На той час знявся вітрець, і крила вітряків почали рухатися. Побачивши це, Дон Кіхот гукнув:

— Ви мене знатимете, хоч би у вас було стільки рук, як у велетня Бріарея[1].

---

[1] Міфічний велетень із рицарських романів, що мав кілька рук.

Кажучи таке і від щирого серця доручаючи себе своїй сеньйорі Дульсінеї та просячи її допомогти йому в такій важкій пригоді, він метнувся до вітряків і встромив списа в крило найближчого з них. Вітер зміцнів, дужче повернув крило і потрощив списа, а їздця разом із конем шпурнув геть у поле. Санчо Панса, під'їхавши на ослі, щоб допомогти нашому рицареві, побачив, що той не має сили ворухнутись через великий удар, якого дістав, покотившись із Росінантом.

— Боже мій, — сказав Санчо, — чи ж не попереджав я вашу милість? Хіба ж не видно було, що то вітряки, кожному, у кого в голові немає таких самих вітряків?

— Мовчи, друже! — відповів Дон Кіхот. — На війні, як ніде інде, речі потерпають від постійної мінливості долі. Я гадаю, та воно так і є, що чарівник Фрестон, який украв у мене бібліотеку та книжки і важким духом дихає на мене, обернув цих велетнів на вітряки, щоб я не міг уславитись, перемігши його. Та його чари нічого не варті проти мого меча.

Санчо Панса допоміг йому підвестися, посадив на Росінанта, якому вітряки мало не потрощили ребра, і після цього вони рушили далі, прямуючи до Пуерта Лапіс, де, як запевняв Дон Кіхот, їм не бракуватиме різних пригод, бо через це місце проходила сила народу. Та нашого рицаря дуже турбувала втрата списа, і, розмовляючи про це зі своїм зброєносцем, він сказав:

— Я, пригадую, читав, що один іспанський рицар на ймення Дієго Перес де Варгас, у якого під час бою зламався меч, вивернув величезний дуб, чи то відламав здоровенну дубову гіл-

ляку, і з нею того самого дня вчинив стільки подвигів і повбивав стільки мавpів, що його прозвали «Громилою»[1]. Я сказав це тобі тому, що й сам збираюся відламати отаку дубову гілляку і вчинити з нею такі подвиги, що ти вважатимеш себе найщасливішою в світі людиною, побачивши й побувши свідком речей, яким ледве чи можна пойняти віри.

— Я вірю всьому, що каже ваша милість, — відповів Санчо, — але сядьте трохи рівніше, ви зовсім зсунулися на один бік, бо, мабуть, забилися, падаючи.

— Правда твоя, — сказав Дон Кіхот, — і я не скаржуся на біль тільки тому, що мандрівні рицарі не сміють скаржитись на свої рани, хоч би навіть у них повилазили кишки.

— Якщо воно так, то нема чого й казати, — відповів Санчо, — та я хотів би, щоб ваша милість скаржилася, коли їй щось болить. За себе можу сказати, що я скаржитимусь на найменший біль, якщо це не заборонено зброєносцям так, як рицарям.

Дон Кіхот не міг утримати сміху з приводу щирості Санчо і пояснив йому, що зброєносець має право стогнати скільки й коли схоче, з причини й без неї, бо ніде в книжках не написано, щоб рицарські правила це забороняли.

---

[1] М а в р и — колишні мешканці Іспанії, магометани. Їх увесь час переслідували іспанські феодали та буржуазія нібито як людей іншої віри, а насправді, щоб пограбувати. В часи панування інквізиції попи вирізали й спалили кілька десятків тисяч мавpів. Майно їхнє перейшло до церкви й короля.

Ніч вони перебули під деревами; з одного з них Дон Кіхот зробив собі списа, виламавши суху гілку та настромивши на неї залізний наконечник, що залишився в нього від старого списа. Він не спав цілу ніч, думаючи про сеньйору Дульсінею, за прикладом тих рицарів, що, як він читав, багато ночей проводили без сну по лісах та пустинях, підтримуючи себе тільки спогадами про своїх дам.

Санчо Панса зробив інакше. Добре напхавши шлунок, він міцно заснув, і, якби не гукнув до нього Дон Кіхот, його не розбудило б ані сонячне проміння, що падало йому просто в обличчя, ані співи птахів, що різноголосо й радісно вітали світанок нового дня.

Дон Кіхот не хотів і снідати, бо, як сказано, підтримував себе солодкими мріями.

Вони прямували далі до Пуерта Лапіс і близько третьої години дня побачили його.

— Тут, — сказав Дон Кіхот, — ми зможемо, брате Санчо Панса, встромити руки по лікті в те, що зветься пригодами. Тільки попереджаю тебе: не берися за меч, щоб захищати мене, навіть у найнебезпечніших для мене випадках. Допомагати мені ти можеш тільки тоді, коли побачиш, що я б'юся з простими й незначними людьми. Але якщо це будуть рицарі, тобі, згідно з рицарськими звичаями, аж ніяк не дозволяється ставати на бій, поки тебе самого не висвячено на рицаря.

— Ви можете бути певні, сеньйоре, — відповів Санчо, — що я не зламаю ваших наказів. Вдача у мене лагідна, і я ворог будь-яких втручань у будь-які суперечки або змагання. Правда, коли б мені довелося захищати себе самого, я не подивився б на ваші закони, бо й по-

людському і по-божому кожен може захищатися від нападу.

— Я й не сперечаюся з тобою про це, — відповів Дон Кіхот, — але щодо помочі мені проти рицарів, то тут ти маєш стримувати свій природний порив.

— Обіцяю так і робити, — відповів Санчо, — і додержу слова, як додержую неділі.

Поки вони розмовляли, на шляху з'явилося два монахи-бенедиктинці[1] верхи на мулах, мало не з верблюдів завбільшки, з масками від пилюги на обличчях і з парасольками в руках. Трохи позаду їхала карета, оточена чотирма чи п'ятьма вершниками, а ще позаду йшли пішки два погоничі, ведучи мулів, на яких сиділи монахи. Як потім виявилося, в тій кареті їхала одна жінка з Біскайї. Вона прямувала до Севільї, до свого чоловіка, призначеного на високу посаду в Індії. Монахи подорожували окремо і цілком випадково зустрілися з нею в дорозі.

Побачивши їх, Дон Кіхот зразу ж сказав своєму зброєносцеві:

— Або я помиляюся, або ми натрапили на таку пригоду, якої ніколи ще не бачили. Ці темні постаті, безперечно, якісь чарівники, що везуть у кареті вкрадену десь принцесу, і я мушу докласти всіх зусиль, щоб звільнити її.

— Це буде гірше за вітряки, — сказав Санчо. — Ви ж дивіться, сеньйоре, то брати ордену святого Бенедикта, а карета, певно, належить якомусь подорожньому. Прошу вас, придивіться раніше, щоб не наробити лиха.

---

[1] Назва монашеського об'єднання у католиків.

— Я вже казав тобі, Санчо, — відповів Дон Кіхот, — що ти мало розумієшся на рицарських справах, і зараз ти побачиш сам, що це правда.

Кажучи це, він поїхав уперед, зупинився посеред дороги, якою мали проїхати монахи, і, коли вони наблизились так, що могли його чути, голосно сказав:

— Звільніть зараз же вкрадену принцесу, яку везете в кареті, чортячі потвори, або готуйтеся вмерти на цьому ж таки місці за ваші брудні вчинки.

Монахи спинили мулів і, дивуючися з постаті Дон Кіхота і його слів, відповіли:

— Сеньйоре рицарю, ми зовсім не чортячі потвори, а брати з ордену святого Бенедикта, їдемо в своїх справах і не знаємо, чи є в кареті якась полонена принцеса.

— Мене не підманите чемними словами, бо я знаю вас, зрадливі пройдисвіти, — відповів Дон Кіхот і, не чекаючи далі, наставив на найближчого монаха свій спис так шалено й люто, що коли б бенедиктинець не впав із мула з власної волі, то Дон Кіхот не тільки скинув би його, а тяжко поранив чи, може, й убив би. Другий бенедиктинець, побачивши, як поводяться з його товаришем, стиснув п'ятами свого мула і погнав у поле швидше вітру.

Санчо Панса, побачивши, що монах лежить на землі, легко зіскочив з осла, кинувся до монаха й заходився знімати з нього одежу. На цей час до бойовища підійшли погоничі мулів і спитали в Санчо, навіщо він роздягає бенедиктинця. Санчо відповів, що забирає одежу, як законну здобич після перемоги свого пана Дон Кіхота. Погоничі, що не звикли до жартів і не розумілися

ні на рицарській здобичі, ні на битвах, побачивши, що Дон Кіхот підступив до карети і розмовляв із тими, хто в ній сидить, звалили Санчо на землю, добре поскубли йому бороду та нам'яли ребра і покинули майже непритомного.

Тим часом переляканий бенедиктинець, не гаючи й хвилини, здерся на свого мула й помчав до товариша, що здалека спостерігав ці страшні події; не чекаючи їх кінця, вони поїхали далі, раз у раз хрестячись, так, ніби за ними гнався сатана.

Дон Кіхот, як це вже згадано, розмовляв із панею, що була в кареті, і сказав таке:

— Вродлива сеньйоро, ви можете робити все, що бажає ваша милість, бо зухвалі злодії, які вкрали вас, лежать скинуті на землю цією міцною рукою. А щоб вам не дізнаватись, хто вас звільнив, хай буде вам відомо, що я Дон Кіхот Ламанчський, мандрівний рицар, полоненик незрівнянної доньї Дульсінеї Тобоської. На подяку за те, що я для вас зробив, я жадаю тільки, щоб ви повернулися до Тобоса, від мого імені з'явилися до тієї дами та розповіли про те, як вас звільнено.

Один із біскайців, що супроводив даму, прислухавшись до слів Дон Кіхота і спостерігши його намір повернути карету назад, під'їхав до нашого рицаря, вхопив його за спис і закричав поганою кастильською і ще гіршою біскайською[1] мовою:

— Геть, рицарю, геть; бо я вб'ю тебе, якщо ти не даси нам їхати далі, не будь я біскаєць!

Дон Кіхот зрозумів його і спокійно відповів:

---

[1] Біская, Кастилія — провінції в Іспанії.

— Мерзенне створіння! Якби ти був рицарем, я покарав би тебе як слід за твій дурний розум та зухвальство.

— Я не рицар? — скрикнув біскаєць. — Їй-богу, ти брешеш! Якщо ти кинеш списа і видобудеш меча, зараз побачиш, як вода несе кішку[1].

— Зараз ви це побачите, як казав Аграхес[2], — відповів Дон Кіхот, кинув спис, узяв у руки меч, притиснув до себе щит і атакував біскайця, маючи намір убити його.

Бачачи, що він наближається, біскаєць хотів злізти зі свого мула, бо він був найманий і на нього не можна було звірятись, але встиг лише вихопити меч. На щастя, він згадав, що недалеко стоїть карета, і звідти взяв подушку замість щита, і незабаром вони стояли один проти одного, як два смертельні вороги.

Решта вершників намагалися заспокоїти їх, та не могли нічого вдіяти, бо розлютований біскаєць своєю малозрозумілою говіркою кричав, що коли хто заважатиме йому закінчити цей бій, то він уб'є і даму і всіх.

Дама в кареті, налякана і здивована тим, що їй довелося побачити, наказала кучерові триматись осторонь і дивилась на битву здаля. Тим часом біскаєць так урізав Дон Кіхота мечем по плечу, що, якби той не затулився щитом, розрубав би його до попереку. Відчувши силу цього могутнього удару, Дон Кіхот голосно сказав:

— О, квітко вроди, владарко душі моєї, Дульсінеє, допоможіть рицареві, який, щоб задоволь-

---

[1] Себто побачимо, чи ти мене подолаєш!

[2] Фраза з роману «Амадіс».

нити вашу добрість, перебуває в такій страшній баталії!

Сказавши це, він наготовив меч, прикрився щитом і кинувся на біскайця. Все це сталося в одну мить, бо Дон Кіхот вирішив докінчити справу одним нападом.

Побачивши, як він наступає на нього, і догадавшись із завзятості рицаря про його відважність, біскаєць вирішив і собі робити, як Дон Кіхот, і чекав, захищаючись подушкою і не маючи змоги зрушити з місця свого мула, втомленого і незвиклого до таких дитячих забавок. Дон Кіхот, як уже сказано, наступав на лукавого біскайця, піднісши вгору меч і маючи намір розрубати його пополам. Біскаєць чекав його, теж піднісши меч і виставивши наперед подушку.

Глядачі злякано дожидали, що станеться після двох жахливих ударів, які загрожували впасти на супротивників. А дама в кареті та решта слуг без упину молилися та давали тисячі обіцянок перед усіма святощами Іспанії, щоб Бог урятував їх і конюха від величезної небезпеки.

Лютий біскаєць ударив перший і так сильно оперезав Дон Кіхота мечем, що, якби він у нього випадково не повернувся, одного такого удару було б досить, щоб кінчити не тільки цю жорстоку баталію, а й усі пригоди нашого рицаря. Проте доля, що берегла його для кращих подій, одвернула руку біскайця, і меч хоч і сильно вдарив Дон Кіхота в ліве плече, але не дуже зашкодив йому, зірвавши тільки з лівого боку панцер, а по дорозі й частину шолома та половину вуха.

Всі ці прилади з великим брязкотом упали на землю, і Дон Кіхот опинився в дуже скрутному становищі. Але, ставши на стременах і націлив-

ши меча, він обома руками опустив його на голову біскайця з такою силою, що в того, не зважаючи на подушку, на яку саме впав меч, потекла кров із носа, з рота і з вух, неначе на нього впала гора.

Він не скотився з мула тільки тому, що вхопився за його шию, але вибився зі стремен і хутко випустив поводи з рук, після чого наляканий ударом мул дременув у поле і за кілька скоків скинув свого хазяїна на землю.

Дон Кіхот дивився на це цілком спокійно і, коли біскаєць упав, зійшов із коня, швидко підійшов до свого супротивника і, наставивши йому проти очей вістря меча, запропонував здатися, а інакше грозився відтяти йому голову.

Біскаєць був такий приголомшений ударом, що не міг вимовити й слова, і справді зазнав би лиха, коли б жінки, що досі перелякано дивились на змагання з карети, не підійшли до заслі пленого люттю Дон Кіхота та не почали благати помилувати біскайця і дарувати йому життя. На їхні благання Дон Кіхот урочисто відповів:

— Безперечно, прекрасні сеньйори, я з дорогою душею зроблю те, про що ви мене просите, але з однією умовою, а саме — цей рицар повинен обіцяти мені поїхати до Тобоса, з'явитися від мого імені до незрівнянної сеньйори Дульсінеї і здатися на її волю.

Наполохані та засмучені жінки не говорили більше нічого, не питали навіть, хто така Дульсінея, і обіцяли, що біскаєць виконає всі його розпорядження.

— Довіряючи вашим словам, я не заподію йому ніякого лиха, — сказав Дон Кіхот, — хоч він це лихо й заробив.

РОЗДІЛ VIII

про цікаві розмови між Дон Кіхотом і його зброєносцем Санчо Пансою

Тим часом Санчо Панса, добре пом'ятий слугами монахів, підвівся й пильно стежив за битвою. Побачивши, що баталія скінчилася і його пан моститься сісти на Росінанта, він підбіг до нього підтримати стремено і раніше, ніж той сів на коня, впав навколішки і сказав, цілуючи йому руку:

— Хай ваша милість подарує мені острів, що ви здобули в цім страшнім бою, і, хоч який він великий, я спроможуся управляти ним не гірше за всіх, хто управляв будь-якими островами в світі.

Дон Кіхот відповів йому:

— Вважайте на те, брате Санчо, що ця пригода й подібні до неї дорожні сутички мають наслідком не острови, а тільки розбиту голову чи відрубане вухо. Але потерпіть, і нам трапляться такі пригоди, коли я матиму змогу призначити вас не тільки губернатором, а й на куди вищу посаду.

Санчо дуже зрадів і, поцілувавши вдруге Дон Кіхота в руку та в край його панцера, допоміг йому здертись на Росінанта, а сам сів на осла й поїхав за своїм паном, який, не сказавши й слова дамам з карети і навіть не попрощавшися з ними, одразу ж рушив у путь і незабаром в'їхав у лісок, що був поблизу. Санчо поспішав услід на всю ходу свого осла, але Росінант біг так швидко, що Санчо, щоб не залишитись зовсім

позаду, мусив попросити, щоб Дон Кіхот підождав його. Наш рицар спинив Росінанта, чекаючи свого втомленого зброєносця, а той, під'їхавши, сказав:

— Мені здається, сеньйоре, що нам було б безпечніше заховатись десь у церкву, бо не буде нічого дивного, коли той, кого ви так добре впорядили під час бою, сповістить про це Святе братство[1]. Нас заберуть, і ми чимало попріємо, доки визволимось із в'язниці.

— Мовчи, — відповів Дон Кіхот. — Де це ти бачив або читав, щоб мандрівного рицаря судили, хоч скільки б він вчинив убивств?

— Я не знаю нічого про вбивства, і сам я нікого не вбив за все своє життя, — сказав Санчо, — але добре знаю, як поводиться Святе братство з тими, хто б'ється на шляхах.

— Не бійся, друже, — відповів Дон Кіхот, — я зможу вирвати тебе навіть із рук братства. А втім, скажи відверто, чи бачив ти коли-небудь кращого за мене рицаря на всьому земному просторі? Чи ти читав у якій-небудь історії про когось, що завзятіше нападав, витриманіше бився, краще влучав та спритніше скидав із сідла?

— Правду казати, я зроду не читав ні однієї історії, — відповів Санчо, — бо не вмію ні читати ні писати. Але можу закладатися, що ніколи

---

[1] Святе братство — інститут «Санта Ермандад» (Святе братство), що виник в Іспанії у середні віки, в епоху боротьби королівської влади з феодалами, і був бойовим союзом міст для захисту міських вольностей. Згодом цим ім'ям називалася також поліція інквізиції.

досі не служив я у такого відважного пана, як ваша милість.Тим часом я благаю вашу милість звернути увагу на те, що з вашого вуха точиться багато крові, а в мене в торбинках є корпія і трохи білої мазі.

— Я міг би обійтися без цього, — відповів Дон Кіхот, — коли б раніше здумав приготувати пляшку ф'єрабраського бальзаму, одна крапля якого зберегла б нам час і ліки.

— Що ж це за пляшка і який бальзам? — запитав Санчо у пана.

— Рецепт цього бальзаму я знаю на пам'ять, — відповів Дон Кіхот, — і з ним нічого боятись ні смерті, ні ран. Коли я його виготую і дам тобі, а ти десь у бійці побачиш, що мене розрубано пополам, як то часто трапляється, то тобі доведеться тільки підняти половину мого тіла, що впаде на землю, і прикласти до тієї, що залишиться у сідлі. Треба тільки робити це якнайшвидше, щоб не застигла кров, і прикладати половину до половини так, щоб вони якраз припадали одна до одної, а потім мерщій дати мені проковтнути дві краплі цього бальзаму, і ти побачиш, що я стану здоровіший за яблуко.

— Якщо це так, — сказав Санчо, — я зразу зрікаюсь губернаторства на острові, що ви мені обіцяли, і хочу тільки, щоб ваша милість у нагороду за мої численні й великі послуги дали мені рецепт цієї незвичайної рідини. На мою думку, перший-ліпший дасть за неї не менш як два реали за унцію, а мені цього й досить, щоб чесно та спокійно дожити свій вік. Слід тільки знати, чи дорого коштуватиме готувати її.

— Менш як за три реали можна зробити три асумбри[1], — відповів Дон Кіхот.

— Лишенько моє! — сказав Санчо. — Так чого ж ваша милість не робить цього бальзаму й мене не навчить?

— Пожди, друже, — відповів Дон Кіхот, — я маю відкрити тобі ще важливіші секрети та вчинити ще більшу ласку, а тим часом лікуймося, бо вухо болить мені дужче, ніж я хотів би.

Санчо витяг із торбинок корпію та мазь, а Дон Кіхот, знявши з голови й побачивши свій розбитий шолом, мало не втратив розуму і, поклавши руку на меч, підвів очі до неба й сказав:

— Присягаюся жити за прикладом великого маркіза Мантуанського, що заприсягся помститись за смерть свого небожа Балдуїна, відмовився їсти на скатерці, поцілувати свою дружину й від дечого іншого. Я хоч і не пригадую цього всього, але додержуватиму, аж поки цілком помщуся за вчинену мені образу.

Почувши це, Санчо сказав:

— Ваша милість повинні звернути увагу на те, що коли рицар виконає ваш наказ і з'явиться до вашої господині, сеньйори Дульсінеї Тобоської, він відбуде свою повинність і не заслуговує вже іншої кари, якщо не зробить нового злочину.

— Ти сказав і зауважив дуже добре, — відповів Дон Кіхот, — і я скасовую свою присягу про нову помсту, але знову стверджую, що житиму так, як я сказав, аж доки здобуду такий самий шолом від якого-небудь рицаря.

---

[1] Асумбра — приблизно два літри.

— Киньте під усі чорти свої присягання, сеньйоре, — відповів Санчо, — бо вони тільки шкодять здоров'ю і занапащають сумління. А коли не кинете, то скажіть мені, що маємо робити, якщо довгий час не зустрінемо жодної людини в шоломі. Невже ж ви здійснюватимете свою обітницю, незважаючи на такі незручності та невигоди, як спати в одежі, не ночувати в залюднених місцевостях і завдавати собі тисячі інших прикростей, вигаданих божевільним старим герцогом Мантуанським, які ваша милість хоче тепер відживити? Подивіться ж, ваша милосте, — цими шляхами їздять не озброєні люди, а самі погоничі мулів та візники, які не тільки не мають шолома, а й ніколи не чули про нього.

— Тут ти помиляєшся, — заперечив Дон Кіхот. — Не перебудемо ми й двох годин на цих перехрестях, як побачимо більше озброєних людей, ніж було їх в армії, що йшла на Альбраку здобувати прекрасну Анхеліку[1].

— Щасти нам, — сказав Санчо, — і хай наблизиться час, коли ви добудете острів, що так дорого мені коштує; а після цього я можу й умерти.

— Я сказав тобі, Санчо, — промовив Дон Кіхот, — що тобі не варто турбуватися. Коли бракуватиме острова, у нас є ще королівства Данія і Собрадіс. Вони прийдуться тобі, як перстень на палець, і для тебе то буде навіть краще, бо королівства ці стоять на твердому ґрунті. Але облишмо їх до часу, а тепер подивись, чи немає

---

[1] Анхеліка — дійова особа з пізньої рицарської поеми «Божевільний Роланд» італійського поета Аріосто (XV ст.).

в твоїх торбинках чого під'їсти, бо нам треба швидше їхати й шукати якогось замку, де можна було б переночувати та приготувати бальзам, про який я тобі казав, а то, клянуся Богом, вухо мені здорово поболює.

— У мене є цибуля, трохи сиру й кілька скибок хліба, — сказав Санчо, — але це ж не їжа для такого славетного рицаря, як ваша милість.

— Як погано ти на цьому розумієшся, — відповів Дон Кіхот. — Тобі треба знати, що для мандрівних рицарів велика честь не їсти нічого цілий місяць, а якщо вони й їдять, то перше, що трапиться під руку. І ти знав би це все, якби прочитав стільки романів, скільки я. Але в жодному я не знайшов згадок про те, чи їли мандрівні рицарі, коли не зважати на незвичайні випадки, як-от урочисті бенкети на їхню честь; решту ж днів вони живилися квітами. Ясна річ, вони не могли жити, не ївши й не задовольняючи всіх інших людських потреб, бо були такі самі люди, як і ми з тобою, але вони перебували здебільшого в лісах та пустинях і, не маючи кухаря, вживали звичайних сільських страв, таких-от, як ти мені зараз пропонуєш. Отже, друже Санчо, не турбуйся про те, що мені більше до вподоби, не силкуйся знайти новий світ і не намагайся збити мандрівне рицарство з його путі.

— Пробачте, ваша милосте, — сказав Санчо, — що, не вміючи ні читати, ні писати, я не знаю правил рицарського фаху. Надалі я наповнюватиму свої торбинки різними сухими плодами для вашої милості, як для рицаря, а для себе, бо я не рицар, братиму щось із птиці та істотніше.

— Я не кажу, Санчо, — відповів Дон Кіхот, — що мандрівні рицарі мусять їсти самі, як ти ка-

жеш, сухі плоди, а відзначаю тільки, що звичайно вони живляться плодами й різними травами, які ростуть по степах. Вони ці трави знають, знаю їх також і я.

— Добре було б знати ці трави, — сказав Санчо, — бо, я гадаю, нам доведеться колись використати ваші знання.

І на цім слові Санчо витяг із торбинки те, про що казав, і вони дружньо та мирно заходилися їсти, але, бажаючи швидше знайти пристановище на ніч, хапливо скінчили суху та мізерну вечерю, сіли верхи й поїхали шукати якого-небудь селища.

Незабаром сонце зникло, а разом із ним і надії знайти те, чого їм хотілося, і, натрапивши на халупу козопасів, вони вирішили заночувати там. Наскільки незадоволений цим був Санчо, настільки його панові було приємно перебути ніч на вільному повітрі, бо він гадав, що такі випадки доводять його права на рицарське звання.

РОЗДІЛ IX

де оповідається про нещасливу пригоду, яка спіткала Дон Кіхота, коли він зустрівся з немилосердними янгуесцями[1]

Переночувавши в хатині козопасів, Дон Кіхот та його зброєносець заглибились у ліс. Проблукавши там понад дві години, вони опинилися на лузі, порослому свіжою травою. Попід лугом біг мирний свіжий струмочок, принаджуючи й

---

[1] Мешканці села Янгуес у провінції Сеговія.

запрошуючи перебути тут час полуденного відпочинку, гарячі години якого саме починалися. Дон Кіхот і Санчо злізли на землю, пустили Росінанта й осла пастися на розкішну пашу, а самі повиймали з торбинок те, що там було, та й посідали снідати в доброму мирі та злагоді.

Санчо не подбав про те, щоб стриножити Росінанта, певний, що він, такий смирний, нічого не наробить. Але випадок привіз пастись у цю долину табун галісійських коней. Доглядали його погоничі з Янгуеса, які мають звичку для полуденного відпочинку спинятися зі своєю худобою по місцях, багатих на траву та воду, і луг, де на цей час трапилося бути Дон Кіхотові, дуже сподобався янгуесцям.

Трапилося також, що Росінантові заманулося порозважатися з цими кіньми. Коні, проте, здавалося, більш хотіли пастися, ніж робити щось інше, і відповіли йому зубами та копитами так, що в недовгім часі розірвали на ньому попругу, і він залишився без сідла. Але Росінант зазнав іще більшого лиха, бо погоничі, побачивши його, кинулися з палицями й вибили так, що звалили ледве живого на землю. Дон Кіхот із Санчо, побачивши, як б'ють Росінанта, підбігли, засапавшись, і Дон Кіхот звернувся до Санчо з такими словами:

— Наскільки я бачу, друже Санчо, це не рицарі, а прості й мізерні люди. А це значить, ти можеш допомогти мені помститися їм за те, що вони так скривдили Росінанта, ще й перед нашими очима.

— Де в біса можемо ми помститися, — відповів Санчо, — коли їх більше, як двадцятеро, а нас хіба що двоє, а то й тільки півтора.

— Я один стану за сотню, — сказав Дон Кіхот і без подальших балачок поклав руку на меч і кинувся на янгуесців.

Так зробив і Санчо, зрушений прикладом свого пана. Дон Кіхот ударив мечем першого, що нагодився під руку, розрубав йому шкуратяний одяг і добру частину плеча.

Янгуесці, бачивши, що тих тільки двоє, а їх багато, побрали свої палиці, оточили Дон Кіхота й Санчо і заходилися гамселити їх так ревно й ловко, що Санчо впав на землю після другого удару. Те саме сталось і з Дон Кіхотом, не зважаючи на його спритність та запал; і доля захотіла, щоб він упав якраз коло ніг Росінанта, який усе ще не міг підвестися. Янгуесці, зрозумівши, що наробили лиха, дуже хапливо навантажили своїх коней і рушили далі, залишивши обох шукачів пригод у поганому становищі та ще в гіршому настрої.

Перший очуняв Санчо Панса і, побачивши, що лежить поруч зі своїм паном, промовив стиха і зі сльозами в голосі:

— Сеньйоре Дон Кіхоте, гей, сеньйоре Дон Кіхоте!

— Чого тобі, брате Санчо?— сказав Дон Кіхот так само кволо й жалісно.

— Я хотів би, коли це можна, — сказав Санчо, — щоб ваша милість дали мені два ковтки бальзаму Фео Бласа[1] якщо він у вас напохваті. Мабуть, він так само придасться на перелом кістки, як і на рани.

---

[1] Гра слів: Фео Бласо іспанською мовою значить: огидний Улас. Санчо згадує про той чудодійний бальзам (ф'єрабраса), що його обіцяв приготувати Дон Кіхот.

— Був би цей бальзам у мене, чого б нам іще бракувало? — відповів Дон Кіхот. — Але присягаюся тобі, Санчо, честю мандрівного рицаря, що за два дні, якщо доля не накаже чого іншого, я матиму його, або хай мені повсихають руки.

— А як гадає ваша милість, — запитав Санчо, — через скільки днів почнемо ми ворушити ногами?

— За себе можу сказати, — відповів побитий рицар, — що не можу встановити цього строку. Але я беру вину за все на себе, бо я не повинен був витягати меча проти людей, які не мають рицарського звання, і бог битв, думаю, покарав мене за порушення рицарських звичаїв. Тому до речі, брате Санчо, зробити зауваження, дуже потрібне для нашого спільного добра, а саме, коли ти побачиш, що нас ображає така наволоч, не давай мені витягнути меча (та я й сам його вже не витягну), а берись за свій та розправляйся з ними, як собі забажаєш. А якщо на поміч їм стане який-небудь рицар, я захищу тебе усією силою моєї міцної руки. Докази цієї сили ти бачив уже тисячу разів.

Такій зухвалості бідного рицаря сприяла перемога над одважним біскайцем, але Санчо ставився до цього інакше і на зауваження свого пана не міг не відповісти:

— Сеньйоре, я людина мирна, лагідна та поміркована і вмію стерпіти всяку кривду й образу, бо маю жінку та дітей, яких мушу виховувати. Отже, зі свого боку, я попереджаю, що ні в якім разі не витягну меча ні проти простих людей, ні проти рицарів, і наперед прощаю всі образи, що мені чинитимуть прості й значні, бідні й заможні, дворяни й ті, що платять поду-

шне[1], без усякого винятку для будь-якого звання чи стану.

Так промовивши, Санчо встав, випустивши тридцять охів та шістдесят зітхань і проклявши сто двадцять разів тих, хто його так піддурив. Але він не міг триматися рівно і весь час, незважаючи на всі зусилля, ходив зігнувшись, як турецький лук.

На превелику силу осідлав він свого осла, що був якийсь розгублений через завелику волю, яку мав цього дня, і підвів Росінанта, що жалівся б не менше свого хазяїна та Санчо, якби міг говорити. Нарешті, він умостив на осла Дон Кіхота, прив'язав до осла Росінанта і, взявши осла за вуздечку, поплентався туди, де, йому здавалось, лежав битий шлях.

Доля, що вела його від гарного до ще кращого, за короткий час вивела їх на дорогу, де він побачив корчму, яка, всупереч його гадкам і на бажання Дон Кіхота, повинна була бути замком. Санчо наполягав, що то корчма, а його пан казав, що це не корчма, а замок, і вони сперечалися, поки, не дійшовши згоди, добралися до воріт, куди Санчо, без дальшої перевірки, в'їхав з усім своїм загоном.

РОЗДІЛ X

про те, що трапилося з вигадливим ідальгом у корчмі, яку він прийняв за замок

Побачивши Дон Кіхота, що лежав упоперек на ослі, корчмар спитав Санчо, яке нещастя

---

[1] Подушне — податок з душі, особи, який платили кріпаки панам.

спіткало його, а Санчо відповів, що рицар упав зі скелі і через те трохи нам'яв собі ребра.

Корчмариха була зроду жаліслива і співчувала до недолі свого ближнього. Вона звеліла своїй дочці, гарненькій милій дівчині, допомагати їй лікувати їхнього постояльця. Служила в цій корчмі дівчина з Астурії, яка заходилась допомагати хазяйській доньці, і вони приготували Дон Кіхотові дуже погану постіль на горищі, де раніше, очевидно, багато років складали солому.

Постіль Дон Кіхота була на чотирьох погано вистругани дошках, покладених на два не дуже рівні високі ослони. На дошках лежав матрац із бавовняну ковдру завтовшки, повний якихось камінців. Коли б крізь дірки не було видно, що це збита вовна, то, мацаючи їх, можна було б справді подумати, що то круглячки. Поверх матраца поклали дві шкіряні простині та вовняну ковдру, в якій, якби хто захотів, можна було легко полічити всі волосинки. На це кляте ліжко поклали Дон Кіхота.

Хазяйка з дочкою зараз же заходились кругом обліплювати його пластирями, а Маріторнес (так звали служницю) світила їм. Накладаючи пластир на побите тіло нашого рицаря, хазяйка висловила думку, що такі синці бувають скорше від побоїв, ніж від падіння.

— Це не через побої, — відповів Санчо, — а через те, що на скелі було багато гострих виступів, і всі вони залишили свій слід. Але я попрошу вашу милість робити так, щоб після перев'язки у вас вистачило корпії ще на одного, бо в мене теж щось поболює поперек.

— То ви теж упали? — спитала хазяйка.

— Ні, я не впав, — сказав Санчо, — але так хвилювався, коли впав мій пан, що в мене заболіло все тіло, ніби мені всипали тисячу канчуків.

— Це легко може бути, — додала дочка, — мені самій часто трапляється уві сні падати з башти, і, прокинувшись, я почуваю себе такою розбитою та знеможеною, ніби я й справді впала.

— Річ у тім, сеньйоро, — сказав Санчо, — що зовсім не уві сні, а тоді, коли я не спав і пильнував краще, ніж зараз, у мене з'явилося мало не стільки ж синців, які в сеньйора Дон Кіхота.

— Як звуть цього пана? — спитала астурійка Маріторнес.

— Дон Кіхот Ламанчський, — відповів Санчо. — Він мандрівний рицар, один із найкращих та наймогутніших, що досі були в світі.

— А що таке мандрівний рицар? — спитала дівчина.

— Чи ви зараз тільки народилися, що не знаєте цього? Це така штука, яку то б'ють, то вона стає імператором. Сьогодні — це найнещасніше і найзлиденніше створіння в світі, а завтра в нього можуть бути в запасі три корони для свого зброєносця.

— Чому ж тоді, слугуючи такому доброму панові, — сказала хазяйка, — ви, наскільки я бачу, не придбали досі якогось графства?

— Зарано ще, — відповів Санчо. — Немає й місяця, як ми шукаємо пригод, і нам не трапилося ще нічого відповідного. А іноді буває, що шукаєш одне, а знаходиш щось інше. В кожному разі, якщо мій рицар, Дон Кіхот, одужає від своїх ран чи побоїв, а мене не покалічать зовсім, то я не залишу своїх надій на кращий титул в Іспанії.

Прислухаючись уважно до цих розмов, Дон Кіхот підвівся, сів, як міг, на своєму ліжку, взяв хазяйку за руку і сказав:

— Повірте, прекрасна сеньйоро, ви можете вважати себе за щасливу, давши пристановище в своєму замку такій людині, як я, що не вихваляє себе самого тільки тому, що хвальба принижує людину; але мій зброєносець розкаже, хто я такий. Зазначу тільки, що спогади про ваші послуги залишаться в моїй пам'яті, поки я живий, і коли б небеса не забажали віддати мою любов очам невдячної красуні, ім'я якої я сам собі промовляю, то очі цієї вродливої дівчини стали б володарями моєї волі.

Хазяйка, дочка її та добра Маріторнес здивовано слухали мандрівного рицаря, так мало розуміючи його слова, неначе він говорив по-грецькому, і здогадувалися тільки, що це були вислови вдячності та ввічливості. Вони не звикли до такої мови, і Дон Кіхот здавався їм якоюсь незвичайною людиною. У свою чергу подякувавши йому по-простому, вони вийшли з горища, залишивши астурійку Маріторнес лікувати Санчо, якому це було потрібне не менш, ніж його панові. Вночі Дон Кіхот прокинувся і тим самим тоном, яким звертався до свого зброєносця напередодні, лежачи розпластаний у долині, де їх побили дрючками, почав кликати його, кажучи:

— Санчо, друже, ти спиш? Ти спиш, друже Санчо?

— Як у біса можу я спати, — відповів Санчо, повний смутку та досади, — коли в мене всі кістки болять.

— Не турбуйся, друже, — заспокоїв його Дон Кіхот, — я зараз же приготую чудодійний баль-

зам, який вилікує нас в одну мить. Встань, друже Санчо, якщо можеш, і попроси в коменданта цієї фортеці трохи оцту, вина, солі та розмарину для цілющого бальзаму. Я дуже потребую його тепер, бо в мене витекло багато крові з ран.

Санчо, якому боліли всі кістки, через силу встав, навпомацки пішов до корчмаря і сказав йому:

— Сеньйоре! Зробіть ласку й добре діло: дайте нам трохи оцту, розмарину, солі та вина. Це потрібно для одного з найкращих у світі мандрівних рицарів, який лежить там на ліжку, тяжко поранений.

Корчмар дав усе, і Санчо поліз на горище до Дон Кіхота, який, схопивши руками голову, скаржився на біль од ран.

Дон Кіхот узяв принесене, перемішав усе і варив, аж поки бальзам, на його думку, був готовий. Потім він попросив дати йому яку-небудь посудину, щоб вилити ліки, і, через відсутність придатної, задовольнився бляшанкою на олію, яку корчмар дав йому задурно.

Коли все було зроблено, Дон Кіхот схотів спробувати на собі самому діяння цього чудесного, як він гадав, бальзаму, і для цього випив ту частину ліків, що не вмістилася в бляшанку, а її було не менш як півлітра. Ледве встиг він випити, як почав блювати, та так, що в шлунку в нього нічогісінько не лишилось. Після мук блювання він облився потом і попросив, щоб його одягли й залишили самого; так і зробили.

Поспавши понад три години, він прокинувся бадьорий та свіжий, почував себе цілком здоровим і вирішив, що справді зобов'язаний цим ф'єрабраському бальзамові і що, такі ліки мав-

ши, можна й надалі без ніякого страху братися до всіх пригод, битв та змагань, хоч які небезпечні вони будуть.

Санчо Панса, що теж вважав за диво одужання свого пана, попросив дати йому решту бальзаму, якого лишилося ще чимало. За згодою Дон Кіхота він узяв обіруч бляшанку і з усією вірою та великою вправністю вилив собі в горлянку трохи менше бальзаму, ніж його пан. Мабуть, шлунок бідного Санчо був не такий тендітний, як шлунок Дон Кіхота, бо раніше, ніж він почав блювати, у нього була нудота, а потім піт. Він стільки разів падав непритомний, що йому здавалося, ніби настала вже його остання година, і він почав клясти і бальзам, і негідника, від якого дістав його. Дон Кіхот, побачивши це, сказав:

— Мабуть, Санчо, таке лихо трапилося з тобою тому, що тебе ще не висвячено на рицаря, бо, пригадується мені, ця рідина корисна тільки рицарям.

— А коли ви знали, — відповів Санчо, — лишенько мені та всій моїй родині! — навіщо ж ваша милість дали мені покуштувати її?

У цю хвилину напій почав робити своє діло, і бідолашний зброєносець почав так швидко опорожнятися, що очеретяна рогожка, на якій він качався, та ковдра, якою вкривався, стали зовсім негодящими. Він спітнів так дуже, і в нього були такі корчі, що не тільки він, а й усі думали, що він конає. Ці бурхливі й небезпечні напади тривали мало не дві години, і після них Санчо, на відміну від свого пана, почував себе таким розбитим та кволим, що не міг триматися на ногах.

А Дон Кіхот, як сказано, пожвавішав, вважав себе здоровим і хотів негайно виїздити та шука-

ги пригод. Бо йому здавалося, що той час, коли він лишається тут, є втрата для світу й для всіх тих, кому потрібні його ласка та підтримка, а найбільше підбадьорювала його віра в цілющий бальзам, силу якого він спробував на собі. Виконуючи своє бажання, він осідлав Росінанта, взагнуздав осла свого зброєносця, допоміг Санчо здягтися й злізти на осла, а потім сів сам на коня і, під'їхавши до рогу садиби, узяв собі за спис гостру ломаку, що стояла там.

Під'їхавши разом із Санчо до дверей корчми, Дон Кіхот гукнув хазяїна і сказав йому поважно й урочисто:

— Багато великих послуг зробили ви мені в своєму замку, сеньйоре коменданте, і я буду вдячний та зобов'язаний вам за них усе моє життя. Якщо я можу віддячити вам, помстившися за вас кому-небудь, хто насмілився вчинити вам якусь образу, знайте, що мій фах саме в тім, щоб допомагати кому тільки можна, мститися за тих, кого скривджено, та карати за віроломство. Пошукайте в своїй пам'яті, і якщо пригадаєте щось подібне та схочете звіритися на мене, то я обіцяю рицарським орденом, до якого належу, задовольнити кожне ваше прохання.

Корчмар теж поважно відповів:

— Сеньйоре рицарю, мені зовсім не треба, щоб ваша милість мстилася за образи, що мені вчинено, бо я й сам умію мститися, коли мені треба. Тепер же мені треба лише, щоб ваша милість заплатила мені за ночівлю в моїй корчмі, за солому та ячмінь для двох ваших тварин, а також за вечерю і за постелі.

— Так це, значить, корчма? — сказав Дон Кіхот.

— І дуже пристойна, — відповів корчмар.

— Так я, виходить, помилився, — сказав Дон Кіхот, — щиро гадаючи, що це замок, і непоганий замок. Проте, якщо це корчма, а не замок, я все ж таки не можу ламати звичаїв мандрівних рицарів, які (я знаю це напевне і досі не читав іншого) ніколи не платять ні за ночівлю, ні за інше, чим доводиться їм користуватися по корчмах. Привітний прийом належить їм з права й за законом, як подяка за великий тягар, що несуть вони, шукаючи пригод уночі й удень, узимку й влітку, пішки й верхи, голодні й спраглі, в спеку та в холод, підпадаючи під усяку небесну немилість та денну небезпеку.

— Це мене не обходить, — відповів корчмар, — заплатіть що слід, і покиньмо балачки про рицарство. Мені треба тільки, щоб я міг платити оренду за свою корчму.

— Ви — нерозумний і негостинний корчмар, — сказав Дон Кіхот, стиснув шпорами Росінанта і, вимахуючи ломакою, ніким не затримуваний, виїхав із корчми, не дивлячись навіть, чи їде за ним його зброєносець.

Корчмар побачив, що гість поїхав, не заплативши, і вирішив справити гроші з Санчо Панси. Але той сказав, що коли не схотів платити його пан, то він не платитиме й поготів, бо, як зброєносець мандрівного рицаря і на підставі тих самих міркувань та правил, не може сплачувати будь-що ні по заїздах, ні по корчмах.

Корчмар дуже розгнівався і погрозив, що примусить платити, та ще й способом, який тому не дуже сподобається. Санчо відповів, що, за правилами рицарства, до якого належить його пан, він нічого не заплатить, хоч би це коштувало йому життя. Він, мовляв, не хоче, щоб через нью-

го ламалися добрі стародавні звичаї мандрівних рицарів або щоб на нього нарікали за порушення такого справедливого закону зброєносці тих рицарів, що з'являться на світі після нього.

Недоля бідолашного Санчо захотіла, щоб на цей час у корчмі були чотири чесальники вовни з Сеговії, троє голкарів з Кордови та два пройдисвіти з Севільї, люди веселі, вигадливі та лихі жартівники. Неначе спонукані однією і тією ж думкою, підійшли вони до Санчо, зняли його з осла, внесли в повітку, а тоді один із них побіг до корчмаря по ковдру, на яку вони Санчо й поклали.

Але повітка здалася їм дуже низькою для їхньої роботи, і вони вирішили вийти на задвірок, де дахом було саме небо. Там вони почали підкидати його з ковдри угору.

Бідний Санчо зняв такий галас, що його почув і Дон Кіхот, який спочатку прийняв це репетування за якусь нову пригоду, а розібравши, що то голосить його зброєносець, повернув коня й галопом поскакав до корчми. Знайшовши ворота зачиненими, він поїхав кругом, шукаючи в'їзду, але, не доїхавши до задвірка, побачив, у яку погану гру грають із його зброєносцем. А той то злітав, то падав у повітрі так втішно та швидко, що коли б Дон Кіхот не був такий лютий, йому важко було б утриматись від сміху. Він пробував злізти з коня на паркан, але, бувши розбитий та кволий, не спромігся навіть підвестися і задовольнився тим, що, сидячи в сідлі, почав висловлювати на адресу нападників Санчо такі образи та лайки, що й описати їх не можна.

Але вони не кидали ні своїх жартів, ані своєї роботи, і Санчо безперестанку літав, аж по-

ки вони потомились і покинули його. Потім вони привели осла, посадили на нього Санчо і загорнули в плащ, а жаліслива Маріторнес, побачивши його такого стомленого, визнала за потрібне дати йому кухоль свіжої води. Санчо взяв цей кухоль і підніс його до рота, але спинився, почувши гучний голос свого пана:

— Сину мій, не пий води; не пий її, Санчо, вона вб'є тебе. Дивись, ось у мене цілющий бальзам, після двох крапель якого ти, безперечно, одужаєш.

На ці слова Санчо глянув на Дон Кіхота і сказав іще голосніше:

— Чи не забула часом ваша милість, що я не рицар? Або чи не хоче вона, щоб я зблював і решту кишок, які лишилися ще в мене після останньої ночі? Бережіть цю рідину для себе і для всіх чортів, а мені дайте спокій.

Сказавши це, він тієї ж миті почав пити, але, побачивши з першого ковтка, що то була вода, не схотів пити далі й попросив Маріторнес принести йому вина. Та не тільки охоче задовольнила його бажання, а ще й заплатила за вино власними грішми.

Випивши, Санчо вдарив у боки свого осла і виїхав із корчми у навстіж відчинені для нього ворота, дуже задоволений, що нічого не заплатив і що настояв на своєму, хоч і коштом свого звичайного поручителя—власних боків. Щоправда, у корчмаря лишились у заставу його торбинки, але схвильований Санчо навіть не помітив того.

РОЗДІЛ XI

де оповідається про розмову Санчо Панси з Дон Кіхотом та про інші, варті уваги, пригоди

Санчо під'їхав до свого пана такий заморений та знесилений, що не міг навіть правити ослом, і Дон Кіхот, побачивши його в такому стані, сказав:

— Тепер я переконався, добрий Санчо, що цей замок, чи то корчма, безперечно, зачарований. Бо чим іншим, як не примарами, можуть бути люди, які так жорстоко гралися з тобою? І це підтверджується тим, що, коли я дивився через паркан на сумну трагедію, яку ти відбував, я не тільки не спромігся перелізти на той бік паркана, але навіть не мав сили злізти з Росінанта через якісь чари. Але присягаюся своїм званням, що коли б мені пощастило перелізти або злізти з коня, я помстився б за тебе так, що ці паскудні розбишаки довіку пам'ятали б про свої вихватки. І тут я свідомо порушив би рицарські закони, що, як я тобі багато разів казав, не дозволяють рицареві підносити руку на того, хто сам не рицар, за винятком випадків найпильнішої потреби, а саме коли захищаєш життя або свою власну особу.

— Я помстився б і сам, — відповів Санчо Панса, — не зважаючи на те, висвячено мене на рицаря чи ні, але не мав змоги. Проте я певний, що ті, хто грався зо мною, не були ні примарами, ні зачарованими істотами, як це каже ваша милість. Навпаки, то були точнісінько такі, як і ми, люди з м'яса та кісток, бо я чув, що, підки-

даючи мене, вони звали один одного — того Педро Мартінес, того Теноріо Гернандес, корчмаря ж звуть Хуан Паломеко. Отже, сеньйоре, те, що ви не могли перелізти через паркан і злізти з коня, пояснюється чимось іншим, а не чарами. Через усе це я остаточно зрозумів, що пригоди, яких ми шукаємо, приведуть нас, кінець кінцем, до такої біди, що ми не розберемо, де у нас права, а де ліва нога. І як на мій дурний розум, то найкраще та найзручніше було б нам повернутись додому, поки ще не скінчились жнива, стати до господарства й кинути оці блукання по світах від однієї небезпеки до ще гіршої другої.

— Як мало розумієшся ти на рицарських справах, Санчо, — сказав Дон Кіхот. — Мовчи та май терпіння; прийде ще день, коли ти на власні очі побачиш, яка почесна наша праця. Хіба ж, скажи, є в світі більша приємність чи більше задоволення, ніж те, що його дає перемога в битві або тріумф над ворогом? Немає жодного, то певна річ.

— Так воно, мабуть, і є, хоч я цього й не знаю, — відповів Санчо. — Знаю тільки, що відколи ми стали мандрівними рицарями, ми не перемогли ще в жодній битві, не рахуючи бою з біскайцем. Та й з нього ваша милість вийшли без половини вуха і без половини щита, а потім тільки того й було, що нас били то кілками, то кулаками. Я не згадую вже про те, як підкидали мене на ковдрі зачаровані люди, яким я не мав навіть змоги помститися, щоб відчути насолоду перемоги над ворогом, як каже ваша милість.

— Це боляче й мені, та ти мусиш терпіти, Санчо, — сказав Дон Кіхот. — Але відтепер я силкуватимусь здобути меч, зроблений так уміло, що, маючи його в руках, нема чого боятися

якихось чар. А може статися, доля подарує мені меч, що належав Амадісові тоді, як його звали «Рицар Огненного Меча». То був найкращий меч, що його мав будь-коли рицар, бо був гострий, як бритва, і проти нього не міг устояти ніякий панцер, хоч який міцний або зачарований.

— Моя доля така, — сказав Санчо, — що коли вашій милості й пощастить знайти такий меч, він стане в пригоді, як і бальзам, тільки рицарям, а зброєносцеві лишається самі неприємності.

— Не бійся цього, Санчо, — відповів Дон Кіхот, — небо пошле й тобі кращу долю.

Розмовляючи так зі своїм зброєносцем, Дон Кіхот побачив на шляху, де вони їхали, велику куряву і, повернувшись до Санчо, сказав:

— Настане день, Санчо, коли ми побачимо щастя, яке досі зберігала для мене моя доля. Цього дня, кажу, я мушу довести, як і завжди, міць своєї руки і вчинити подвиги, що лишаться вписані в книгах слави на всі майбутні століття. Бачиш оту куряву, Санчо? Її збило величезне військо, яке складається з різних незліченних народів, що рушають сюди.

— У такому разі тут мусить бути два війська,— відповів Санчо,— бо з протилежного боку здіймається така сама курява.

Повернувшись і побачивши, що Санчо каже правду, Дон Кіхот надзвичайно зрадів, бо гадав, мабуть, що обидва війська атакуватимуть одне одного якраз на цій просторій рівнині. Голова його весь час була повна вигадок про різні битви, чари, пригоди, незвичайності, кохання та виклики, про які оповідається в рицарських книжках, і всі думки його, розмови і вчинки бу-

ли скеровані на такі речі. А справді куряву цю зняли дві великі отари овець та баранів, що наближалися з обох країв шляху, але через пилюку не можна було розгледіти їх, поки вони не підійшли ближче. Дон Кіхот рішуче твердив, що це військо, і Санчо, нарешті, повірив йому і спитав, що їм треба робити.

— Як що? — відповів Дон Кіхот. — Боронити скривджених, допомагати у всьому тим, кому це буде потрібно. Тобі слід знати також, Санчо, що тим військом, яке йде проти нас, командує славетний імператор Аліфанфарон, володар великого острова Трапобанд. Друге військо, що позаду нас, належить його ворогові, королю Гарамантів, Пентаполінові Закачані Рукава.

— А завіщо так не люблять один одного ці пани?— спитав Санчо.

— Тому, — відповів Дон Кіхот, — що цей Аліфанфарон закоханий у дочку Пентаполіна, дуже вродливу й приємну дівчину. А батько не хоче видавати її заміж за язичеського короля, аж поки той не зречеться свого брехливого пророка Магомета та не прийме нашої віри.

— Присягаюся своєю бородою, — сказав Санчо, — він має рацію, той Пентаполін, і я хочу допомогти йому, чим зможу.

— У такому разі ти можеш виконати свій обов'язок, Санчо, — відповів Дон Кіхот, — бо для того, щоб брати участь у таких баталіях, можна й не бути рицарем.

— Я добре це розумію, — сказав знову Санчо, — але куди ж подінемо ми цього осла, щоб знайти його після битви? Мені здається,що ставати на бій, сидячи на ослі, не годиться.

— Це правда, — промовив Дон Кіхот, — але ти можеш покинути його на його власну волю. Не багато важить, загубиться він чи ні, бо після бою ми, як переможці, матимемо до своїх послуг стільки коней, що навіть Росінанта, може, доведеться змінити на іншого коня. Але слухай уважно й дивись: я хочу показати тобі головних рицарів, що в цьому війську. А щоб ти їх краще бачив і запримітив, станьмо на цей горбок, звідки обидва війська видно виразніше.

Вони так і зробили — з'їхали на горбок, з якого добре видно було отари, які Дон Кіхот вважав би за військо, хоч би курява і не сліпила йому очей. Отже, бачачи те, чого не можна було бачити, Дон Кіхот голосно почав:

— Отой рицар у золотавім панцері, що на щиті його зображено лева з короною на голові, який лежить коло ніг дівчини, це — відважний Лауркалько, володар Пуенте де Плата. А той у панцері з золотими квітами і зі щитом, де на блакитнім полі намальовано три срібні корони, це — грізний Мікоколембо, великий герцог кіросійський. Велетень праворуч од нього — Брандабарбаран із Боліче, господар трьох Аравій. Він укритий гадючою шкірою і має замість щита двері, які, переказують, були в числі інших у храмі, що його зруйнував Самсон[1], коли смертю своєю помстився ворогові. А тепер подивись у той бік і побачиш попереду другого війська й на чолі його завжди переможного й ніколи не переможеного Тімонеля де Каркахона, володаря Нової Біскаї. На зброї його чотири поля — блакитне, зелене, біле та

---

[1] Легендарний герой Старого Завіту.

жовте, а на щиті — золотий кіт на лев'яче-жовтім полі з написом «Міу», що становить початок імені його дами, як кажуть, незрівнянної Міуліни, доньки герцога Альфенікена Альгарбського. Той, що давить і вгинає стегна свого потужного альфана[1], у сніжно-білому панцері і з білим, чистим щитом, це рицар-новак, француз за походженням, П'єр Папен на ймення, володар баронства Утрикського. А той, у блакитному панцері, що коле залізними шпорами боки он тій прудкій, смугастій зебрі, то могутній герцог Нербія Еспартафілардо дель Боске; на щиті в нього, замість девізу, пучок спаржі з написом кастильською мовою: стеж за моєю долею.

Назвавши отак багатьох рицарів обох армій, яких він бачив у своїй уяві, описавши зброю, кольори, девізи та інші їхні прикмети, що підказувало йому його ніколи не бачене божевілля, він, не спиняючись, провадив далі:

— Те військо, що йде на нас, складається з людей різних націй — тут такі, що п'ють ніжну воду славетного Ксанта; горяни, що толочать масильські поля; такі, що переточують найдрібніший та щирозолотий пісок щасливої Аравії; люди, що раюють на розкішних прохолодних берегах прозорого Термодонта; такі, що багатьма найрізноманітнішими способами знекровлюють золотоносний Пактол; нумідійці, на обіцянки яких не можна покладатись; перси, славні своїми луками та стрілами; парфяни та мідяни, що б'ються, тікаючи; кочовики-араби; скіфи, такі ж жорстокі, як і біляві; ефіопи з проколеними губами й інші

---

[1] Порода коней.

народи, обличчя яких я бачу й пізнаю, але не можу згадати, як вони звуться. У другій армії ідуть ті, що п'ють кришталеві струмені Бетіса з оливковими деревами по берегах; ті, що відсвіжають та вмивають обличчя рідиною завжди багатого на золото Таха; ті, що користаються поживною водою Хенілі; ті, що ходять по тартезійських долинах із розкішними пасовищами; ті, що безтурботно живуть на Єлісейських полях Хереса; заможні ламанчці з вінками зі стиглого колосся на голові; вояки, закуті в залізо, нащадки стародавніх готів; ті, що купаються в Пісуердзі, уславленій повільністю своєї течії; ті, що пасуть свої отари на обширних лугах покрученої Гвадіани, знаменитої своїми зникливими водами; ті, що тремтять від холоду в лісистих Піренеях і на білих верхогір'ях височенних Апеннін. Одне слово, всі народи, яким дає притулок і яких годує Європа.

Скільки провінцій він згадав, скільки назвав націй, із дивовижною швидкістю додаючи властиві кожній із них прикмети! І все то були відомості, взяті з його брехливих книжок.

Санчо Панса пильно й мовчки прислухався до його слів і раз у раз крутив головою, приглядаючись, чи не побачить котрогось із тих рицарів чи велетнів, що називав його пан. Не побачивши нікого, він сказав кінець кінцем:

— Хай їм чорт, сеньйоре, бо ніхто ж із них не з'являється — ні людина, ні велетень, ні рицар; принаймні я їх не бачу. Чи не зачаровані вони, часом?

— Як можеш ти таке казати? — відповів Дон Кіхот. — Хіба ж ти не чуєш іржання коней, звуків фанфар та бою барабанів?

— Я нічого не чую, окрім бекання овець та баранів, — сказав Санчо.

Та воно так і було, бо отари вже досить наблизилися.

— Страх охопив тебе, Санчо, — відповів Дон Кіхот, — і не дає тобі ні чути, ні бачити нічого в справжньому вигляді, бо один із наслідків переляку є плутанина чуттів. А через це речі здаються нам не такими, якими вони є справді. І коли ти так лякаєшся, то стань осторонь. Мене самого буде досить, щоб дати перемогу тій стороні, якій допомагатиму.

Кажучи так, він ударив шпорами Росінанта, обпер спис на стремено і блискавкою з'їхав із горбка, а Санчо тим часом репетував і гукав йому навздогін:

— Верніться, ваша милосте, сеньйоре Дон Кіхоте! Їй-богу, ви нападаєте на баранів та овець! Верніться, лишенько ж моєму батькові, що породив мене на світ! Яке божевілля! Дивіться ж, там немає ні велетнів, ні рицарів, ані котів, ані щитів із девізами чи без них, ні блакитних, ані чортових шоломів. Що ж це він там робить, лихо мені грішному!

Ці вигуки не спинили Дон Кіхота; він скакав галопом, примовляючи:

— Сюди, рицарі, що йдете та б'єтесь під прапором відважного імператора Пентаполіна Закачані Рукава! Ви побачите, як легко помщусь я його ворогові Аліфанфарону Трапобанському.

Кажучи так, він урізався в середину отари й почав штрикати овець своїм списом так відважно й завзято, наче вражав своїх смертельних ворогів. Чабани й хазяї, які йшли за отарою, гукали йому, щоб він цього не робив, а побачивши, що їхні слова не впливають, зняли з поясів рогатки й почали частувати його вуха камінням з

кулак завбільшки. Дон Кіхот, не зважаючи на них, стрибав у всі боки та вигукував:

— Де ти, пихатий Аліфанфарон? Ходи до мене, я хочу сам на сам спробувати твою міць та вкоротити тобі віку, караючи за те, що ти вчинив відважному Пентаполінові Гарамантському.

У цю хвилину велика річкова галька влучила йому в бік і ввігнула два ребра. Відчувши страшенний біль, Дон Кіхот вирішив, що його або вбито, або дуже поранено, і, згадавши про бальзам, витяг бляшанку й почав переливати його в шлунок. Але перше, ніж він устиг проковтнути стільки, скільки йому здавалося досить, наспіла друга галька, розбила дощенту бляшанку і заразом вибила йому три чи чотири зуби та покалічила два пальці на руці.

Обидва удари були такі міцні, що бідний рицар упав із коня. Чабани, підійшовши ближче й думаючи, що вбили його, швиденько позбирали забитих овець — а їх, виявилось, було семеро, — зігнали докупи свою отару й зникли.

Санчо тим часом стояв на горбку, дивлячись на безглузді вчинки свого пана, і рвав собі бороду, проклинаючи час і місце, на якому доля звела їх. Побачивши, що Дон Кіхот упав, а чабани пішли, він зійшов із горбка, підійшов до Дон Кіхота і, побачивши його в дуже поганому стані, а, проте, при пам'яті, сказав:

— Хіба не казав я вам, сеньйоре Дон Кіхот, що те, на що ви нападали, це тільки отари?

— От як цей злодій чарівник уміє змінять та перевертати речі! — промовив Дон Кіхот. — Тобі слід знати, Санчо, що такі, як він, дуже легко вміють примусити нас бачити те, що їм хочеться. Мій ворог, який переслідує мене через

заздрощі до слави, яку я здобув би після цієї битви, обернув військо на отари овець. Щоб переконатися в цьому, Санчо, сідай на свого осла і обережно поїдь слідом за ними. Ти побачиш, що трохи віддалік вони знову стануть такими, якими були перед цим; перестануть бути вівцями та баранами й обернуться на людей, яких я тобі описав раніш. Але не від'їзди зараз, бо мені потрібна твоя допомога й заступництво. Підійди і подивись, скількох зубів мені бракує, бо, здається, їх не залишилось жодного.

Коли Санчо підійшов і мало не всунув очі прямо йому в рот, бальзам якраз подіяв на шлунок Дон Кіхота: він, мов із рушниці, викинув усе, що в ньому було, просто на бороду жалісливого зброєносця.

— Ой, лихо! — крикнув Санчо, — що ж це таке зо мною трапилось? Мабуть, цей грішник уже конає, бо починає блювати кров'ю.

Але трохи згодом він із кольору, смаку та запаху розібрав, що то була не кров, а бальзам із бляшанки, і його так занудило, що він блюнув прямо на свого пана, і обидва вони зробилися поцяцькованими. Підбігши до осла, щоб узяти з торбинок чим витертися та чим лікувати Дон Кіхота, Санчо не знайшов торбинок і трохи не збожеволів. Він знову прокляв себе і вирішив у душі покинути свого пана й повернутися додому, хоч би це й коштувало йому платні та надій на губернаторство на острові, обіцяному Дон Кіхотом.

Тим часом Дон Кіхот підвівся і, затуливши рукою рота, щоб не втратити останні зуби, у другу взяв вуздечку Росінанта, який не відходив від нього (такий був вірний та ввічливий), і попрямував до свого зброєносця, що стояв, схи-

лившися грудьми на осла і підперши щоку рукою, як людина, що заглибилась у думки. Побачивши його сумну постать, Дон Кіхот сказав:

— Знай, Санчо, що одна людина не буває більша за іншу, якщо не вчинить чогось більшого. Всі бурі, які ми перебули, запорука того, що швидко розгодиниться і справи наші покращають. Неможливо, щоб лихо чи добро тривало занадто довго. Отож, якщо недоля довго переслідує нас, значить, доля вже близько. І тобі не слід журитися з мого нещастя, бо тобі воно не болить.

— Як-то не болить? — крикнув Санчо. — Хіба той, кого, вчора підкидали на ковдрі, не син мого батька? А хіба торбинки, де було все моє добро, належать не мені, а комусь іншому?

— А що? У тебе немає торбинок, Санчо? — спитав Дон Кіхот.

— Та немає, —відповів Санчо.

— Виходить, у нас немає чого попоїсти сьогодні.

— Не було б, коли б на цій леваді не росли трави, на яких ви, казали, знаєтесь і які звичайно стають за їжу таким нещасним мандрівним рицарям, як ваша милість.

— А втім, я бажав би тепер з'їсти, і якнайскорше, хліба та пару копчених оселедців, ніж усі трави, описані Діоскорідом і навіть із коментарями доктора Лагуни[1], — відповів Дон Кіхот. — А тим часом, мій добрий Санчо, сідай на свого осла і рушаймо далі.

---

[1] Діоскорід — грецький лікар I ст. н. е.; його твір про ліки переклав у XVI ст. іспанський лікар Лагуна.

— Хай так, якщо цього хоче ваша милість, — сказав Санчо. — Їдьмо звідси і пошукаймо, де б переночувати. Тільки дай Боже, щоб там не було ні ковдр, ні тих, хто підкидає на ковдрах, ні всяких примар чи зачарованих мавpів; під три чорти їх усіх!

— Проси цього у Бога, сину, — відповів Дон Кіхот, — і веди мене, куди хочеш. Цього разу я доручаю тобі пошукати помешкання. А поки дай свою руку і помацай, скількох зубів бракує мені у верхній щелепі з правого боку, бо там я відчуваю біль.

Санчо встромив пальці в рот Дон Кіхотові й спитав, мацаючи щелепу:

— Скільки зубів було раніше з цього боку у вашої милості?

— Чотири, — відповів Дон Кіхот, — не рахуючи зуба мудрості. Всі цілі й здорові.

— Пригадайте краще, чи так воно?

— Я ж кажу чотири, коли не п'ять, бо за все життя я не втратив жодного зуба, жодного не вирвано, і жоден не попсувався від застуди чи від гниття.

— А тепер, — сказав Санчо, — з цього боку, знизу, у вашої милості два зуби з половиною, а зверху немає й половинки, і взагалі нічого, а все рівне, як долоня.

— О, нещасний я! — крикнув Дон Кіхот, дізнавшись про цю сумну новину, —краще б мені одрубали руку, тільки не ту, якою я тримаю меч. Тобі слід знати, Санчо, що рот без зубів — подібний до млина без жорен, і часто доводиться цінувати зуб дорожче за діамант. Але ми ще додержуємо суворих законів рицарства, мусимо зносити й такі нещастя. Сідай, друже, а я їхатиму за тобою, хоч куди ти поїдеш.

Санчо так і зробив і поїхав, не звертаючи з битого шляху і прямуючи туди, де, як йому здавалося, він міг знайти пристановище на ніч.

РОЗДІЛ XII

де оповідається про славну пригоду та здобуття шолома Мамбріна й про інші речі, що трапилися з нашим непереможним лицарем

Дон Кіхот і Санчо переночували в корчмі і на другий день, узявши запас харчів, попрямували шляхом, подібним до того, яким їхали вчора. Незабаром Дон Кіхот побачив вершника, що мав на голові щось блискуче, наче золото, і, звернувшись до Санчо, сказав:

— Мені здається, Санчо, що немає несправедливих приказок. Всі вони походять із досвіду, матері всякого знання, а зокрема та приказка, де сказано, що коли зачиняються одні двері, ту ж мить відчиняються другі. Я згадую це, бо не встигли ще зачинитися за нами двері попередньої пригоди, як доля відчиняє нам нові, за якими нас чекають іще кращі пригоди; і я сам буду винен, якщо не ввійду в них. Як не помиляюся, назустріч нам їде хтось із шоломом Мамбріна на голові, а з цього приводу я дав відому тобі присягу.

— Подумайте ж краще, що ви кажете, ваша милість, і ще краще, що робитимете, —мовив Санчо. — Я міг би навести вам такі докази, що ваша милість побачили б свою помилку самі.

— Як можу я помилитися, зрадливий боягузе? — сказав Дон Кіхот. — Хіба ж ти не бачиш

рицаря, що їде проти нас на сірому в яблуках коні й має на голові золотий шолом?

— Те, що я бачу, — відповів Санчо, — це простісінька людина на ослі, сірому, як і мій, а на голові в неї справді щось блискуче.

— То ж і є шолом Мамбріна, — сказав Дон Кіхот. — Стань осторонь і залиш нас із ним віч-на-віч. Ти побачиш, як я, не кажучи й слова і не гаючи часу, зразу використаю пригоду й відберу шолом, якого я так жадав.

— Я й сам подбаю про те, щоб бути осторонь, — сказав Санчо.

Насправді ж і кінь, і шолом, які ввижалися Дон Кіхотові, були ось чим. У цих місцях було два села — одне таке мале, що в ньому не було ні аптеки, ні цирульника, а в сусідньому була й аптека, і цирульник, які обслуговували й менше село. Цього дня цирульникові довелося їхати туди, щоб пустити кров одному хворому, а декому поголити бороду, і для цього він віз із собою мідний таз для гоління. Долі заманулося, щоб пішов дощ, і цирульник, прикриваючи свій новий капелюх, одягнув на голову добре вичищений таз, і він сяяв на півмилі навкруги. Їхав цирульник на сірому ослі, як і казав Санчо, а Дон Кіхотові привидівся сірий у яблуках кінь, рицар і шолом, бо все, що йому впадало в очі, він легко пристосовував до свого рицарського божевілля та до своїх хворобливих думок.

Коли бідний цирульник під'їхав ближче, Дон Кіхот наставив на нього свій спис і пустив щодуху Росінанта, наміряючись проштрикнути цирульника наскрізь. Скачучи, він не затримував шаленого бігу коня і кричав:

— Захищайся, підле створіння, або віддай з доброї волі те, що належить мені за всіма законами.

Цирульник, аж ніяк чогось подібного не чекаючи і бачачи, що на нього скаче така мара, не добрав кращого способу ухилитись од удару, як скотитися з осла. Ледве торкнувшись землі, він схопився на ноги, прудкіше за лань, і так майнув долиною, що його не наздогнав би й вітер. Таз він покинув на землі і цим задовольнив Дон Кіхота.

Дон Кіхот звелів Санчо підняти шолом, а той, узявши його в руки, сказав:

— Добрий таз і коштує вісім реалів, як один мараведис[1].

Наш рицар зараз же надів таз на голову і, повертаючи його з боку на бік, почав шукати забрало, а не знайшовши його, сказав:

— Безперечно, у язичника, що замовив викувати собі цей славетний шолом, була величезна голова, а найгірше те, що шоломові бракує цілої половини.

Санчо, почувши, що його пан називає таз для гоління шоломом, не міг утриматись від сміху.

— Чого ти смієшся, Санчо? — спитав Дон Кіхот.

— Я сміюсь, думаючи про здоровенну голову язичника, якому належав цей шолом, як дві краплі води схожий на таз для гоління.

— Знаєш, що я думаю, Санчо? — відповів Дон Кіхот. — Цей славетний, зачарований шолом, мабуть, якимсь дивом потрапив до рук людини, що не вміла оцінити й зрозуміти його

---

[1] Мараведис — старовинна іспанська мідна монета.

значення. Не тямлячи того, що робить, але бачачи, що цей шолом із чистого золота, ця людина розтопила одну половину, щоб використати його цінність, а з другої зробила те, що ти називаєш тазом для гоління. Але для мене, що знає йому ціну, таке перетворення нічого не важить. У першому ж селі, де ми знайдемо коваля, я дам виправити його. А тим часом я носитиму його, як буде змога, бо що-небудь краще, ніж нічого, і, в кожному разі, він цілком захищатиме мене від каміння.

— Він захищатиме вас тільки тоді, — сказав Санчо, — коли каміння кидатимуть руками, а не пращею, як це було під час бійки з двома військами, коли вашій милості повибивано зуби та потрощено бляшанку з цілющим напоєм, через який я мало не виблював усі свої тельбухи.

— Мені не дуже й шкода, що її потрощено, — відповів Дон Кіхот, — бо, як тобі відомо, Санчо, я напам'ять знаю рецепт бальзаму.

— Я його теж знаю, — сказав Санчо, — але ніколи не буду ні робити, ні куштувати, коли б навіть помирав. Тим більше, що я не збираюся потрапити в такий стан, щоб його треба було заживляти, бо всіма п'ятьма чуттями остерігатимуся й інших ранити і самому діставати рани. А чи не підкидатимуть мене вдруге на ковдрі, про це нічого не скажу, бо таким нещастям ледве чи можна запобігти, а якщо вони трапляються, то слід тільки добре стиснути плечі, спинити подих, заплющити очі й покластися на свою долю та ковдру. А втім, скажіть мені, ваша милість, що ми будемо робити з цим сірим у яблука конем, що здається сірим ослом? Його покинув той Мартіно, якого ваша милість зіпхнули з сід-

ла. З того, як він утікав, я бачу, що навряд чи він повернеться сюди коли-небудь, а присягаюсь своєю бородою, що осел добрячий.

— Я ніколи не маю звички грабувати тих, кого перемагаю, —відповів Дон Кіхот. — Немає такого звичаю у мандрівних рицарів, щоб відбирати коня й залишати переможеного пішим, крім тих випадків, коли переможець втрачає свого коня під час бійки. Тоді кінь переможеного є законна здобич переможця. Отже, Санчо, облиш цього коня, чи осла, чи кого там хочеш, бо його хазяїн повернеться сюди, побачивши, що ми пішли звідси.

— Тільки Господь Бог знає, — сказав Санчо, — як мені хочеться його забрати або хоч обміняти на свого осла, який здається мені гіршим, ніж цей. Справді, рицарські закони занадто суворі, бо не дозволяють навіть обмінювати ослів, але я хотів би знати, чи можна обміняти збрую?

— Про це я напевне не знаю, — відповів Дон Кіхот, — і тому, поки довідаюся краще, дозволяю тобі обміняти її, якщо вона тобі конче потрібна.

Санчо, діставши дозвіл, негайно ж скористався ним і прибрав свого осла, як лялечку.

Після цього вони доїли решту харчів, попили води зі струмка, а коли їхній гнів та смуток розвіялись, посідали на своїх тварин й навмання рушили далі дорогою, яку обирав Росінант, керуючи волею свого пана й осла, що завжди плентався за ним у добрій згоді та приятельстві. Отак вони знову виїхали на шлях і поїхали ним без якогось певного наміру.

РОЗДІЛ XIII

де оповідається про те, як Дон Кіхот визволив багатьох нещасних, яких вели туди, куди вони не хотіли йти

Дон Кіхот підвів очі й побачив, що шляхом, яким вони їхали, ідуть пішки чоловік із дванадцять, нанизані, наче намисто, на великий залізний ланцюг, усі з кайданами на руках. Поруч них їхали два вершники, озброєні кремінними рушницями, а двоє йшли пішки, з мечами та шпагами. Санчо Панса, помітивши їх, сказав, що то каторжники, королівські раби, які йдуть на галерну роботу[1].

— Як-то раби? — спитавДон Кіхот. — Чи можливо ж, щоб король присилував кого-небудь?

— Я й не кажу цього, — відповів Санчо. — Я кажу тільки, що цих людей за їхні злочини засуджено на галери, і вони йдуть туди з примусу, щоб служити королю.

— Значить, — продовжував Дон Кіхот, — хто б то не був, а ці люди йдуть, або їх навіть ведуть, не з власної волі, а з примусу.

— Так воно і є, — відповів Санчо.

— От ми й натрапили на випадок, — сказав Дон Кіхот, — де мені доведеться виконувати обов'язки свого фаху — нищити неволю та допомагати страдникам.

Тим часом низка галерників наблизилась, і Дон Кіхот якнайблагородніше попросив конвойних ласкаво розповісти й повідомити його про

---

[1] Галери — судна, що рухались за допомогою весел. Веслярами звичайно були або засуджені, або полонені.

причину або причини, чому цих людей так ведуть. Один із конвойних, який їхав на коні, пояснив, що це галерники і належать вони його величності, що їх відряджено на галери і що йому нема чого більш казати, а Дон Кіхотові знати.

— А проте, — відказав Дон Кіхот, — я хочу довідатись, окремо від кожного, про причину їхньої недолі. І він додав іще стільки чемних доводів, переконуючи виконати його прохання, що другий вершник сказав:

— Хоч ми й веземо з собою список і копії вироків про кожного з цих невдах, але в нас немає часу спинятися, щоб витягати й читати їх. Нехай ваша милість спитає їх самих, і вони дадуть відповідь самі, коли захочуть, а, певне, що вони захочуть, бо таким людям однаково приємно і робити мерзоту і розповідати про неї.

Діставши такий дозвіл, — хоч він і сам узяв би його, якби йому не дали його охотою, — Дон Кіхот під'їхав до галерників і спитав першого з них, за які гріхи опинився він у такому поганому становищі. Той відповів, що через кохання.

— Тільки за це? — здивувався Дон Кіхот. — Та коли за кохання засилають на галери, я б давно вже мусив веслувати там.

— Це не те кохання, що думає ваша милість, — відповів галерник. — Я закохався в кошик, напханий білизною, і так цупко обхопив його, що коли б суд не одібрав його у мене силоміць, я й досі не віддав би його з охотою. Мене спіймали на гарячому, навіть допитувати не треба було; справу розглянули, мене почастували стома ударами канчука, дали на придачу три роки гурап, і справа скінчилася.

— Що таке гурапи? — спитав Дон Кіхот.

— Гурапи — значить галери, — відповів каторжник, хлопець років двадцяти чотирьох, родом, як він казав, із П'єдраїти.

Те саме спитав Дон Кіхот і в другого галерника, але той не промовив і слова, такий він був сумний та журний. Замість нього відповів перший:

— Він, сеньйоре, іде через канарку, тобто за музику й співи.

— Що таке? — спитав Дон Кіхот. — Хіба за музику й співи теж засилають на галери?

— Так, сеньйоре, бо немає нічого гіршого, як співати в лихій годині.

— Я чув, що той, хто співає, тугу розвіває.

— А тут якраз навпаки — хто поспіває хоч раз, завжди плакатиме.

— Нічого не розумію, — сказав Дон Кіхот.

Але один із конвойних пояснив:

— Співати в лихій годині, сеньйоре рицарю, у цих людей значить признатися на тортурах. Цього грішника катовано, і він признався в своїх злочинах, що крав худобу, а за це його засуджено на шість років на галери, не згадуючи двохсот канчуків, які він дістав окремо. Він завжди журиться і ходить смутний, бо всі оці злодії поводяться з ним дуже погано, ображають його, зневажають і мають ні за що, бо він, бачите, признався, а не спростовував обвинувачень. Вони кажуть, що в слові «ні» стільки ж складів, як і в слові «так», і що злочинець мусить бути щасливий, коли його життя й смерть залежать тільки від його власного язика, а не від свідків та доказів. І, на мою думку, вони не дуже помиляються.

— І на мою теж, — сказав Дон Кіхот. Під'їхавши до третього галерника, він спитав його те

саме, що й двох перших, і той відразу ж дуже зухвало відповів:

— А я йду, сеньйоре, до гурап тому, що мені бракувало десятьох дукатів[1].

— Я охоче дам вам двадцять, аби звільнити вас від незручностей, що чекають на вас, — сказав Дон Кіхот.

— Це нагадує мені, — відповів галерник, — людину, яка, опинившись серед моря і маючи гроші, помирає з голоду, бо не може купити того, що їй треба. Я кажу це тому, що якби у мене вчасно були ті двадцять дукатів, які пропонує ваша милість, я підмазав би ними перо секретаря, підживив би дотепність оборонця й був би тепер на майдані Сокодовер у Толедо, а не на цьому шляху на мотузці, немов гончак який. Та Бог великий, треба терпіти, і досить про це.

Дон Кіхот під'їхав до четвертого — людини з поважним обличчям і білою бородою, що спадала йому аж на груди. На запитання про причину його лиха, він відповів слізьми й не міг вимовити і слова. П'ятий галерник позичив йому свій язик і сказав:

— Ця шановна людина йде на галери на чотири роки, зробивши перед цим звичайну подорож в урочистому вбранні верхи на коні.

— Мова йде, — сказав Санчо, — здається, про прилюдне зганьблення.

Дон Кіхот під'їхав до наступного галерника і теж запитав про його злочин.

Цей галерник мав студентський одяг, і один із конвойних сказав, що він надзвичайний балакун і добре знає латинську мову.

---

[1] Дукат — золота монета.

Позад усіх ішов молодий хлопець, дуже гарний, тільки одноокий, років тридцяти. Його було прикуто до ланцюга не так, як інших. Довжелезний ланцюг обкручував йому все тіло, на шиї було два нашийники: один—прикріплений до ланцюга, а другий —що його звуть «стережи приятеля», або «приятелева нога» — двома залізними смугами сполучений із поясом, а до них припасовано пару ручних кайданів, що замикались на величезну колодку. Отож він не міг дотягти рук до рота чи нахилити голову, щоб досягти рук. Дон Кіхот запитав, чому його закуто так, як нікого іншого.

— Бо він сам заподіяв більше злочинів, ніж уся решта вкупі, — відповів конвойний, — і тому, що він такий шалений і такий злодій, то навіть і в такому стані ми не можемо бути певними, що він не втече.

— Та які ж злочини міг він заподіяти, якщо його засуджено тільки на галери ? — спитав Дон Кіхот.

— Він іде туди на десять років, — відповів конвойний, — а це вже громадянська смерть. Досить сказати, що цей добряга — відомий Хінес де Пасамонте, якого звуть іще Хінесійо де Парапія.

— Обережно, сеньйоре комісаре! — сказав тоді галерник. — Покиньмо імена та прикладки. Мене звуть Хінес, а не Хінесійо, а моє прізвище — Пасамонте, а не Парапія, як ви кажете. Зверніть краще увагу на себе.

— Балакайте спокійніше, сеньйоре першорозрядний злодію, — відповів комісар, — якщо не хочете, щоб я вас примусив замовчати неприємним для вас способом.

— Видима річ, — відповів галерник, — доводиться йти туди, куди тебе веде Бог. Але свого часу дехто буде знати, чи звуть мене Хінесійо де Парапія, чи ні.

— Хіба не так звуть тебе, брехун ти? — сказав конвойний.

— Так-то так, звуть; але я подбаю про те, щоб не звали. Сеньйоре рицарю, коли у вас є що подати нам, — давайте та йдіть із Богом, бо мені вже обридло ваше бажання знати все про чуже життя. А якщо ви захочете знати моє, то я — Хінес де Пасамонте, життєпис якого написали оці пальці.

— Він правду каже, — сказав комісар, — бо й справді описав свою історію і зробив це якнайкраще, а книгу залишив у в'язниці, заставивши її за двісті реалів.

— Я сподіваюсь, що викуплю її, хоч би на це треба було двісті дукатів.

— Так добре вона написана? — спитав Дон Кіхот.

— Так добре, — відповів Хінес, — що до неї не дорівняється жодна з тих книг, що були чи будуть іще написані. Я можу вам сказати, що в ній говориться правда, і така приємна та втішна правда, що й брехні кращої від неї немає.

— А яка назва цієї книжки? — спитав Дон Кіхот.

— Життя Хінеса де Пасамонте, — відповів той.

— І її закінчено?

— Як же її можна було закінчити, коли не закінчене ще моє життя? В ній його описано, починаючи від мого народження і до останнього заслання на галери.

— То ви вже там були? — спитав Дон Кіхот.

— Я пробув там чотири роки й добре знаю смак і казенних бісквітів, і канчуків, — відповів Хінес. — Та мене не дуже турбує, що я знову туди йду, бо там я матиму час закінчити свою книгу, де слід сказати ще багато про що. А на галерах в Іспанії більше вільного часу, ніж треба; хоч на писання мені й не треба його дуже багато, бо я знаю напам'ять те, що писатиму.

— Ти, здається, здібна людина, — сказав Дон Кіхот.

— І нещасна, — додав Хінес, — бо недоля завжди гнобить добрий розум.

— Вона гнобить злодіїв, — сказав комісар.

— Я вже казав, щоб ви були обережніші, сеньйоре комісаре, — відповів Хінес. — Вам дано цього жезла не на те, щоб кривдити нас, бідолах, а щоб вести нас туди, куди посилає його величність. Коли ж ні, свідчуся життям... Та годі! Одного дня, може, виявляться плями, які ви наробили в корчмі. А тепер хай усі замовчать та живуть добре, а говорять іще краще, а ми ходімо далі. Досить уже нажартувалися.

Комісар підніс жезл, щоб дати Хінесові відповідь на його загрози, але Дон Кіхот став між ними і попросив не ображати галерника, бо, мовляв, не велике лихо, коли у людей, яким скуто руки, трохи вільний язик, і, звертаючись до галерників, сказав:

— Із усього того, що ви розповіли мені, любі брати, я маю таке враження, що хоч вас і засуджено за провини, але кара, яку ви терпите, вам не дуже до вподоби і що ви йдете з примусу та проти свого бажання. Можливо, що причиною засудження була легкодухість одного на тортурах, брак грошей — у другого, брак протекції —

у третього, у четвертого, — мабуть, несправедливий вирок суддів, і правда ваша не перемогла. Це все так виразно стоїть у моїй уяві, що підказує мені, переконує і навіть примушує довести на вашому прикладі, для чого мене послало небо й прилучило до рицарського ордену, до якого я належу і якого честю я заприсягався допомагати тим, хто цього потребує та кого пригноблюють володарі цього світу. Але я знаю — і це одне з правил мудрості — що людина розважлива має уникати примусу там, де можна дійти добровільної згоди, і проситиму сеньйорів конвойних і комісара ласкаво розкувати вас і дозволити йти з миром, бо ж не бракуватиме людей, які згодяться служити королю й за кращих умов. На мій погляд, приневолювати тих, кого природа створила вільними, — жорстокість, тим більш, сеньйори конвойні, що ці бідні люди не зробили вам нічого поганого. Нехай кожен сам відповідає за свої гріхи. Я звертаюсь до вас доброзичливо і стримано, щоб мати змогу віддячити вам, коли ви згодитесь на моє прохання, а якщо ви не зробите цього охотою, мій спис і меч, а також міць моєї руки примусять вас дати згоду.

— Добре мені діло, — відповів комісар, — і ловкі жарти! Що він вигадує? Він хоче, щоб ми звільнили королівських галерників, так, ніби ми маємо право відпустити їх або він — наказувати нам. Ідіть собі здорові, ваша милосте, поправте трохи таз, що у вас на голові, та не шукайте кішки з п'ятьма лапами.

— Це ви кішка, пацюк та ще й злодій, — відповів Дон Кіхот.

Із цими словами він кинувся на комісара так раптово, що той не встиг захиститися, і скинув

його на землю, тяжко поранивши ударом меча. Це було йому дуже до речі, бо якраз той, кого він скинув, мав при собі рушницю. Решта конвойних спочатку збентежилися та стривожились від такої несподіванки, але незабаром опам'яталися. Вершники взялися за мечі, ті, піші, — за шпаги, і всі кинулись на Дон Кіхота, що спокійно чекав їх. І йому, безперечно, довелося б погано, якби галерники, бачивши таку нагоду, не використали випадку, щоб визволитись, і не почали розривати ланцюг, до якого були прикуті. Конвойні так спантеличились, що не могли зробити нічого путящого і бігали від галерників, що розковувалися, до Дон Кіхота, який весь час кидався на них. Санчо й собі допоміг звільнитися Хінесові де Пасамонте. Той раніше за всіх опинився на волі і, підбігши до комісара, що лежав на землі, вихопив у нього меч і рушницю й почав загрожувати конвойним, не стріляючи, однак, і не б'ючи мечем.

Незабаром на бойовищі не лишилося жодного конвойного, — всі вони пустилися врозтіч перед рушницею Пасамонте і під градом каміння, яким обсипала їх решта галерників.

Санчо дуже схвилювався, бачивши такий успіх. Він уявляв уже собі, як вершники повідомлять Святе братство і те вдарить на сполох та почне шукати злочинців, і тому просив свого пана їхати звідси якнайшвидше та сховатися в горах, що були неподалеку.

— Добре, — сказав Дон Кіхот, — я знаю, що нам слід тепер робити.

Він покликав усіх галерників, що, обібравши до нитки комісара, метушилися в полі; і коли ті скупчились коло нього, щоб дізнатись, чого він хоче, сказав:

— Шляхетним людям властива вдячність, а невдячність — це один із гріхів, за які Бог карає найбільше. Ви самі бачили і на собі відчули добро, яке я вам зробив. На подяку за це я бажав би — така моя воля, — щоб ви взяли ланцюги, які я зняв із вашої шиї, і зараз же рушили в путь до Тобоса. Там ви з'явитесь до принцеси Дульсінеї, скажете їй, що Рицар Сумного Образу (так він назвав себе) вітає її, і розкажете все про цю славетну пригоду аж до вашого визволення. Після цього ви можете йти, куди схочете.

Відповідаючи за всіх, Хінес де Пасамонте сказав:

— Те, чого вимагає від нас ваша милість, наш визволитель, є найнеможливіша з найнеможливіших речей, бо ми не можемо йти всі вкупі, а тільки нарізно, і кожний повинен подбати, щоб заховатися в надра землі, аби уникнути Святого братства, яке, безперечно, шукатиме нас. Все, що ваша милість може й мусить нам доручити, це тільки змінити ваш наказ щодо відвідування та привітання сеньйори Дульсінеї Тобоської на обов'язок проказати кілька разів «Вірую» та «Богородицю», і ми це зробимо для вашої милості, бо таке діло можна робити вночі й удень, тікаючи і сидячи на місці, під час війни і мирного часу. Але думати, що ми знову повернемося до Єгипту, тобто візьмемо свої кайдани й підемо до Тобоса, це однаково, що думати, ніби зараз ніч, хоч нема ще й десятої ранку, чи припустити, що на вербі вродять груші.

— В такому разі, — скрикнув обурений уже Дон Кіхот, — ви підете туди самі, дон Хінесійо де Парапія, чи як вас там звуть, і підете, підібгавши хвоста, зі своїм ланцюгом.

Пасамонте, що взагалі був не дуже терплячий на вдачу, а крім того догадувався вже, що в го-

лові у рицаря не все гаразд, бо інакше він не звільнив би їх, почувши такі образливі слова, підморгнув своїм товаришам, і вони, відійшовши трохи вбік, почали обсипати його камінням. Дон Кіхот тільки й знав, що захищався щитом, а бідний Росінант, не зважаючи на шпори, стояв, наче зроблений був із бронзи.

Санчо сховався за осла і захищався ним від камінного граду, що летів на них обох.

Проте Дон Кіхот не міг добре вкритися щитом, і коли кілька кремінців — не знаю, скільки саме — міцно вдарили його, він упав із коня.

Одразу ж до нього підскочив студент, схопив у нього з голови таз і вдарив ним спочатку по спині Дон Кіхота, а потім кілька разів об землю так, що мало не потрощив його.

Галерники зняли з нашого рицаря кафтан, який він носив поверх панцера, зняли б і панчохи, коли б не перешкодили поножі[1]. У Санчо вони відібрали плащ і залишили в самій сорочці, а потім, розділивши поміж себе решту здобичі, розійшлись на всі чотири вітри, більше дбаючи про те, щоб уникнути зустрічі зі Святим братством, якого вони страшенно боялись, ніж про те, щоб брати ланцюг та йти з ним до сеньйори Дульсінеї Тобоської.

Лишилися тільки осел та Росінант і Дон Кіхот та Санчо Панса.

Осел, похнюпивши голову, задумливо пряв вухами, гадаючи, що камінний град, який і досі лунав у нього в вухах, іще не вщух; Росінант витягся на землі поруч свого пана; Санчо був у

---

[1] Поножі — панцер, що вкриває ноги.

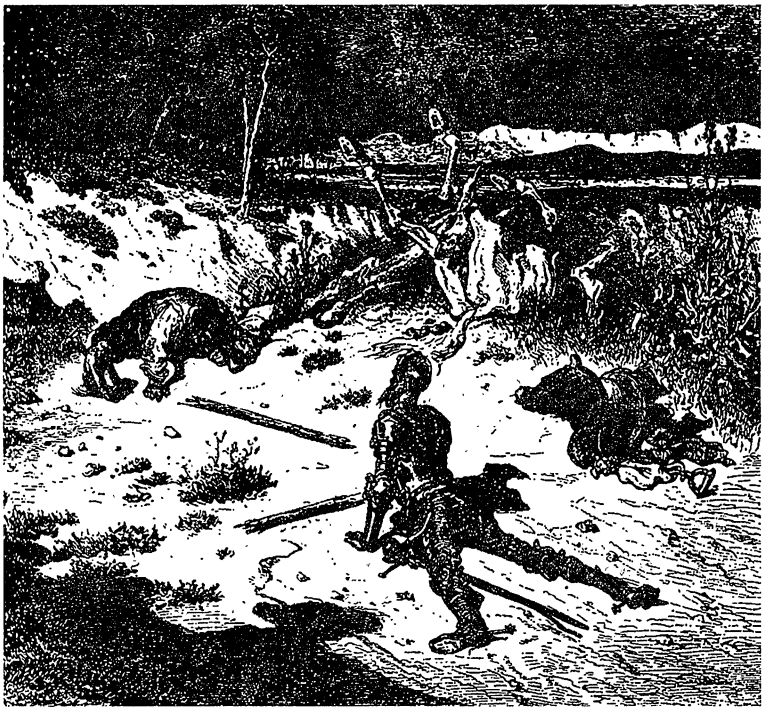

самій сорочці і тремтів перед Святим братством; Дон Кіхот лютував на таке з собою поводження з боку тих, кому він зробив стільки добра.

РОЗДІЛ XIV

про те, що трапилось зі славетним Дон Кіхотом у Сьєрра-Морені і що становить одну з найдивніших пригод у цій правдивій історії

Опинившись у такому поганому стані, Дон Кіхот сказав своєму зброєносцеві:

— Я завжди чув, Санчо, що робити добро негідникам — це однаково, що лити воду в море.

Повіривши тобі, я уникнув би цієї неприємності. Але діло зроблено, треба терпіти й використати цей досвід надалі.

— О, ваша милість використає! Це так певне, як те, що я турчин. Але коли вже ви кажете, що уникнули б цієї прикрості, послухавши мене, то послухайте мене зараз і уникнете ще гірших прикростей. Треба вам знати, що Святе братство не дуже церемониться з рицарством. Воно й двох мараведисів не дало б за всіх мандрівних рицарів, а я вже й зараз чую, що їхні стріли дзижчать мені у вухах.

— Ти зроду боягуз, Санчо, — сказав Дон Кіхот. — Але, щоб ти не називав мене впертим, я зроблю, як ти радиш, і обминy страхіття, якого ти так боїшся, але з однією умовою. Ніколи, ні за життя, ні після смерті, ти не казатимеш, що я обминув небезпеку через страх, а тільки тому, що уважив на твої благання. А коли ти казатимеш щось інше, — значить, збрешеш, і я спростовуватиму тебе від тепер і надалі й од надалі до тепер.

Дон Кіхот нічого не сказав більше, сів на коня, і за проводом Санча, що їхав на своєму ослі, вони попрямували до гір, що височіли неподалік. Санчо гадав перейти до Сьєрра-Морени й переховатися кілька днів у Візі або Альмодоварі дель Кампо, поки їх шукатиме Святе братство. Він іще більше настоював на цьому, побачивши, що весь харч, який він віз на ослі, якимось дивом лишився цілий після того, як галерники перетрусили та пограбували їх. Тієї ночі вони дісталися самої середини Сьєрра-Морени, де Санчо хотів перебути цю ніч і ще кілька днів, принаймні, поки їм вистачить їжі, і заночували під корковими деревами між двох скель.

Але лиха доля зробила так, що славетний шахрай і злодій Хінес де Пасамонте, звільнившись із кайданів завдяки мужності та безумству Дон Кіхота, з остраху перед Святим братством, якого він мав досить підстав боятися, теж переховувався в тих горах. Доля та страх привели його в те місце, де були й Дон Кіхот із Санчо Пансою, такої пори, коли він міг упізнати їх. Він дав їм поснути. І через те, що негідники завжди невдячні й необхідність спонукає їх робити те, чого робити було б не слід, а вигода тепер краще за вигоду в майбутньому, Хінес, що не був ні вдячною, ні добромисною людиною, вирішив украсти осла Санча Панси. Росінант його не цікавив, бо таку здобич не можна було б ні продати, ні заставити. Поки Санчо Панса спав, він украв осла і ще перед світанком був уже так далеко, що розшукати його було неможливо. Заграла зоря, звеселила землю й засмутила Санчо; він, побачивши, що осла нема, почав плакати та нарікати так жалісно та журливо, що голос його розбудив Дон Кіхота, який почув таке:

— О, моя дитино, ти народився в моїй хаті, був розвагою моїх дітей, радістю моєї дружини, заздрістю моїх сусідів, ти розвіював мені тугу та ще й підтримував половину моєї особи, бо двадцять шість мараведисів, що ти заробляв щодня, задовольняли якраз половину моїх потреб.

Дон Кіхот, побачивши сльози й дізнавшись про причину їх, заспокоював Санчо найкращими доводами і просив потерпіти, обіцяючи натомість видати йому вексель на трьох із п'яти ослят, що лишилися у нього дома. Санчо заспокоївся, витер сльози, припинив свій лемент і подякував Дон Кіхотові за ласку.

Дон Кіхот, в'їхавши в гори, надзвичайно зрадів, бо ці місця здавалися йому найпридатнішими для пригод. Він пригадував різні чудесні події, що траплялися мандрівним рицарям у таких відлюдних і похмурих місцевостях, і так поринув у свої думки, що не бачив нічого навкруги.

Санчо, після того, як почув себе в безпеці від Святого братства, дбав тільки про те, щоб напхати свій шлунок, і, йдучи слідом за своїм паном, нав'ючений усім, що мав нести на собі Сірий, витягав із лантуха їжу та перекладав її собі в живіт. Отак ідучи, він випадково глянув і побачив, що його пан спинився і силкується підняти з землі якийсь пакунок. Коли він підбіг до нього, щоб допомогти, Дон Кіхот підіймав кінчиком списа сідельну подушку, до якої був прив'язаний чемодан. Але вони були такі важкі, що він наказав Санчові підняти та оглянути їх. Санчо зробив це дуже швидко, і, хоч чемодан був замкнений на замок і перев'язаний ланцюжком, він крізь щілини зотлілої шкіри побачив усередині чотири сорочки з голландського полотна та іншу білизну, а в хусточці лежало чимало золота. Пошукавши ще, Санчо знайшов розкішно оздоблену записну книжку. Дон Кіхот узяв її собі, а гроші дозволив узяти Санчо. Той поцілував його в руку і переклав гроші й білизну в торбу, в якій у нього були харчі. Дон Кіхот, дивлячись на це, сказав:

— Мені здається, Санчо, — і навряд чи воно було інакше, — що цими горами проходив якийсь подорожній, на якого напали розбійники й убили його, а потім однесли тіло й поховали десь на відлюдді.

— Цього не може бути, сеньйоре, — відповів Санчо, — бо якби то були розбійники, вони не лишили б тут грошей.

— Правда твоя, — сказав Дон Кіхот, — тоді я не вгадаю і не можу збагнути, що тут трапилося. А проте, чекай, подивімось, чи не написано чого в цій книжці, де ми можемо пошукати й знайти те, що хочемо.

Він розгорнув книжку, і перше, на що натрапив, були вірші, написані дуже добрим почерком.

Перегорнувши всю книжечку, він знайшов там іще кілька віршів та листів; деякі з них йому вдалось прочитати, а деякі — ні. Поки Дон Кіхот перегортав книжку, Санчо перегортав усе в чемодані. Не лишилось ні одного куточка ні в ньому, ні в подушці, якого б він не оглянув і не дослідив, розпоровши всі шви й перетрусивши кожне пасмо вовни. Таку зажерливість викликали в ньому ескудо[1], яких він знайшов понад сотню. І хоч, крім того, він не знайшов нічого іншого, він вважав, що тепер цілком відшкодований і за літання на ковдрі, і за бальзам, і за стусани погонича, і за втрату своїх торбинок, і за крадіжку плаща, і за голод, спрагу та втому, що він терпів на службі у свого пана.

Рицареві Сумного Образу кортіло взнати, хто був хазяїн чемодана, бо з віршів та листів, із золотих монет та з добірних сорочок він зробив висновок, що то мав бути якийсь родовитий пан, який через нехтування та лихе поводження своєї дами мусив зважитися на якийсь розпачливий вчинок. Але в тих відлюдних ущелинах ні в кого

---

[1] Ескудо — золоті монети.

не можна було довідатись про це, і він вирішив їхати далі тією дорогою, яку вибере Росінант, — тобто тією, де йому зручніше йти, — певний увесь час, що в цій глушині його неодмінно спіткає якась незвичайна пригода.

Простуючи собі з такими думками, він на вершині одного горбка, якраз перед собою, побачив чоловіка, що надзвичайно зручно стрибав між кущами з прискалка на прискалок. Він здавався голим, з густою, чорною бородою, з довгим скуйовдженим волоссям, босоніж і без штанів. Стегна його були вкриті лахміттям з темно-жовтого оксамиту, крізь який світились кістки, і на голові не було нічого. Хоч і дуже швидко пробіг він, та Рицар Сумного Образу встиг зауважити й запам'ятати всі ці подробиці, але не міг наздогнати його, бо Росінант, зроду повільний і спокійний, ледве йшов по нерівному ґрунту.

Дон Кіхот, гадаючи, що то хазяїн сідла й чемодана, вирішив знайти його, хоч би для цього довелося шукати цілий рік. Він наказав Санчо обійти скелю з одного боку, а сам мав об'їхати її з протилежного, гадаючи, що таким способом вони натраплять на чоловіка, який так хутко зник у них сперед очей.

— Я не можу зробити цього, — відповів Санчо, — бо, тільки-но я відійду від вашої милості, мене охоплює жах і насилає на мене тисячі різних страхіть та примар. Отже, я попереджаю, що надалі ніколи не відходитиму від вас ні на палець.

— Нехай буде так, — сказав Рицар Сумного Образу. — Я радію, що ти вдаєшся до моєї мужності, а вона ніколи тебе не зрадить, хоч би твоя душа навіть покинула твоє тіло. А тепер іди за мною, і хай твої очі стануть ліхтарями. Ми об'ї-

демо цей горбок і, мабуть, зустрінемось із тим чоловіком, якому, безперечно, належить наша знахідка.

На це Санчо відповів:

— Краще було б не шукати, бо якщо ми його знайдемо і виявиться, що він справді хазяїн грошей, мені, безперечно, доведеться повернути їх. Краще, кажу, було б, не турбуючись даремне, переховувати гроші, поки їхній хазяїн якось сам з'явиться. А це, мабуть, буде тоді, коли я вже витрачу їх, а з голого — як зі святого.

— Ти помиляєшся, Санчо, — сказав Дон Кіхот, — бо з того часу, як ми догадуємось, кому належать ці гроші, ми повинні шукати його й повернути їх йому. А якщо ми не будемо його шукати, сама думка, що гроші належать комусь, робить нас винними так само, як і тоді, коли б ми знали про це напевне. Отже, друже мій, не журися, бо мені одразу полегшає, коли ми його знайдемо.

Із цими словами він ударив шпорами Росінанта, а Санчо, через спритність сеньйора Хінеса де Пасамонте ішов пішки і навантажений. Об'їхавши частину гори, вони побачили тіло здохлого мула, осідланого й загнузданого, якого напів обгризли собаки та подзьобали круки, і остаточно переконалися, що якраз утікач був хазяїном здохлої тварини із найденого чемодана.

Оглядаючи мула, вони почули посвист і з лівого боку побачили чималу черідку кіз, а слідом за козами на вершині гори з'явився й козопас — стара вже людина. Дон Кіхот гукнув на нього й попросив зійти до них. Старий криком спитав, хто провів їх до цих місць, куди ніколи або дуже рідко ступає нога людська і де ходять лише

кози й вовки та інші хижі тварини. Санчо відповів, що вони пояснять усе, коли той зійде до них. Пастух зійшов униз і, підійшовши до Дон Кіхота, сказав:

— Закладаюся, що ви дивитеся на мула, що здохлий лежить у тім яру. Він валяється там уже з півроку. Скажіть, чи не зустрічали ви де-небудь його хазяїна?

— Ми не зустрічали нікого, — відповів Дон Кіхот, — але недалеко звідси знайшли сідельну подушку й чемодан.

— Знайшов їх і я, — мовив козопас, — та тільки не схотів підняти, навіть не наближався до них, бо боявся якого-небудь лиха і не хотів, щоб мене обвинувачували в крадіжці. Диявол — то хитрюща штука, і під ногами у тебе іноді опиниться щось таке, об що спіткнешся, упадеш і сам не знаєш, чому та як.

— Отак самісінько кажу і я, — озвався Санчо, — я теж знайшов їх, але не підійшов і на постріл із рогатки. Де вони лежали, там лежать і тепер, вони мені потрібні, як той пес та ще і з балабончиками.

— Скажіть мені, чоловіче добрий, — попросив Дон Кіхот, — чи не знаєте ви, хто хазяїн цих речей?

— Я знаю лише, — одповів козопас, — що з півроку тому, чи десь близько того, до чабанської халупи, милі за три звідси, підійшов юнак гарної статури і приємний на виду. Він їхав верхи на тім мулі, що тепер лежить тут здохлий, і в нього був той чемодан та сідельна подушка, які ви, кажете, знайшли й не доторкнулися до них. Він спитав нас, де в цих горах найвідлюдніше та найдикіше місце. Ми відповіли, що воно там, де

ми тепер стоїмо, і то була правда, бо якби ви проїхали ще з півмилі, то, може, й не вибралися б уже звідти.

Почувши нашу відповідь, юнак повернув мула й попрямував, куди ми йому показали, а ми залишились сидіти, вражені його чепурною зовнішністю і дивуючись, чого він так поспішає до тих гір. Відтоді ми не бачили його, якщо не зважати, що за кілька днів по тому він вибіг на дорогу, якою йшов один наш пастух, і, не кажучи й слова, кинувся на нього, добре почастував стусанами, а тоді підбіг до ослиці, забрав увесь хліб та сир, що вона везла, і надзвичайно швидко знову втік у гори.

Коли ми довідались про це, дехто з козопасів подався шукати його, і днів за два знайшли в найглухішім місці, в дуплі височенного, товстого дуба. Він дуже смирно вийшов до наших. Убрання на нім було вже пошматоване, обличчя страшенно змінилося й було попечене сонцем так, що ми ледве впізнали його. Тільки з одежі, хоч і подертої, ми догадались, що це той, кого ми шукаємо.

Ми просили його, щоб, потребуючи підтримки, без якої не зможе обійтися, він сказав нам, де можна його знайти, а ми з великою охотою й зараз же допоможемо йому. А коли й на це він не погоджується, то нехай виходить і просить, чого йому треба, а не грабує наших пастухів. Він подякував за нашу пропозицію, перепросив за свій напад і обіцяв надалі нікого не кривдити. Щодо пристановища, то він сказав, що має його лише там, де застає його ніч. Раптом він спинився, немов занімів, утупив очі в землю й довго сидів так, а ми всі, вражені, мовчки чекали, поки пройде це зачарування. З того, як він за-

плющував та розплющував очі, довгий час не моргнувши, дивився в землю, стискував губи й насуплював брови, ми легко зрозуміли, що то в нього напад божевілля. А незабаром він сам ствердив наші гадки, бо раптом з якоюсь люттю схопився з землі й так завзято та гнівно кинувся на найближчого з нас, що, якби ми не відняли його, він убив би бідолаху, гатячи по ньому кулаками, кусаючи зубами. Ми не без труднощів визволили товариша, а божевільний, не мовивши й звука, зник, побігши серед цих заростей так швидко, що наздогнати його ми не могли.

Іноді він виходить на дорогу і просить пастухів дати йому частину провізії, яку вони везуть, а інколи відбирає її силоміць. Коли в нього напади божевілля, він не хоче брати нічого, хоч би пастухи й пропонували йому самі, а бере тільки кулаками. А при розумі бувши, чемно просить і дуже довго дякує, не шкодуючи слів. Ось і все, що я можу відповісти на ваше запитання, сеньйори.

Дон Кіхот здивовано вислухав козопасове оповідання. Тепер він іще більше захотів дізнатися, хто такий той нещасний, і ще раз вирішив шукати його по всіх горах, не оминаючи жодного куточка та зазираючи в усі розколини. Та доля зробила краще, ніж він гадав і сподівався, бо тієї ж хвилини з однієї розколини в скелі вийшов юнак, якого вони шукали. Він бурмотів сам собі щось, чого не можна було розібрати не тільки здалеку, а й зблизька.

Підійшовши ще ближче, юнак привітав їх здушеним і хрипким голосом, але дуже чемно.

Дон Кіхот відповів на привітання не менш ввічливо і, зійшовши з коня, обняв його і довго тримав в обіймах, наче давнього знайомого.

Юнак, якого ми можемо назвати Обшарпанцем Жалюгідного Образу, на зразок того, як Дон Кіхот називав себе Рицарем Сумного Образу, звільнившись із рицаревих рук, одступив на крок і, поклавши свої руки Дон Кіхотові на плечі, пильно придивлявся до нього, ніби хотів пригадати, чи не бачив його раніше. Може бути, що вигляд, постать і зброя Дон Кіхота здивували юнака не менш, ніж здивувався Дон Кіхот, побачивши його. Нарешті, Обшарпанець заговорив перший і сказав таке.

РОЗДІЛ XV

де міститься далеша частина пригоди в Сьєрра-Морені

— Звичайно, сеньйоре, хоч хто ви будете, я дуже вдячний вам за ознаки прихильності, з якими ви звернулись до мене, і хотів би мати спроможність віддячити вам за це чимсь більшим, ніж добрим наміром. Але доля не хоче дозволити мені відповідати на добро, що мені роблять, інакше, як самими тільки добрими намірами.

— Все, чого я хочу, — відповів Дон Кіхот, — це прислужитися вам, бо я вирішив не виїздити з цих гір, поки не знайду вас і не дізнаюся від вас самих, чи не можна знайти ліків проти горя, яке примушує вас провадити таке незвичайне життя, і якщо треба шукати цих ліків, то шукати, скільки сили вистачить. Якщо ж ваше нещастя з числа тих, що зачиняють двері перед будь-якою втіхою, то я гадав допомогти вам, плачучи та сумуючи разом із вами, бо в нещасті роз-

важає і співчуття. Якщо моє бажання варте подяки, то благаю вас, сеньйоре, в ім'я чемності, — що, бачу, відзначає вас, — і заклинаю всім, що ви найбільше любили чи любите, скажіть мені, хто ви і що примусило вас жити та вмирати на відлюдді, наче хижа тварина. А я присягаюся рицарським орденом, що його я, негідний грішник, прийняв, і мандрівним рицарством, до якого належу, що, коли ви вволите моє прохання, я служитиму вам якнайзавзятіше, чи то допомагаючи полегшити вашу долю, чи то плачучи разом із вами.

Обшарпанець, слухаючи Рицаря Сумного Образу, не зводив із нього очей, оглядаючи з голови до п'ят, і нарешті сказав:

— Якщо у вас є що-небудь попоїсти, дайте мені, а я, на подяку за вашу доброзичливість, зроблю все, що ви хочете.

Санчо зараз же дістав їжу зі свого мішка, і Обшарпанець угамував свій голод, ївши те, що йому давали, неначе божевільний, і так швидко, що кожен шматок наздоганяв попередній, перше ніж він устигав проковтнути його. Поївши, він знаками запросив Дон Кіхота, Санчо й козопаса піти слідом за ним і повів їх на зелене пасовище, що було за скелею неподалік. Далі Обшарпанець, вмостившися якнайзручніше, сказав:

— Якщо ви хочете, сеньйоре, щоб я небагатьма словами розповів вам про всю безмежність мого лиха, ви мусите пообіцяти не уривати нитки моєї сумної історії, бо як тільки ви це зробите, я зразу ж скінчу там, де ви спините. Я роблю це зауваження тому, що хочу якнайшвидше розповісти про своє лихо. Спогади додають мені тільки нових прикростей, і чим менше ви мене

питатимете, тим швидше я розкажу все, не обминаючи нічого важливого, щоб цілком задовольнити ваше бажання.

Дон Кіхот від усіх присутніх пообіцяв, і юнак так почав своє оповідання.

— Моє ім'я — Карденіо, моя батьківщина — одне з найкращих міст Андалузії. Я походжу із значного роду й від заможних батьків. У тім самім місті жило небесне створіння, обдароване такими прикметами, яких тільки можна бажати. Така була врода Люсінди, дівчини також вельможного та заможного роду, як і я. Цю Люсінду я любив із перших і найчистіших років мого життя; кохала й вона мене із щирістю та немудрістю, властивими її молодому вікові. Наші наміри були відомі нашим батькам, і це не турбувало їх, бо вони бачили, що коли ми підростемо, то неодмінно одружимось, а рівність наших родів та статків сприяла нашому шлюбові. Ми росли, разом із нами росли й наші почуття. Нарешті я вирішив попросити батька Люсінди віддати її мені, як законну дружину. Я так і зробив; а він одповів, що дякує за честь, яку я чиню йому, і хоче й собі зробити мені честь, оддавши за мене свою дочку.

Я зараз же пішов розказати своєму батькові про свої наміри і, входячи до його кімнати, застав його з розпечатаним листом у руках. Перше, ніж я встиг вимовити хоч слово, він дав його мені й сказав:

— Із цього листа ти побачиш, Карденіо, яку ласку хоче вчинити тобі герцог Рікардо.

А герцог Рікардо, як ви, сеньйори, повинні знати, це один із найвизначніших грандів в Іспанії, маєтки якого в найкращій частині Анда-

лузії. Я прочитав листа, і мені здалося, що я й сам дорікав би батькові, якби той одмовив йому в його проханні. А просив він, щоб мене зараз відрядили до нього, де я буду товаришем, а не слугою, його синові. Він же обіцяв подбати про те, щоб становище моє відповідало повазі, з якою він до мене ставиться. Я прочитав листа і, читавши, занімів, а особливо як почув те, що казав мій батько:

— За два дні ти поїдеш звідси, Карденіо, виконати герцогову волю. Настав день од'їзду. Однієї ночі я говорив із Люсіндою, розказав їй про все, що сталося. Те саме розказав я і її батькові й просив його заждати кілька днів і не заручати ні з ким Люсінди, поки я не дізнаюся, чого хоче від мене Рікардо.

Кінець кінцем, я з'явився до герцога. Найбільше радів із мого приїзду другий син герцога, на ймення Фернандо, чепурний юнак, щедрий і влюбливий. Невдовзі він захотів, щоб ми стали приятелями, і це викликало багато розмов. Старший брат теж любив мене і був дуже ласкавий, але не перебирав міри, як дон Фернандо.

Одного разу дон Фернандо висловив бажання побувати в мого батька, а герцогові ми мали сказати, що їдемо на ярмарок купити кілька добрих коней, яких багато було в моїм місті, батьківщині найкращих у світі коней. Почувши це, я, спонукуваний своєю пристрастю, яка ухвалила б і менш розважливий намір, визнав його план чудовим, бо він давав мені нагоду побачитися з моєю Люсіндою. Керований цими думками та бажанням, я підтримав його пропозицію і квапив його здійснити її. Герцог дав дозвіл і доручив мені супроводити його.

Ми приїхали до мого рідного міста. Мій батько прийняв його, як годилося; я зараз же побачився з Люсіндою. Я так вихваляв красу, гожість та розум Люсінди перед Фернандо, що похвали мої викликали в нього бажання подивитись на дівчину, прикрашену такими чеснотами. Лиха доля підказала мені задовольнити його прохання, і одного вечора я показав йому Люсінду при світлі свічки, коло вікна, де ми з нею звичайно розмовляли. Він, побачивши її таку вродливу, забув про всіх красунь, яких будь-коли зустрічав. Він занімів, стерявся, був зачарований і, нарешті, закохався так, як ви побачите далі з оповідання про моє нещастя.

Одного разу Люсінда попросила мене прислати їй один рицарський роман, який їй особливо подобався, — це був «Амадіс Гальський...»

Дон Кіхот, тільки почувши назву рицарського роману, сказав:

— Коли б ваша милість із самого початку сповістили мене, що сеньйора Люсінда любила рицарські романи, не треба було б інших доказів, щоб довести мені високість її розуму, який ви так майстерно описували. Щодо мене, я не потребую дальших оповідань про її вроду, гідності та розум, бо, знаючи тільки про цю її прихильність, я ладен визнати її за найвродливішу і найрозумнішу жінку в світі. Я хотів би також, щоб ваша милість надіслали їй разом з Амадісом Гальським і Рухеля Грецького, бо я певний, що сеньйорі Люсінді дуже сподобалися б Дараїда й Гарайя, дотепність чабана Дарінеля та чудові вірші його пісень, яких він співав так спритно й майстерно. Але є ще час цю помилку виправити. Досить буде, коли ваша милість ласкаво по-

їде до моєї господи, і там я дам їй понад триста книжок, що становлять утіху моєї душі і підтримку мого життя. Тільки пригадую, що в мене вже їх нема через підступи лихих та заздрісних чарівників. Простіть, ваша милосте, що я зламав свою обіцянку не перепиняти вашого оповідання, але, коли я чую будь-що про рицарство або мандрівних рицарів, я не в силі не вставити слова, як сонячне проміння не може перестати огрівати або місячне проміння — викликáти росу. Отже, вам треба вибачити мені та оповідати далі.

Поки Дон Кіхот казав це, Карденіо сидів, схиливши голову на груди і, очевидно, поринув у задуму, бо, хоч і знову просили його розповідати свою історію, він не відповів і слова. Але через якийсь час він підвів голову й сказав:

— Я не можу позбутися однієї думки, і ніхто в світі не допоможе мені в цьому, — та й дурень буде той, хто гадає інакше, — а саме, що цей пройдисвіт Елісабет був коханцем королеви Мадасіми.

— Ні, ні, свідчуся всім, — скрикнув розгніваний Дон Кіхот, — і те, що ви кажете, величезний наклеп або, краще сказати, підлота. Королева Мадасіма була занадто висока сеньйора, і не можна припустити, щоб така висока принцеса стала коханкою якогось лікарчука. А хто гадає інакше, той великий паскудник, і я доведу це йому піший чи на коні, озброєний чи без зброї, вночі і вдень, чи як він того сам захоче.

Карденіо пильно дивився на нього. Наближався напад божевілля, і він нездатний був оповідати далі, та й Дон Кіхот, обурений тим, що почув про Мадасіму, не хотів більше слухати його.

Дивна річ: він так заступався за неї, немов королева та була його справжня й природна господиня. Ось що наробили його кляті книжки!

Отже, охоплений божевіллям Карденіо, почувши, як його називають брехуном, паскудником та іншими ганебними словами, схопив камінь, що лежав коло нього, і жбурнув його в груди Дон Кіхотові так сильно, що той упав навзнак.

Санчо Панса, побачивши таке поводження зі своїм паном, кинувся на божевільного, стиснувши кулаки, але Обшарпанець єдиним стусаном звалив його собі до ніг, тоді скочив на нього і досхочу нам'яв йому ребра. Козопас, що хотів захистити його, зазнав такої самої долі, а божевільний, побивши та потолочивши їх усіх, спокійно пішов собі в гори.

РОЗДІЛ XVI

де оповідається про інші незвичайні речі, що трапилися в Сьєрра-Морені зі славним рицарем Ламанчським, і про покуту, яку він наклав на себе, наслідуючи Бельгенеброса

Попрощавшися з козопасом і знову сівши на Росінанта, Дон Кіхот звелів Санчо йти слідом за собою, що той виконав дуже неохоче. Вони посувались поволі, бо вступили до найбільш непрохідної частини гірського пасма.

— Чого нам, — сказав Санчо, — блукати в цих горах без жодної стежки й шляху, шукаючи якогось божевільного, якому, коли ми його знайдемо, знову може спасти на думку закінчити те, що він розпочав. Тільки я кажу не про його балачки, а про голову вашої милості та мої ребра, які він іще не всі зламав.

— Не плети нісенітниць, Санчо, — крикнув Дон Кіхот, — бо треба тобі знати, що в ці місця мене вабить не так бажання знайти того божевільного, як жадоба вчинити там подвиг, що увічнить моє ім'я та вславить по всій землі і уквітчає мене, як найдовершенішого та найславетнішого мандрівного рицаря.

— А дуже небезпечний цей подвиг? — спитав Санчо.

— Ні, —відповів Рицар Сумного Образу, — але справа може повернутись і так, що щастя втече від нас, замість того, щоб іти нам назустріч. А втім, усе залежатиме від твоєї дбайливості.

— Від моєї дбайливості?

— Так, бо коли ти хутко повернешся звідти, куди я хочу тебе послати, мої муки теж хутко скінчаться й почнеться моя слава. А щоб не тримати тебе далі в невідомості з приводу моїх думок, тобі треба знати, що славетний Амадіс Гальський був один із найкращих мандрівних рицарів. Я не так сказав — один із найкращих; це був єдиний, перший з-поміж усіх, що були за його часів на світі. Амадіс був зразок, провідна зірка, сонце всіх відважних і закоханих рицарів, і його повинні наслідувати всі ми, що б'ємось під прапором кохання та рицарства. А якщо це так, друже Санчо, то я зміркував, що мандрівний рицар, який перейме від нього найбільше, найшвидше дійде рицарської досконалості. Один із випадків, де цей рицар найяскравіше виявив свою розважливість, свої здібності, відвагу, терпіння, вірність та кохання, було його добровільне відлюдництво на Пенії Побре. Там, не визнаний сеньйорою Оріаною, він спокутував свої гріхи, прибравши ім'я Бельтенеброса; ім'я, зви-

чайно, змістовне й відповідне до життя, яке він обрав собі з доброї волі. Мені легше наслідувати його в цім, ніж переполовинювати велетнів, одтинати голови зміям, убивати андріаків[1], розганяти цілі армії, розбивати флоти й нищити чарування. До того ж ця місцевість дуже придатна для таких вправ.

— Що ж саме ваша милість збирається робити в цім безлюднім місці? — спитав Санчо.

— Хіба ж я не сказав тобі, що хочу наслідувати Амадіса, удаючи, ніби я з'їхав із глузду, впав у розпач і розлютувався? Разом із тим я наслідуватиму й дона Рольдана, коли той, збожеволівши, почав висмикувати із землі дерева, каламутити воду в чистих струмках, убивати пастухів, нищити отари, підпалювати хати, руйнувати будинки, красти коней і робити сотні тисяч інших безумств, гідних бути увічненими. Проте я не збираюся точно наслідувати Рольдана, Орланда чи Ротоланда (він мав усі ці три імені) в усіх його безумствах, які він робив, думав або висловлював. Я повторюватиму тільки ті, які здаються мені найважливішими. А може, задовольнюся наслідуванням Амадіса, який не робив ніяких руйницьких безумств, а здобув собі такої, як ніхто, слави самим плачем та своїми почуттями.

— Але мені здається, сеньйоре, — сказав Санчо, — що ті рицарі мали рацію робити таке безглуздя, бо їх спонукала до цього жіноча зрада. А ваша милість? Яка причина є у вас, щоб стати божевільним? Яка пані погордувала вами? Хі-

---

[1] Андріаки — потвори, часто згадувані в рицарських романах, як і в інших міфічних історіях.

ба є у вас докази, що сеньйора Дульсінея Тобоська зрадила вас?

— У тім то й річ, — відповів Дон Кіхот, — і в тім то й полягає краса мого вчинку. Не великі заслуга й честь, коли рицар збожеволіє з причини; інша справа — з'їхати з глузду без жодних підстав. Отже, друже Санчо, не гай часу і не відговорюй мене від такого незвичайного, щасливого й ніколи ще не чуваного наслідування рицарських зразків. Я божевільний і буду ним, поки ти повернешся з відповіддю на лист, який я гадаю надіслати з тобою до Дульсінеї. І коли відповідь буде така, яка, на мою думку, мусить бути, я зречуся своїх дурниць і свого каяття, інакше ж насправді збожеволію і не почуватиму нічого. Отже, хоч яка буде відповідь, я позбавлюся праці, за якою ти мене залишаєш тут, радітиму з доброї звістки, при здоровому розумі бувши, і не відчуватиму горя, якщо привезеш лиху, бо збожеволію. Але скажи мені Санчо, чи добре переховуєш ти шолом Мамбріна, який, я бачив, ти підняв із землі, коли той, невдячний, хотів розбити його вщент і не міг? Ти бачив сам, як добре його загартовано.

— О, сеньйоре Рицарю Сумного Образу, — відповів Санчо,— я не можу далі терпіти та зносити дещо з того, що каже ваша милість. Воно нагадує мені, що все, що ви розказуєте про рицарство, про здобування якихось королівств чи імперій, про острів, який ви обіцяєте подарувати мені, та про всі добродійства, що ви зробите мені за прикладом мандрівних рицарів, що все це говориться тільки на вітер. Хто ж, почувши, що ваша милість вважає за шолом Мамбріна таз для гоління і вже чотири дні не зрікається цього, не скаже, що така людина не має ані крихти розуму?

Я підняв той таз і поклав у торбу, гадаючи виправити його вдома та користуватися, як тазом, коли буду голитися, якщо тільки мені доведеться коли-небудь побачити мою дружину та дітей.

— Присягаюсь тобі, Санчо, — відповів Дон Кіхот, — що в тебе найдурніший розум з усіх зброєносців на світі. Чи можливо ж, що ти, стільки помандрувавши зо мною, і досі не помітив, як усе, до чого торкається мандрівний рицар, здається марою, дурницею та божевіллям, і все робиться навиворіт? Але зовсім не так воно насправді, адже поміж нами є сила чарівників. Вони все змінюють, підмінюють і обертають на те, що їм до вподоби, залежно від того, чи допомагають вони нам, чи шкодять. Отже, те, що здається тобі тазом для гоління, є для мене шолом Мамбріна, а інший, мабуть, вважає його ще за щось. Велику послугу зробив мені мій приятель чарівник, що для всіх обернув на таз справжній та дійсний шолом Мамбріна. Знаючи йому ціну, всі переслідували б мене, силкуючись одібрати шолом. Але, бачачи в ньому тільки таз для гоління, вони й не намагаються здобути його. Це виразно довів той, що спочатку хотів розламати таз, а потім кинув його на землю, навіть не піднявши. Цього ніколи не сталося б, якби він знав, що то таке. Бережи його, друже; зараз він мені непотрібен, а незабаром доведеться зняти й усю зброю та лишитись голим, як ненька породила, коли під час мого покутування я захочу наслідувати Рольдана більше, ніж Амадіса.

Розмовляючи так, вони дійшли до підошви високої гори, що, наче обрубана скеля, самотньо височіла серед багатьох інших. Під нею біг спокійний струмочок, протікаючи чудовою зеленою лукою, що вабила очі. Скрізь було багато

дерев і чимало квіток та рослин, які надавали краєвидові ще кращого вигляду. Це місце вибрав для своєї спокути Рицар Сумного Образу і, під'їхавши ближче, почав у нестямі вигукувати.

— Це те місце, о небо, що я вибрав оплакувати нещастя, до якого ти мене призвело! Тут сльози з моїх очей збільшуватимуть води цього струмка, а мої невпинні глибокі зітхання ворушитимуть листя цих величезних дерев на ознаку муки, що відчуває моє роз'ятрене серце. О, Дульсінеє Тобоська! День моїх ночей, слава моїх страждань, мета моїх прагнень, зірка моєї долі, нехай дасть тобі небо все, чого ти бажатимеш. Подивися тільки на це місце і на становище, в якому я опинився через розлуку з тобою, і дай ласкаву відповідь на моє до тебе почуття. О, самотні дерева, що від сьогодні будете мені єдиними товаришами! Солодким шамотінням своїх віт подайте ознаку, що вас не турбуватиме моя присутність. О ти, мій зброєносцю, приємний товаришу в моїх удалих та невдалих пригодах, добре запам'ятай те, що побачив тут, щоб переказати все головній призвідниці мого нещастя!

І, кажучи так, він зліз із Росінанта, одразу розсідлав його і, поляскавши коня по боках, сказав:

— Тобі дає волю той, хто сам лишається без неї, о коню, незвичайний і своїми вчинками, і своєю недолею! Іди, куди знаєш, бо на чолі твоїм написано, що ні Гіппогріф Астольфа, ні славетний Фронтіно[1], що так дорого коштував

---

[1] Гіппогріф, Фронтіно — коні в рицарських романах, що наділялись особливим властивостями: швидкістю, розумом, людською мовою.

Брадамантові, не дорівнюють тобі своєю швидкістю.

Санчо, побачивши це, мовив:

— Забрав би дідько того, хто позбавив нас труду розсідлувати Сірого. Я не пошкодував би ні стусанів йому в спину, ні багатьох приємних речей йому на похвалу.Та якби він і був тут, я нізащо не згодився б розсідлати його. Яке йому діло до правил, обов'язкових для закоханих і для тих, хто впав у розпач? Його хазяїн, дякувати Богові, не кохає і не впадає в розпач. А знаєте, сеньйоре Рицарю Сумного Образу, якщо моє відрядження й божевілля вашої милості не жарт, то краще було б знову засідлати Росінанта, щоб він заступив мені Сірого та допоміг швидше вирушити й повернутися. Я поганий ходок і не знаю, коли прийду й коли вернуся.

— Нехай буде по-твоєму, — відповів Дон Кіхот, — бо твій намір здається мені непоганим. Я гадаю, що ти рушиш звідси через три дні, а тим часом дивитимешся на мої вчинки і розмови, про які потім перекажеш їй.

— А чого ж я ще не бачив, що мушу дивитися? — спитав Санчо.

— Ти дуже помиляєшся,— відповів Дон Кіхот. — Я ще не розривав одежі, не розкидав навкруги зброї, не бився головою об скелю й не робив багато такого, на що тобі слід було б подивитися.

— Тільки, ради Бога, обережно, ваша милосте, бо ви можете натрапити на таку скелю, що після першого ж удару всі ваші вигадки про спокути кінчаться. Я гадаю, що, коли ваша милість вважає за потрібне битися головою і без цього не може обійтися, можна було б задовольнитися, б'ючись головою об воду чи об щось м'яке, як-от

бавовна. Зрештою, це ж робиться не справді, а жартома. А мені доручіть сказати сеньйорі Дульсінеї, що ви билися об скелю, твердішу за алмаз.

— Дякую тобі за добрі наміри, друже Санчо, — відповів Дон Кіхот, — але мушу зазначити, що спокута — не жарти; її треба відбувати цілком серйозно, бо інакше це було б порушення рицарських законів. Вони під загрозою кари забороняють нам говорити будь-яку неправду, а робити одне замість другого — це те саме, що й брехати. Отож я мушу битися головою насправді, дуже щиро, без ніякої штучності. Треба також, щоб ти лишив мені трохи корпії, бо доля позбавила нас бальзаму.

— І ще гірше, що вона позбавила нас осла, — відповів Санчо, — бо вкупі з ним загинули і корпія, і все. Я ще дуже проситиму вашу милість ніколи не згадувати про цей клятий напій, бо тільки я почую про нього, у мене перевертається все в шлунку. І ще благаю вас: уявіть собі, що три дні, які я мушу дивитися на ваше божевілля, вже минули. Я ладен заприсягтись, що бачив уже все, і перекажу про ці дива своїй сеньйорі. Пишіть листа і швидше виряджайте мене, бо я дуже хочу вернутися і витягти вас із цього місця.

— Це правильно, — сказав Рицар Сумного Образу, — але як ми напишемо листа?

— І наказ про видачу мені ослят також?

— Все буде написано. Добре було б, не маючи паперу, написати, як у старовину писали, на листі дерев або воскових дошках, хоч знайти їх тепер так само важко, як і папір. Але мені спало на думку використати на це записну книжку Карденіо, а ти подбаєш, щоб лист був переписаний на добрий папір і гарним почерком у пер-

шому ж селі, де знайдеш учителя. Не давай тільки переписувати його ніякому писарчукові: вони завжди пишуть так дрібно, що й сам сатана не добере нічого.

— А як же бути з підписом? — спитав Санчо.

— Ніколи Амадіс не підписував своїх листів, — відповів Дон Кіхот.

— Гаразд, але ж наказ про ослят повинен мати власноручний підпис, інакше скажуть, що підпис підроблено, і я лишуся без ослят.

— Наказ я підпишу в цій-таки книжці, — сказав Дон Кіхот,— і небога, побачивши мою руку, не перешкоджатиме ні в чому; а щодо листа, так я підпишу так: «Ваш до смерті Рицар Сумного Образу». Це пусте, що він буде підписаний чужою рукою, бо, скільки я пригадую, Дульсінея не вміє ні писати, ні читати, і за свого життя не бачила жодного листа чи літери від мене. Наше кохання завжди було платонічне і не виходило за межі невинних поглядів, та й то дуже нечастих, бо я можу заприсягтися, що за дванадцять років я бачив її тільки чотири рази. Дуже можливо, що вона навіть і не помітила моїх поглядів — так суворо і в такому відлюдді виховували її батьки, Лоренсо Корчуело та Альдонса Ногалес.

— Та, та, та! — сказав Санчо. — Виходить, що донька Лоренса Корчуела і є сеньйора Дульсінея Тобоська, або, як її звуть інакше, Альдонса Лоренсо.

— Так, — відповів Дон Кіхот,— і вона варта бути володаркою всесвіту.

— Знаю її добре, — сказав Санчо, — я можу сказати, що вона кидає мішки, як найздоровіший парубок на селі. Їй-богу, це дівчина дуже розумна, гарна в усіх відношеннях і така дужа, що мо-

же витягти з калюжі за бороду кожного мандрівного рицаря. А які в неї, шельми, легені! А голос! Одного разу вона стала на дзвіниці й почала гукати своїх робітників, і хоч ті були далі, як за півмилі, вони чули її так, ніби стояли коло самої дзвіниці. Тепер я скажу, сеньйоре Рицарю Сумного Образу, що ваша милість не тільки може й мусить робити для неї різне божевілля, а може зовсім певне вкидатись у розпач та вішатись. І кожен, хто довідається про це, скаже, що ви мали рацію, хоч би потім вас і забрав дідько. Я хотів би бути вже в дорозі, щоб швидше побачитися з нею, бо я не бачив її вже давно, і вона, мабуть, змінилася за цей час. Обличчя жіночі дуже поганіють, коли вони бувають довго на сонці, на полі та на чистому повітрі. Мушу сказати по правді, ваша милосте, що я був завжди певен, що сеньйора Дульсінея мусить бути якась велика принцеса, в яку закохалась ваша милість, або яка-небудь інша особа, варта тих щедрих подарунків, що ви посилали їй — біскайця, галерників та багатьох інших, бо ж ваша милість, мабуть, багато кого перемогла ще й перед тим, як я став у вас зброєносцем. Але коли добре поміркувати, яка користь сеньйорі Альдонсі Лоренсо, тобто сеньйорі Дульсінеї Тобоській, що перед нею схиляють коліна тих, кого ваша милість перемогла або має перемогти? Дуже може бути, що коли вони з'являться до неї, вона буде чесати льон або молотити в клуні. Вони зніяковіють, а вона сміятиметься та сердитиметься за ваш подарунок.

Дон Кіхот, очевидно, вважав зайвим відповідати своєму зброєносцеві, бо одійшов набік, витяг записну книжку і почав поволі складати листа.

Кінчивши писати, він покликав Санчо і сказав, що хоче прочитати йому, щоб той пам'ятав листа, якщо загубить його по дорозі. А цього він боїться, знаючи про немилість долі до себе.

— Нехай ваша милість напише листа двічі чи тричі в цій книжці та дасть його мені, і я вже везтиму його якнайпильніше. А думати, що я можу запам'ятати листа — безглуздя, бо в мене така погана пам'ять, що я часто забуваю навіть, як мене звуть. А проте, прочитайте, я залюбки послухаю, бо, напевне, він зразковий.

— Тоді слухай, — сказав Дон Кіхот.

ЛИСТ ДОН КІХОТА ДО ДУЛЬСІНЕЇ ТОБОСЬКОЇ

Можновладна й висока принцесо!

Поранений вістрям твоєї відсутності й засмучений до глибини душі, шле тобі, найніжніша Дульсінеє Тобоська, побажання той, що сам їх не має. Коли твоя врода зневажатиме мене, коли твоя величність гнобитиме мене, коли ти схочеш іще збільшити мої страждання — то, хоч і звиклий, не можу далі терпіти й цих, не тільки великих, а й дуже довгих мук. Мій вірний зброєносець Санчо дасть тобі звіт, о вродлива невдячнице, улюблений вороже мій, про стан, в якому він через тебе мене покинув. Коли ти ласкаво захочеш допомогти мені — я твій, а коли ні — роби, як знаєш, бо, поклавши голову, я задовольню і твою жорстокість, і своє бажання.

Твій до смерті

Рицар Сумного Образу.

— Клянуся життям свого батька, — сказав Санчо, вислухавши листа, — це найкраща річ, що я будь-коли чув. Аж дивуєшся, як добре каже тут

ваша милість усе, що хоче, та як ловко закінчує: «Рицар Сумного Образу». Правду кажу, що ваша милість — справжній чорт і все вміє.

— У моєму фахові, — відповів Дон Кіхот, — треба все знати.

— А тепер, ваша милосте, напишіть на другому аркуші наказ про трьох ослят і підпишіть його так виразно, щоб усі пізнали ваш підпис, побачивши його.

— Згода, — сказав Дон Кіхот і, написавши, прочитав таке:

Ваша милосте, пані небого. Одержавши це, ви повинні віддати моєму зброєносцеві Санчо Пансі трьох ослят із п'яти, що я лишив удома під вашим доглядом. Цих трьох ослят наказую видати на сплату за трьох таких самих, що я одержав від нього. Після видачі ослят наші розрахунки з ним вважаються закінченими. Написано в Сьєрра-Морені, двадцять другого серпня цього року.

— Нехай буде так, — сказав Санчо, — а тепер підпишіть, ваша милість.

— Підписувати не треба, я тільки поставлю свій розчерк, і цього досить не тільки для трьох, а й для трьохсот ослят.

— Цілком здаюся на вашу милість, — відповів Санчо. — Дозвольте мені осідлати Росінанта і благословіть мене, бо я хочу поїхати зразу ж, не чекаючи дурниць, які робитиме ваша милість. А там я скажу, що бачив їх стільки, що більше й не треба.

— Але я хочу, і так треба, щоб ти хоч побачив мене голого. Я зроблю при тобі два або три десятки безумств; це забере не більше як півгодини. Побачивши їх на власні очі, ти зможеш бо-

житися твоїм спасінням, що бачив і ті, про які захочеш додати. І запевняю тебе, що хоч би скільки ти казав, а я зроблю більше.

— Сеньйоре, — крикнув Санчо, — я не хочу бачити вашу милість голого: це нагонить на мене велику тугу, і я не зможу втримати сліз. А тепер я не в силі вже плакати, бо в голові мені ще повно сліз, які я пролив над своїм ослом цієї ночі, і я не зможу починати знову. Якщо ваша милість хоче показати мені кілька безумств, робіть їх одягнений та виберіть найкоротші і найзручніші. Адже я для цього зовсім не потрібний, і до того, як я вже казав, це тільки затримає моє повернення з новинами, яких чекає й на які заслуговує ваша милість. А якщо сеньйора Дульсінея не відповість як слід, то я врочисто присягаюсь стусанами та ляпасами вибити їй гарну відповідь із самого шлунку. Чи можна ж терпіти, щоб такий славетний мандрівний рицар, як ваша милість, божеволів, ні сіло ні впало, через якусь там жінку? Нехай сеньйора не змушує мене закінчувати, а то я такого втну, що вона не подякує. Я на це мастак. Вона погано мене знає, а то постила б у день мого святого.

— Їй-право, Санчо, — сказав Дон Кіхот, — ти, здається, не менш божевільний, ніж я.

— Я не такий божевільний, тільки запальніший, — відповів Санчо. — Але що ж їстиме ваша милість без мене?

Чи не думаєте ви бігати на шлях та грабувати пастухів, як Карденіо?

— Про це не турбуйся, — сказав Дон Кіхот, — бо коли б у мене й була їжа, то я б однаково живився самими травами та плодами, що постачатиме мені ця лука й дерева. Краса мого подвигу

і полягає в тому, щоб не їсти й терпіти інші злигодні.

На це Санчо відповів:

— Знаєте, чого я боюся, ваша милосте? Що не зможу знайти вас, коли повернуся.

— Добре запам'ятай ознаки, — сказав Дон Кіхот, — а я не ходитиму далеко звідси й навіть подбаю про те, щоб зійти на найвищі скелі та виглядати тебе. А втім, певніший спосіб — нарізати гілок дроку й кидати їх по дорозі, поки ти виїдеш із гір. Ці гілки стануть тобі віхами та ознаками.

— Я так і зроблю, — відповів Санчо і, нарізавши чимало гілок, розлучився зі своїм паном не без плачу з обох сторін.

Хоч як наполягав Дон Кіхот, щоб Санчо глянув хоч на дві його божевільні вправи, але зброєносець, сівши на Росінанта, якого Дон Кіхот просив доглядати, як самого себе, попростував до рівнини, кидаючи за порадою свого пана час від часу гілки. Та не проїхавши й ста кроків, він вернувся і сказав:

— Ваша милість правду казали. Щоб щиро присягатись, що я бачив ваші безумства, мені треба подивитися хоч на одне, дарма що я бачу вже одне найбільше, а саме те, що ви лишаєтесь тут.

— Я ж казав тобі, — відповів Дон Кіхот. — Зачекай, Санчо, я зроблю їх умить.

І, скинувши штани та лишившись у самій сорочці, він двічі підстрибнув і двічі став сторчака. Санчо повернув Росінанта цілком задоволений, бо тепер міг присягатися, що пан його з'їхав із глузду.

РОЗДІЛ XVII

де оповідається про зустріч Санчо в корчмі зі священиком та цирульником

Санчо, виїхавши на битий шлях, почав шукати дороги на Тобосо й другого дня доїхав до корчми, де йому трапилася нещаслива пригода з ковдрою. Як тільки Санчо побачив корчму, йому зразу здалося, що його знову підкидають у повітря, і він спочатку не хотів заїздити туди, хоч настав уже час обіду і йому дуже хотілося покуштувати чогось гарячого після стількох днів живлення холодним м'ясом. Ця потреба таки змусила його під'їхати ближче, і, поки він вагався, чи заходити йому в корчму, чи ні, звідти вийшло двоє, що зразу пізнали Санчо, і один із них сказав другому:

— Скажіть, сеньйоре ліценціате, чи цей вершник, бува, не Санчо Панса, що, як каже ключниця нашого шукача пригод, поїхав із ним зброєносцем?

— Так воно і є, — відповів ліценціат, — а кінь належить нашому Дон Кіхотові.

Не дивно, що вони впізнали його, бо то були той самий священик і цирульник, що роздивлялись та палили книжки Дон Кіхота. Впізнавши Санчо Пансу та Росінанта і бажаючи дізнатися про їхнього пана, вони підійшли до Санчо, і священик, назвавши його на ймення, спитав:

— Друже Санчо, а де ж залишився ваш пан?

Санчо теж упізнав їх одразу, але вирішив затаїти від них місце перебування Дон Кіхота і відповів, що пан його лишився в іншому місці,

дуже заклопотаний важливими справами, і що більше він не може нічого сказати, хоч би йому повиколювали очі, а очі, мовляв, він дуже цінує.

— Е, ні, Санчо, — сказав цирульник. — Якщо ви не розкажете нам, де він лишився, ми будемо думати, та й тепер уже думаємо, що ви його вбили й пограбували, бо ви їдете на його коні. Дайте нам пана цієї шкапи, а то вам буде погано.

— Нема вам чого загрожувати мені. Я такий чоловік, що ніколи ще нікого не вбивав і не грабував. Мій пан покутує свої гріхи в отих горах і робить це з великим задоволенням.

І зараз же, нашвидку і не зупиняючись, він розповів про стан, у якому лишився Дон Кіхот, про свої пригоди і про те, що йому доручено приставити листа сеньйорі Дульсінеї Тобоській, коханці його пана, дочці Лоренса Корнуела. Священик і цирульник хоч і знали про характер божевілля Дон Кіхота, а, проте, дуже дивувалися щоразу, коли слухали про нього знову. Вони попросили Санчо Пансу показати їм цього листа.

Той сказав, що його написано в записній книжці і що Дон Кіхот наказав переписати цього листа на гарному папері в першому ж селі, куди він приїде. Священик все ж таки просив показати і обіцяв переписати його сам якнайкращим почерком.

Санчо засунув руку за пазуху, шукаючи там книжки, але нічого не знайшов, та не міг би знайти й досьогодні, бо Дон Кіхот не дав йому її, а він забув узяти. Санчо, побачивши, що книжки немає, зблід, як смерть, і заходився мацати по всім своїм тілі, а коли не знайшов і там ні-

чого, схопив у жмені свою бороду і висмикнув мало не половину її. Після цього він швидко вдарив себе разів із шість кулаком в обличчя та в ніс так, що весь умився кров'ю.

Бачивши це, священик і цирульник спитали, що з ним сталося і з якої причини він це робить.

— Що сталося? — відповів Санчо. — А те, що в один момент я втратив одразу трьох ослят, з яких кожне коштувало щонайменше замку.

— Як так? — здивувався цирульник.

— Я загубив записну книжку, де був лист до Дульсінеї та записка, що підписав мій пан, де він наказує своїй небозі видати мені трьох із чотирьох чи п'ятьох ослят, які були в нього дома.

Тут він розказав їм, як украдено в нього Сірого. Священик заспокоював Санчо й казав, що коли знайде його пана, то попросить його поновити записку; тільки він повинен буде написати її на окремім аркуші паперу, як пишуть звичайно, бо векселі, написані в записних книжках, не мають законної сили. Санчо повеселішав і сказав, що втрата листа до Дульсінеї його теж не дуже турбує, бо він знає його мало не напам'ять і може повторити його коли й де завгодно.

— Так перекажіть зараз, Санчо, а ми запишемо, — сказав цирульник.

Санчо почав чухати голову, дивлячись то в землю, то на небо, і, попомучивши своїх слухачів та обгризши собі півнігтя на одному пальці, сказав після довгої паузи:

— Свідчуся Богом, сеньйоре ліценціате, нехай візьмуть мене всі чорти, якщо я пам'ятаю що-небудь з того листа, хоч знаю, що спочатку говориться: «висока та маловладна сеньйоро».

— Не може бути — «маловладна», — сказав цирульник, — певне, там сказано: «всевладна» або «можновладна».

— Так воно і є, — казав Санчо, — потім, якщо я не забув, було «вражений, позбавлений сну і поранений цілує ручки вам, невдячна й цілком невідома вродо», а потім не пам'ятаю, що казав він про здоров'я і про хвороби, і забув усе, крім того, як закінчив він листа: «ваш до смерті Рицар Сумного Образу».

Обом дуже сподобалася добра пам'ять Санчо. Вони довго сміялися і попросили його повторити листа ще двічі, щоб і вони запам'ятали його й могли переписати при нагоді.

Санчо переказав листа тричі й казав три тисячі різних дурниць. Далі він розказав про всі пригоди свого пана, але не натякав і словом на нещасний випадок із ковдрою, що трапився з ним у корчмі, куди він так не хотів заїздити. Він розповів також, що його пан, якщо дістане сприятливу відповідь від Дульсінеї, подбає про те, щоб стати імператором, як вони погодилися між собою, і що панові це неважко буде зробити, бо він відважний і міцний у руках. Коли це станеться, Дон Кіхот одружить його (бо на той час він неодмінно вже буде вдівцем) з однією з панянок королеви, — спадкоємниці величезних та багатющих земель на твердому ґрунті без будь-яких островів чи острівців, яких він тепер уже не хоче мати.

Санчо казав це все так упевнено, втираючи раз у раз ніс, і так придуркувато, що священик і цирульник іще більше дивувалися з божевілля Дон Кіхота, яке було таке велике, що вплинуло й на мозок цього бідолахи. Вони не хотіли поясню-

вати йому його помилки, бо вона не шкодила його сумлінню, і вирішили лишити її при ньому, сподіваючись і далі розважатися його теревенями. Отже, вони порадили йому молитися за здоров'я свого пана, який, дуже ймовірно й можливо, не в довгім часі стане імператором, чи, щонайменше, архібіскупом або якоюсь іншою вельможною особою.

— Сеньйори, — сказав на це Санчо, — якщо доля поверне так, що моєму панові спаде на думку стати не імператором, а архібіскупом, хотів би я знати, чим у такому разі винагороджують мандрівні рицарі своїх зброєносців.

— Вони звичайно дають їм, — відповів священик, — або багату парафію, або дають керувати церквою з великими прибутками, не кажучи вже про пожертви, що дають зиску не менше.

— Але для цього треба, — відповів Санчо, — щоб зброєносець був неодружений або принаймні вмів прислужувати під час меси. А я ж, нещасний, і одружений, і не знаю навіть першої літери абетки. Що станеться зо мною, якщо моєму панові заманеться бути архібіскупом, а не імператором, як то водиться звичайно серед мандрівного рицарства?

— Не турбуйтеся, друже Санчо, — сказав цирульник. — Ми порадимо вашому панові, звернемося до його сумління й попросимо стати імператором, а не архібіскупом. І це буде куди легше йому, бо він більше вояк, ніж учений.

— Так воно й мені здається, — мовив Санчо, — хоч, мушу сказати, він має хист до всього. А я й собі благатиму Господа настановити його на таку путь, де він найбільше відзначиться й мені зробить найбільше милостей.

— Ви говорите, як розумна людина, — схвалив священик, — і дієте, як добрий християнин. А тепер нам слід подбати, щоб одвернути вашого пана від спокути, яку, ви кажете, він на себе наклав. І щоб добре обміркувати цю справу й попоїсти, треба ж увійти до корчми.

Санчо просив, щоб вони йшли самі, а він чекатиме їх надворі і згодом пояснить, чому він не заходить і з якої причини йому не личить заходити до корчми. Він попросив також, щоб вони принесли чого-небудь гарячого йому та ячменю Росінантові.

Ті залишили Санчо серед шляху, і цирульник невдовзі приніс йому попоїсти. Обговоривши спільно справу, як звільнити Дон Кіхота, вони спинилися на думці священика, що якраз пасувала до вдачі нашого рицаря та відповідала їхньому намірові й полягала ось у чому: священик передягнеться дівчиною, а цирульник візьме на себе роль зброєносця. Такими вони поїдуть туди, де перебував Дон Кіхот, удаючи ображену й пригноблену дівчину, що благатиме його про добродійство. Той, як відважний мандрівний рицар, не зможе відмовити. А вона проситиме, щоб Дон Кіхот поїхав за нею і виправив відразу те, що їй учинив один лихий рицар. Крім того, Дон Кіхот не вимагатиме від неї зняти маску, яка буде на ній, аж поки не покарає її кривдника. Священик був певен, що на цих умовах Дон Кіхот поїде куди завгодно, і вони таким чином привезуть його додому і там спробують, чи немає яких ліків проти його незвичайного божевілля.

РОЗДІЛ XVIII

про те, як священик та цирульник здійснили свій намір, і про інші речі, гідні того, щоб розповісти про них у цій великій історії

Вигадка священика здалася цирульникові не тільки не поганою, але такою гарною, що вони зараз же заходились здійснювати її. У корчмарихи вони попросили спідницю та хустку на голову і на заставу залишили їй нову сутану[1] священика. Цирульник зробив собі бороду з рудого бичачого хвоста, куди корчмар звичайно встромляв свій гребінець. Коли корчмариха спитала, нащо їм потрібно все це, священик небагатьма словами розповів про божевілля Дон Кіхота і про те, як вони хочуть, передягшись, забрати його з гір, де він тепер живе. Корчмар і корчмариха зразу пригадали, що цей таки божевільний був їхнім постояльцем, робив бальзам та був паном зброєносця, якого підкидали на ковдрі, і розказали священикові все, що діялося в них, не втаївши того, що так старанно затаював Санчо. Корчмариха вбрала священика так, що краще й бажати було не можна. Вона одягла на нього сукняну спідницю з силою пришитих до неї оксамитових смужок із долоню завширшки і зелену оксамитову корсетку з білими атласними кантиками, яку, напевне, носили за короля Вамби[2].

Священик не згодився, щоб йому прикрашали голову по-жіночому, а натомість наклав на

---

[1] Сутана – верхній одяг священика.

[2] Іспанська приказка.

себе полотняний, вишиваний ковпак, у якому завжди спав уночі, лоб пов'язав смужкою чорної тафти, а з другої такої самої смуги зробив маску, що дуже добре закривала йому усе обличчя. Потім він насунув на очі свій капелюх, такий великий, що міг замінити зонтик, і, загорнувшись у плащ, по-жіночому сів на мула. На другого мула сів цирульник із бородою, що сягала йому до поперека й була середнього між білим та червоним кольору, бо, як сказано, зробили її з брудного бичачого хвоста.

Та ледве встигли виїхати вони з корчми, як священикові спало на думку, що він зробив погано, передягшись так, бо священикові не личить удавати з себе жінку навіть із найкращою метою. Сказавши про це цирульникові, він попросив його помінятись убранням, бо справедливіше, мовляв, щоб той був покривдженою дівчиною, а він гратиме роль зброєносця, і це не так ображатиме його сан. У противному ж разі священик вирішив одмовитися від цієї витівки, нехай би Дон Кіхота забрав сам диявол.

На цей час підійшов Санчо і, побачивши їх у такому вбранні, не міг утриматись від сміху. Цирульник цілком погодився зі священиком, а священик, пояснюючи свою думку, почав учити його, як треба поводитись і що казати, щоб спонукати та примусити Дон Кіхота поїхати разом із ними й покинути лігво, яке той обрав для свого даремного спокутування. Цирульник сказав, що й без цих лекцій зробить усе як слід, але не хотів передягатися, поки вони не під'їдуть ближче до місця, де був Дон Кіхот. Він склав свою одіж у пакунок, священик відв'язав свою бороду, і вони вирушили в путь під проводом

Санчо, який розказав їм про зустріч із божевільним у горах, не згадавши, проте, про знайдений чемодан й те, що в ньому було, бо, дарма що дурнуватий, дядько він був таки скупенький.

Другого дня вони приїхали до того місця, де Санчо кидав гілки, щоб легше знайти Дон Кіхота. Побачивши їх, Санчо сказав, що тут недалеко починаються гори, а тому можна вже й передягатися, якщо це справді потрібно для порятунку його пана. Вони раніше ще пояснили йому, що подорож із передяганням — єдиний спосіб визволити Дон Кіхота з тієї страшної біди, яку він сам собі вибрав, і наказали йому ні в якому разі не казати, що він знає, хто вони такі. А коли Дон Кіхот спитає, а спитає він напевне, чи передав Санчо листа Дульсінеї, то мусить сказати, що передав, але, бувши неписьменною, вона на словах переказала, щоб Дон Кіхот зараз же, під загрозою її неласки, їхав до неї в дуже важливих справах. Отож під впливом цього й того, що вони збираються йому сказати, Дон Кіхот напевне вирушить у дорогу до імператорства, а боятися, що він стане архібіскупом, немає підстав.

Санчо, вислухавши все, запам'ятав добре їхні накази й щиро подякував їм за те, що вони відмовлятимуть його пана від посади архібіскупа. На його думку, мандрівні архібіскупи роблять менше добра для своїх зброєносців, ніж імператори або монархи. Він сказав також, що краще йому поїхати вперед і самому переказати сеньйорину відповідь. Дуже можливо, саме це примусить Дон Кіхота покинути свою спокуту та виїхати з гір, не завдаючи їм зайвого клопоту. Думка Санчо Панси сподобалася їм, і вони вирішили чекати

тут, поки Санчо повернеться зі звісткою про свого пана.

Санчо в'їхав у межигір'я, священик і цирульник лишилися. Коло їхніх ніг протікав невеличкий спокійний струмок у свіжому, приємному затінку під скелями та деревами. Стояв гарячий серпневий день, коли спека в тих краях особливо нестерпна. Була третя година; і все це робило місцевість іще затишнішою. Розташувавшися дуже зручно в затінку, вони почули якийсь голос, що без супроводу будь-якого інструменту співав ніжно та солодко.

Бажаючи знати, хто там так сумно співає, вони обійшли скелю і побачили чоловіка, обличчям і постаттю зовсім подібного до Карденіо, про якого казав їм Санчо. Чоловік той, помітивши їх, не схопився з місця, а спокійно сидів, похнюпивши голову, як замислена людина. Побачивши їх, він уже не зводив із них очей. Священик, що вмів добре говорити (та ще знавши про горе, яке спіткало Карденіо, він упізнав його з деяких ознак), підійшов до бідолахи й коротко, але дуже розумними доводами, просив і переконував його кинути це злиденне життя, щоб зовсім не занапастити тут себе, що було б найгіршим із нещасть. Карденіо на той час був при здоровому розумі і, почувши, що його називають на ім'я та побачивши двох чоловіків у такій незвичайній одежі, трохи здивувався.

Іще більше вразило його, що про його історію з ним говорять, як про всім відому річ — слова священика свідчили про це — і відповів так:

— Я добре бачу, сеньйори, як ви намагаєтесь довести, що я марную свій час нерозумно, і хо-

чете витягти мене до кращого життя. Отже, якщо ви, сеньйори, прийшли сюди з таким наміром, як то вже приходили інші, то, перше ніж починати умовляти мене вашими розумними доводами, вислухайте, прошу, коли хочете, оповідання про мої нещастя. Мабуть, тоді ви позбавите себе зайвого клопоту потішати мене в горі, в якому ніщо не може розважити.

Священик і цирульник, яким дуже хотілося самим послухати історію його нещасної долі, попросили розказати її їм і обіцяли не вживати ніяких заходів, щоб допомогти йому або полегшити його муки без його на це згоди.

Після цього Карденіо почав своє сумне оповідання і розказав свою історію мало не тими самими словами, якими переказував Дон Кіхотові та козопасові кілька днів тому, коли через маестро Елісабета й через бажання Дон Кіхота охоронити рицарську честь оповідання його урвалося. Ласкава доля забажала тепер уберегти Карденіо від нападу божевілля й дати йому змогу розповісти все до кінця.

Отже, дійшовши до випадку з книгою про Амадіса Гальського, Карденіо сказав, що, коли Люсінда повернула її, він знайшов там лист такого змісту:

ЛЮСІНДА ДО КАРДЕНІО

Щодня відкриваю я у вас достойності, які змушують мене поважати вас дедалі більше. Якщо ви хочете стати мені чоловіком, можете зробити це дуже легко. У мене є батько, що знає вас і любить мене. Не силуючи моєї волі, він задовольнить ваше бажання.

— Цей лист спонукав мене просити Люсінду собі за дружину і завдяки йому ж дон Фернандо визнав Люсінду за одну з найрозумніших та найрозважливіших жінок нашого часу. Цей таки лист викликав у нього бажання знищити мене, перш ніж здійсняться мої плани.

Гадаючи, що моя присутність заважатиме здійсненню його зрадницьких і підлих намірів, дон Фернандо надумав послати мене до свого старшого брата, ніби щоб позичити в нього грошей на купівлю шістьох коней. Чи міг я передбачити таке зрадництво? Чи міг я хоч би подумати про таке? Звичайно, ні. Навпаки, я охоче згодився поїхати зараз же, задоволений вигідною купівлею. Тієї ж ночі я розмовляв із Люсіндою і просив покладати цілковиту надію на сприятливі для наших справедливих бажань наслідки.

Не знаючи, як і я, про зрадництво дона Фернандо, вона просила мене постаратись повернутися швидше, бо їй здавалося, що наші бажання здійсняться, як тільки мій батько переговорить з її батьком.

Приїхавши до міста, куди мене було послано, я передав листа братові дона Фернандо. Зустрів він мене дуже добре, а відпустив недобре, бо, на превелику мою досаду, звелів чекати тиждень і в такім місці, де б старий герцог не міг мене бачити. Річ у тім, що брат просив вислати йому певну суму грошей без відома їхнього батька. Все то були вигадки облудного дона Фернандо, бо брат мав досить грошей, щоб одпустити мене зараз же.

На четвертий день до мене прийшов чоловік і передав листа, в якому я відразу впізнав руку Люсінди. Я розпечатав листа зі страхом і хвилюючись, розуміючи, що лише дуже важливі

справи могли примусити її написати під час моєї відсутності, бо й тоді, як я жив в однім із нею місті, вона робила це не часто. Перше ніж прочитати листа, я спитав у чоловіка, хто передав йому його та скільки часу був він у дорозі. Чоловік одповів, що, проходячи якось ополудні вулицею міста, він почув, як на нього гукнула з вікна одна дуже вродлива сеньйора з очима, повними сліз, і поспішно сказала:

— Якщо ви, брате, добрий чоловік, то благаю вас якнайшвидше віднести цього листа на зазначену адресу. А щоб вам не бракувало засобів для цього — візьміть те, що в цій хустці.

Кажучи це, вона викинула з вікна хустку, де було зав'язано сто реалів, золотий перстень, що зараз на моїм пальці, та лист, якого я вам передав, і зараз же, не чекаючи відповіді, одійшла від вікна, переконавшися, однак, спершу, що я підняв листа та хустку й знаками показав, що виконаю її доручення. Діставши таку багату нагороду за труд передати листа і довідавшись з адреси, що посилають його вам, сеньйоре, — бо я вас знаю дуже добре, — я, зворушений іще й сльозами вродливої сеньйори, вирішив, ні на кого не звіряючись, віднести вам листа. Я йшов відомою вам дорогою і зробив вісімнадцять миль.

Поки люб'язний посланець розповідав це, я неначе приліпився до його вуст, а ноги тремтіли в мене так, що я ледве стояв. Нарешті, я розпечатав листа й прочитав у ньому таке:

«Обіцянку, що дав вам дон Фернандо — попросити вашого батька поговорити з моїм, — він повернув більше на свою власну користь, ніж на вашу. Знайте, сеньйоре, що він просто посватав мене, а

мій батько, уважаючи, що дон Фернандо в усім має проти вас перевагу, дав згоду і так охоче, що за два дні призначено вінчання; воно відбудеться так таємно, що про це знатиме тільки небо та кілька слуг. Уявіть собі мої почуття. Вирішіть, чи слід вам приїхати. Кохаю я вас чи ні, покажуть вам наслідки цієї справи. Дай, Боже, щоб цей лист потрапив вам до рук раніше, ніж мене присилують з'єднати свою руку з рукою того, хто так погано додержує свого слова».

Ось загалом зміст листа, і я, зрозумівши, що не коні, а бажання позбутися мене спричинилось до мого відрядження, не чекав уже ні відповіді, ні грошей, а зараз же подався додому. Ненависть проти дона Фернандо разом із страхом утратити те, що я здобув багатьма роками служіння та любові, додали мені крил, бо наступного дня я майже прилетів до рідного міста в той час, коли звичайно ходив поговорити з Люсіндою. Я в'їхав ніким не помічений і залишив мула у доброго чоловіка, що привіз мені листа. Долі забажалося бути ласкавою до мене, і я побачив Люсінду коло ґратів — свідків нашого кохання. Люсінда зараз же впізнала мене; впізнав її і я, але не так повинні ми були зустрінутись. Побачивши мене, Люсінда сказала:

— Я у вінчальнім уборі, Карденіо. В залі мене чекають зрадник Фернандо, мій користолюбний батько і ще деякі свідки, які посвідчать скорше мою смерть, ніж одруження. Не турбуйся, друже, а намагайся бути присутнім при цій таємниці. Якщо доводи мої неспроможні будуть подолати його, то в мене є прихований кинджал, який подолає й потужніші сили, поклавши край

моєму життю та показавши, як я любила й люблю тебе.

Тут вона покинула мене, бо хтось покликав її, сказавши, що жених чекає. Зайшла ніч моєї журби; спочило сонце моїх веселощів; я залишився без світла перед очима й без думок у голові. Я не насмілювався ввійти до її будинку й не мав сили поворухнутися, але, збагнувши вагу моєї присутності там за всяких обставин, набрався духу й увійшов; оскільки мені були відомі там усі входи та виходи, то в метушні секретних готувань мене ніхто й не помітив. Непомічений, заховався я в ніші вікна, укритій краями двох килимів і, не бачений ніким, бачив усе, що робилося в залі.

Ось наречений увійшов до зали в своїм звичайнім убранні без будь-яких прикрас. За дружка у нього двоюрідний брат Люсінди, і в цілій залі не було нікого, крім челяді. Незабаром із сусідньої кімнати вийшла Люсінда в супроводі своєї матері та двох покоївок, убрана й прикрашена так, як і належало вроді тієї, що була довершеним зразком елегантності та благородства.

Коли всі зібралися до зали, туди ж увійшов священик і, взявши їх обох за руки, спитав: «Чи бажаєте ви взяти, сеньйоро Люсіндо, цю людину собі за чоловіка, як цього хоче свята церква?» Я висунув із-за килимів голову мало не по плечі й пильно прислухався до відповіді, від якої залежало моє життя і моя смерть.

Священикові довелося довго чекати відповіді, і коли я сподівався, що вона вихопить кинджал на захист своєї честі, але висловить правду і скаже щось на мою користь, я почув, що вона кволо промовила: «так, хочу». Те саме сказав і дон

Фернандо, вони обмінялися перстнями і поєднались назавжди. Коли ж Фернандо підійшов до молодої, вона схопилася за серце й непритомна впала на руки матері. Залишається тільки сказати, що сталося зо мною, коли, почувши це «так», я побачив, як Люсінда насміялася з моїх надій, які брехливі були її слова та обіцянки, і зрозумів неможливість повернути будь-коли те щастя, яке я втратив за одну мить.

Схвилювавшись від її непритомності, всі підбігли до Люсінди, і коли мати розстібнула їй убрання, щоб полегшити подих, на грудях у молодої побачили складений папірець, який Фернандо відразу взяв і почав читати. Прочитавши, він сів на стілець і задумливо обперся щокою на руку, не звертаючи уваги ні на стан своєї дружини, ні на спроби привести її до притомності.

Спостерігши такий переполох, я наважився вийти, не турбуючися тим, помітять мене чи ні, і вирішивши вчинити якесь безумство, якщо мене побачать, щоб цілий світ знав про моє справедливе обурення й бажання помститися над облудним доном Фернандо і навіть над зомлілою зрадницею. Та моя доля, яка, певне, берегла мене для гіршого, якщо воно існує, лиха, захотіла, щоб на той час я скорився розумові, який згодом утратив. Отже, не помстившися над своїми смертельними ворогами, я вирішив помститися над самим собою, покарати себе карою, на яку вони заслуговували: карою, може, тяжчою, ніж та, якою покарав би їх, убивши на місці, бо нагла смерть ураз припиняє муки, а повільна — убиває весь час, не вриваючи життя. Одне слово, я вийшов із дому, пішов туди, де залишив свого мула, звелів осідлати його, не попрощав-

шись, сів на нього й виїхав із міста. У такім збудженім настрої їхав я решту ночі і перед світом опинився в цих горах.

Так скінчив Карденіо своє довге оповідання і нещасливу історію свого кохання, і в той час, коли священик хотів сказати йому кілька слів, щоб розважити його, вони почули чийсь жалібний голос.

РОЗДІЛ XIX

де говориться про нову і приємну пригоду, що трапилася зі священиком і цирульником у тих самих горах

Священик і його товариші, почувши цей голос і гадаючи, що власник його десь недалеко, встали й пішли його шукати. Не встигли вони ступити й двадцяти кроків, як під ясенем, за скелею, побачили хлопця. Обличчя його не було видно, бо він мив ноги в струмку, що протікав тут, і сидів похнюпившись. Священик із товаришами підійшли до нього так тихо, що він навіть не помітив їх, пильно миючи ноги.

Бачивши, що хлопець їх не помічає, священик, який ішов попереду, жестом звелів своїм супутникам заховатися за якоюсь брилою, що їх тут лежало чимало. Всі так і зробили, уважно стежачи за хлопцем, на якому був сірий кафтан із двома полами, підперезаний білим поясом, штани та гамаші з сірого сукна, а на голові — сірий берет. Гамаші були закачані до колін, які здавалися зробленими з білого алебастру. Вимивши свої гарні ноги, хлопець витер їх тоненькою хусткою, що дістав з-під берета, а скидаючи бе-

рет, підвів голову, і глядачі побачили обличчя такої незрівняної вроди, що Карденіо пошепки сказав священикові:

— Якщо це не Люсінда, то це — не земна, а божественна істота.

Знімаючи берет, хлопець труснув головою, і по плечах його розсипалось волосся, якому могло б позаздрити сонячне проміння. Із цього обоє зрозуміли, що той, кого вони прийняли за селянина, була насправді дівчина.

Такий випадок зацікавив усіх трьох і викликав бажання взнати, хто така ця дівчина. Для цього вони вирішили підійти до неї, але, коли вставали, дівчина підвела голову, обіруч одкинула волосся з-перед очей і подивилася, звідки виходить той шелест.

Побачивши їх, дівчина зразу зірвалася з місця і, не дбаючи ні про розсипане волосся, ні про роззуті ноги, схопила клунок з одежею, що лежав коло неї, і, налякана та збентежена, кинулась навтіки. Проте їй уже несила була ступати своїми ніжними ногами по гострих камінцях, і кроків за шість вона впала на землю. Всі троє зараз же підбігли до неї, і священик перший сказав:

— Спиніться, сеньйоро, хоч хто ви є, бо всі, кого ви біля себе бачите, бажають тільки прислужитися вам. Вам нема чого тікати від нас, бо й ноги ваші не витримають, та й ми не дозволимо цього.

Вражена та здивована дівчина не відповіла на все це й слова. Тоді вони підійшли ближче, і священик, взявши її за руку, провадив далі:

— Те, що ховає від нас ваше вбрання, сеньйоро, викриває ваше волосся. Це ясно свідчить, що немаловажні причини змусили вас передяг-

тися в такий негідний вашої краси одяг і віддалити її в таку глушину, де нам пощастило знайти вас. Якщо ми не можемо дати ліків од вашого горя, то принаймні дамо пораду. Бо хоч яке важке наше нещастя, ми, поки живі, не повинні відхиляти від себе порад тих, хто щиро хоче дати нам полегшення. Отже, мій добродію чи добродійко, годі вам лякатися нас. Розкажіть нам про свою нещасну чи щасливу долю. В усіх нас разом і в кожному зокрема ви знайдете людину, яка співчуває і хоче допомогти вам.

Поки священик говорив усе це, передягнена дівчина стояла, немов зачарована, й поглядала на всіх, не ворушачи губами й не кажучи ні слова, так, як темний селянин, що несподівано побачив незвичайні, ніколи ним не видані речі. Коли ж священик почав наводити ще нові, спрямовані до тієї самої мети міркування, вона глибоким зітханням зламала мовчанку, промовивши:

— Якщо відлюдність цих гір не допомогла мені заховатися, а моє розпущене й незачесане волосся не дозволило моєму язикові сказати неправду, то марна річ — ховатися знову. Отже, сеньйори, я дякую вам за вашу пропозицію й уважатиму за свій обов'язок зробити те, про що ви просили. Боюся тільки, що оповідання про мої нещастя викличе у вас замість співчуття досаду, бо у вас не буде ні ліків, щоб вилікувати, ні поради, щоб полегшити їх.

Все це вродлива жінка промовила, не спиняючись, такою добірною мовою і таким ніжним голосом, що здивувала всіх своїм розумом не менш ніж красою. Вони знову заходились пропонувати їй свої послуги й благали виконати обіцянку, а вона, не даючи довго просити себе, скром-

ненько взулася, прибрала голову, вмостилася на брилу серед них і, стримуючи сльози, що набігали їй на очі, спокійним, чистим голосом розпочала історію свого життя так:

— Тут в Андалузії є місто, ім'я якого становить титул одного герцога з найвельможніших грандів Іспанії. Він має двох синів, і старший із них дістав од нього в спадщину всі його добрі прикмети, а молодший — не знаю звідки — саме тільки зрадництво Веліда та підлість Галалона. Мої батьки — селяни, васали цього пана. У них не було інших дітей, крім мене, тому вони страшенно кохали мене й пестили, як ніхто інший із батьків. День я проводила за роботою, потрібною і пристойною для молодих дівчат, як-от за голкою, подушкою для вишивання і часто — за прядкою. Ось як жила я у моїх батьків, і розказую вам про це так докладно не з чванливості, а для того, щоб вам легше було зрозуміти, як я, не завинивши нічим, перейшла від цього щасливого життя до нещасного стану, в якім ви мене знайшли. Завжди за роботою, самотня й під замком, неначе в монастирі, я думала, що мене не бачить ніхто.

І все ж таки мене побачили очі кохання, або, певніше, неробства, з яким не зрівняються й очі рисі, і належали вони дону Фернандо, як звуть молодшого сина нашого герцога. Ледве побачивши мене, він — він сам признавався мені згодом — одразу закохався так палко, як про те свідчили його вчинки. Щоб найскорше закінчити нескінченний список моїх нещасть, я обмину мовчанкою всі засоби, яких він уживав, щоб показати свої почуття. Він робив щедрі подарунки моїм родичам і засипав їх різними мило-

стями; щодня на нашій вулиці було свята та веселощі, а вночі серенади не давали нікому спати; листів, що невідомо яким способом потрапляли мені в руки, не можна злічити; вони містили в собі силу любовних признань та пропозицій, і літер у них було менше, ніж присягань та обіцянок.

Все це не тільки не пом'якшувало мого серця, але навіть знемилосерджувало мене, немов він був мій смертельний ворог. Разом із тим залицяння дона Фернандо не здавалися мені образливими, а намагання його — надмірними. Навпаки, я відчувала певне задоволення, знавши, що мене кохає та цінує такий вельможа. І компліменти в його листах не сердили мене, бо, здається мені, найбридкішим жінкам і тим подобається, коли їх називають красунями.

Проти його заходів я ставила свою порядність, раз у раз пам'ятаючи поради своїх батьків, що вже знали про залицяння Фернандо. Та він його й затаювати не хотів. Батьки вказували на нерівність мого і дона Фернандо становища, зазначали, що коли я яким-небудь способом спроможуся дати йому відсіч і примушу його відмовитися від недоречних претензій, то вони зараз же одружать мене з ким я сама захочу. Ці обіцянки й справедливість їхніх зауважень зміцнювали мою невблаганність, і я ніколи не сказала дону Фернандо й слова, яке дало б йому право сподіватися здійснити свої бажання хоч би в найдальшому майбутньому.

Кінець кінцем, дон Фернандо довідався, що мої батьки, щоб позбавити його всякої надії володіти мною, гадають оддати мене за іншого, який був би ще одним моїм оборонцем. Ця новина, або тільки підозра, примусила його зроби-

ти те, про що ви зараз почуєте. Однієї ночі, коли я була в своїй опочивальні, а всі двері були зачинені, не знаю вже й не уявляю як, серед усіх цих огорож та охорон і в самотності мовчанки та відлюддя, я побачила його перед собою. Це так вразило мене, що у мене потемніло в очах. Я не в силі була крикнути, та він і не дав би, думаю, зробити це, бо зараз же кинувся до мене і, схопивши в обійми, почав говорити таке, що я просто не розумію, наскільки брехня може бути майстерна, а доводи її здаватися правдою.

Дон Фернандо взяв ікону, що була в моїй кімнаті, і поставив її, як свідка наших заручин. Надзвичайно переконливими словами, супроводячи їх незвичайними присягами, він дає мені слово честі одружитись зо мною. Він кілька разів повторював свою присягу й кликав на себе тисячі прокльонів, якщо не додержить слова.

Перед відходом дона Фернандо я сказала йому, що тепер я його і таким самим способом він може бачитись зо мною щоночі, доки захоче з'ясувати всім свій намір. Але він прийшов лише наступної ночі й більше не з'являвся. Я не бачила його ні на вулиці, ні в церкві більше як місяць і марно кликала його до себе.

Ці дні й ці години, пригадую, були надзвичайно важкі й сумні для мене. Пригадую, що тоді ж мене почав брати сумнів щодо правдивості присяги дона Фернандо. Пригадую також, я була змушена стримувати сльози й стежити за виразом свого обличчя, щоб батьки не спитали пре причину мого сумного настрою, а я не почала брехати. Але все це разом скінчилося — я втратила свою стриманість, забула про честь та обачність і виявила всі свої таємні думки. Трапило-

ся це тому, що невдовзі між людьми у нас почали ширитись чутки, ніби дон Фернандо в сусіднім місті взяв за себе дівчину надзвичайно вродливу й дуже доброго роду, хоч і не таку заможну, щоб придане дозволяло їй мріяти про такого вельможного чоловіка. Казали, що звуть її Люсінда, і переказували навіть про дивні події під час її одруження.

Почувши ім'я Люсінди, Карденіо зіщулився закусив губу, насупив брови, і незабаром з очей у нього ринули потоки сліз, але це не спинило Дороте'ї (так звали дівчину), яка вела своє оповідання далі.

— Ця сумна новина дійшла й до мене, але, замість того, щоб охолодити моє серце, запалила його таким гнівом і шаленством, що я мало не вибігла на вулицю кричати про зрадництво та підступництво, з якими повелись зо мною. Та я стримала свій гнів і надумала тієї ж ночі зробити те, що й зробила — вбралася в цю одежу й пішки подалась до міста. Мене несло туди бажання якщо не перешкодити тому, що я вважала за зроблене, то принаймні спитати в дона Фернандо, як насмілився він поводитися так зо мною. За два з половиною дні я була вже там, де хотіла, і, входячи до міста, спитала, де будинок батьків Люсінди. Перший, до кого я звернулася, відповів мені більше, ніж я бажала б почути.

Він розказав мені, де той будинок і про все, що сталося під час заручин Люсінди, — а чутки про це набули вже розголосу на ціле місто. Він розповів мені, що тієї ночі, як дон Фернандо заручився з Люсіндою, молода, давши згоду бути йому дружиною, раптом зомліла. Дон Фернандо, розстібнувши їй убрання, знайшов у неї

на грудях листа, де вона писала, що не може бути дружиною Фернандо, бо заручена з якимось Карденіо. Цей Карденіо, казав він, був значний пан із того самого міста, здавна її кохав, і Люсінда дала згоду Фернандові тільки з покори своїм батькам. У листі було написано також, що Люсінда має вкоротити собі віку зараз же після шлюбу, і доказом цього був кинджал, що його знайшли в неї під одежею.

Дон Фернандо, дізнавшись про це і вважаючи, що Люсінда обдурила й поглузувала з нього, кинувся до неї і хотів убити тим самим кинжалом, і неодмінно зробив би це, якби його не стримали присутні. Фернандо після цього зник, а Люсінда, отямившись другого дня, сказала батькам, що справді була заручена з Карденіо. Довідалась я також, що Карденіо був при цім і, побачивши її зарученою, — чого він ніколи не сподівався, — в розпачі покинув місто й залишив їй листа, де гірко дорікав їй за вчинену йому кривду й писав, що їде туди, де люди не бачитимуть його. Про все це хутко дізналось усе місто, а згодом за кілька днів усі довідалися, що Люсінда зникла з дому і що одурілі батьки не можуть знайти її.

Живучи в місті й не знаючи, що робити далі, бо дон Фернандо не знаходився, я одного разу почула привселюдне оголошення, де обіцяно велику нагороду тому, хто розшукає мене, вказано мій вік і подано опис мого вбрання. Переказували, я чула, ніби мене викрав із дому слуга, що зник разом зо мною, і це найбільше вразило мене, бо я бачила, як знеславлено моє ім'я, і розуміла, що до ганьби, викликаної моєю втечею, додається нова. Почувши це оголошення, я зра-

зу пішла в ці гори, прагнучи лише одного — втекти від батька й од тих, хто з його доручення шукатиме мене.

РОЗДІЛ XX

де оповідається про цікавий і дотепно вжитий спосіб звільнити нашого закоханого рицаря від тяжкої спокути, яку він сам на себе поклав

— Ось, сеньйори, історія моєї трагедії.

Сказавши це, Доротея замовкла, і її почервоніле обличчя виразно свідчило про її почуття і сором. Слухачі відчували і жаль і подив перед таким нещастям. Священик хотів уже було сказати їй кілька слів на розраду, коли всі почули крик і зрозуміли, що то кричить Санчо, не знайшовши їх на старому місці.

Всі пішли йому назустріч і, спитавши про Дон Кіхота, довідались, що Санчо знайшов його в самій сорочці, схудлого та пожовклого, і що він умирав із голоду та зітхав за своєю сеньйорою Дульсінеєю. Коли Санчо сказав, що вона наказує йому покинути гори та їхати до неї в Тобосо, Дон Кіхот відмовився, посилаючись на те, що не може з'явитися перед нею, поки не скінчить усіх подвигів, гідних її вроди, а це, на думку Санчо, загрожувало тим, що Дон Кіхот не стане не тільки імператором, яким мусив був зробитися, але й архібіскупом, і тому їм треба подбати про те, щоб витягти його звідти.

Священик заспокоїв Санчо, сказавши, що вони все ж таки за всяку ціну визволять Дон Кіхота, і розказав Доротеї й Карденіо про план,

який вони склали, щоб вилікувати нашого рицаря або хоч одвезти його додому.

Доротея, гадаючи, що вона краще за цирульника удаватиме ображену дівчину, попросила доручити їй цю роль. Вона казала, що читала багато рицарських книжок, добре знає мову, якою дівчата, що шукають захисту, розмовляють із мандрівними рицарями, а головне — у неї є відповідне вбрання.

— Тоді нам лишається тільки зараз розпочати справу, — мовив священик.

Доротея, вийнявши зі свого пакунка жіноче вбрання з гарної, тонкої матерії і мантилію з дорогого зеленого полотна, а з невеликої скриньки — намисто і деякі дорогоцінності, одягла їх і відразу прибрала вигляду значної дами. Всі були зачаровані її гнучкістю, оздобами та вродою.

Але більше за всіх захопився Санчо Панса, бо за все своє життя він не бачив такого гарного створіння. На його запитання, хто така ця вродлива сеньйора і чого вона тут шукає, священик відповів:

— Ця вродлива сеньйора, друже Санчо, бере після батька в спадок величезне королівство Мікомікон. Вона шукає вашого пана, щоб благати в нього допомоги й захисту від одного злого велетня. Для цього вона приїхала з Гвінеї, бо слава про вашого пана ширится по всій землі.

— Щасливі розшуки й щаслива знахідка, — сказав на це Санчо. — А ще краще буде, коли моєму панові пощастить виправити цю кривду й помститись за цю образу, вбивши мерзотника-велетня, про якого говорить ваша милість. Та він таки й уб'є його, якщо то не мара, бо проти мари пан мій не має ніякої сили. Я, між іншим,

хочу попросити вас, сеньйоре ліценціате, про одну річ. Я боюся, щоб панові моєму не заманулося стати архібіскупом; так нехай ваша милість порадить йому зараз же побратися з тією принцесою. Таким чином він не спроможеться вже стати архібіскупом, без ніяких труднощів здобуде собі імперію, і мої бажання здійсняться. Я все вже добре обміркував і думаю, що мені особисто невигідно, якщо він буде архібіскупом, бо для церкви я зовсім не придатний. Я одружений, а клопотатися про розлуку, щоб дістати якусь вигідну церковну посаду, мавши жінку та дітей, це ж нескінченна річ. Отже, треба, значить, щоб мій пан якнайскорше побрався з цією сеньйорою. Я не знаю ще її милості й тому не називаю її на ймення.

— Звуть її принцеса Мікомікон, — одповів священик. — Бо коли королівство її — Мікомікон, то ясно, що так само повинна зватись і вона.

— Та я не маю в цім ніякого сумніву, — сказав Санчо. — Я не раз бачив, що люди беруть собі ім'я від назви міста, де народилися, і звуться Педро де Алькала, Хуан де Убеда або Дієго де Вальядолід. Певне й у Гвінеї королеви повинні зватися ім'ям свого королівства.

— Напевне, — ствердив священик, — а щодо одруження вашого пана, то я зроблю все, що можу.

Санчо був задоволений цим не менш, ніж священик був здивований його простотою та тим, що на зброєносця так легко перейшло божевілля пана, який щиро гадав, що має стати імператором.

Тим часом Доротея сіла на мула священика, а цирульник начепив собі бороду з бичачого

хвоста, і вони наказали Санчо вести їх до Дон Кіхота, попередивши, щоб він не казав рицареві, що знає священика й цирульника, бо інакше все піде марно, і Дон Кіхот не зможе стати імператором. Ні священик, ні Карденіо не захотіли їхати з ними (Карденіо — щоб не нагадувати Дон Кіхотові недавньої суперечки, а священик вважав тим часом свою присутність зайвою) і, пустивши їх уперед, самі поволі пішли за ними пішки. Священик не проминув дати Доротеї кілька вказівок, як їй поводитися, але та просила його не турбуватися цим, бо вона робитиме все, як сказано в рицарських книжках. Проїхавши три чверті милі, вони побачили між скель Дон Кіхота, вже одягненого, але ще не озброєного, і Доротея, довідавшись у Санчо, що це і є Дон Кіхот, погнала свого коня, а за нею поїхав і бородатий цирульник. Під'їхавши до Дон Кіхота, зброєносець зістрибнув із мула і прийняв у свої руки Доротею, що легко зійшла на землю і стала на коліна перед Дон Кіхотом. Наш рицар хотів підвести її; але вона, не встаючи з колін, промовила.

— Я не встану, відвалений і могутній рицарю, аж поки ваша великодушність та чемність не пообіцяє зробити мені добро, що вкриє вашу особу честю та славою і буде на користь найбезпорадніші і найзневаженішій дівчині, яку будь-коли бачило сонце. І якщо мужність вашої міцної руки відповідає вашій невмирущій славі, то ви мусите допомогти нещасній, що приїхала з таких далеких країн, притягнена вашим славетним ім'ям і шукаючи у вас ради на свою недолю.

— Я не відповім і слова, прекрасна сеньйоро, — сказав Дон Кіхот, — і не хочу нічого слухати, поки ваша врода не стане на ноги.

— А я не встану, сеньйоре, — відповіла смутна дівчина, — аж поки ви не дасте мені слова, що вволите моє благання.

— Даю вам його і пробачаю, якщо ваші бажання не шкодять моїй батьківщині та інтересам тієї, що володіє ключами від мого серця й моєї волі.

— Вони не шкодять нічому, мій добрий сеньйоре, — відповіла сумна дівчина.

У цю хвилину до Дон Кіхота підійшов Санчо і сказав йому пошепки:

— Ваша милість вільно можете обіцяти їй своє добродійство, бо мова мовиться тільки про те, щоб убити одного величезного велетня, а сама сеньйора — це висока принцеса Мікомікона, королева великого царства Мікомікон у Ефіопії.

— Хоч би хто вона була, — відповів Дон Кіхот, — я зроблю те, що становить мій обов'язок і що підказує мені сумління, згідно з моєю присягою.

І, звертаючись до дівчини, повторив:

— Нехай встає ваша велика краса, бо я вволю ваше бажання.

— Але я благаю, — сказала дівчина, — щоб ви, великодушний рицарю, поїхали зо мною дуже далеко, куди я вам скажу, і пообіцяли мені не втручатися ні в яку іншу пригоду, поки не помститеся за мене над зрадником, що проти всіх законів людських і Божих одібрав у мене королівство.

— Я ж кажу, що вволю ваше прохання, — відповів Дон Кіхот. — Від сьогодні, сеньйоро, ви можете прогнати тугу, що вас тривожить, і підживити новим огнем та силою свої підупалі надії. За допомогою моєї міцної руки до вас незаба-

ром знову вернеться ваше королівство, і ви знову посядете трон своєї стародавньої великої держави, незважаючи на всіх лиходіїв, що хочуть стати вам на перешкоді.

Зажурена дівчина весь час хотіла поцілувати йому руку, але Дон Кіхот, бувши цілком чемним і благородним рицарем, ніяк не згоджувався на це. Нарешті, він примусив її підвестися і сам поцілував її дуже ввічливо й лагідно, а потім наказав Санчо негайно сідлати Росінанта та допомогти йому одягти всю зброю. Санчо підтягнув попругу Росінантові, зняв панцер, що, немов трофеї які, висів на дереві, і миттю одяг його на свого пана, а той, бачачи себе озброєним, сказав:

— Їдьмо звідси допомагати цій великій сеньйорі.

Цирульник усе ще стояв навколішках, силкуючись не сміятися і не загубити бороди, бо, коли б вона впала, пропав би весь їхній план. Але, почувши, що благання принцеси вволено, і бачивши, що Дон Кіхот негайно не береться виконувати свої обіцянки, цирульник підвівся із землі, подав Доротеї руку і разом із Дон Кіхотом допоміг їй сісти на мула. Зараз же зліз на Росінанта й Дон Кіхот, цирульник умостився на своїй тварині, а Санчо, знову опинившись на власних ногах, іще раз пожалів за своїм Сірим, крадіжка якого тепер найболючіше відчувалася. Але все це він терпляче зносив, бо був певен, що Дон Кіхот стоїть уже на певному шляху до імператорства, що він одружиться з цією принцесою і стане щонайменше королем Мікомікона. Його турбувало тільки, що королівство це лежить у країні негрів і що люди, яких Дон Кіхот дасть

йому в васали[1], всі будуть негри. Але й на це він швидко добрав доброї ради й сказав сам собі:

— Що з того, що мої васали будуть негри. Я пошлю їх тоді до Іспанії, продам там і дістану готівку. За готівку я спроможуся придбати якийсь титул або посаду, а з прибутків безтурботно вікуватиму свій вік. Треба тільки не спати й мати хист і спритність, щоб одразу все зробити доладу та продати 30 або 10 тисяч васалів. Їй-богу, всім їм я знайду місце, — маленьким і великим, чи які там вони будуть, і з чорних вони обернуться на білих та на жовтих[2].

Ці думки заспокоювали й задовольняли його так, що йому навіть не важко було йти пішки. Карденіо й священик дивилися на все це з-за кущів і не знали, як пристати до них. Але вигадливий священик хутко добрав ради і, нашвидку зрізавши ножицями бороду Карденіо, дав йому свій сірий плащ і чорний комір, а сам лишився в камзолі й штанах. Це передягнення так змінило Карденіо, що він і сам себе не впізнав би, навіть якби глянув у дзеркало. Поки вони передягалися, інші вже випередили їх, але їм не важко було вийти на битий шлях перед ними, бо хащі та поганa дорога не дозволяли вершникам їхати так швидко, як ішли піші. Вони зійшли з гір у долину, і, коли з гір з'їхав Дон Кіхот із супутниками, священик почав пильно придивлятися до рицаря, наче пригадуючи його, а потім кинувся до Дон Кіхота, витягнувши руки, і сказав:

---

[1] Васал — підлеглий вищому панові (сюзеренові) землевласник, який платив йому податок.

[2] Тобто на золоті та срібні монети.

— У щасливий час зустрів я зразок рицарства, мого доброго земляка Дон Кіхота Ламанчського, квітку й оздобу шляхетства, захист і порятунок усіх ображених, найдостойнішого з мандрівних рицарів!

І, кажучи так, обіймав ліве коліно Дон Кіхота, а той, дивуючись з усього цього, уважно придивлявся до священика і, кінець кінцем, пізнав його. Після цього, ще більше здивувавшись, він хотів злізти з коня, але священик не дав йому. Тоді Дон Кіхот сказав:

— Дайте мені злізти, сеньйоре ліценціате, бо не личить, щоб така поважна особа йшла пішки, а я їхав на коні.

— На це я ніяк не можу пристати, — відповів священик. — Лишайтесь на сідлі, ваша величносте, бо верхи ви чините такі великі діла й подвиги, яких за наших часів ніде ще не чувано, а мені, недостойному священикові, дозвольте сісти на мула ззаду котрогось із сеньйорів, якщо це їм не заважатиме, і мені буде здаватися, що я рицар і їду на коні Пегасі[1] або на зебрі славетного мавра Мусарака, що й досі спочиває зачарований у великім горбу Сулема поблизу великого Комплута.

— Правда ваша, сеньйоре ліценціате, — сказав Дон Кіхот,— і я знаю, що моя сеньйора принцеса, з любові до мене, накаже своєму зброєносцеві дати вам сідло, а самому сісти ззаду, якщо витримає мул.

— Думаю, що витримає, — відповіла принцеса, — я знаю, що моєму зброєносцеві не треба

---

[1] Пегас — міфічний крилатий кінь.

навіть наказувати, бо він людина дуже ввічлива й чемна і не дозволить духовній особі йти пішки, тимчасом як вона може їхати верхи.

— Так воно і є, — сказав цирульник і, злізши з сідла, запросив сісти в нього священика, що не дав себе довго просити.

Цю мить мул двічі так вихонув задом, що переляканий цирульник покотився, не дбаючи вже за свою бороду, що впала на землю, і, прикривши обличчя обома руками, почав скаржитись, що йому вибито всі зуби. Дон Кіхот, побачивши, що борода без щелеп і без крові лежить окремо від цирульника, сказав:

— Це велике диво! Йому збило й зірвало з обличчя бороду так, ніби її хто зголив.

Священик, щоб уникнути небезпеки, якою загрожувала його намірам борода, що відкрила цирульникове обличчя, швидко схопив її і, побігши до маесе Ніколаса, притиснув його голову до своїх грудей і причепив бороду. При цьому він увесь час бурмотів якісь слова, які, за його поясненням, були заклинанням, щоб прирости-ти бороду. Причепивши бороду на своє місце, священик одійшов, і зброєносець знов устав такий бородатий і здоровий, як і раніше. Дон Кіхота це надзвичайно зацікавило, і він почав просити священика навчити і його цього заклинання, бо воно, на його думку, мабуть, має силу робити більше, ніж тільки прирощувати бороди, адже, мовляв, якщо зірвано бороду, значить, пошкоджено та поранено м'ясо, а коли це заклинання вигоює рани, воно, значить, може лікувати не тільки бороди.

— Це так, — відповів священик і пообіцяв при першій нагоді навчити його цього заклинання.

Потім усі погодилися, що спочатку поїде на мулі священик, а інші будуть по черзі зміняти його, доки дійдуть до корчми, до якої було, мабуть, миль зо дві. Верхи їхали Дон Кіхот, принцеса й священик, а Карденіо, цирульник і Санчо Панса йшли пішки. Сівши на коня, Дон Кіхот сказав дівчині:

— А тепер, ваша величносте, ведіть нас, куди вам завгодно.

Перш ніж вона відповіла, до розмови встряв священик:

— До якого королівства збираєтеся ви нас вести, ваша величносте? Чи не до Мікомікона часом? Та так воно й мусить бути або я нічого не розумію на королівствах.

Та одразу збагнула, що їй треба відповідати, і сказала:

— Так, мій сеньйоре, я прямую до Мікомікона.

— А коли так, — сказав священик, — нам доведеться проїхати моїм селом, а звідти ваша милість поверне на Карфаген, де при нагоді можна знайти який-небудь корабель.Тоді, за ходовим вітром і при годині, ви трохи швидше, ніж за дев'ять років, доїдете до великого озера Меона ... я хотів сказати — Меотідес... а звідти до вашого королівства це ж не далі, як сто днів путі з невеликим гаком.

— Ваша милість, сеньйоре мій, помиляється, — сказала вона, — бо нема ще й двох років, як я виїхала звідти, і погода весь час була несприятлива, а я, проте, прибула вже сюди й бачу того, кого так жадала бачити — сеньйора Дон Кіхота Ламанчського, про якого я зразу ж почула, як тільки висіла в Іспанії, і це змусило мене шукати цього рицаря, щоб оддати себе його велико-

душності й здати свою законну справу на його мужні непереможні руки.

— Годі, прошу! Припиніть ваше хваління, — перебив її Дон Кіхот, — бо я ворог будь-яких лестощів, і дарма, що ваші слова не лестощі, вони все ж ображають мої невинні вуха. Одне можу сказати, сеньйоро моя, — є в мене мужність чи ні, а з тою, яку маю, я ладний служити вам до мого загину. Тепер же, облишивши це на який час, я хочу, щоб сеньйор ліценціат сказав мені, що привело його сюди, такого самотнього, без слуг і з таким невеличким багажем, що мені аж дивно.

— На це я можу відповісти вам коротко, — відмовив священик. — Знайте ж, ваша милосте, сеньйоре Дон Кіхот, що я й маесе Ніколас, наш друг і наш цирульник, поїхали до Севільї одержати гроші, що їх переслав мені один мій родич, який багато років жив у Індії. Сума була не мала — шістдесят тисяч песо[1], та ще й правдивої ваги, тобто ще стільки ж. Коли ми вчора проїздили тут, на нас напало четверо розбійників і забрали в нас усе до нитки, навіть бороду — так що цирульникові довелося примайструвати собі штучну, — а цього хлопця, — він показав на Карденіо, — залишили в тім, у чім мати породила. Але найцікавіше те, що, як усі тут кажуть, розбійники, які напали на нас, — галерники, звіль-

---

[1] Песо — у Південній і Центральній Америці (XVI—XVII ст.) через нестачу грошей використовували злитки дорогоцінних металів певної ваги («песо» іспанською означає «вага»). Песо дорівнювало унції срібла або восьми срібним реалам.

нені, незважаючи на опір конвойних та комісара, якимось сміливцем. Цей визвольник, напевне, божевільний або такий самий негідник, як і вони, або людина без душі й без сумління. Він же пустив Вовка серед овець, лисицю серед курей чи муху на мед. Він, я думаю, хотів познущатися з правосуддя й пішов проти свого короля та природного господаря, бо повстав проти його наказів. Він, я думаю, хотів переполошити Святеє братство, яке відпочиває вже багато років. Одне слово, він хотів зробити так, щоб занапастити свою душу й не дати ніякої вигоди своєму тілу.

Санчо розказав уже священикові й цирульникові про пригоду з галерниками, якою так пишався його пан, і священик не пошкодував фарб для кожного слова, щоб побачити, як поставиться до цього Дон Кіхот. А той од кожного слова мінявся на виду, але не зважився сказати, що був визвольником тих добрих людей.

РОЗДІЛ XXI

що оповідає про кмітливість вродливої Доротеї і про інші дуже приємні та втішні речі

Не встиг священик іще скінчити своїх слів, як Санчо сказав:

— Але, сеньйоре ліценціате, це ж мій пан зробив це все. А я ж заздалегідь попереджав його й казав, щоб він добре обміркував, що робить.

— Йолоп ти! — зауважив Дон Кіхот. — А якщо кому здаються неправильними мої вчинки, — нехай дарує мені це священний сан сеньйора ліценціата і його шановна особа, — той, значить,

мало розуміється на рицарських справах і бреше. Це я доведу йому моїм мечем.

По цих словах він зручніше вмостився в стременах і насунув шишак на лоб, бо голярський таз, який він вважав за шолом Мамбріна, висів на передній луці сідла й потребував ремонту після поганого поводження з ним галерників. Доротея, дуже кмітлива й дотепна, знавши вже про божевілля Дон Кіхота та зрозумівши, що, крім Санчо, всі глузують із нього, не захотіла й собі відстати від інших, і, побачивши, як він сердився, сказала:

— Не забувайте, сеньйоре рицарю, дану мені обіцянку не розпочинати ніяких інших пригод, хоч які невідкладні вони будуть. Заспокойтесь же, ваша милосте; якби сеньйор ліценціат знав, яка непереможна рука звільнила тих галерників, він тричі б зашив собі рота і тричі прикусив би собі язика, перше ніж вимовити слова, що викликають гнів вашої милості.

— Присягаюся, що це правда, — ствердив священик. — Та я б собі краще відірвав вуса.

— Я замовкну, моя сеньйоро, — відповів Дон Кіхот, — притамую справедливий гнів, що здіймається у мене в грудях, і їхатиму тихий та спокійний, поки виконаю дану вам обіцянку. А на подяку за такий мій добрий намір я уклінно прошу вас розповісти мені, — якщо це вам не тяжко, — чого ви журитесь і хто вони та скільки тих осіб, на які має впасти, щоб удовольнити вас, моя помста.

— Охоче зроблю це, — згодилася Доротея, — якщо вам не надокучить слухати.

— Не надокучить, моя сеньйоро, — відповів Дон Кіхот.

А Доротея сказала на це:

— То слухайте ж мене уважно, ваші милості.

Не встигла вона вимовити це, як до неї підійшли Карденіо та цирульник, цікаві знати, яку історію вигадає розумна Доротея. Так само зробив і Санчо. А вона, сівши зручніше в сідлі, відкашлялась і приємним голосом почала так:

— Насамперед, я хочу, щоб ваші милості, сеньйори мої, знали, що звуть мене...

Тут вона трохи спинилася, забувши ім'я, яке дав їй священик, а той, зрозумівши причину її мовчанки, прийшов їй на допомогу й сказав:

— Не дивно, сеньйоро моя, що ваша величність хвилюється і вам важко оповідати про свої лихі пригоди, які часто відбирають пам'ять у тих, із ким трапляються, і ті часто забувають навіть своє ім'я. Забула й ваша величність, що її звуть принцеса Мікомікона, законна спадкоємниця великого королівства Мікошкон. Після цього нагадування вашій величності легко поновити у своїй пригнобленій пам'яті все те, що вона захотіла б розказати нам.

— Цілком правильно, — відповіла дівчина, — і я сподіваюсь, що далі мене не треба буде виправляти, і я зі своєю правдивою історією щасливо дістануся тихого порту. Мій батько — король, що звався Тінакріо Вчений, добре розумівся на мистецтві магії й завдяки своїм знанням довідався, що мати моя — королева Харамія — повинна вмерти перша, а невдовзі по тому має померти й він, і я лишуся круглою сиротою. Але, казав він, це турбує його ще не так, як цілком певні відомості про одного надзвичайного велетня, володаря суміжного з нами острова, на ймення Пандафіландо Лютоокий (бо всі знають, що хоч очі в нього звичайні і на сво-

їм місці, але він завжди дивиться вбік, немов косоокий, і робить це з лихим намислом, бажаючи налякати та настрахати тих, на кого дивиться). Отже, батько мій дізнався, що цей велетень, довідавшись про моє сирітство, з великим військом нападе та обляже мої володіння й забере їх усі, не лишивши мені навіть маленького сільця на притулок; але цій руїні й цьому нещастю я можу запобігти, коли вийду за нього заміж. Проте, скільки знав батько, я ніколи не згоджусь на такий нерівний шлюб; і він мав рацію, бо мені й на думку ніколи не спадало одружитися з ним чи з іншим велетнем, хоч яким великим та могутнім. Батько казав також, щоб, коли він помре і Пандафіландо рушить на моє королівство, я стереглася опиратися йому, бо це значило б занапастити себе. Коли ж я хочу, запобігти смерті й цілковитому знищенню мого майна і майна моїх вірних васалів, то мушу з доброї волі залишити йому королівство, бо захищатися проти сили цього велетня — неможливо. Далі батько казав, щоб я з невеликим почтом зараз же їхала до Іспанії, де мушу знайти ліки від моїх нещасть в особі одного мандрівного рицаря, слава якого поширіться на той час по всьому цьому королівству, і який зветься, не пам'ятаю, Дон Асот чи Дон Хігот.

— Мабуть, Дон Кіхот, сеньйоро, — сказав Санчо, — чи інакше — Рицар Сумного Образу.

— Цілком правильно, — ствердила Доротея. — Він казав також, що цей рицар мусить бути високий на зріст, худорлявий на обличчі і що з правого боку під лівим плечем, чи десь-інде, у нього мусить бути родинка, вкрита волоссям, схожим на кабанячу шерсть.

Почувши це, Дон Кіхот сказав своєму зброєносцеві:

— Ходи сюди, сину мій Санчо, та допоможи мені роздягтися, я хочу побачити, чи не я, бува, той рицар, за якого пророкував учений король.

— А навіщо ваша милість хоче роздягатися? — спитала Доротея.

— Щоб побачити, чи є в мене родинка, про яку казав ваш батько.

— Нема чого й роздягатися, — сказав Санчо, — бо я знаю, що у вашої милості є такий знак на спині, і це свідчить про вашу могутність.

— Годі, годі, — сказала Доротея, — бо серед приятелів не слід бути дріб'язковим, і небагато важить, на спині ця родинка чи на плечі. Головне, щоб була якась родинка, а де — це пусте, бо всі вони — те саме тіло. Видима річ, мій добрий батько не помилився, і я знайшла сеньйора Дон Кіхота, бо прикмети вашого обличчя такі, як казав батько, а ваша добра слава лунає не по самій лише Іспанії, а й по всій Ламанчі. Вже висівши з корабля в Осуні, я стільки чула про ваші подвиги, що серце одразу ж сказало мені, що це й є той, кого я шукаю.

— Як могла ваша милість висісти з корабля в Осуні, коли в Осуні нема морського порту? — спитав Дон Кіхот.

Але перше, ніж Доротея відповіла, до розмови встряв священик і сказав:

— Сеньйора принцеса хотіла, мабуть, сказати, що, висівши в Малазі, вона вперше почула про вас в Осуні.

— Це я й хотіла сказати, — ствердила Доротея.

— Тоді все зрозуміло, і нехай ваша величність каже далі, — мовив священик.

— Нема вже чого й казати. Хіба про те, що мені, нарешті, пощастило знайти сеньйора Дон Кіхота, і тепер я вже вважаю себе королевою всього мого царства, бо завдяки своїй люб'язності та великодушності він обіцяв піти за мною, куди я його поведу, тобто до Пандафіланда Лютоокого, щоб убити його й повернути мені те, що той беззаконно відібрав. І все так і буде, бо так провіщав мій добрий батько Тінакріо Вчений. Він залишив свої пророцтва, писані халдейськими чи грецькими літерами, яких я не вмію читати, і там сказано, що коли цей рицар, відрубавши голову велетневі, захоче одружитися зо мною, то я повинна без ніяких суперечок згодитися на це й віддати йому разом зі своєю особою і володіння над моїм королівством.

— Як тобі здається, друже Санчо? — спитав Дон Кіхот. — Чуєш, що діється? Хіба ж я не казав тобі? Дивись,ми вже маємо королівство під свою владу і королеву за дружину.

— І я присягаюся, що це так, — відповів Санчо. — Дурень буде той, хто не одружиться з нею, як тільки переріже горлянку сеньйорові Пандафіландові. Та й добренна ж у нас королева!

І з цими словами він двічі підскочив, надзвичайно задоволений, а потім підбіг до мула Дороте ї і, спинивши його, став навколішки, благаючи, щоб вона дозволила поцілувати її руки на знак того, що він вважає її за свою господиню й королеву. Хто не засміявся б, побачивши божевілля пана й щирість слуги?

Доротея дала йому свої руки й обіцяла зробити його великим паном, як тільки небо поверне їй королівство.

Саме тоді на дорозі замаячила постать вершника, що сидів на ослі. Коли він під'їхав ближче, їм здалося спочатку, що то циган, але Санчо, який втупив в осла свої очі й душу, тільки-но побачив цього чоловіка, одразу ж упізнав Хінеса де Пасамонте, і, схопившись за нитку, тобто за цигана, розмотав і клубок, тобто здогадався, що осел був його Сірий. Пасамонте, щоб його не впізнали та щоб швидше продати осла, передягся циганом, бо циганською мовою та й багатьма іншими він володів, як рідною. Санчо, як тільки побачив і впізнав його, так і закричав на весь голос:

— А, злодію Хінесійо, віддай те, що взяв у мене, верни моє життя, мою втіху, мого осла, моє щастя, тікай, злодію, і швидше віддай те, що тобі не належить.

Але не треба було стількох слів і лайки, бо Хінес після першого ж слова скочив на землю та взявся тікати і незабаром зник з очей. Санчо підійшов до свого Сірого і, обіймаючи його, казав:

— Як же тобі жилося, мій любий, щастя моїх очей, мій товаришу?

І при цьому цілував та милував його, наче це була людина.

Всі вітали Санчо, що знайшов Сірого, а найбільше Дон Кіхот, який сказав, що, незважаючи на те, що осла знайдено, він не відмовляється від свого векселя на трьох ослят. Санчо подякував йому.

Дон Кіхот провадив далі свою розмову з Санчо і казав:

— Забудьмо, друже Санчо, всі наші суперечки, а тепер скажи мені цілком спокійно, де, як і коли бачив ти Дульсінею? Що робила вона? Яке обличчя було в неї, коли вона читала мого листа? Хто

тобі його переписав? Розкажи мені все, що, на твою думку, треба розказати, щоб мене задовольнити, нічого не додаючи і нічого не скорочуючи.

— Сеньйоре, — відповів Санчо, — правду сказати, листа ніхто не переписував, бо його й не було в мене.

— Це правда, бо записну книжку я знайшов у себе через два дні після твого від'їзду і дуже турбувався: я не знав, що ти зробиш, коли побачиш, що в тебе немає листа, і гадав, що ти вернешся по нього.

— Я й зробив би так, — відповів Санчо, — якби не вивчив його напам'ять, коли ваша милість читали мені його. Я переказав його якомусь ризничому, а той переписав його слово в слово та ще казав при цьому, що за все своє життя ніколи не читав і не чув таких добрячих листів.

— А ти тепер пам'ятаєш його?

— Ні, сеньйоре, бо коли ризничий переписав листа, мені вже не треба було його пам'ятати, і я забув його. Пригадую тільки щось таке про «підвладну», себто «можновладну» сеньйору, про «ваш до смерті Рицар Сумного Образу» наприкінці, а в середину я вкинув понад триста «моїх душ, мого життя та моїх очей».

РОЗДІЛ XXII

про втішні розмови Дон Кіхота з Санчо Пансою, його зброєносцем, та про інші пригоди

— Це непогано, розказуй далі, — сказав Дон Кіхот.— Ну, ти приїхав, а що робила моя господиня? Напевне, нанизувала перлини або виши-

вала золотими нитками якийсь девіз для рицаря, якого вона заполонила?

— Ні, такого не було, — відповів Санчо,— бо, коли я приїхав, вона пересівала на задвірку пшеницю.

— У такому разі ти повинен знати, що кожна зернина оберталась на перлину, як тільки до неї торкалась її рука. А ти глянув, друже, яка то була пшениця — біла чи чорна?

— Жовта, — відповів Санчо.

— Але я запевняю тебе, що пересіяне її руками збіжжя, безперечно, дає білий хліб. Та далі; коли ти передав їй листа, чи поцілувала вона його, чи поклала собі на голову, чи зробила що інше, варте такого листа?

— Коли я хотів передати їй листа, вона саме пересівала чималу купку пшениці, що була в неї на решеті, і сказала мені: «покладіть, друже, листа на той он лантух, бо мені ніколи читати його, поки не пересію всього, що тут є».

— Розумна сеньйора, — похвалив Дон Кіхот, — так і слід було сказати, бо вона хотіла прочитати листа й тішитись ним на дозвіллі. Далі, Санчо. Що вона казала тобі, працюючи? Що питала про мене? І що ти їй відповідав? Кінчай, розкажи мені все і не залишай нічого на дні своєї чорнильниці.

— Вона нічого у мене не питала, — сказав Санчо. — Я сам розказав їй, як ваша милість на її честь наклали на себе покуту. Я сказав, що ви оселилися, наче дикун який, серед гір, спите на землі, не їсте хліба зі скатертини, не чешете бороди і весь час плачете та клянете свою долю.

— Оце ти погано сказав, що я кляну свою долю, — навпаки, я благословляю її і благословлятиму через усі дні мого життя за те, що мені да-

но щастя кохати таку високу сеньйору, як Дульсінея Тобоська.

— А й справді вона висока, — сказав Санчо, — бо вона вища від мене.

— Як це так? Хіба ти мірявся з нею?

— Мірявся, і ось як. Коли я допомагав їй покласти на осла лантух із пшеницею, ми стали дуже близько, і я міг бачити, що вона вища за мене на долоню.

— Певна річ, — сказав Дон Кіхот, — цьому високому зростові відповідають тисячі мільйонів чеснот, що прикрашають її душу. Але ти не можеш сперечатися в одному, Санчо. Коли ти підійшов до неї, хіба ти не відчув ніжного запаху пахощів і чогось такого гарного, чому я не можу добрати назви; якийсь аромат, наче в крамниці найкращого рукавичника?

— Все, що я можу сказати, — відповів Санчо, — так це те, що й справді я почув дух чогось чоловічого, мабуть, через те, що вона з важкої роботи засапалась і здорово спітніла.

— Нічого подібного, — сказав Дон Кіхот, — напевне у тебе був нежить або ти чув свій власний дух, бо я добре знаю, яким ароматом дихає ця троянда серед тернів, ця польова лілія, ця розчинена у воді амбра.

— Може бути, — відповів Санчо, — бо від мене часто-густо пахтить так само, як і від її милості Дульсінеї, але тут нема чогось дивного, бо всі чорти подібні один до одного.

— Ну, добре, а після того, як вона пересіяла пшеницю та відправила її до млина, що вона зробила, прочитавши мого листа?

— Листа, — відповів Санчо, — вона не читала, бо сказала, що не вміє ні читати, ні писати. Во-

на порвала його на шматочки, щоб ніхто на селі не прочитав та не взнав її секретів, і сказала, що з неї досить і того, що я переказав словами про кохання вашої милості і про надзвичайну покуту, яку ви на себе наклали. А наприкінці вона сказала, що цілує руки вашій милості та що воліла б краще бачити вас, ніж вам писати. Вона переказала, що благає вас і наказує негайно покинути ці місця, кинути ваші дурощі й зараз же їхати до Тобоса, якщо вам не завадить якась-небудь інша важливіша справа. Вона дуже хоче бачити вас і щиро сміялася, коли я сказав, що вас звуть Рицар Сумного Образу. Я питав, чи приходив до неї біскаєць; вона каже, що був, і що він — дуже добрий чолов'яга, а коли я спитав про галерників, вона сказала, що ще й досі нікого з них не бачила.

— Поки що все йде гаразд, — сказав Дон Кіхот. — А які коштовності подарувала вона тобі, прощаючись, на знак вдячності за вісті про мене, які ти приніс? Це старовинний звичай і дуже поширений між мандрівних рицарів та їхніх дам — дарувати зброєносцям, служкам і карликам якийсь щедрий дарунок за вісті, що вони привозять, та за виконане доручення.

— Це дуже може бути, і звичай цей, на мій погляд, дуже добрий. Та, мабуть, це було за стародавніх часів, бо тепер звичайно дають тільки шматок хліба та сиру, принаймні це дала мені сеньйора Дульсінея через паркан задвірка, коли я від'їздив від неї.Та й сир з усіх ознак був не сир, а бринза.

— Вона надзвичайно щедра, — відмовив Дон Кіхот. — І коли вона не дала тобі чогось золотого, то, певна річ, тільки тому, що в неї нічого

не було напохваті; та, коли я побачусь із нею, ти будеш цілком задоволений.

У цю хвилину маесе Ніколас закричав, щоб вони почекали трохи, поки коні нап'ються води із струмка, який протікав тут. Дон Кіхот спинився, на превелике задоволення Санчо, який втомився вже стільки брехати й побоювався, що Дон Кіхот спіймає його на якомусь брехливому слові. Він хоч і знав, що Дульсінея була селянка з Тобоса, але за своє життя не бачив її у вічі. Карденіо тим часом перебрався в убрання, що було на Доротеї, коли вони знайшли її, і хоч воно було й не дуже гарне, а проте багато краще за його одіж. Коло струмка всі зійшли на землю і вгамували, хоч і не дуже, свій голод тією їжею, що священик узяв із корчми. Під час їхнього сніданку шляхом проходив хлопець, який, пильно придивившись до Дон Кіхота, кинувся перед ним навколішки і, обіймаючи йому ноги, ревно заплакав, приказуючи:

— Ох, мій сеньйоре. Хіба не впізнає мене ваша милість? Придивіться лишень краще, я той хлопець Андрес, що ви одв'язали від дуба, де я був прив'язаний.

Дон Кіхот упізнав хлопця і, взявши його за руку, повернувся до всіх та сказав:

— Ваші милості можуть наочно бачити, скільки важать для всього світу мандрівні рицарі, що знищують образи й несправедливості, які чинять злі та погані люди. Кілька днів тому, проїздивши гайком, я почув стогін і жалібні крики людини, яку хтось кривдить і яка потребує допомоги. З почуття обов'язку я одразу ж попрямував до місця, де, мені здавалося, кричав голос, і побачив там прив'язаного до дуба цього хлопця. Він був свідок мого оповідання і не

дасть мені збрехати на жодному слові. Отже, кажу я, він був прив'язаний до дуба без сорочки, а коло нього стояв селянин, як я потім довідався — його хазяїн, і лупцював його віжками. Коли я побачив це і спитав у селянина про причину такої жорстокої кари, він сказав мені, що б'є хлопця тому, що він його слуга і завинив перед ним більше з шахрайства, ніж із простоти. А хлопчик на це відповів: «Сеньйоре, він лупцює мене тільки за те, що я попросив у нього свою платню». Хазяїн почав і собі наводити всілякі резони та доводи, але я не слухав і не зважав на них. Нарешті, я звелів одв'язати хлопця і взяв із дядька присягу, що він забере його з собою і сплатить усе до останнього реала та ще й напахченими грішми. Хіба це все не правда, синку Андресе? Хіба ти не бачив, як владно я йому наказував і як принижено він обіцяв виконати все, що я наказував, велів і вимагав? Відповідай, не турбуйся й не бійся нічого. Розкажи, як це все сталося, щоб вони могли бачити й зрозуміти користь, яку дають світові мандрівні рицарі.

— Все, що каже ваша милість, — свята правда, — відповів хлопець, — тільки справа кінчилась якраз навпаки, а не так, як ви собі уявляєте.

— Як навпаки? — перепитав Дон Кіхот. — Хіба хазяїн не заплатив тобі зараз же?

— Він не тільки не заплатив, а як тільки ваша милість виїхали з гаю, і ми лишилися самі, він прив'язав мене до того дуба та вибив мене так, що я залишився оббілований. І за кожним ударом він приказував такі дотепи та примовки на адресу вашої милості, що я сміявся б, якби мені не було так боляче. І справді, він так налатав мені боки, що я і досі лікувався; і в цьому винувата ваша милість.

Якби ви їхали своєю дорогою, не приїздили б туди, де вас не кликано, та не втручалися б не в своє діло, мій хазяїн задовольнився б десятком або двома ударів, а потім одв'язав би мене й заплатив, скільки слід. Але тому, що ваша милість вилаяли його без ніякої причини, та й добре налаяли, то він розпалився гнівом і, не маючи змоги помститися над вами, вилив на мене всю хмару свого обурення, так що я, здається, ніколи вже не буду людиною.

— Моя помилка полягала в тім, — сказав Дон Кіхот, що я поїхав, не чекаючи, поки він тобі заплатить. Бо мусив же я був знати з довгого досвіду, що підлі люди не додержують свого слова, коли бачать, що це їм невигідно. Але пам'ятаєш, Андресе, я заприсягся знайти його навіть у череві кита, якщо він тобі не заплатить?

— Це правда, — відповів Андрес, — але користі з цього не було ніякої.

— Зараз побачиш, чи є з цього користь, — сказав Дон Кіхот.

І, сказавши це, він швидко підвівся з землі і наказав Санчо гнуздати Росінанта, що пасся на лузі. Коли Доротея спитала, що він хоче робити, Дон Кіхот відповів, що хоче шукати селянина, покарати його за такий підлий вчинок і примусити заплатити Андресові все до останнього мараведиса. На це Доротея сказала, що, згідно зі своєю обіцянкою, він не має права втручатися в будь-які пригоди, поки не кінчить її справи, і порадила йому вгамувати свій гнів, доки він повернеться з її королівства.

— Правда, — сказав Дон Кіхот, — і Андресові доведеться потерпіти, поки я повернуся, як ви кажете, сеньйоро. Але я знову присягаюся й

обіцяю не кидати справи, поки не помщуся над твоїм хазяїном і не примушу його заплатити.

— Не вірю я оцим присягам, — сказав Андрес. — І, замість усіх помст у світі, хотів би краще мати які-небудь гроші, щоб дістатися Севільї. Дайте мені попоїсти тут і трохи їжі з собою та лишайтеся з Богом, ваша милість і всі мандрівні рицарі, та мандруйте собі так, як я через вас оце мандрую.

Санчо витяг зі своїх запасів шматок хліба та сиру і дав їх хлопцеві, кажучи:

— Бери, брате Андресе, бо кожен з нас співчуває твоєму лихові.

— Як же ви йому співчуваєте? — спитав Андрес.

— Цими шматками хліба й сиру, — відповів Санчо. — Бо тобі слід знати, що ми, зброєносці мандрівних рицарів, зазнаємо і великого голоду, і нещасливих пригод, і багато іншого лиха, про які краще розповідати, ніж зазнавати їх.

Андрес узяв свій хліб та сир і, бачачи, що ніхто не дає нічого більше, похнюпився й пішов, як кажуть, своєю дорогою, але, рушаючи, сказав Дон Кіхотові:

— Благаю вас, сеньйоре рицарю, якщо другого разу ви побачите, що мене рубають на шматки, не підходьте й не допомагайте мені. Залишіть краще мене з моєю недолею. Хоч би яка велика вона була, мені буде ще гірше, коли ви надумаєтесь допомагати мені. І будьте прокляті ви і всі мандрівні рицарі, що коли-небудь народилися на світі!

Дон Кіхот хотів підвестися, щоб покарати його, але хлопець дременув так швидко, що ніхто не наважився доганяти його. Оповідання Ан-

дресове збентежило нашого рицаря, а решта мусили стримуватись, щоб не засміятися й не дратувати його ще більше.

РОЗДІЛ XXIII

де оповідається про те, що трапилося в корчмі з усією компанією Дон Кіхота

Добре попоївши, вони осідлали своїх тварин і без вартих згадки пригод приїхали на другий день в корчму, що так лякала та жахала Санчо Пансу. Але цього разу він, хоч і намагався втекти, не міг її уникнути. Корчмар, корчмариха, корчмарівна й Маріторнес, побачивши Дон Кіхота й Санчо, вийшли й привітали їх дуже радісно. Дон Кіхот, поважно й прихильно відповівши на їхні привітання, попросив, щоб йому дали краще, ніж той раз, ліжко. Хазяйка сказала, що дасть ліжко, як на принца, аби їй заплатили більше, ніж той раз, і коли Дон Кіхот пообіцяв, вони впорядили йому порядну постіль на тому самому горищі, і рицар, втомлений і збентежений, зараз же ліг спати.

Тим часом священик наказав приготувати їм поїсти, і корчмар, сподіваючись на кращу плату, постарався й зготував цілком пристойний обід. А Дон Кіхот усе спав, і вони вирішили не будити його, бо сон був йому корисніший за їжу. За обідом у присутності корчмаря, корчмарихи, корчмарівни, Маріторнес і всіх подорожніх ішла мова про незвичайне божевілля Дон Кіхота і про те, як його знайдено.

У цей час корчмар, що стояв коло дверей, сказав:

— Ось їде добряча компанія, і якщо вони завітають сюди, буде чого радіти.

— Що воно за люди? — спитав Карденіо.

— Чотири чоловіки їдуть верхи зі списами та щитами, всі в чорних масках, із ними якась жінка в білому, теж у масці, і два хлопці пішки.

— А вони близько? — зацікавився священик.

— Так близько, що вже й у двір в'їздять, — відповів корчмар.

Почувши це, Доротея закрила собі обличчя серпанком, а Карденіо ввійшов у кімнату до Дон Кіхота; не встигли вони цього зробити, як ті, про кого казав корчмар, в'їхали у двір. Четверо вершників, ставні й поважні на вигляд, зійшли з коней і підійшли до жінки, щоб допомогти їй зійти з сідла, а один із них, взявши її на руки, посадив на стілець, що стояв коло дверей кімнати, куди увійшов Карденіо.

За весь цей час ніхто з них не зняв маски й не сказав і слова. Тільки жінка, сідаючи на стілець, глибоко зітхнула й опустила руки, як хвора або дуже втомлена людина. Хлопці, що йшли пішки, взяли коней і одвели їх до стайні. Бачивши все це, священик, якому дуже хотілося взнати, що воно за мовчазні люди, теж пішов до стайні і спитав про це одного з хлопців.

— Їй-право, сеньйоре, — відповів той, — я й сам не скажу, хто вони такі. Знаю тільки, що вони, мабуть, великі пани, а надто той, що здійняв із коня сеньйору. Я думаю так, бо всі ставляться до нього з повагою і роблять тільки те, що він наказує.

— А хто така сеньйора? — спитав священик.

— А цього я й зовсім не знаю, — відповів хлопець, — бо за всю дорогу не бачив навіть її обличчя. Чув тільки не раз, як вона зітхала й стог-

нала, немов віддавала душу Богові. І нема нічого дивного, що ми знаємо про них так мало, бо мій товариш і я зустріли їх тільки два дні тому, і вони попросили нас піти з ними до Андалузії, обіцяючи добре за це заплатити.

— А ви не чули, як вони звуть одне одного?

— Ні, бо всі вони так мовчать, що аж дивно. Чути тільки зітхання та схлипування бідної сеньйори, що зворушують нас до сліз, і ми певні, що вони везуть її силоміць. Як на її вбрання, то вона або монахиня, або, певніш, збирається до монастиря, і тим-то вона, мабуть, і сумна така, що постригається не з власної волі.

— Все може бути, — відповів священик і вернувся до Доротеї. А та, почувши зітхання замаскованої жінки, зворушилась природним почуттям жалю, підійшла до неї і спитала:

— Що з вами, сеньйоро? Якщо вам може стати в пригоді жіночий досвід, щоб полегшити горе, скажіть, а я від щирого серця пропоную вам свої послуги.

Але жінка плакала й мовчала, хоч скільки зверталася до неї Доротея, аж поки підійшов до них вершник, якого, як казав хлопець, усі слухалися, і сказав Доротеї:

— Не турбуйтеся, сеньйоро, і не пропонуйте нічого цій жінці, бо вона ніколи не буває вдячна за те, що для неї роблять, і не силкуйтесь добути від неї відповідь, якщо не хочете почути якусь брехню.

— Я ніколи не казала неправди, — сказала жінка, що досі мовчала. — Якраз через свою правдивість я й опинилась у такому нещасному стані. Вас я першого беру за свідка, бо моя правдивість і зробила вас зрадником і брехуном.

Карденіо, що був од жінки тільки через двері до кімнати Дон Кіхота, ясно й виразно почув ці слова й гукнув:

— Що це я чув? Що це за голос торкнувся мого слуху?

На ці слова жінка здивовано повернула голову і, не бачачи того, хто їх сказав, встала й хотіла ввійти в кімнату, але вершник затримав її і не дав ступити й кроку. З похапливості та замішання фата, що вкривала їй обличчя, впала й відкрила незрівняну вроду й напрочуд гарне лице, правда, трохи бліде та втомлене, а очі перебігали по всіх так швидко, немов вона збожеволіла.

Така поведінка викликала велике співчуття до неї у Доротеї й у всіх, хто дивився на жінку. Вершник схопив її за плечі і посадив знову на стілець, але не міг тим часом придержати свою маску, і вона впала на підлогу. Доротея, що обіймала жінку, підвела очі, впізнала свого чоловіка дона Фернандо, а як тільки впізнала його, застогнала розпачливо і жалібно і непритомна впала навзнак. Коли б біля неї не було цирульника, що підхопив її на руки, вона гримнулася б на підлогу.

Коли священик підбіг до неї і підняв серпанок, щоб побризкати їй водою обличчя, дон Фернандо впізнав її і немов скам'янів. Проте він тримав у своїх руках Люсінду, бо це була Люсінда, що впізнала зітхання Карденіо, як і той упізнав її голос.

Почувши, як крикнула Доротея, і гадаючи, що це був крик Люсінди, Карденіо хоробро вийшов із кімнати Дон Кіхота і перше, що побачив, був дон Фернандо, який увесь час тримав Люсінду. Фернандо побачив і одразу впізнав Карденіо, і всі вони стояли німі й збентежені, не зовсім розумі-

ючи те, що сталося. Всі мовчали й перезиралися: Доротея дивилася на дона Фернандо, дон Фернандо на Карденіо, Карденіо на Люсінду, Люсінда на Карденіо. Люсінда перша урвала мовчанку і звернулась до дона Фернандо з такою мовою:

— Облиште мене, сеньйоре Фернандо, хоч би з поваги до самого себе, якщо не з якого іншого почуття. Дайте дотягнутись до стіни плющеві, що в'ється по ній. Спиратись на неї не могли завадити мені ні ваші намагання, ні ваші загрози, ні ваші обіцянки, ні ваші подарунки. Дивіться, якими надзвичайними та несподіваними шляхами зійшлася я знову зі своїм нареченим; а ви ж знаєте з власного досвіду, який так дорого вам коштував, що тільки смерть може стерти його з моєї пам'яті. Нехай же це викриття оберне ваше кохання на гнів, а жадання — на досаду (бо на інші почуття ви не здатні) і заберіть у мене життя; віддаючи його перед моїм любим дружиною, я вважатиму, що віддала його не дурно. Мабуть, смерть моя переконає його, що я додержала вірності йому до сконання.

Тим часом Доротея опритомніла і зі слів Люсінди зрозуміла, хто вона така. Та бачачи, що дон Фернандо не випускає її зі своїх рук і не відповідає на її доводи, Доротея через силу встала, підійшла до дона Фернандо і, схилившись перед ним навколішки, сказала, вмиваючись гіркими та чарівними сльозами:

— Якщо проміння примерклого сонця, яке ти тримаєш у своїх обіймах, не засліпило ще тобі очей, то ти побачив уже, що перед тобою стоїть нещасна Доротея, яку тільки ти можеш зробити щасливою. Я — та скромна селянка, яку ти зі своєї ласки або заради своєї втіхи захотів піднести на таку височінь, що назвав її своєю. Ска-

жу, нарешті, сеньйоре: хочеш ти чи ні, а я — твоя дружина. Про це свідчать твої власні слова, що не можуть і не повинні бути неправдиві. Про це свідчить твій підпис.

Ці й інші слова засмучена Доротея казала так зворушливо і з такими сльозами, що плакали навіть супутники дона Фернандо. Дон Фернандо слухав її мовчки, поки вона скінчила й заридала так жалісно, що хіба бронзове серце не розчулилося б, бачивши її горе. Люсінда дивилася на неї, зворушена її нещастям і здивована її розумом та красою. Вона хотіла підійти до Доротеї, заспокоїти її хоч трохи, але руки дона Фернандо цупко тримали й не пускали Люсінду. Нарешті й він, зніяковілий та вражений, пильно й довго подивившися на Доротею, розтулив руки, пустив Люсінду і промовив:

— Ти перемогла, прекрасна Доротеє. Ти перемогла, бо ніхто не наважиться заперечувати правду, яку ти кажеш.

Майже непритомна Люсінда впала б, коли дон Фернандо пустив її. Але Карденіо, який стояв позаду дона Фернандо, щоб той не бачив його, одкинувши страх і не боячись нічого, підхопив її на руки й сказав:

— Якщо милосердне небо бажає дати тобі перепочити, вірна, незрадна, прекрасна дружино моя, то ніде, думаю, не будеш ти в такій безпеці, як на руках, що тримають тебе тепер і тримали за тих часів, коли доля дозволяла мені взивати тебе моєю.

Почувши це, Люсінда глянула на Карденіо, якого вона впізнала вже з голосу, і, переконавшись у тім зором, ледве не зомліла. Зневажаючи правила звичайності, вона оповила йому руками шию, наблизила своє обличчя до його й відповіла:

— Так, сеньйоре мій, так. Ви — єдиний господар вашої раби, хоч як опиратиметься цьому ворожа мені доля, загрожуючи моєму життю, що все у вашій волі.

Це була дивна картина для дона Фернандо і для решти присутніх, що дивувалися з такої ніколи не баченої пригоди. Доротеї здавалося, ніби дон Фернандо пополотнів і хоче помститися Карденіо, бо вона бачила, як руки його схопилися за шпагу. Тоді вона з неймовірною швидкістю кинулася до його ніг, обхопила їх так, що він не міг поворухнутись, і цілуючи йому коліна та не перестаючи плакати, сказала:

— Що хочеш зробити ти, єдина моя надіє, такої незвичайної хвилини? Коло ніг твоїх — твоя дружина, а та, кого ти хотів би мати за дружину, — в обіймах свого чоловіка.

Поки Доротея говорила це, Карденіо, пригортаючи до себе Люсінду, не зводив очей із дона Фернандо, готовий при першім же загрозливім його поруху захищатися й кинутись на кожного, хто нападе на нього, нехай би це коштувало йому життя. Та на той час підбігли приятелі дона Фернандо, священик із цирульником, які були присутні при цій сцені, і навіть добрячий Санчо Панса. Вони оточили дона Фернандо й почали благати його зглянутись на сльози Доротеї. Якщо, казали вони, все, що говорила Доротея — правда (а в цім ніхто з них не мав сумніву), то дон Фернандо не може зрадити її справедливі надії.

Дон Фернандо піддався й скорився справедливим доводам. Він нахилився, підняв Доротею і сказав:

— Встаньте, моя сеньйоро.

РОЗДІЛ XXIV

де оповідається про те, що трапилося ще в корчмі і про багато іншого, вартого уваги

Тим часом заходила ніч, і корчмар із наказу дона Фернандо доклав усіх сил, щоб упорядити якнайкращу вечерю. Коли вона була готова, всі сіли до довгого столу й посадили на почесне місце Дон Кіхота, хоч як він од цього відмовлявся. Поруч нього сіла принцеса Мікомікона, бо він був її охоронець; далі Люсінда, навпроти них дон Фернандо й Карденіо, поруч дам — священик і цирульник, і всі з великим задоволенням взялися до вечері.

Вечеря в супроводі цікавих розмов скінчилась, коли ніч минула вже майже на дві третини. Всі погодилися розійтись та відпочити, скільки лишається часу. Дон Кіхот запропонував вартувати коло замку, щоб який велетень чи інший мандрівник-негідник не напав на них, знаючи, який скарб краси переховується тут.

Санчо був у розпачі, що вони так баряться з відпочинком, і влаштувався краще за всіх на збруї свого осла, яка, ми побачимо далі, обійшлася йому так дорого. Дами пішли до своєї кімнати, решта вмостилися де і як могли, а Дон Кіхот вийшов на шлях, охороняючи, як обіцяв, замок.

На цім усі заспокоїлися, і в корчмі запанувала тиша. Не спали тільки корчмарівна та служниця Маріторнес, які, знавши божевілля Дон Кіхота і бачивши, як він озброєний і на коні вартує коло корчми, вирішили попустувати з ним або хоч послухати його дурних вигадок. У цілій

корчмі на поле не виходило жодне вікно, крім віконця на сіннику, через яке скидали вниз солому. Дві дівчини примостилися коло того віконця й побачили нашого рицаря верхи на коні; він спирався на спис і час від часу зітхав так, наче з кожним видихом із нього виходила душа. При цьому він промовляв ніжно й закохано:

— О, сеньйоро моя Дульсінеє Тобоська, вінець усієї вроди, завершення розуму, зразок дотепності, скарбниця благородства, всього доброчесного порядного й чарівного в світі! Що робить тепер твоя милість? Чи не згадуєш ти випадково про рицаря, якого ти полонила і який із власної волі наражається на такі страшні небезпеки, щоб тільки слугувати тобі? Подай мені звістку про неї, о, трилике світило! Мабуть, якраз тепер, заворожене її блиском, ти дивишся, як вона походжає галереями свого розкішного палацу, або, спираючись грудьми на ґрати ґанку, думає, як зм'якшити муки, що терпить моє бідне серце, як уславити мої страждання, заспокоїти мої сумніви і винагородити мої послуги. А ти, сонце, що мусиш уже скоро сідлати свої коні, щоб не запізнитися вітати мою господиню, прошу тебе, привітай її і від мене, коли побачиш.

Дон Кіхот дійшов цього найпатетичнішого місця своєї промови, аж тут корчмарівна почала пошепки кликати його:

— Ідіть сюди, мій сеньйоре, благаю вашу милість.

Почувши її голос, Дон Кіхот повернув голову і при місяці побачив, що його кличуть із віконця на сіннику, яке видалося йому справжнім вікном, та ще й із визолоченими ґратами, як і личить у такому розкішному замку. Одразу ж його хвороблі-

ва уява підказала йому, що вродлива донька володаря замку закохалася в нього і добивається його прихильності. З такими думками він, щоб не бути нечемним і невдячним, повернув Росінанта, під'їхав до віконця, де стояли дівчата, і сказав:

— Мене жаль бере, прекрасна сеньйоро, що ви повернули своє кохання туди, де воно не може знайти відповіді, гідної ваших великих чеснот і вроди. Але вам не слід винуватити нещасного мандрівного рицаря, серце якого не дозволяє йому підпасти під владу будь-кого іншого, крім тієї, що цілком опанувала його душу з того моменту, як його очі побачили її вперше. Простіть мені, сеньйоро, ідіть до своїх покоїв і не пробуйте більше похитнути моє чуття своїми бажаннями, щоб я не виявив більшої нечемності. А коли ви зі свого кохання до мене зажадаєте чогось іншого, ніж взаємне кохання, то скажіть, і присягаюся моїм відсутнім ніжним ворогом — я зараз же задовольню ваше бажання, хоч би ви просили пасма волосся Медузи, що, як відомо, складається з гадюк, або сонячного проміння в пляшці.

— Такого моїй пані не потрібно, сеньйоре рицарю, — відказала Маріторнес.

— Так що ж потрібно вашій пані, розумна дуеньє? — спитав Дон Кіхот.

— Тільки одну вашу прекрасну руку, щоб задовольнити те чуття, що привело її до цього вікна з небезпекою для честі, бо, коли б її батько довідався про це, він щонайменш одрізав би їй вуха.

— Хотів би я це побачити, — сказав Дон Кіхот. — Але хай батько її бережеться, якщо не хоче вмерти так прикро, як ніхто з тих батьків, що сміли торкнутись ніжного тіла своєї закоханої дочки.

Маріторнес, збагнувши, що Дон Кіхот згодиться подати руку, миттю збігала до стайні, взяла там оброть Пансового осла і вернулась до віконця якраз тоді, коли Дон Кіхот, ставши ногами на сідло, щоб дістати до ґрат і подати руку закоханій дівчині, казав:

— Нате, сеньйоро, цю руку чи, краще сказати, цей бич для лиходіїв усього світу. Нате, кажу, те, чого не торкалась іще жодна жінка і навіть та, що володіє всім моїм тілом. Я даю вам її не для поцілунків, а щоб ви могли глянути на сплетіння нервів на ній, на її м'язи, на широчінь та велике число її жил і зрозуміти, яка могутня мусить бути рука, у якої така п'ясть.

— Зараз ми це побачимо, — сказала Маріторнес і, запетлювавши оброть, кинула її Дон Кіхотові на руку, а потім міцно прив'язала другий кінець оброті до засува на дверях. Дон Кіхот, почувши на своїй руці тверду оброть, сказав:

— Ваша милість, здається, не голубить, а дере мою руку. А рука ж не винна за те зло, що вчинила вам моя воля. Не можна мститися над такою маленькою частиною за горе, якому причина — все тіло, і той, хто вірно кохає, ніколи так люто не мститься.

Але всі ці міркування Дон Кіхота ніхто не слухав, бо Маріторнес, прив'язавши його, утекла разом із корчмарівною, і обидві, регочучи, покинули нашого рицаря в такому становищі, з якого він ніяк не міг сам звільнитися.

Як уже сказано, він стояв на Росінанті, просунувши у віконце руку, прив'язану оброттю до засува, і жахався в душі, що Росінант зрушить із місця. І справді, коли б Росінант рушив хоч на крок, наш рицар повиснув би на руці; тим-то він і боявся ворухнутись, покладаючи всю надію на терпіння і спокій коня, який, гадав він, може простояти так ціле століття. Нарешті, побачивши, що його прив'язано і що дами пішли, Дон Кіхот вирішив, що все це — чарування.

Отже, він почав клясти себе за свою легковажність та необачність, бо вдруге опинився в замку, де йому так не пощастило раніше. Йому ж було відомо з рицарських книжок, що, зазнавши поразки в якій-небудь пригоді, мандрівний рицар повинен мати це за ознаку того, що пригоду призначено не для нього, а для якогось іншого рицаря, і не пробувати шастя знову. Пригадуючи це, він увесь час намагався витягти руку з петлі, але її прив'язали так добре, що всі спроби його були марні. Щоправда, він тяг руку досить обережно, боячись, щоб Росінант не зрушив із місця, і через це, хоч як хотілося йому сісти на сідло, мусив або стояти на нім, або відірвати собі руку. Він то хотів мати Амадісового меча, над яким не мали сили ніякі чари, то кляв свою недолю, то згадував Дульсінею Тобоську, то гукав свого вірного зброєносця, який, простягшись на сідлі, спав міцним сном і не цікавився навіть рідною матір'ю. Він просив допомоги і в мудреців Ліранда та Алкіфа, волав до своєї доброї приятельки Урганди і, кінець кінцем, почав ревти, як віл, гадаючи, що його зачаровано назавжди і що ці муки ніколи не кінчаться. Такі гадки стверджувало ще й те, що Ро-

сінант не рушив ні на палець, і Дон Кіхот не мав уже ніякого сумніву, що йому призначено стояти так на коні без їжі, без пиття й без сну, аж поки припиниться ворожа йому діяльність зірок або поки якийсь учений чарівник здійме з нього ці чари. Та він помилявся, бо на світанку до воріт корчми під'їхало четверо вершників, добре вдягнених та озброєних, із рушницями коло сідельних лук, і стали щосили стукати, щоб їм відчинили.

Дон Кіхот, гадаючи, що він іще й досі стоїть на варті, задирливо й голосно гукнув:

— Рицарі, зброєносці, чи хто там такий, перестаньте стукати! Чи вам не ясно, що мешканці цього замку в такий час або сплять, або не мають звичаю відчиняти фортецю, поки не зійде сонце? Станьте осторонь і погуляйте, поки розвиднить-ся, а тоді побачимо — впускати вас чи ні.

— Який же в чорта це замок чи фортеця, щоб робити такі церемонії? — сказав один. — Якщо ви — корчмар, звеліть, щоб нам одчинили. Ми звичайні подорожні, хочемо тільки дати ячменю нашим коням і одразу ж їхати далі, бо дуже поспішаємо.

— Так ви, добродію, гадаєте, що я схожий на корчмаря? — скрикнув Дон Кіхот.

— Я не знаю, на кого ви там схожі, але знаю, що ви верзете дурниці, називаючи цю корчму замком.

— Замок це й є, — відповів Дон Кіхот, — і один із найкращих у цій місцевості, а в ньому живуть особи зі скіпетром у руках і короною на голові.

— Краще було б навпаки — із скіпетром на голові, а з короною на руках. Та так воно, ма-

буть, і є, коли тут спинилися актори, яким часто трапляється мати при собі ці самі скіпетри та корони, про які ви говорите, бо в такій маленькій корчмі, де так тихо, не можуть спинитися люди, гідні корони і скіпетра.

— Ви мало світ знаєте, — сказав Дон Кіхот, — бо спускаєте з очей те, що часто трапляється з мандрівними рицарями.

Товаришам вершника, що розмовляв із Дон Кіхотом, обридло слухати їхні суперечки, і вони, наче скажені, почали знову стукати в ворота. Всі, хто був у корчмі, прокинулися від цього грюкоту, а корчмар устав спитати, хто стукає.

Тим часом один із в'ючаків, на яких приїхали четверо вершників, підійшов обнюхати Росінанта, що, журний та засмучений, похнюпившись, непорушно стояв, підтримуючи свого виструнченого пана. Та хоч і здавався він зробленим із дерева, але був із м'яса та крові і не міг залишитися байдужим, а повернувся й собі почав обнюхувати того, хто так ласкаво повівся з ним. Із першого ж його поруху ноги у Дон Кіхота розійшлися й вискочили з сідла, а він не впав на землю тільки тому, що повис на оброті й відчув такий біль, неначе йому відрізували п'ясть або відривали руку. Він висів на оброті, кінцями пальців ніг торкаючись землі, і це було дуже погано для нього, бо, почуваючи, як мало треба, щоб стати всією п'ятою, і силкуючись досягти землі, він завдавав собі ще більшого болю. То були тортури людей, яких катують — вони самі збільшують собі муки, силкуючись випростатись, ошукувані надією дістати землі, коли витягнуться ще трохи.

РОЗДІЛ XXV

де небувані пригоди в корчмі тривають далі

Дон Кіхот зарепетував так, що корчмар, одчинивши ворота, переляканий побіг подивитися, хто там галасує, а за ним побігли й ті, що були за ворітьми. Маріторнес, розбуджена цим лементом, збагнула, в чім річ, полізла на сінник і, не бачена ніким, розв'язала оброть, що тримала Дон Кіхота. Дон Кіхот одразу ж упав на землю перед очима корчмаря й подорожніх, що, оточивши його, питалися, чому він так кричить. А Дон Кіхот, не відповідаючи на їхні запитання, розв'язав петлю на своїй п'ясті, звівся на ноги, скочив на Росінанта, одяг на одну руку щит, у другу взяв спис і, від'їхавши досить далеко в поле, галопом повернувся назад, гукаючи:

— Кожного, хто скаже, ніби мене зачаровано, я, якщо дозволить принцеса Мікомікона, називаю брехуном, вимагаю відповіді й викликаю на поєдинок.

Здивовані цими словами, новоприбулі перестали дивуватися, коли корчмар пояснив їм, хто такий Дон Кіхот, і порадив не звертати на нього уваги, як на божевільного.

Тим часом уже зовсім розвидніло, і всі в корчмі, почасти через це, почасти розбуджені галасом, що його зняв Дон Кіхот, прокинулися і повставали.

Дон Кіхот, побачивши, що ніхто з чотирьох подорожніх не звертає на нього уваги й не відповідає на його запитання, лютував і злостився з досади. Якби в своїх рицарських правилах він міг знайти пункт, що дозволяв мандрівному ри-

цареві втручатися в нову пригоду, давши слово втримуватися від них, поки завершить уже розпочату, він напав би на всіх їх і примусив би відповісти. Та йому здавалося непристойним устрявати в нові пригоди, не повернувши принцесі Мікомікона її королівства, і він мусив мовчати.

Аж тут демон, який не дрімає, влаштував так, що на той час на подвір'я корчми заїхав цирульник, у якого Дон Кіхот одібрав шолом Мамбріна, а Санчо Панса перемінив збрую на ослі. Одводячи осла до стайні, цирульник побачив Санчо, що припасовував в'ючне сідло, відразу визнав його за своє і, відважно кинувшись на Санчо, закричав:

— Впіймав таки я вас, дон злодію, верніть мій таз, сідло і збрую, що ви у мене вкрали!

Санчо, побачивши такий несподіваний на себе напад і почувши лайку на свою адресу, схопив однією рукою сідло, а другою так ударив цирульника по зубах, що в того потекла кров. Але цирульник не хотів випускати сідла і закричав на весь голос так, що всі почули його і прибігли на цей галас і сварку:

— Гей, сюди, в ім'я правосуддя! Оцей злодій хоче вбити мене, бо я забираю те, що мені належить!

— Брешеш, — відповів Санчо, — я не злодій, а цю здобич дістав у бою мій пан Дон Кіхот.

Дон Кіхот, що був при цьому, з великим задоволенням слухав, як захищається і нападає його зброєносець, і, добачивши в ньому здібну до цього людину, вирішив при першій же нагоді висвятити його на рицаря, бо він гадав, що Санчо не зганьбить рицарського звання.

Між іншим, під час суперечок цирульник сказав:

— Це сідло, сеньйори, належить мені так певно, як і те, що я маю померти, і я знаю його так добре, наче сам породив його. Крім того, тут, у стайні, стоїть мій осел, який може бути за свідка. Якщо сідло не приставатиме до нього, нехай я буду найгірший падлюка. Разом із сідлом вони того ж дня вкрали у мене новий таз. Його ще й разу не вживано, і він коштує не менше як цілий ескудо.

Тут уже Дон Кіхот не міг стриматись і, ставши між цирульником та Санчо і відіпхнувши їх обох, поклав сідло на землю, щоб усі могли бачити його, поки з'ясується істина, і сказав:

— Ви можете, ваші милості, яскраво й наочно бачити помилку, в яку впадає зброєносець, що називає тазом те, що було, є і буде шоломом Мамбріна. Його я відібрав у нього після бою, як законну й дозволену здобич. В сідельні справи я не втручаюся і можу сказати тільки, що мій зброєносець Санчо питав мого дозволу, щоб зняти збрую з коня цього переможеного страхополоха й осідлати нею свого осла. Я дозволив, і він узяв її собі. А щодо обернення збруї на в'ючне сідло, то я не можу дати цьому іншого пояснення, крім звичайного — такі перетворення трапляються у рицарських пригодах. А на доказ моїх слів, Санчо, синку, біжи й принеси сюди шолом, що його цей добродій називає тазом.

— Сеньйоре, — сказав Санчо, — якщо у вас немає кращих доказів, то таз такий самий шолом Мамбріна, як збруя цього дядька — в'ючне сідло.

— Роби, що тобі кажуть, — відповів Дон Кіхот. — Не все ж у цьому замкові зачароване.

Санчо приніс таз, і Дон Кіхот, взявши його в руки, сказав:

— Дивіться, ваші милості, з якими очима насмілюється оцей зброєносець казати, що це таз, а не шолом! А я присягаюся, що цей шолом був такий самий, коли я відібрав його, і в ньому з того часу нічого не змінилося.

— Так воно і є, — сказав Санчо, — бо з того часу, як мій пан здобув його, він користувався ним тільки в баталії — в нещасливому для нас звільненні каторжників, і коли б тоді на ньому не було цього, подібного до таза, шолома, він не викрутився б так легко, бо камінців під час бою ми скуштували чимало.

РОЗДІЛ XXVI

де остаточно розвіюється сумнів щодо шолома Мамбріна та в'ючного сідла і оповідається про інші правдиві історії

— Ну, що ви скажете, ваші милості? — скрикнув цирульник. — Ці добродії стверджують, та ще й наполягають, ніби мій таз — якийсь там шолом.

— А хто казатиме протилежне, — відповів Дон Кіхот, — я доведу йому, що він бреше, коли це рицар, а коли він зброєносець, то бреше тисячу разів гірше.

Ніколас, що був при цьому, знавши характер Дон Кіхота, забажав роз'ятрити йому навіженство та повести жарти далі, щоб усі посміялися, і сказав, звертаючись до другого цирульника:

— Сеньйоре цирульнику, чи хто ви такий, знайте, що я теж належу до вашого фаху і більше як двадцять років тому склав екзамен. Я знаю всі до одного цирульницькі прилади, а за моло-

дих років був солдатом і дуже добре розуміюся на тому, що таке шолом, шишак, забрало та інші військові речі. З вашого дозволу я скажу, хоч завжди ладен пристати до загальної думки, що те, що сеньйор держить у руках, не тільки не таз для гоління, а таке ж далеке від нього, як біле від чорного, як правда від брехні. Отже, я кажу, що це — шолом, тільки не цілий шолом.

— Ні, звичайно, — відповів Дон Кіхот, — бо йому бракує забрала.

— Так гадаю і я, — сказав священик, зрозумівши вже наміри свого приятеля, і те ствердили Карденіо, Фернандо і його товариші.

— Що ж це таке? — скрикнув піддурений цирульник. — Хіба ж можливо, щоб стільки поважних людей казало, що це шолом, а не таз! Така комедія може здивувати весь університет, хоч які там сидять розумники. Ну, годі, коли цей таз — шолом, то сідло теж мусить бути збруєю, як каже сеньйор.

— Мені здається, що це сідло, — сказав Дон Кіхот. — Але, повторюю, сюди я не втручаюся.

— Сідло воно чи збруя, — сказав священик, — це належить розв'язати сеньйорові Дон Кіхоту, бо в цих справах ми всі даємо йому перевагу.

— Клянуся, сеньйори мої, — відповів Дон Кіхот, — у цім замку обидва рази, що я в ньому спинявся, зо мною трапились незвичайні речі, і я не зважусь певне відповідати ні на одне запитання про те, що в ньому діється. Щодо шолома, я вже висловив свою думку, а сказати, чи сідло це, чи збруя, не маю сміливості і здаюся на ваше вирішення. Мабуть, через те, що вас не висвячено на рицарів, як мене, тутешні чари не діють на вас і, маючи вільний розум, ви спро-

можетесь судити про все так, як воно є насправді, а не так, як мені здається.

— Певне, сеньйор Дон Кіхот цілком має рацію, — сказав дон Фернандо, — і нам належить розв'язати це питання, а щоб обґрунтувати наше рішення, я нишком зберу ваші голоси і потім повідомлю вас про наслідки.

Для тих, хто знав Дон Кіхота, все це було тільки причиною до сміху, але тим, хто не був знайомий із ним, ці жарти здавалися найбільшим безглуздям у світі. Такого погляду додержували і троє подорожніх, що на той час зайшли до корчми і, як виявилось потім, були квадрієри[1]. Але найбільше засмутився цирульник, перед очима якого таз обернуто на шолом, а в'ючне сідло, мабуть, стане розкішною військовою збруєю.

Але й ті, й другі сміялися, бачивши, як дон Фернандо ходить і одбирає у всіх голоси, запитавши нишком кожного, за що вважає він речі, через які знялася суперечка: за в'ючне сідло чи за військову збрую? Зібравши голоси від тих, хто знав Дон Кіхота, Фернандо голосно сказав:

— Річ ось у чім, добродію, я втомився збирати голоси, бо всі вважають за божевілля гадати, наче це осляче сідло, а не кінська збруя, та ще з коня гарної породи. Отже, наперекір вам і вашому ослові, це — збруя, і ви програли справу.

Почувши таке, один із квадрієрів, страшенно розгнівавшись і обурившись, сказав:

— Це таке сідло, як мій отець мені батько, і той, хто казав або каже інакше, напевне п'яний.

---

[1] Квадрієр — поліцейський, стражник.

— Ти брешеш, як паскудний злодій! — крикнув Дон Кіхот і замахнувся списом, якого весь час не випускав із рук, на квадрієра так сильно, що, коли б той не ухилився, убив би його на місці. Спис, ударившись об землю, розбився на тріски, а решта квадрієрів, бачачи, як погано поводяться з їхнім товаришем, почали кричати, гукаючи на поміч Святе братство.

Корчмар, що теж належав до братства, прибіг із жезлом і мечем і став поруч квадрієрів. Цирульник, бачивши такий безлад, схопив своє сідло, а Санчо вхопив його з другого боку, Дон Кіхот видобув меча і кинувся на квадрієрів, Карденіо й дон Фернандо бігли на поміч Дон Кіхотові.

Священик кричав, корчмариха стогнала, корчмарівна хвилювалася, Маріторнес плакала, Доротея була збентежена, Люсінда остовпіла, цирульник гамселив Санчо, Санчо гатив цирульника, Фернандо, підібгавши під себе одного з квадрієрів, виміряв його тіло, корчмар на весь голос кликав на допомогу Святе братство, і всю корчму сповнили плач, крики, стогони, збентеження, переляк, здивування, удари мечем, штовхани, ляпаси та кров. Серед цього хаосу, галасу й гармидеру Дон Кіхот, здумавши раптом, що зашився серед чар у таборі Аграманте, голосом, що прогримів по всій корчмі, гукнув:

— Спиніться всі, покиньте зброю, заспокойтеся і послухайте мене, якщо хочете жити.

Почувши цей гучний голос, всі спинилися, а Дон Кіхот сказав:

— Хіба не казав я вам, сеньйори, що замок цей зачарований і що в ньому живе якесь чортяче кодло? На потвердження цього я хочу, щоб ви на власні очі побачили, що чвари в таборі Агра-

манте перейшли до нас. Дивіться — тут б'ються за меч, там — за коня, там — за осла, далі — за шолом, і всі ми б'ємося, не розуміючи один одного. Ідіть сюди, ваша милосте, сеньйоре священику. Нехай один із вас буде королем Аграманте, а другий — королем Собріном, і замиріться. Бо присягаюся, це великий злочин, що ми, стільки значних людей, б'ємося за такі дурниці.

Квадрієри, не зрозумівши нічого зі слів Дон Кіхота і бачивши, що дон Фернандо, Карденіо та їхні товариші б'ють їх, не хотіли заспокоїтися. Цирульник згоджувався на замирення, бо під час бою йому вирвали півбороди й подерли сідло. Санчо, тільки зачувши голос свого пана, послухався, як добрий слуга. І тільки корчмар настоював на тому, що слід покарати цього божевільного, який щоразу баламутить усю його корчму. Кінець кінцем, гамір ущух, але в уяві Дон Кіхота аж до кінця днів його таз залишився шоломом, а корчма — замком.

Коли всі, завдяки вмовлянням священика, заспокоїлися й стали приятелями, один із квадрієрів, той, кого добре таки натовк дон Фернандо, згадав, що серед інших наказів про арешти в нього був і наказ заарештувати Дон Кіхота за те, що той визволив галерників. Згадавши про це, він захотів перевірити прикмети і, витягши з-за пазухи пергаментовий сувій, почав читати його. Не бувши дуже письменним, він на кожному складі спинявся, позираючи на Дон Кіхота й порівнюючи ознаки, зазначені в наказі, з його постаттю. Кінець кінцем, він визнав, що наказ, безперечно, дано на Дон Кіхота. Переконавшись у цьому, квадрієр згорнув пергамент, узяв його в ліву руку, а правою схопив нашого рицаря за комір, голосно промовляючи:

— Допоможіть Святому братству, а щоб ви знали, що я маю на це право, прочитайте наказ, де сказано заарештувати цього розбійника з великого шляху.

Священик взяв наказ і побачив, що квадрієр каже правду і що прикмети, зазначені в наказі, підходять до Дон Кіхота. А Дон Кіхот, побачивши, як погано поводиться з ним цей підлий негідник, страшенно розлютувався і, хоч у нього самого тріщали всі кістки, навалився на квадрієра всім тілом і схопив його обома руками за горло. Якби товариші не звільнили квадрієра, він наложив би головою перше, ніж Дон Кіхот розняв руки. Корчмар, зобов'язаний допомагати членам братства через свою належність до нього, прибіг підтримати квадрієра. Його жінка знову почала голосити, і їй вторували дочка та Маріторнес, прохаючи помочі в неба й у всіх небожителів. Санчо, почувши цей гармидер і побачивши те, що діялося, сказав:

— Безперечно, мій пан каже правду про чари в цьому замку. В ньому й двох годин не можна перебути спокійно. Фернандо, обом на радість, розборонив квадрієра та Дон Кіхота і розняв їм руки, якими один тримав за горло, а другий — за комір свого супротивника. Квадрієр, проте, не хотів відмовитись від своєї здобичі і вимагав від усіх допомогти йому в його справах. Відданість королю й Святому братству, мовляв, зобов'язує їх докласти сил до арешту цього злодія і розбійника з великих і малих шляхів.

Почувши такі міркування, Дон Кіхот засміявся і з усім своїм спокоєм сказав:

— А йдіть лишень сюди, брудні й низьконароджені люди! Ви називаєте розбоєм на шляхах

звільнення каторжників, підняття тих, що впали, допомогу тим, хто потребує допомоги? О, безчесний ви народ, негідний зі своїм убогим та мерзенним розумом! Ви не межете розуміти честь мандрівного рицарства і шанувати навіть тінь його, не те що присутнього тут рицаря. Ідіть-но сюди, розбишаки з квадрильї, злодії з дозволу Святого братства! Скажіть, хто був той неук, що підписав наказ ув'язнити такого рицаря, як я? Який невіглас не знає, що мандрівні рицарі не підлягають загальним законам, що їхній закон — в їхньому мечі, їхня сила — у відвазі, їхні правила — власна воля? Хто, повторюю, той дурень, який не знає, що жодна дворянська грамота не дає стільки пільг та переваг, скільки дістає їх мандрівний рицар того дня, як його висвячують на рицаря і він оддає себе важкому рицарському фахові? Який мандрівний рицар платив податки, данини, збір на черевички королеві, місцеві податки, річне, шляхове?[1]. Який кравець подав йому рахунок на пошиту одіж? Який господар замку, що приймав рицаря в себе, брав із нього гроші за ночівлю? Чи був такий король, що не запрошував би його до столу, або дівчина, що не закохалася б у нього? Нарешті, чи був або чи буде коли-небудь мандрівний рицар, що не спромігся б дати чотириста палиць чотирьомстам квадрієрам, які перепинять йому дорогу?

---

[1] В часи, що їх описує автор, та далеко й пізніше, було надзвичайно багато податків, що за їх допомогою, обираючи трудящих, королі утримували свій колосально великий двір.

РОЗДІЛ XXVII

про славетну пригоду з квадрієрами і про велику лють нашого доброго рицаря Дон Кіхота

Поки наш рицар казав усе це, священик силкувався переконати квадрієрів, що Дон Кіхот з'їхав із глузду, як вони самі бачили з його вчинків, і що немає рації обстоювати далі арешт, бо, якщо вони його заарештують і заберуть, їм однаково доведеться звільнити його, як божевільного. На такі доводи квадрієр, що мав наказ про арешт, відповів, що судити про божевілля Дон Кіхота не його діло і що він повинен виконати розпорядження начальства.

Коли ж він заарештує Дон Кіхота, тоді нехай його звільняють хоч триста разів.

— І проте, — сказав священик, — за цим разом вам не слід його брати, та він і не дозволить цього, скільки я розумію.

Кінець кінцем, священик говорив так переконливо, а Дон Кіхот поводився так божевільно, що квадрієри були б іще божевільніші, якби не зрозуміли, чого йому бракує. Отже, вони вирішили дати йому спокій і навіть перейняли на себе роль примирителів між цирульником і Санчо, які й досі ще завзято сперечалися. Кінець кінцем, квадрієри, як представники правосуддя, полагодили справу так, що обидва були якщо не раді, то хоч задоволені. Вони помінялися сідлами, а попруги та вуздечки залишили без заміни. Щодо шолома Мамбріна, то священик потай від Дон Кіхота віддав цирульникові вісім реалів і дістав від нього розписку в одержанні цих гро-

шей та зобов'язання не правити нічого за цей обман.

Отже, в корчмі запанували мир та спокій, і вона здавалася вже не місцем чвар, немов табір Аграмантів, як казав Дон Кіхот, а місцем миру.

Минуло вже два дні, як наше вельможне товариство жило в корчмі. Всім здавалося вчасним виїздити, і вони почали обмірковувати, яким чином звільнити Доротею й Фернанда від потреби їхати з Дон Кіхотом до його села начебто в справі повернення принцесі королівства Мікомікона. Нарешті, всі спинилися на плані, який, не турбуючи Доротеї з Фернандом, давав разом із тим священикові й цирульникові змогу повезти Дон Кіхота і спробувати вилікувати його від божевілля.

Вони змовилися з одним селянином, який на той час випадково проїздив мимо, щоб він дав їм свій віз, запряжений волами. До цього воза вони пристосували зроблену з дерев'яних прутів клітку, де міг досить зручно поміститися Дон Кіхот. Кінчивши цю роботу, дон Фернандо з товаришами, квадрієри й корчмар, усі під проводом священика, наділи маски й передяглися в різні вбрання так, що Дон Кіхотові вони здалися б іншими людьми, ніж ті, яких він звик бачити в замку.

Передягнувшись і замаскувавшись, вони ввійшли в кімнату, де спочивав утомлений від пережитих хвилювань Дон Кіхот. Підійшовши до рицаря, коли він міцно спав, не сподіваючись такої пригоди, вони одразу кинулися на нього і зв'язали йому руки й ноги так добре, що, прокинувшись, він не міг зробити нічого, як диву-

ватися та чудуватися, побачивши перед собою такі постаті. Але хвороблива уява зараз же підказала йому, що все це були примари зачарованого замку, і що його самого, безперечно, зачаровано, бо він не може ні рухатися, ні захищатися, — одне слово, все сталося так, як гадав священик, винахідник цієї історії.

Санчо, який один серед присутніх був при здоровому розумі й у своїм вигляді, хоч і не дуже багато різнився від свого пана, пізнав, проте, всіх передягнених, але мовчав, дивлячись, що робитиме Дон Кіхот, який теж мовчав і чекав на кінець цього лиха. А кінець полягав у тому, що в кімнату внесли клітку, посадили туди Дон Кіхота і забили цвяхами так, що вирвати їх було не можна, якби й розхитувати обіруч. Потім клітку взяли на плечі, і, коли виходили з помешкання, чути було страшний голос цирульника, — не того, що з сідлом, а іншого, — який приказував:

— Не завдавай собі туги, о, Рицарю Сумного Образу, через таке ув'язнення. Так треба, щоб сталася якомога швидше пригода, на яку тебе зрушила твоя відвага. А ти, о, найчесніший і найслухняніший з усіх зброєносців, що мали меч на череві, бороду на обличчі і нюх у носі, не турбуйся і не хвилюйся, дивлячись, як перед очима в тебе забирають цвіт мандрівного рицарства. Незабаром, коли вгодно буде творцеві світу, ти бачитимеш себе таким піднесеним і таким звеличеним, що не впізнаєш сам себе. Обіцянки, що давав тобі твій пан, усі будуть виконані, а від імені мудрої Ментіроніани я запевняю тебе, що ти дістанеш всю належну тобі платню. Тепер іди слідом за своїм відважним і зачарованим па-

ном, бо вам личить скрізь бути вкупі. Я не маю доручення говорити більше.

Кінчаючи пророцтво, він надав голосові такої сили, а потім перейшов на таке ніжне шепотіння, що мало не обдурив навіть тих, хто знав, що це були жарти. Почувши пророцтво, Дон Кіхот заспокоївся, бо збагнув увесь його зміст. Щиро та твердо повіривши всьому цьому, Дон Кіхот підніс голос і, глибоко зітхнувши, промовив:

— Хоч хто єси ти, що напророкував мені таке щастя, благаю тебе попросити мудрого чарівника мого охоронця, щоб він не дав мені загинути в цій в'язниці, в якій мене везуть, раніше, ніж здійсняться незрівняні й радісні обіцянки, що я почув. Нехай тільки здійсняться вони, і я вважатиму за щастя страждання в цій в'язниці, за радощі — тягар цих ланцюгів і за м'яке ліжко — дошки, де мене покладено. А щодо заспокоєння мого зброєносця Санчо Панси, то я вірю в його добрість та прихильне до мене ставлення і знаю, що він не покине мене ні доброї, ні лихої години. І коли мені не пощастить подарувати йому острів або щось інше такої самої вартості, він у кожному разі дістане платню, що йому належить. У заповіті я відписав йому суму, яка хоч і не відповідає його багатьом дружнім послугам, але відповідає моїм коштам.

Санчо Панса з великою пошаною вклонився Дон Кіхотові й поцілував йому обидві руки, бо однієї він не міг поцілувати через те, що вони були щільно зв'язані. Після цього клітку понесли на плечах і поставили на віз.

РОЗДІЛ XXVIII

де оповідається про незвичайний спосіб, яким зачаровано Дон Кіхота Ламанчського, та про інші цікаві події

Побачивши, що його посаджено в клітку й поставлено на віз, Дон Кіхот сказав:

— Я читав багато дуже видатних рицарських історій але ніде не натрапляв і ніколи не чув, щоб зачарованих рицарів возили таким способом і так повільно, як можна сподіватися від цих лінивих тихоходів. Звичайно їх перевозили повітрям, надзвичайно швидко, серед темних хмар, або в якій-небудь вогняній колісниці, або на гіпогрифі чи на подібній до нього тварині. Проте може бути, що за наших часів рицарство та чари йдуть якимсь відмінним від того шляхом, який уживано раніше. Тим більше, що я — ще новий рицар і перший, хто відновив забуті вже рицарські пригоди, і для мене винайдено нові чари й новий спосіб возити зачарованих. Як ти про це гадаєш, Санчо?

— Я нічого не гадаю, бо не читав стільки книжок про мандрівне рицарство, як ваша милість.

Поки пан зі своїм зброєносцем отак розмовляли, дон Фернандо й Карденіо, щоб Санчо, кінець кінцем, не догадався остаточно про їхні вигадки, — а вік був уже близький до цього — вирішили прискорити від'їзд Дон Кіхота і, одвівши набік корчмаря, звеліли йому сідлати Росінанта і приготувати Санчо осла.

Корчмар зробив це дуже швидко, а священик тим часом найняв поденно квадрієрів супроводити їх аж до села. Карденіо причепив до сідла Росінанта з одного боку щит, із другого — таз і

знаками звелів Санчо сісти на осла та взяти за повід Росінанта, а з обох боків воза поставив квадрієрів із рушницями. Перед самим від'їздом із корчми вийшли хазяйка, її дочка та Маріторнес і, вдаючи, що плачуть із його нещастя, почали прощатися з Дон Кіхотом, а той сказав їм:

— Не плачте, мої добрі сеньйори! Такі нещастя трапляються з усіма тими, хто, як і я, належить до рицарства, і коли б цього не трапилося, я не вважав би себе за славетного мандрівного рицаря.Такі випадки ніколи не трапляються з маловідомими рицарями, тому про них ніхто й не згадує. А великі рицарі — то інша річ. Їхнім чеснотам і славі заздрять багато князів та інших рицарів, що намагаються погубити їх різними шкідливими способами. Але чеснота сама з себе така могутня, що, незважаючи на всяке чорнокнижництво, подолає все і, як сонце, залле своїм світлом увесь світ.

Поки Дон Кіхот розмовляв із дамами, священик і цирульник прощалися з доном Фернандо та його товаришами. Після цього священик і його друг цирульник, — обидва, щоб Дон Кіхот не впізнав їх, у масках, — сіли верхи, і процесія рушила в путь. Їхали вони таким порядком: спереду — віз, яким правив його хазяїн, із боків ішли квадрієри з рушницями, за ними їхали на своїх міцних мулах замасковані священик і цирульник, поважні й серйозні на вигляд, не випереджуючи повільних волів. Дон Кіхот сидів у клітці із зв'язаними руками, витягнувши ноги, притулившись до ґрат і такий мовчазний та нерухомий, немов то була кам'яна постать, а не жива людина.

Через шість днів добралися вони до села, де жив Дон Кіхот, і в'їхали туди ополудні. Трапи-

лось це в неділю, і селяни були на майдані на той час, коли через нього проїздив віз із Дон Кіхотом. Всі підбігли до воза, щоб подивитися, що там таке, і, впізнавши земляка, дуже здивувалися. Один хлопчисько зараз же побіг до ключниці та небоги й розказав їм, що їхній дядько та пан приїхав схудлий і пожовклий, в клітці на возі, запряженому волами.

Ключниця й небога зустріли Дон Кіхота, роздягли й поклали на ліжко. Він скоса поглядав на них і не розумів, де він є. Священик доручив небозі якомога краще доглядати свого дядька й пильнувати, щоб він знову не втік, і розказав їм, яких заходів довелося вжити, щоб привезти Дон Кіхота додому. Обидві жінки почали при цьому голосити, проклинаючи всі рицарські книжки і благаючи небо вкинути в глибоку безодню авторів цих книжок. Та хвилювання й острах потім не покинули їх, бо вони уявляли собі, що тільки Дон Кіхот трохи одужає, вони знову лишаться без свого дядька й пана. І як вони гадали, так і сталося.

ЧАСТИНА ДРУГА

РОЗДІЛ І

про те, що священик і цирульник говорили з Дон Кіхотом з приводу його хвороби

Щоб не поновляти й не викликати в пам'яті Дон Кіхота минулих подій, священик і цирульник не одвідували його мало не місяць, але часто заходили до ключниці та небоги, доручаючи їм доглядати його і годувати стравами, що зміцнюють серце й мозок — причину всіх нещасть нашого рицаря.

Жінки казали, що робили й робитимуть це дуже пильно й дбайливо, бо в Дон Кіхота починають уже виявлятись ознаки цілком здорового розуму. Це було на велику втіху священикові й цирульникові, і вони вважали, що добре зробили, доставивши його сюди тим способом, про який розказано в останньому розділі першої частини цієї великої й цілком правдивої історії.

Нарешті, вони вирішили одвідати Дон Кіхота й самим пересвідчитися в тім, що йому краще, хоч це покращання і здавалося їм неймовірним.

Тільки, ідучи на побачення, вони умовилися ні в якім разі не згадувати про мандрівне рицарство, щоб не роз'ятрювати ран, які тільки що почали гоїтися.

Дон Кіхота вони застали на ліжку, одягненого в зелений байковий жилет, із червоним толедським ковпаком на голові, висохлого і зморщеного, як мумія. Він зустрів їх дуже привітно і на запитання про здоров'я відповів дуже розумно і найдобірнішими реченнями.

В розмові своїй вони торкнулися так званих державних питань і способів керування, виправдували одні помилки та засуджували інші, висловлювались за зміну одного звичаю та за цілковите знищення іншого: і кожен з трьох був новий законодавець, неначе сучасний Лікург або свіжоспечений Солон[1]. Вони так переробили громадський лад, що, здавалося, його віддано було до кузні й узято звідти зовсім іншим. У всіх справах Дон Кіхот висловлювався надзвичайно розважливо, і обидва екзаменатори були вже певні, що він цілком одужав. Присутні при цім ключниця й небога не знали, як дякувати Богові за те, що їхній пан і дядько знову прийшов до здорового розуму.

Але священик, змінивши свої попередні наміри не порушувати ніяких рицарських питань, захотів остаточно переконатися, чи справді одужав Дон Кіхот, чи то тільки їм здається, і поволі, переходячи з одного до іншого, дійшов до новин з королівського двору.

---

[1] Лікург і Солон — мудрі законодавці в Стародавній Греції.

Між іншим, він сказав, що, за певними відомостями, турки готують до наступу величезний флот, але ніхто не знає точно їхніх планів і місця, де ударить ця хмара. Увесь християнський світ у тривозі, яка майже щороку примушує нас братись до зброї, і його величність вживає всіх заходів, щоб захистити береги Неаполя, Сицилії та Мальти.

На це Дон Кіхот відповів:

— Його величність зробив, як найобережніший вояк, вчасно захистивши свою державу від несподіваних нападів ворога. Але якби він послухався мене, то я порадив би йому зробити одну річ, про яку його величність тепер, певне, зовсім забув.

Ледве почувши ці слова, священик сказав сам собі:

— Бідний Дон Кіхот, здається мені, ти падаєш з високостей свого божевілля в глибоку безодню свого недоумства.

А цирульник, подумавши те саме, що й священик, спитав у Дон Кіхота, що то за заходи, на його думку, такі добрі, і чи не треба завести і їх до довгого списку недоречних порад, які звичайно дають королям.

— Моя, сеньйоре цирульнику, — відповів Дон Кіхот, — буде доладна, а не недоречна.

— Я й не думаю цього, — мовив цирульник, — але досвід довів, що всі чи більшість пропозицій, які роблять його величності, або нездійсненні, або нерозумні, або шкідливі для короля чи для держави.

— Моя, проте, — відказав Дон Кіхот, — не нездійсненна й не нерозумна, а навпаки — найправильніша, і здійснити її можна за найкорот-

ший час так легко, як ні один із проектів, що можуть спасти на думку.

— Ви баритесь і не ділитеся з нами цим проектом, сеньйоре Дон Кіхот, — сказав священик.

— Я й не хотів би ділитися ним тепер, — відповів Дон Кіхот, — бо завтра ж уранці про нього довідаються пан із королівської ради і хтось інший дістане нагороду та подяку за мої труди.

— Щодо мене, — промовив цирульник, — то, слово честі, я не перекажу того, що почую від вашої милості, ні королю, ні роке[1], ні будь-кому зі смертних. Я навчився цієї присяги з пісні про священика, що застерігав короля перед злодієм, який украв у нього сто дублонів[2] і мула-скорохода.

— Не знаю я тих пісень, — відповів Дон Кіхот. — Але знаю, що присяга тверда, бо сеньйор цирульник — людина порядна.

— Та хоч би й не був нею, — укинув слово священик, — я ручуся за нього й обіцяю, що в цьому разі він мовчатиме, як німий.

— А хто поручиться за вас, сеньйоре священику? — спитав Дон Кіхот.

— Мій духовний сан, — відповів священик, — який примушує мене берегти секрети.

— Присягаюся ним, — сказав Дон Кіхот, — що його величність зробив би найкраще, закликавши через герольда[3] до свого двору всіх ман-

---

[1] Тобто нікому на світі. Іспанське прислів'я, що виникло з назв шахматних фігур. «Роке» — тура (по-іспанському).

[2] Дублон — велика золота монета.

[3] Герольд — вісник, обов'язком якого було оголошувати накази короля і сповіщати про його приїзд.

дрівних рицарів, які їздять по Іспанії. І коли б їх прийшло хоч з півдесятка, між ними міг би з'явитися один, якого самого стало б, щоб знищити всю силу турків. Будьте ж уважні, ваші милості, і стежте за моїми словами. Хіба ж це новина для мандрівного рицарства, що один рицар упорався з цілим двістітисячним військом, немов усе воно мало одну спільну голову і зроблено було з тіста. Спростуйте це, якщо не так. І скільки історій повно такими дивами! Якби тепер був живий славетний дон Бельяніс або хто інший з незчисленних нащадків Амадіса Гальського та став би на бій з турками, то я не хотів би бути ними. Але й тепер знайдеться хтось не гірший за колишніх мандрівних рицарів; принаймні щодо відваги. Більше я не скажу нічого.

— Ох, — сказала тут небога, — нехай мене уб'ють, якщо ви, мій сеньйоре, не гадаєте знову стати мандрівним рицарем.

— Я й помру ним, — відповів Дон Кіхот, — а турки нехай висідають де й коли хочуть і в якому завгодно числі.

А цирульник сказав на це:

— Благаю ваші милості дозволити мені розповісти одну історію, що відбулася в Севільї. Вона буде дуже доречна, і мені кортить розказати її.

Дон Кіхот дав дозвіл, священик та інші стали уважні, й цирульник почав так:

— У лікарні для божевільних у Севільї жив один хворий, якого родичі помістили туди через те, що він утратив розум. Він мав учену богословську ступінь з Осуни, але, на думку багатьох, був би однаково божевільний і тоді, якби здо-

був її в Саламанці[1]. Цей богослов по кількох роках ув'язнення вирішив, що він одужав і тепер уже при повному розумі. Гадаючи таке, він написав архібіскупові, благаючи й настирливо просячи допомогти йому визволитися з цих злигоднів, бо до нього вже повернувся втрачений розум, а родичі, щоб користуватися його часткою майна, тримають його тут і, всупереч істині, хочуть, щоб він до самої смерті був божевільним. Архібіскуп, якого переконали численні доладні та розумні листи, доручив одному зі своїх капеланів[2] довідатися у директора лікарні, чи правду пише йому ліценціат, а також поговорити самому з божевільним і, якщо виявиться, що той здоровий, взяти його звідти й повернути йому волю.

Капелан так і зробив. Директор сказав йому, що чоловік той і досі ще божевільний і хоч часто говорить, як людина великого розуму, але, кінець кінцем, прохоплюється нісенітницями, які багато переважають його перші міркування, і що в цьому капелан може пересвідчитися сам, поговоривши з ним.

Капелан побажав зробити так.

Він понад годину розмовляв з божевільним, і протягом усього цього часу той не тільки не сказав жодної дурниці чи недоречності, але й говорив так розумно, що капелан мусив повірити в його цілковите одужання. Між іншим, божевільний сказав йому, що вважає директора за свого ворога, бо той не хоче втрачати подарун-

---

[1] В Осуні й Саламанці були духовні академії. В обох було надзвичайно низько поставлено науки, як на той час.

[2] Капелан — у католиків священик домової церкви.

ків, які роблять його родичі, і атестує його як божевільного зі світлими проміжками; що найбільше лихо в цім нещасті — його великі статки, і, щоб користуватися ними, його вороги вдаються до обману й сумніваються в милості Господа нашого, який з тварини знову повернув його на людину.

Отже, він говорив так, що капелан почав підозрівати директора й вважав за користолюбних та бездушних усіх родичів хворого. А себе той показав таким розумним, що капелан вирішив узяти його з собою, щоб архібіскуп на свою волю розв'язав цю справу.

Мавши такий гарний намір, капелан попросив директора розпорядитися принести вбрання, в якім приїхав сюди божевільний. Директор знову радив йому добре поміркувати, бо ліценціат, безперечно, ще й досі хворий. Та ні попередження, ні поради директора не переконали капелана, що не хотів залишити його тут. Директор скорився — бо то ж був наказ архібіскупа — і хворому повернули його новий, дуже гарний одяг.

Побачивши себе в убранні здорової, а не хворої людини, божевільний попросив капелана ласкаво дозволити йому попрощатися зі своїми товаришами божевільними. Капелан одповів, що хоче супроводити його й подивитися на хворих, які жили в цій лікарні. Він і справді пішов разом із ним і ще де з ким із присутніх, а божевільний, підійшовши до клітки буйного хворого, на той час тихого та спокійного, сказав йому:

— Брате мій, подумайте, чи не маєте ви якого доручення. Я повертаюсь додому, бо тепер я цілком здоровий. Я подбаю про те, щоб присла-

ти вам чогось смачного, а ви їжте, і їжте завжди. Кажу вам, пересвідчившись у цім із власного досвіду, що до всіх наших божевіль спричиняються порожній шлунок і повний вітру мозок. Кріпіться, кріпіться! Зневіра в недолі шкодить здоров'ю і прискорює наближення смерті.

Ці слова ліценціата чув іще один божевільний, в клітці напроти того буйного хворого, і, підвівшися зі старої циновки, на якій лежав голий-голісінький, гучним голосом спитав, хто такий виходить звідти цілком здоровий.

Ліценціат одповів:

— Я, брате: це я йду, бо мені нема вже чого залишатися тут.

— Подумайте,що ви кажете, ліценціате, — сказав божевільний. — То вас дурить диявол. Дайте спокій своїм ногам і лишайтесь собі у вашій камері. Тоді вам не доведеться повертатись.

— Я знаю, що я здоровий, — одповів ліценціат, — і мені нема чого повертатись.

— Ви здоровий? — скрикнув божевільний. — Ну, добре; ідіть собі з Богом. Тільки присягаюсь Юпітером, величність якого я представляю на землі, за гріх, який учинила сьогодні Севілья, пускаючи вас і маючи вас за здорового, я накладу на місто таку кару, що пам'ять про неї лишиться на віки вічні, амінь. Хіба ти не знаєш, нікчемний ліценціатику, що я можу зробити це? Бо я ж Юпітер-Громобій і маю в руках проміння, яким можу зруйнувати світ і завжди загрожую йому. А тепер я пошлю на цей темний народ єдину кару: в цій окрузі не йтиме дощ три роки, починаючи від дня та від хвилинки, коли я вирікаю цю загрозу. Ти — вільний, ти — здоровий, ти — не божевільний, а я — божевіль-

ний, хворий і ув'язнений. Дощ не йтиме так само, як я не повішуся.

Присутні уважно прислухалися до слів і криків божевільного, а наш ліценціат, повернувшися до капелана і схопивши його за руку, сказав йому:

— Не турбуйтеся, ваша милосте, сеньйоре мій, і не звертайте уваги на цього божевільного. Якщо він — Юпітер і не хоче посилати дощу, то я ж — Нептун, бог і батько вод, і посилатиму дощ кожного разу, коли мені заманеться і коли він буде потрібний.

Капелан на це відповів:

— А знаєте, сеньйоре Нептуне, не слід усе ж таки дратувати сеньйора Юпітера. Нехай ваша милість залишиться тим часом у своїй камері, а я якось, мавши вільну годинку, при нагоді повернуся сюди по вашу милість.

Директор і всі присутні засміялися, і їхній сміх трохи присоромив капелана. Божевільного роздягли, він залишився в лікарні, а оповіданню кінець.

— Оце і є історія, яка так пасує до цього випадку, що ви не могли не розповісти її? — спитав Дон Кіхот. — А, сеньйоре цирульнику, сеньйоре цирульнику! Який сліпий той, хто не бачить крізь решето! Невже ваша милість не знає, що порівняння розуму з розумом, одваги з одвагою, вроди з вродою, походження з походженням завжди ненависні й не мають успіху? Я, сеньйоре цирульнику, не Нептун — бог вод і, не бувши розумний, не намагаюся, щоб мене мали за розумного. Я хотів би тільки повернення тих щасливих часів, коли діяв орден мандрівного рицарства. А втім, наша розбещена доба не заслуговує на право користуватися тим

благом, яке мали сторіччя, коли мандрівні рицарі переймали на себе й клали собі на плечі тягар захищати королівства, підтримувати дівчат, охороняти дітей та сиріт, карати пихатих і нагороджувати скромних. Більшість теперішніх рицарів віддають перевагу шелестові шовку, парчі та інших розкішних тканин, в які вони вбираються, перед брязкотом кольчуги. Нема тепер рицаря, що спав би в чистім полі, зазнаючи неласки неба, озброєний з голови до п'ят. Нема вже рицаря, що відпочивав би, не виймаючи ніг зі стремен, спираючись на спис і похиливши голову, як звичайно спали мандрівні рицарі. Нема тепер нікого, хто, вийшовши з лісу, вибрався б на гору, звідти подався до неродючого пустинного берега моря, здебільшого бурхливого та мінливого, і, знайшовши там човника без весел, паруса, щогли й зовсім невпорядженого, безстрашно плигнув би в нього, доручив би себе невблаганним хвилям глибокого моря, яке то підносить його до неба, то кидає в безодню; грудьми зустрів би непереможний ураган і несподівано опинився б за три тисячі й більше миль од місця, де сідав у човен; а коли він виплигнув на берег далекої, невідомої землі, з ним трапилися події, гідні бути записані не на пергаменті, а на бронзі.

Тепер лінощі беруть гору над запопадливістю, неробство над роботою, порок над чеснотою, зухвальство над сміливістю, військова теорія над практикою, бо все це жило та процвітало лише за золотої доби й за часів мандрівного рицарства. А якщо це не так, скажіть мені, хто був одважніший за славетного Амадіса Гальського? Хто розумніший за Пальмеріна Англійського?

Хто приємніший та лагідніший за Тіранта Білого? Хто галантніший за Лісуарта Грецького? Хто краще бився мечем і діставав удари меча, ніж дон Бельяніс? Хто був сміливіший за Періона Гальського? Або хто перемагав усі небезпеки, як Феліксамарте Гірканський? Хто щиріший за Еспландіана? Хто палкіший за дона Сіронхілія Фракійського? Хто хоробріший за Родамонте? Хто розумніший за короля Собріна? Хто завзятіший від Рейнальда? Хто такий непереможний, як Рольдак? Хто більший молодець і чемніший за Рухера, від якого — каже в своїй космографії Турпін — походять сучасні наші герцоги Феррарські?

Усі ці рицарі й багато інших, яких я міг би назвати, сеньйоре священику, були мандрівні рицарі — світло та слава рицарства. Ними, або такими, як вони, хотів би я, щоб були рицарі, про яких я говорив, і тоді його величність мав би добрих слуг та позбувся б великих утрат, а турки видирали б собі бороду. Попри все це я хочу залишатися вдома, бо капелан не визволяє мене з нього, і в разі Юпітер не пошле дощу, як наказав цирульник, я пошлю його сам, коли захочу. Кажу це для того, щоб сеньйор Таз для гоління знав, що я зрозумів його.

— Їй-право, сеньйоре Дон Кіхот, — мовив цирульник, — я зовсім не на те натякав, а, Бог свідок, мав гарний намір, і ваша милість не повинні сердитись.

— То я сам знаю, можу я сердитись чи ні, — відповів Дон Кіхот.

Священик сказав на це:

— Я досі не промовив майже ні слова, але мені хочеться розв'язати одне сумнівне питання,

що гризе та гнітить моє сумління. І це питання викликали слова сеньйора Дон Кіхота.

— Сеньйорові священику дозволено й багато чого іншого, — відказав Дон Кіхот. — Отже, він може сказати про свій сумнів, бо неприємно, коли щось муляє сумління.

— Із вашого ласкавого дозволу, — сказав священик, — сумнів у мене викликає ось що: ніяк не можу переконати себе, щоб уся ця юрба мандрівних рицарів дійсно були справжні люди з м'яса й кісток. Мені, навпаки, здається, що це вигадки, казки, брехня і сон, і все це розповідають ті, хто й сам іще не цілком прокинувся, або, краще сказати, напівспить.

— Це — друга помилка, яку багато хто робить, не вірячи, що на світі існували такі рицарі. Я багато разів при різних нагодах і в розмовах з різними людьми пробував розвіяти її, — відповів Дон Кіхот. — Не завжди я досягав мети, а деколи й досягав, спираючись виключно на правду. А правда ця така безперечна, що я ніби на власні очі бачив Амадіса Гальського, високого на зріст, із білим лицем, із гарною, хоч і чорною, бородою, з півласкавим-півсуворим поглядом, скупого на балачку. Він дуже рідко гнівався і швидко заспокоювався. Я міг би, здається, описати також і всіх інших рицарів, про яких оповідається в історіях усього світу. На підставі відомих мені з книг відомостей про те, які вони були, з їхніх учинків і з їхнього характеру, правильно міркуючи, легко судити про риси їхніх облич, про колір шкіри та про зріст.

— А який, на думку вашої милості, мусив бути велетень Моргант? — спитав священик.

— Щодо велетнів, то є різні думки про те, існували вони чи ні. Але Святе Письмо, кожна лі-

тера якого — істина, свідчить про те, що вони були, бо розповідає нам про філістимлянина Голіафа[1], що мав шість з половиною ліктів заввишки, а це ж — надзвичайний зріст. Крім того, на острові Сицилії знайдено великі кістки; їхні розміри свідчать про те, що вони належали велетням з велику башту завбільшки, і геометрія не бере цього під жодний сумнів. І за всім тим я не можу сказати з певністю, який на зріст був Моргант. Гадаю, що не дуже великий, бо в історії, де оповідається про його славетні вчинки, часто згадується про ночівлю його під дахом. А якщо він міг знайти собі відповідний будинок, значить, його зріст був не такий уже височенний.

— Так воно і є, — сказав священик і, розважаючись цими нісенітницями, спитав Дон Кіхота, які, на його думку, були обличчя Рейнальда Монтальбанського і дона Рольдана, а також інших перів Франції, що всі теж були мандрівними рицарями.

— Про Рейнальда я насмілююсь сказати, — відповів Дон Кіхот, — що обличчя в нього було широке, червоне, очі банькаті; він був запальний і лютий, приятелював зі злодіями та різними бродягами. Щодо Рольдана, Ротоланда або Орланда (в історіях його називають усіма цими іменами), то він, гадаю і певний того, був середнього зросту, кремезний, смаглявий і ноги мав трохи покривлені. У нього була руда борода і волосся по всьому тілу, грізний погляд, уривчаста мова, але він був увічливий і дуже послужливий...

---

[1] Голіаф — міфічний велетень.

У цей час вони почули, як ключниця й небога, що не брали вже участі в розмові, голосно сперечаються з кимось на дворі, та й собі вийшли подивитися, з чого стався цей галас.

РОЗДІЛ II

що оповідає про гідну уваги суперечку, яку Санчо мав з небогою та ключницею Дон Кіхота, і про інші втішні пригоди

Голоси, які почули Дон Кіхот, священик та цирульник, належали небозі й ключниці. Захищаючи двері, вони казали Санчові Пансі, що намагався побачитися з Дон Кіхотом:

— Чого треба цьому волоцюзі в нашій хаті? Ідіть лишень додому, приятелю, бо це ви, а не хто інший, відриваєте від роботи та збиваєте з пантелику нашого сеньйора й тягаєте його з собою по всіх усюдах.

На це Санчо відповідав:

— Ах ти, чортова ключнице! Збито з пантелику, відірвано від роботи та тягано по всіх усюдах мене, а не твого пана. І ви помилилися, бо то ж він тягає мене по всіх усюдах і виманив із хати, обіцяючи острів, якого я ще й досі чекаю.

— Бодай ти подавився цими поганими островами, проклятущий Санчо! — кричала небога. — І що то за річ — ті острови? Хіба ж їх можна їсти, ласуне ти ненажерливий?

— Їх не їдять, а порядкують та керують ними, і це краще, ніж чотири міста та чотири судові посади при дворі, — відповів Санчо.

— Та ти не ввійдеш сюди, гаман усякого злочинства, лантух усієї гидоти! Іди та порядкуй

своєю хатою, ори свій клапоть землі, а думки про острів чи острівці покинь!

Розмови цих трьох осіб дуже сподобалися священикові й цирульникові, але Дон Кіхот, побоюючись, щоб його зброєносець не почав плескати язиком та не розказав чого-небудь зайвого, покликав Санча до себе і звелів жінкам впустити його. Коли Санчо ввійшов до кімнати, цирульник і священик попрощалися з Дон Кіхотом, втративши всяку надію на його одужання, бо бачили, як уперто обстоює він свої химерні думки і як простодушно захоплений він тим проклятим мандрівним рицарством. Відходячи, священик сказав цирульникові:

— Ось побачите, куме, що саме тоді, коли ми найменше цього сподіватимемось, наш ідальго знову вилетить і розпочне свої мандри.

— Для мене в цім немає ніякого сумніву, — відповів цирульник. — Але мене не так дивує божевілля рицаря, як щирість зброєносця, який так вірить у свій острів, що ніякі розчарування не можуть вибити йому того острова з голови.

— Нехай Бог вилікує їх! — сказав священик. — Будемо дивитися, що вийде з об'єднання безумств рицаря та зброєносця. Їх, здається, вилито з однієї форми, і божевілля пана без дурного розуму слуги не варте й ардита[1].

— Правда ваша, — згодився цирульник, — і я дуже охоче послухав би, про що вони тепер розмовляють.

— Я певний, — відповів священик, — що небога або ключниця розкажуть нам про це, бо в них не такий характер, щоб не підслуховувати.

---

[1] Ардит — дрібна іспанська монета.

Тим часом Дон Кіхот, зачинившися вдвох із Санчо у своїй кімнаті, сказав:

— Мені дуже тяжко, Санчо, що ти, знаючи, що я й сам не сидів дома, казав і кажеш, ніби я виманив тебе з твоєї хати. Вкупі ми виїхали, вкупі були і вкупі мандрували; обох нас спіткала однакова доля, і якщо тебе підкидали один раз на ковдрі, то мене били сто разів, і в цьому моя перевага.

— Так і мусило бути, — відповів Санчо, — бо, як каже ваша милість, невдачі більше властиві мандрівним рицарям, ніж їхнім зброєносцям.

— Ти помиляєшся, Санчо, бо caput dolet і так далі[1].

— Я не знаю іншої мови, крім своєї, — зауважив Санчо.

— Я хочу сказати, що коли болить голова, болить і все тіло. Тобто я, твій пан і сеньйор, є твоя голова, а ти — частина мого тіла. Тому біль, що мені чинять, повинен відчувати і ти, а твій біль — і я.

— Воно то так, — відповів Санчо. — Та коли мене підкидали на ковдрі, як частину тіла, моя голова дивилася на моє літання з-за паркана й не відчувала ніякого болю, а коли частини тіла повинні відчувати біль у голові, то й голова повинна відчувати біль у тілі.

— Може, ти хочеш сказати, Санчо, що мені не боліло, коли тебе підкидали на ковдрі? Не кажи й на думці не май цього, бо тоді душа в мене боліла дужче, ніж у тебе тіло. Та покиньмо

---

[1] Перша частина латинського прислів'я: «Коли болить голова, тоді й усе болить».

про це тепер. Ми матимемо ще час обміркувати й вирішити цю справу. Скажи мені, Санчо, друже, що кажуть про мене тут? Як ставляться до мене прості люди? Що гадають ідальги і що рицарі? Що кажуть про мою мужність, про мої подвиги і про моє благородство? Які розмови точаться навколо моїх намірів відживити й вернути світові вже забуте рицарство? Одне слово, я хочу, Санчо, щоб ти розказав мені все, що чув з приводу цього, не додаючи нічого доброго і не обминаючи нічого поганого. Бо вірні васали мусять говорити своїм сеньйорам правду в простім і в переносним значенні цього слова, не збільшуючи її з підлесливості й не зменшуючи з марної пошани. Я роблю таке зауваження, щоб ти розповів мені саму лише правду на мої питання.

— Я дуже охоче зроблю це, мій сеньйоре, — відповів Санчо, — але з умовою, що ваша милість не гніватиметься за те, що я казатиму. Ви ж самі хочете, щоб я казав щиру правду, не прибираючи її ні в яку одіж, крім тієї, в якій вона до мене дійшла.

— Я ні в якому разі не гніватимусь, — сказав Дон Кіхот, — і ти можеш говорити вільно, Санчо, без ніяких манівців.

— Так я скажу насамперед, що простий народ вважає вашу милість за найбільшого божевільного, а мене — за не меншого йолопа. Ідальго кажуть, що ви, не задовольнившися званням ідальго, привласнили собі титул «дон» і пристали до рицарства, маючи тільки чотири лозини винограду, дві хугади[1] ріллі та лахміття ззаду й

---

[1] Хугада — буквально значить оранка.

спереду. А рицарі кажуть, що не хочуть змагатися з ідальгами, а надто з такими, що не мають герба на щиті і підфарбовують черевики сажею, а зелені панчохи штопають чорним шовком[1].

— Це мене не обходить, — сказав Дон Кіхот, — бо я завжди добре одягнений, і на мені не буває латок, а коли що-небудь і обшарпане, то більше від тертя зброї, а не через час.

— Щодо вашої мужності, чемності, подвигів та вчинків, то тут є різні думки. Одні кажуть — «божевільний, але втішний», другі — «відважний, але невдаха», інші — «чемний, але зухвалий», і взагалі всяко базікають та кругом обсудили мене й вашу милість, не залишивши й кістки цілої.

— Запам'ятай, Санчо, що велику чесноту завжди переслідують. Мало хто, а то й ніхто зі славетних мужів старовини не уникнув лихослівних наклепів. Юлія Цезаря, найхоробрішого, найрозважливішого й найвідважнішого полководця, оголошено честолюбцем і не зовсім охайним як щодо його звичаїв, так і збоку одежі. Про Александра, якого за вчинки названо Великим, казали, ніби він п'яниця; Геркулесові, який зробив такі славетні подвиги, дорікають розпустою та розбещеністю. Галаора, брата Амадіса Гальського, ославили страшенним ласуном, а самого Амадіса називають плаксієм. Отже, Санчо, поруч із такими вадами на мої не слід зважати, бо вони не перевищують того, що я казав.

— Отут-то й є заковика, присягаюся тілом свого батька, — відповів Санчо.

---

[1] Натяк на неродовитість Дон Кіхота.

— Значить, кажуть іще щось? — спитав Дон Кіхот.

— Не оббілували тільки хвоста, — відповів Санчо. — Те, що я вам казав досі, — лише пиріжки та пряники, а коли ваша милість хоче знати все, що на вас клепають, то я можу зараз привести сюди людину, яка розкаже все, нічогісінько не обминувши. Сьогодні вночі приїхав син Бартоломея Карраско, що дістав у Саламанці ступінь бакалавра. Коли я прийшов привітати його, він сказав, що вийшла у світ книжка «Вигадливий ідальго Дон Кіхот Ламанчський», де описано всю вашу історію. Він каже, що там є і я під своїм справжнім ім'ям Санчо Панси, і сеньйора Дульсінея Тобоська, і все, що було у нас із вами насамоті. Так що я навіть перехрестився з переляку, не розуміючи, як автор міг дізнатися про все це.

— Запевняю тебе, Санчо, — відповів Дон Кіхот, — що нашу історію написав якийсь учений чарівник, від якого нічого не сховається.

— Та який це може бути вчений, та ще й чарівник, — здивувався Санчо, — коли Самсон Карраско каже, що його звуть Сід Ахмет Беренхена.

— Це мавританське ім'я, — зауважив Дон Кіхот.

— Певно, що так, — відповів Санчо, — бо я часто чував, ніби маври ласі до баклажанів[1].

— Ти, я гадаю, помилився з ім'ям того Сіда, — сказав Дон Кіхот. — «Сід» — значить «сеньйор» арабською мовою.

---

[1] Санчо замість Бененхелі каже Беренхена, тобто баклажан (по-іспанському).

— Дуже можливо, — сказав Санчо. — Але якщо ваша милість хоче бачити цього бакалавра, я миттю обернуся й приведу його.

— Ти зробиш мені велику втіху, Санчо, бо те, що ти сказав, дуже стурбувало мене, і ніяка їжа не піде мені в горло, поки я не дізнаюся про все.

— У такому разі я зараз іду по нього, — відповів Санчо і, покинувши свого пана, пішов по бакалавра і хутко вернувся з ним, і між ними трьома відбулася дуже цікава розмова.

РОЗДІЛ III

про смішну розмову Дон Кіхота з Санчо Пансою та бакалавром Самсоном Карраско

Чекаючи бакалавра Карраско, Дон Кіхот сидів у великій задумі, бо йому хотілося дізнатися, що написано про нього в книзі, про яку казав Санчо. Разом із тим він не міг добрати, хто був автор історії, бо на лезі його меча не встигла ще засохнути ворожа кров, а хтось бажає вже надрукувати про його великі рицарські вчинки. Він гадав, що видав їх друком, чарівним способом, якийсь його друг чи ворог. Якщо друг — то щоб уславити й піднести їх над найславетніші подвиги мандрівних рицарів. А якщо ворог — то щоб принизити їх і поставити нижче від найнікчемніших діл, які приписували найостаннішому зброєносцеві. Однак, казав він сам собі, подвигів зброєносців ніколи не описували, і якщо ця історія справді існує, то написано її про мандрівного рицаря і, значить, вона повинна бути красномовна, велика, видатна, чудова та правдива. Це його

трохи потішило. Засмучувало тільки те, що автор, як судити з імені «Сід», був мавр, а від маврів не можна сподіватися нічого доброго, бо всі вони — ошуканці, брехуни та вигадники. Він боявся також, щоб у книзі не говорилося нешанобливо про його любов та щоб це не зашкодило честі сеньйори Дульсінеї Тобоської. Йому хотілося, щоб там була підкреслена пошана, з якою він ставився до неї, та вірність, яку він завжди зберігав їй, нехтуючи королевами, імператрицями й панночками різних прикмет.

За цими міркуваннями його й застали Санчо та Карраско, якого він зустрів із великою чемністю. Бакалавр, хоч і звався Самсон, був не дуже великий на зріст, але дуже великий штукар, із насмішкуватим, розумним обличчям; років йому було з двадцять чотири. Кругловидий, із плескатим носом, великим ротом — ознаками глузливої вдачі — він і справді дуже любив попустувати й покепкувати і довів це, коли, прийшовши до Дон Кіхота, став перед ним на коліна і сказав:

— Дайте мені руку, ваша величносте, сеньйоре Дон Кіхот Ламанчський, бо, присягаюся вбранням святого Петра[1], яке я ношу, дарма, що маю лише чотири перші ступені, ви — один із найславетніших рицарів, що були коли-небудь на земній кулі. Добре зробив Сід Ахмет Бененхелі, написавши історію ваших великих подвигів, і ще краще зробив той, хто подбав перекласти її нашою простою кастильською мовою для розваги цілого світу.

---

[1] Тобто одягом священика, який у ті часи був обов'язковим одягом студентів.

Дон Кіхот примусив його підвестися з колін і сказав:

— Так, виходить, правда, що мою історію написано і що склав її якийсь учений мавр?

— Така правда, сеньйоре, — відповів Карраско, — що до сьогодні, я знаю напевне, надруковано вже понад дванадцять тисяч книжок цієї історії, не рахуючи надрукованого в Португалії, Барселоні та Валенсії. Крім того, кажуть, що зараз її друкують в Антверпені, і я гадаю, що всі народи перекладуть її своїми мовами.

— Бачити себе ще за свого життя увічненим у книжках і мати ім'я, що завжди на устах у всіх, — це найбільша нагорода доброчесній і видатній людині, — сказав Дон Кіхот. — Я маю на увазі саме добре ім'я, бо в протилежному випадку це гірше за смерть.

— Коли вже йдеться про славу та добре ім'я, — відповів бакалавр, — то ваша милість дістане пальму першості серед усіх мандрівних рицарів. Автор подбав про те, щоб описати нам мужність вашої милості, відвагу, з якою ви кидалися на небезпеки, терпіння, що допомагало вам зносити невдачі, витривалість як у недолі, так і в ранах, і чесноту у вашому платонічному коханні до сеньйори доньї Дульсінеї Тобоської. Кому над усе подобається пригода з вітряками, що їх ваша милість прийняли за велетнів, кому опис двох військ, що, як потім виявилося, були двома отарами овець. Дехто каже, що з усього визначається звільнення галерників, а є такі, що вважають за найкраще ваше змагання з двома велетнями бенедиктинцями та хоробрим біскайцем. Учений нічого не лишив у своїй чорнильниці й розповів про все, — сказав Сам-

сон, — і навіть про вибрики, які Санчо робив у ковдрі.

— У ковдрі я ніяких вибриків не робив, — відказав Санчо, — у повітрі — правда, і більше, ніж сам хотів би того.

— Скільки я собі це уявляю, — сказав Дон Кіхот, — у кожній людській історії є свої припливи й відпливи, а надто це стосується до історій рицарів, які не можуть містити тільки самі успіхи.

— До того всього, — відповів бакалавр, — дехто з читачів цієї історії каже, що вона розважала б їх більше, якби автор обминув хоч деякі з численних буханців, що припадали на долю сеньйора Дон Кіхота в різних пригодах.

— У цьому й полягає правда історії, — сказав Санчо.

— А проте їх можна було б обминути, — сказав Дон Кіхот, — бо нема чого писати про вчинки, які, не змінюючи ні в чому історичної правди, роблять героя поганим.

— Це так, — відповів Самсон, — та одна справа писати поетичний твір, а друга — прозу. Поет може говорити не те, що було, а те, що мало б бути, а історик описує події такими, якими вони дійсно були, не додаючи й не відкидаючи від правди нічого.

— Якщо цей сеньйор мавр наважився говорити правду,— знову промовив Санчо, — то напевне поміж буханцями мого пана є й моїх чимало, бо ніколи з його плечей не брали мірку, не вимірявши разом і все моє тіло. І в цьому нема нічого дивного, бо, як каже його милість, всі члени тіла повинні відчувати, як болить голова.

— Та й шахрай же ти, Санчо! — зауважив Дон Кіхот. — Коли ти схочеш, тобі ніколи не бракує пам'яті.

— Коли б я навіть і хотів забути про стусани, — сказав Санчо, — на це не погодилися б свіжі синці на моїх боках.

— Мовчи, Санчо, — сказав Дон Кіхот, — і не перебивай сеньйора бакалавра. Я благаю його розказати, що говориться про мене в тій історії.

— І про мене, — додав Санчо, — бо вони кажуть, ніби я там один із головних пресонажів.

— Персонажів, а не пресонажів, приятелю, — виправив Самсон.

— Бач, іще один професор мови на мою голову! — сказав Санчо. — Проте кажіть далі, а то ми не кінчимо й за ціле життя.

— Нехай Бог пошле мені погане життя, Санчо, — відповів бакалавр, — коли ви не стоїте в цій історії на другому місці і коли немає таких, що їм над усе подобаються ваші розмови. Хоч дехто й має вас за надто довірливого, бо ви так дуже покладаєтесь на обіцянки сеньйора Дон Кіхота про губернаторство на острові.

—У нас іще є час, — сказав Дон Кіхот. — А ти, Санчо, тим часом старієш і набуваєш досвіду, що приходить із віком, і тобі буде зручніше й легше стати губернатором згодом, ніж тепер.

— Їй-богу, сеньйоре, — відповів Санчо, — якщо я не спроможуся губернаторувати на тому острові тепер, так не вийде з мене губернатора й тоді, коли я буду такий старий, як Мафусаїл[1]. Нещастя не в тому, що мені не стане розуму, щоб керувати ним, а в тому, що той острів пропав невідомо куди. Бачив я губернаторів, що, на

---

[1] Мафусаїл — міфічний біблійський пророк, що жив, як говорить Біблія, близько 500 років.

мою думку, були гірші за мої чоботи, а проте їх звали «вельможними» і їли вони на сріблі.

— То були прості, а не острівні губернатори. Ті, що керують островами, мусять знати щонайменш граматику, — сказав Самсон.

— Граму то і я знаю, а ось «тика»[1] щось мені незрозуміло, — сказав Санчо. — Але здамося з губернаторством на волю Бога, що може кинути мене туди, де я йому найкраще слугуватиму. Головне, що мені подобається — це те, що автор каже про мене тільки доброзичливо. І, свідчуся званням доброго зброєносця, коли б він сказав щось образливе для мене, то нас почули б і глухі.

— Це було б уже дивно, — сказав Самсон.

Не встиг іще Карраско сказати ці слова, як вони почули іржання Росінанта. Дон Кіхот узяв це за добру прикмету й вирішив вирушити знову за три-чотири дні. Розказавши про свої наміри бакалаврові, він попросив у нього поради, звідки почати подорож. Той відповів, що, на його думку, найкраще було б поїхати до Арагонського королівства, де в місті Сарагосі через кілька днів призначено урочисте змагання на честь святого Хорхе. Там він зможе перемогти всіх арагонських мандрівних рицарів, а це є перемога над рицарями всього світу. Перед тим, на думку бакалавра, Дон Кіхотові треба було поїхати до Тобоса і побачитися з Дульсінеєю Тобоською. Бакалавр похвалив Дон Кіхота за надзвичайно гідне й високочесне рішення і просив тільки бути обережнішим у небезпеках, бо життя його належить, мовляв, не йому, а

---

[1] Гра словами — «грама» — по-іспанському, зілля.

всім, кому він потрібний, щоб рятувати й допомагати в недолі.

Продовжуючи таку бесіду, вони визначили і час від'їзду — за тиждень. Дон Кіхот просив Самсона не казати нічого ні священикові, ні цирульникові, а особливо ключниці та небозі, щоб вони не заважали йому виконати таку почесну й славну ухвалу. Карраско обіцяв і зі свого боку просив Дон Кіхота повідомляти його при першій нагоді про все, що з ним траплятиметься. На цьому вони й розлучилися, і Санчо став збирати все потрібне до подорожі.

Про намір, який мав Самсон, умовляючи Дон Кіхота виїхати знову, буде розказано в цій історії далі, і діяв він за порадою священика й цирульника, з якими попереду дійшов згоди. Дні, що залишилися до від'їзду, Дон Кіхот і Санчо присвятили збиранню всього того, що їм здавалося і потрібним у подорожі, а ввечері, на шостий день, Дон Кіхот, порозумівшися з небогою та ключницею, а Санчо — з дружиною, непомітно для всіх виїхали.

Бакалавр провів їх із півмилі за село, і після цього вони попрямували до Тобоса. Дон Кіхот їхав на Росінанті, а Санчо на своєму старому Сірому, який віз і торбинки, напхані їжею, і гамана з грішми, що дав йому Дон Кіхот про всяк випадок. Прощаючись, Самсон обняв нашого рицаря і просив повідомляти його про всі щасливі й нещасні пригоди, щоб він міг радіти й сумувати вкупі з ними, як того вимагають закони дружби. Дон Кіхот обіцяв, Самсон повернув на село, а наші подорожні поїхали до великого міста Тобоса.

РОЗДІЛ IV

де оповідається про те, що трапилося з Дон Кіхотом, коли він їхав побачитися зі своєю сеньйорою Дульсінеєю Тобоською

Коли Самсон поїхав, а Дон Кіхот та Санчо лишилися на самоті, Росінант почав іржати, а Сірий — ревти; обидва — рицар і зброєносець — прийняли це за добру ознаку та за щасливе віщування, хоч, правду сказати, осел ревів голосніше, ніж кінь, і це навіяло Санчові думку, що його доля буде краща, а успіхами він перевищить свого пана. Проїхавши якийсь час мовчки, Дон Кіхот сказав:

— Санчо, друже, ніч минає швидко, і вже стемніло більше, ніж нам треба, щоб удосвіта добратися до Тобоса. А я вирішив поїхати туди перед тим, як ставати до будь-якої пригоди. Там я здобуду благословення й дозвіл незрівнянної Дульсінеї, а з ними, певна річ, спроможуся вийти щасливо й з перемогою з кожної небезпечної пригоди, бо ніщо в світі не надає такої відваги мандрівним рицарям, як певність у прихильності їхніх дам.

— Я гадаю так само, — відповів Санчо, — та, на мою думку, вашій милості важко буде побалакати з нею або побачити її на самоті, а ще важче дістати благословення. Хіба що вона кине його вам крізь паркан, крізь який я бачив її першого разу, коли передавав листа, де писалося про ваші дурощі та божевілля в нетрях Сьєрра-Морени.

— То тобі здалося, Санчо, що ти крізь паркан бачив цю ніколи ще досить не вихвалену грацію та вроду. Напевне, там мали бути ґанки, коридори,портики, чи як їх там звуть, розкішних королівських палаців.

— Мабуть, що й так, але мені вони здалися парканом, якщо мене не зраджує пам'ять.

— Все ж таки ми поїдемо туди, Санчо, — сказав Дон Кіхот. — Мені однаково, чи бачити її крізь паркан, чи крізь вікно або хоч крізь щілини садових штахетів. Усяке проміння, що йде від сонця її краси та сягає моїх очей, освітлює мій мозок і зміцнює моє серце так, що я й сам стаю єдиним та незрівнянним і своїм розумом, і своєю мужністю.

— А правду сказати, сеньйоре, — відповів Санчо, — коли я бачив це сонце, воно не було таке ясне й не кидало від себе ніякого проміння. Це сталося, мабуть, через те, що її милість тим часом, як я говорив, віяла пшеницю, і пил, що хмарою слався навкруги, брав у тінь її обличчя.

— Як, Санчо, — мовив Дон Кіхот, — ти все ще торочиш, гадаєш, віриш і мене хочеш переконати, ніби сеньйора Дульсінея віяла пшеницю, хоч така робота й суперечить тому, що мусять робити вельможні особи, створені і пристосовані до цілком іншої праці, яка на постріл з арбалета[1] показує їхнє високе походження? Погано пам'ятаєш ти вірші нашого поета, де він змальовує, що робили в своїх кришталевих палацах чотири німфи, які, вийшовши на берег улюбленого Таха, сідали на зеленому лузі й ткали розкішні тканини із золота, шовку й перлин. Те саме мусила робити й моя сеньйора, коли ти її бачив, якщо, звісно, заздрощі якогось злого чарівника не обернули на щось інше її постать, що завдає мені такої втіхи. Я боюся, що й у тій

---

[1] Арбалет — старовинна зброя, що має форму лука для метання стріл, каміння; самостріл.

історії, де, переказують, надруковано про мої подвиги, автор — якщо він якийсь мій учений ворог — замінив одні події на інші та домішав до правди силу брехні, бавлячись тим, що розказує зовсім не те, чого вимагає правда. О, заздрощі, корінь нескінченного зла і шашіль чесноти! Всі пороки, Санчо, дають якусь насолоду, а заздрощі викликають лише огиду, ненависть і гнів.

— Оце й я кажу, — промовив Санчо, — і гадаю, що в тім оповіданні або історії про нас, яку нібито бачив бакалавр Карраско, попосмикали й мою честь та, взявши її за чуба, підмітали нею, мовляв, вулиці. А втім, слово честі, я не сказав нічого поганого про жодного чарівника і зовсім не такий щасливий, щоб мені заздрити. Щоправда, я люблю трохи пожартувати та маю нахил до хитрування, але все це приховане та сидить, причаївшись під широким плащем моєї простоти, завжди природної і ніколи не штучної.

За такими й подібними до них розмовами минула вся ніч і наступний день, і з ними не трапилось нічого, про що слід було б розказати, а це дуже турбувало Дон Кіхота. Наприкінці другого дня, вже зовсім надвечір, вони побачили велике місто Тобосо. Дон Кіхот зрадів, а Санчо вдарився в тугу, бо не знав будинка Дульсінеї і ніколи за своє життя не бачив її, точнісінько як і його пан. Отож обидва були схвильовані: Дон Кіхот — через бажання побачити, а Санчо — тому, що не бачив її досі й не уявляв собі, що робити, коли пан пошле його до Тобоса. Кінець кінцем, Дон Кіхот вирішив в'їхати до міста, коли настане ніч, а тим часом вони спинилися в дубовому ліску недалеко від Тобоса і призначеного часу в'їхали до міста, де з ними трапилися важливі пригоди.

РОЗДІЛ V

де оповідається про те, що можна буде побачити в ньому

Майже опівночі Дон Кіхот і Санчо вирушили з ліска та в'їхали в Тобосо, де панувала глибока тиша, бо всі мешканці хропли вже, як кажуть, на всі заставки. Ніч була досить видна, хоч Санчо й бажав, щоб вона була якнайтемніша і щоб хоч морок допоміг його дурному розумові. По всьому місту чути було тільки гавкання собак, що оглушало Дон Кіхота і хвилювало серце Санчо. Вряди-годи розлягалось ревіння осла, хрюкання свиней та нявкання котів, і всі звуки здавалися голоснішими через загальну тишу. Закоханий рицар, хоч і взяв це за погане віщування, сказав, проте, до Санчо:

— Доведи мене до палацу Дульсінеї, сину Санчо: мабуть, він відчинений.

— До якого там палацу я вас поведу? — сказав Санчо. — Клянуся сонцем, що я бачив її величність у простісінькій халупі.

— Може, то була якась прибудова до її пишного палацу, куди вона ходила зі своїми служницями, щоб трохи розважитися, як це звичайно буває з великими сеньйорами та принцесами.

— Сеньйоре, — відповів Санчо, — нехай уже по-вашому буде, щоб я визнав, на злість собі самому, будинок сеньйори Дульсінеї за палац, але ж чи слушний тепер час, щоб двері його були відчинені? Чи добре ж буде грюкати молотком[1] у двері, щоб нас почули та відчинили тепер, і переполохати всіх людей?

— Насамперед, нам за всяку ціну треба знайти палац, — сказав Дон Кіхот, — а потім уже я скажу тобі, що нам слід робити далі. А зараз дивися, Санчо, або мене очі зраджують, або та темна велика будівля повинна бути палацом Дульсінеї.

— Тоді ведіть самі, ваша милосте. Може, воно й так, але я не повірю цьому, навіть коли побачу на власні очі й помацаю руками.

Дон Кіхот поїхав уперед і за якісь двісті кроків натрапив на темний будинок із високою баштою, в якому відразу впізнав не палац, а головну церкву міста.

— Це церква, Санчо, — сказав Дон Кіхот.

— Та бачу ж, — відповів Санчо, — і благаю Бога, щоб вона не стала нам за домовину, бо, по-перше, вештатися по кладовищах такої пори не віщує нічого доброго, а по-друге, скільки я пам'ятаю, дім цієї сеньйори стоїть у завулку, а не на майдані.

---

[1] У старовину біля дверей чи воріт прив'язували молоток і ним стукали, коли хотіли, щоб їм відчинили.

— Що ти плетеш, пришелепкуватий? — скрикнув Дон Кіхот. — Де це ти бачив, щоб палаци великих панів стояли по завулках?

— Сеньйоре, — відповів Санчо, — в кожній країні свої звичаї, і можливо, що тут, у Тобосі, палаци будують якраз по завулках. Дозвольте мені пошукати його, мабуть, я потраплю і знайду десь у закутку цей палац, хай би його собаки з'їли! Скільки ми бігаємо, розшукуючи його.

— Ти мусиш із пошаною говорити про речі, які стосуються до моєї сеньйори, — сказав Дон Кіхот, — відбудьмо наше свято в мирі і не кидаймо вслід за відром коромисла.

— Я так і хочу, — відповів Санчо, — та як його стриматись, коли ваша милість бажає, щоб я впізнав цей палац темної ночі, бачивши тільки раз, а самі ви не можете знайти його, хоч бачили безліч разів?

— Ти нагониш на мене розпач, Санчо! Хіба ж я не казав тобі тисячу разів, що за все своє життя я ніколи не бачив незрівнянної Дульсінеї і ніколи не ступав на поріг її палацу? Я закохався в неї з самих чуток, бо багато чув про велику славу, яку має ця вродлива розумна дама.

— Тепер я чую, — сказав Санчо, — і скажу, що не бачив її точнісінько так, як і ваша милість її не бачила.

— Не може цього бути! — відповів Дон Кіхот. — Ти ж сам казав мені, що бачив, як вона віяла пшеницю, і привіз навіть відповідь на мій лист.

— А ви не звертайте уваги на це, — сказав Санчо. — Я бачив її і привіз відповідь теж із самих чуток і можу впізнати сеньйору Дульсінею так само, як дати стусана небу.

— Санчо, Санчо, — сказав Дон Кіхот, — буває час, коли можна жартувати, а інколи жарти

зовсім не доречні. Якщо я кажу, що не бачив і не розмовляв із господинею моєї душі, то це ще не значить, що й ти мусиш казати те саме, хоча б насправді воно було навпаки.

Поки вони так розмовляли, їх обминув хтось із двома мулами, і з брязкоту плуга, що тягнувся по землі, вони догадалися, що це селянин, який, уставши вдосвіта, ішов орати своє поле.

Тим часом селянин підійшов, і Дон Кіхот спитав його:

— Чи не можете ви, друже, сказати, де тут палац незрівнянної Дульсінеї Тобоської?

— Сеньйоре, — відповів хлопець, — я не тутешній і кілька день тому найнявся до одного заможного селянина. Ось навпроти живуть місцеві священик та паламар, і кожен із них може дати вашій милості відомості про сеньйору принцесу, бо в них є список усіх мешканців Тобоса. Хоч, наскільки я знаю, тут немає жодної принцеси. Є, правда, багато таких поважних сеньйор, що кожна з них може вважати себе за принцесу в своїй господі.

— І серед них, приятелю, мусить бути і та, про яку я тебе питаю.

— Може бути, — відповів хлопець. — Ну, бувайте здорові, бо вже світає.

І, вдаривши своїх мулів, він пішов у поле, не чекаючи інших запитань.

Санчо, бачивши, що його пан вагається і чимось вражений, сказав:

— Сеньйоре, швидко розвидниться, і не гоже, щоб сонце застало нас на вулиці. Виїдьмо краще з міста, і хай ваша милість сховається десь поблизу в гайку, а я вдень вернуся сюди і винишпорю все, поки знайду будинок або палац моєї сеньйори; нещастя буде, коли я його не розшукаю. Коли ж я його знайду, я побалакаю з її ми-

лістю й повідомлю, де та як лишилася ваша милість, чекаючи її розпоряджень і наказів, щоб побачитися з нею, не пошкодивши її честі та славі.

— Ти висловив тисячу розумних думок небагатьма словами, Санчо, — сказав Дон Кіхот. — Ходімо, сину, пошукаймо, де б я міг сховатися; а ти вертайся, знайди, як ти говориш, мою сеньйору, побачся й побалакай із нею. Від її розуму та великодушності я жду тисячі дивних ласк.

Санчо кортіло швидше вивести свого пана з Тобоса, щоб не виявився його обман із відповіддю Дульсінеї на лист, який Дон Кіхот писав у Сьєрра-Морені, і він поспішив виїхати. Вони незабаром вирушили й за дві милі знайшли гайок, у якому Дон Кіхот спинився, а Санчо повернувся до міста побалакати з Дульсінеєю, і під час цього посольства з ним трапилися речі, які вимагають нової уваги й нової довіри.

РОЗДІЛ VI

де оповідається про те, як майстерно зачарував Санчо сеньйору Дульсінею Тобоську, та про інші смішні, але правдиві пригоди

Ледве виїхавши з гайка, Санчо повернув голову і побачив, що Дон Кіхота вже не видно. Тоді він зліз з осла, сів під деревом і почав розмовляти сам із собою.

— Тепер подивімося, Санчо брате, куди прямує ваша милість. Чи не шукаєте ви вкраденого осла? — Ні, певна річ. — Так чого ж ви шукаєте? — Я шукаю ні більше, ні менше, як принцесу, а в ній — сонце вроди і все небо одразу. —

А де гадаєте ви знайти те, про що говорите, Санчо? — Де? У великому місті Тобосі. — А для кого ви її шукаєте? — Я шукаю її для славного рицаря Дон Кіхота Ламанчського, який виправляє помилки і дає їсти голодному та пити спраглому. — Чудово, а ви знаєте, де вона живе, Санчо? — Мій пан каже, що в якихось королівських палацах або в розкішному замкові. — А ви бачили її коли-небудь, хоч випадково? — Ні я, ні мій пан ніколи не бачили її. — А чи не здається вам, що мешканці Тобоса зроблять правильно, коли, дізнавшись, як ви тут збираєтесь переманювати їхніх принцес та баламутити їхніх дам, прийдуть та добре налатають вам дрючками боки, не залишивши й кісточки цілої? — Правда, вони матимуть рацію, якщо не брати до уваги, що я приїхав із доручення, а сам посланець нічого не винен. — Не дуже покладайтеся на це, Санчо, бо ламанчці хоч і поважні, та дуже запальні й нікому не дозволять глузувати із себе і коли довідаються про вас, тоді чекайте лиха. — Ні, не буду я шукати кішку — з трьома ногами комусь іншому на втіху, до того ж шукати Дульсінею в Тобосі однаково, що шукати Марійку в Равенні або бакалавра в Саламанці[1]. Біс затяг мене в цю історію, не хто інший.

Отак поговоривши сам із собою, Санчо сказав:

— Ну, добре, на все є ліки, крім тільки смерті, в ярмо до якої повинні всі йти наприкінці

---

[1] Санчо, хвилюючись, наводить прислів'я, що має протилежний зміст, бо знайти Марію (найпоширеніше ім'я) в м. Равенні (Італія) так само легко, як знайти бакалавра в Саламанці, де була духовна академія.

життя, хоч би нам цього й не хотілося. Тисяча ознак є, що мій пан божевільний, якого слід було б зв'язати, але, як правильно каже прислів'я: «Скажи мені, з ким товаришуєш, а я скажу тобі, хто ти», — і я не відстаю від нього, я такий самий божевільний, як він, бо їжджу слідом за ним і служу йому. А друге прислів'я каже: «Не з ким народився, а з ким пасешся». Зі своїм божевіллям він майже всі речі приймає за інші і вважає чорне за біле, а біле за чорне; казав же він, що вітряки, то — велетні, отари баранів — ворожі війська і ще багато подібного. Так не тяжко буде й переконати його, що перша селянка, яку я зустріну, і є сеньйора Дульсінея. Якщо він не повірить, я побожуся; якщо й він почне божитися, я божитимуся ще більше; він стоятиме на своєму, а я — на своєму; і будь-що-будь, а моє слово таки буде зверху. Мабуть, отак я досягну того, що надалі він не даватиме мені таких доручень, бо побачить, як невдало я їх виконую. Може — я так і думаю — він зверне все на котрогось із тих чарівників, що, на його думку, ненавидять його і, на шкоду та горе йому, змінили її обличчя.

Цими думками Санчо Панса заспокоїв своє сумління і, вважаючи доручення свого пана за виконане, сидів під деревом до вечора, даючи Дон Кіхотові змогу гадати, що він тим часом устиг доїхати до Тобоса й вернутися назад. І вийшло так, що, коли він підвівся й хотів сісти на Сірого, збоку Тобоса з'явилися три селянки верхи на ослах. Побачивши їх, Санчо риссю поскакав до Дон Кіхота, який тим часом зітхав і висловлював тисячі любовних скарг, а коли Санчо під'їхав до нього, сказав:

— Що трапилося, друже Санчо? Відзначати мені цей день білим чи чорним камінцем?[1]

— Краще було б, якби ваша милість означили його червоним, як роблять професори, щоб одразу побачити те, що їм треба.

— Значить, ти привіз мені добрі новини? — спитав Дон Кіхот.

— Такі добрі, — відповів Санчо, — що вашій милості лишається тільки пришпорити Росінанта і їхати просто в поле, де ви й побачите сеньйору Дульсінею Тобоську, яка з двома служницями їде на побачення до вашої милості.

— Боже мій, що ти кажеш, Санчо друже? — скрикнув Дон Кіхот. — Чи не дуриш ти мене та чи не хочеш марними радощами розвіяти мій щирий сум?

— Яка користь мені дурити вашу милість? — відповів Санчо. — Тим більше, що ви зараз же можете перевірити, чи брешу я. Підбатожте коня, сеньйоре, та їдьте, і ви побачите принцесу, нашу господиню, прибрану й прикрашену, її служниці й вона, — всі сяють золотом, перлами, діамантами, рубінами, всі вдягнені в парчу. Волосся у них розпущене по плечах, ніби сонячне проміння, і бавиться з вітром, а крім цього всього, вони їдуть верхи на трьох рябих одноходах, кращих за яких і бути не може.

— Іноходах, ти хочеш сказати, Санчо?

— Не велика різниця — одноходи то чи іноходи, — відповів Санчо. — Хоч би на чому вони їхали, а це такі блискотючі сеньйори, що інших не можна й бажати, а найбільше моя господиня, сеньйора Дульсінея, що вражає всі почуття.

---

[1] Відзнаки радості або горя.

— Їдьмо, Санчо сину, — сказав Дон Кіхот, — а на подяку за ці такі несподівані й такі добрі новини я обіцяю тобі найкращу здобич, що дістану в першій же пригоді. А якщо це тебе не задовольняє, обіцяю тобі лошат, що цього року приведуть мої три кобили. Вони тепер ходять на громадському пасовищі в нашому селі, як ти сам знаєш.

— Я хотів би краще дістати лошат, — відповів Санчо, — бо невідомо ще, чи будете ви мати добру здобич після першої вашої пригоди.

Тим часом вони виїхали з гайка й побачили трьох селянок. Оглянувши весь шлях до самого Тобоса і не побачивши на ньому нікого, крім цих дівчат, Дон Кіхот збентежився і спитав Санчо, чи покинув він їх іще в місті, чи вже за містом.

— Як це за містом? — відповів Санчо. — Хіба ж у вашої милості очі на потилиці, що ви не впізнаєте тих, хто їде сюди і сяє, наче сонце опівдні?

— Я бачу, Санчо, тільки трьох селянок на трьох ослах, — сказав Дон Кіхот.

— Боронь мене Боже від нечистого! — відповів Санчо. — Чи можливо ж, щоб три білі, наче свіжий сніг, одноходи, або як там вони звуться, здавалися вашій милості ослами? Їй-богу, я видер би собі бороду, якби це було так.

— Та кажу ж тобі, друже Санчо, що так воно і є. І насправді то такі осли чи ослиці, точнісінько, як я — Дон Кіхот, а ти — Санчо Панса. Принаймні такими вони мені здаються.

— Мовчіть, сеньйоре, — сказав Санчо, — і не кажіть такого. Краще протріть собі очі та їдьте вітати господиню ваших думок, що вже наближається.

І, кажучи це, він поїхав назустріч селянкам, зліз із Сірого і, взявши за вуздечку осла однієї з них, став перед нею навколішки й промовив:

— Королево, принцесо й герцогине вроди, нехай ваша високість і величність буде ласкава поставитися до рицаря, якого ви полонили і який скам'янів тут, зворушений і збентежений перед лицем вашої величності. Я — Санчо Панса, його зброєносець, а він — рицар Дон Кіхот Ламанчський. Його звуть інакше Рицарем Сумного Образу, і він багато попомандрував.

Почувши таке, Дон Кіхот теж став навколішки поруч Санчо і, витріщивши очі, стурбовано дивився на ту, яку Санчо називав королевою і принцесою. Вона здавалася йому звичайною селянкою, та ще й не дуже гарною на обличчі (вона була кругловида й кирпата). Він був здивований і стурбований і не зважувався сказати й слова. Селянки теж були здивовані, побачивши перед собою двох чоловіків, таких неподібних один до одного, які стояли навколішках і не давали їм їхати далі. Нарешті, та, осла якої Санчо тримав за вуздечку, урвала мовчанку і незадоволено й сердито сказала:

— Зійдіть швидше з дороги й дайте нам проїхати, бо ми поспішаємо.

На це Санчо відповів:

— О, сеньйоро і всесвітня принцесо Тобоська, хіба не зм'якшується ваше великодушне серце, коли ви бачите навколішках перед своїм престолом стовп і підтримку мандрівного рицарства?

Почувши це, друга селянка сказала:

— Стривай, я почастую тебе дрючком, осел ти мого свекра! Дивіться, з якими жартами підсипаються ці панки до селянок, ніби ми не вміємо теж жартувати. Ідіть собі своєю дорогою, а нам дайте своєю їхати, та й бувайте здорові.

— Устань, Санчо, — сказав Дон Кіхот, — я бачу, що доля незадоволена ще з моїх мук і пере-

тинає мені всі шляхи, якими може хоч якась утіха дістатися нещасної душі, що в моєму тілі. О ти, довершення якостей, яких тільки можна бажати, верх людської краси, єдині ліки на це сумне серце, що обожнює тебе! Злий чарівник, що переслідує мене, вкрив мені очі хмарами й полудами, і тільки цим, а не чимось іншим, обернув твою незрівнянну вроду на постать простої селянки. Якщо він не обернув і мене теж на якесь чудище, гидке для твоїх очей, то не відмовся глянути на мене доброзичливим і закоханим оком і побач у моїй покорі перед твоєю вродою ту приниженість, з якою моя душа щиро кохає тебе.

— Розказуй своєму дідові, — відповіла селянка. — Я не дуже прихильна до таких теревенів. Одійдіть і дайте нам дорогу, а ми вам за це подякуємо.

Санчо відійшов убік і дав їм проїхати, дуже радіючи, що так щасливо вийшов зі скрути, в якій опинився. Селянка, яку Дон Кіхот вважав за Дульсінею, побачивши себе на волі, ударила свого осла гострим дрючком і майнула щодуху просто полем. Цього разу гостряки видалися ослові прикрішими, ніж звичайно, він почав вибрикувати і швидко скинув сеньйору Дульсінею на землю.

Дон Кіхот, побачивши це, підбіг, щоб підвести її, а Санчо — щоб підтягти й поправити сідло, яке зсунулося в осла під живіт. Коли сідло було поправлене, Дон Кіхот хотів підвести й посадити на нього свою зачаровану сеньйору, але сеньйора підвелася з землі сама й звільнила його від зайвого клопоту, бо, розгнівавшись трохи, поклала обидві руки на боки осла і легше сокола скочила на сідло.

— Їй-богу, — сказав, побачивши це, Санчо, — сеньйора наша легша за кречета і могла б нав-

чити скакати в сідло найвправнішого вершника з Кордови або з Мексики. Вона відразу опинилася в сідлі і без шпор примушує свого іноходa бігти, як зебру, а її служниці не поступаються їй і всі летять як вітер.

І це була правда, бо, коли Дульсінея сіла на осла, її подруги поскакали за нею й повернули голови тільки тоді, коли від'їхали далі, ніж на півмилі. Дон Кіхот проводив їх очима, а коли вони зникли, повернувся до Санчо й сказав:

— Як ненавидять мене чарівники, Санчо! Дивись, до чого доходить їхня злоба і лютість. Їм забажалося позбавити мене щастя бачити мою сеньйору в її справжньому вигляді. Справді, я

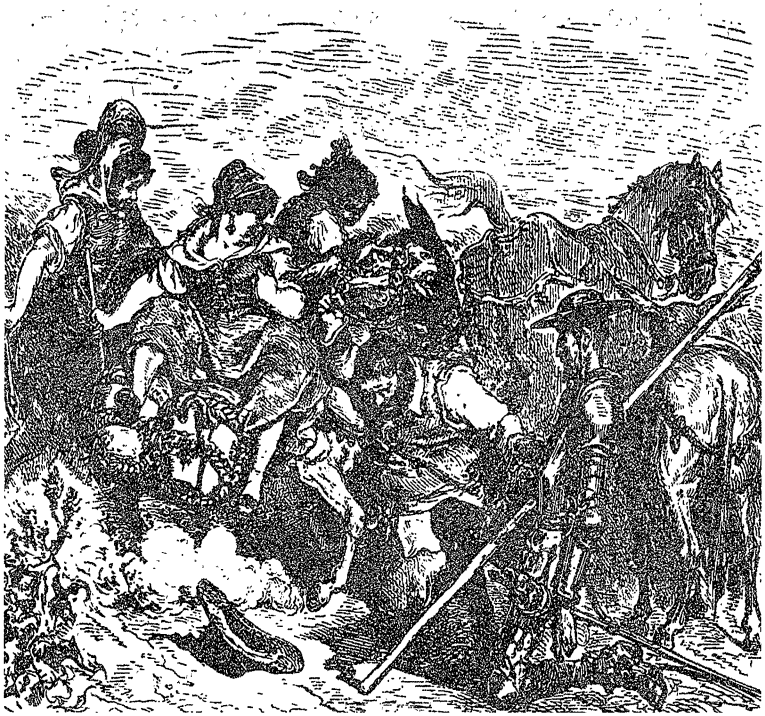

народився прикладом для нещасних і ціллю, куди лихо кидає свої стріли. І візьми до уваги, Санчо, що ці зрадники не задовольнилися тим, що просто обернули мою Дульсінею. Вони надали їй низьку й огидну постать цієї селянки і разом із тим позбавили її звичайної властивості вельможних сеньйор, — тих чудових пахощів, які здіймаються від них через те, що вони постійно перебувають серед квітів та амбри. Мушу сказати тобі, Санчо, що, коли я підійшов до Дульсінеї і хотів посадити її на осла, якого ти вважаєш за іноходa, від неї так дихнуло часником, що мені аж у голову вдарило й схопило за серце.

— О, шельми! — скрикнув тут Санчо. — О, підлі й злісні чарівники, яких я хотів би побачити нанизаними під зябри, як сардинки на шворці! Багато ви знаєте, багато вмієте і ще більше робите лиха! Здавалося б, досить було б вам, мерзотники, обернути перлини очей моєї сеньйори на жолуді коркового дуба, її волосся з чистого золота на шерсть рудого хвоста, а її обличчя — із вродливого на бридке. Так ні: ви не забули й про її пахощі, які виявили б нам те, що заховано під цією гидкою корою, хоч, правду казати, я ніколи не бачив її бридоти, а бачу тільки вроду, і цю вроду підкреслювала ще родинка над губою з правого боку, так ніби вус із семи чи восьми золотавих волосинок, із долоню завдовжки.

— Цій родинці, — сказав Дон Кіхот, — мусить відповідати така сама родинка на стегні з того боку, що й на обличчі.

Тільки щось волосся, яке ти описуєш, занадто довге для родимки.

— А проте, — відповів Санчо, — це волосся личило їй так, наче вона з ним і народилася.

— І я цьому вірю, друже, — сказав Дон Кіхот, — бо природа не дала Дульсінеї нічого, що не було б довершене, і тому, якби вона мала ще сто таких родимок, як ти кажеш, вони здавалися б не родимками, а місяцем і блискучими зірками. Та скажи мені, Санчо, що то було за сідло, яке ти поправляв і яке видалося мені звичайним в'ючним сідлом?

— То було не в'ючне, а арабське сідло з попоною, що сама варта найменше півцарства.

— А я цього не бачив аж ніяк, Санчо, і знову скажу й казатиму тисячу разів, що я — найнещасніший серед людей.

Шахраєві Санчо важко було втриматись і не сміятися, слухаючи дурниці свого пана, якого він так вдало піддурив. Кінець кінцем, після довгих розмов вони посідали на своїх тварин і поїхали шляхом на Сарагосу, куди гадали прибути своєчасно й застати ще урочисті свята, що відбуваються в цьому значному місті щороку. Але перед тим, як приїхати туди, вони зазнали ще стільки великих і нових пригод, що їх варто записати й прочитати, як то побачимо далі.

РОЗДІЛ VII

про незвичайну пригоду хороброго Дон Кіхота з відважним Рицарем Лісу

Ніч Дон Кіхот і його зброєносець перебули під купкою високих і тінявих дерев, що трапилися їм по дорозі. Санчо умовив Дон Кіхо-

та поїсти чого-небудь із запасів, які були на Сірому.

Після вечері Санчо захотів опустити шлюзи своїх очей, як він казав, коли йому хотілося спати. Він зняв збрую з Сірого і пустив його пастись, а Росінанта не розсідлав, бо Дон Кіхот заборонив йому знімати з коня сідло, коли їм доводилося ночувати в полі або взагалі спати не під дахом. То був старовинний звичай мандрівних рицарів, які завжди його додержували: зняти з коня вуздечку можна було, але розсідлати його — борони, Боже! Санчо так і зробив, і Росінант приєднався до осла, з яким вони водили таке незвичайне й непохитне товаришування.

Нарешті, Санчо заснув під корковим деревом, а Дон Кіхот задрімав під могутнім дубом. Пройшло небагато часу, і наш рицар прокинувся, почувши за своєю спиною якийсь шум. Дон Кіхот одразу схопився на ноги і, почавши оглядатися навкруги та прислухатися, звідки йде цей шум, незабаром побачив двох вершників. Один із них злазив із сідла і казав своєму товаришеві:

— Ізлазь, друже, і здійми вуздечки з коней. Мені здається, що тут багато трави для них, а відлюддя й тиша пасують до думок закоханого.

Сказавши це, він одразу ж простягся на землі, і брязкіт зброї, що була на ньому, виразно довів Дон Кіхотові, що це мусив бути мандрівний рицар. Отже, підійшовши до Санчо і взявши його за руку, Дон Кіхот розбудив його і стиха сказав:

— Ми натрапили на пригоду, брате Санчо.

— Дай Боже, щоб вона була щаслива, — відповів Санчо. — А де ж вона, мій сеньйоре, та сеньйора пригода?

— Де, Санчо? — перепитав Дон Кіхот. — Подивись навкруги і ти побачиш, що там лежить мандрівний рицар; він мені здається не дуже веселим, бо я бачив, як він скочив із коня і в розпачі кинувся на землю, забряжчавши зброєю.

— Але в чому вбачає пригоду ваша милість?

— Я не хочу сказати, що це вже пригода, але тільки початок, з якого звичайно й виходять усі пригоди. Слухай, він, здається, настроює лютню чи гітару і, судячи з того, як він одкашлюється та прочищає собі горло, збирається щось співати.

— А й правда, що так, — відповів Санчо. — І певне, це закоханий рицар.

— Немає жодного мандрівного рицаря, що не був би закоханий, — мовив Дон Кіхот. — Та прислухаймося і по нитці ми дійдемо до клубочка його думок, бо, співаючи, язик вимовляє те, чим сповнене серце.

Санчо хотів відповісти щось своєму панові, але йому стала на перешкоді пісня, яку заспівав рицар не дуже добрим, але й не дуже поганим голосом.

Співи кінчилися глибоким стогоном, який, здавалося, виходив із самих надр серця, а тоді Рицар Лісу заговорив жалісним і зворушливим голосом:

— О, найвродливіша і найневдячніша жінко в світі! Чи може бути, що найсвітліша Касільдея Вандалійська згоджується, щоб її рицар загинув у постійних подорожах і в тяжких та суворих трудах? Хіба не досить тобі, що я примусив усіх

рицарів Наварри, Леона, Тартесії, Кастилії і, нарешті, всіх рицарів Ламанчі визнати тебе за найвродливішу в світі красуню?

— Ну, це вже ні! — крикнув Дон Кіхот. — Я теж із Ламанчі, а ніколи не визнав нічого подібного, та й не міг і не мав права визнати того, що принижує вроду моєї сеньйори. Ти бачиш, Санчо, цей рицар говорить у нестямі. Послухаймо далі, чи не висловиться він більше.

— Висловиться, аякже ж, — відповів Санчо, — бо він говоритиме ще цілий місяць.

Але Санчо помилився, бо рицар, почувши голоси коло себе, припинив свої скарги, встав на ноги й голосно та ввічливо спитав:

— Хто там? Що за люди? З тих, що веселяться, чи з тих, що сумують?

— І тих, що сумують, — відповів Дон Кіхот.

— Тоді йдіть до мене, — сказав рицар, — і знайте, що ви наближаєтесь до самої туги та суму.

Дон Кіхот після такої благородної та журної відповіді підійшов разом із Санчо до рицаря, а той, вхопивши Дон Кіхота за руку, сказав:

— Сідайте тут, сеньйоре рицарю. Досить знайти вас у цьому місці, де вам за товариство самотність і туман, природне ліжко та звичайний притулок мандрівних рицарів, щоб відразу догадатися, що ви теж належите до мандрівного рицарства.

— І справді, я належу до нього, — відповів Дон Кіхот.— І хоч у моїй душі оселився мій власний сум, недоля і туга, я не втратив все ж таки співчуття до недолі своїх близьких. Із того, що ви тільки що співали й казали, я зрозумів, що ви — закоханий і страждаєте через якусь нев-

дячну красуню, ім'я якої ви називали у своїх скаргах.

Після цього обидва рицарі сіли в добрій згоді й товаристві на землю так, наче й не мусили розбити один одному голову цього самого ранку.

— А чи не закоханий і ви часом, сеньйоре рицарю? — спитав Рицар Лісу Дон Кіхота.

— Закоханий на своє лихо, — відповів той, — хоч муки, що виникають із кохання, слід було б вважати за щастя, а не за лихо.

— Це так, — сказав рицар, — та інколи зневага так глибоко й часто хвилює і турбує наш розум і почуття, що здається вже помстою.

— Я ніколи не бачив зневаги з боку моєї сеньйори, — відповів Дон Кіхот.

— І справді це так, — сказав Санчо, що стояв тут же, — бо наша сеньйора лагідна, як овечка, і м'якша за масло.

— А це ваш зброєносець? — спитав рицар.

— Так, — відповів Дон Кіхот.

— Ніколи не бачив я зброєносців, які сміли б утручатися в розмови своїх панів. От хоч би мій зброєносець, такий високий, як і його батько, а тим часом не було ще випадків, щоб він розтуляв рота, коли я говорю.

— А я розмовляв і можу й далі розмовляти з такими і, навіть... хоч, краще, покиньмо це, щоб не сказати чого зайвого, — мовив Санчо.

Зброєносець рицаря взяв тоді Санчо за руку й сказав:

— Ходімо вдвох куди-небудь, де б нам можна було побалакати про все, що захочеться. Хай наші пани сперечаються й розказують історії своїх кохань. Напевне, вони не кінчать їх і до світу.

— У добрий час, — відповів Санчо. — Я розкажу вашій милості, хто я такий, і ви самі побачите, чи можна заводити мене до списку найбалакучіших зброєносців.

І з цими словами обидва зброєносці пішли собі, і між ними відбулася не менш смішна розмова, ніж була серйозна розмова їхніх панів.

РОЗДІЛ VIII

де продовжується пригода з Рицарем Лісу й подається розумна, нова та мила розмова, що відбулася між двома зброєносцями.

Рицарі і зброєносці, розійшовшися, почали оповідати один одному: одні — про своє життя, а другі — про своє кохання. Відійшовши трохи від панів, зброєносець Рицаря Лісу сказав Санчо:

— Важкого життя доводиться зазнавати нам, зброєносцям мандрівних рицарів, мій сеньйоре. Справді, в поті лиця свого їмо ми свій хліб.

— Можна сказати також, — додав Санчо,— що ми їмо його і в холоді нашого тіла, бо хто печеться та мерзне більше, як бідолашні зброєносці мандрівних рицарів? Та це було б ще добре, якби хоч їсти було що. За їжею не так зважаєш на всякі неприємності, а от інколи минає день і другий, а ти задовольняєш голод самим вітром, коли він дме.

— Із усім цим можна ще погодитися й терпіти все, сподіваючись на якусь винагороду, — сказав зброєносець рицаря. — Адже коли мандрівний рицар, якому служить зброєносець, не занадто великий невдаха, то через якийсь час

слугу його вже нагороджено щонайменш губернаторством на острові, а то й непоганим графством.

— Я, — відповів Санчо, — сказав уже моєму панові, що задовольнюся губернаторством, а він такий благородний і великодушний, що обіцяв мені його, і навіть не раз.

— А мене, — сказав зброєносець Рицаря Лісу, — задовольнить і посада каноніка[1], яку мій пан обіцяв уже мені за мої послуги.

— Як то так? — здивувався Санчо. — Виходить, пан вашої милості рицар із духовенства, що може винагороджувати таким способом своїх добрих зброєносців? А мій — просто собі світський; хоч, пригадую, деякі розумники, — а по-моєму, недоброзичливці, — радили йому стати архібіскупом, а він хотів бути тільки імператором. Тоді я аж тремтів зо страху, боячись, що він піде до церкви, бо не вважаю себе за гідного мати який-небудь прибуток від неї.

— А насправді ваша милість помиляється, — сказав зброєносець Рицаря Лісу. — Не всі острівні губернаторства такі вже гарні. Навіть найліпше та найкраще впорядковане губернаторство покладаєна плечі тому нещасному, кому воно судилось, великий тягар думок і силу незручностей. Куди краще було б нам, що гинемо на цій клятій службі, вернутися додому та розважатись приємнішими справами — полюванням чи рибальством. Хіба ж є в світі такий бідний зброєносець, щоб у нього не знайшлося коня та пари гончаків або вудки на розвагу?

---

[1] Канонік — католицький соборний священик.

— Мені нічого не бракує, — відповів Санчо. — Щоправда, коня у мене немає, але є осел, який коштує вдвоє більше проти шкапи мого пана. Ваша милість подумає, що я жартую, складаючи таку ціну моєму Сірому, бо осел мій — сірий. Щодо гончаків, то їх я матиму вдосталь, бо їх скільки хочеш у нашому селі, а полювати чужим коштом — річ надзвичайно приємна.

— Правду й відверто кажучи, сеньйоре зброєносцю, — мовив слуга Рицаря Лісу, — я вирішив кинути ці безглузді рицарські витівки, повернутися до себе на село й виховувати своїх дітей, яких у мене троє, і таких гарних, наче східні перлини.

— А в мене двоє, — мовив Санчо, — та таких, що їх варт було б познайомити із самим папою[1]; особливо дочка, яку я готую на графиню всупереч бажанню її матері.

— А скільки років цій сеньйорі, що виховується на графиню? — спитав зброєносець Рицаря Лісу.

— П'ятнадцять, а може, років на два більше або менше. Але вона довга, як спис, і свіжа, як квітневий ранок, а здорова, як носій.

— Ці прикмети, — зауважив зброєносець Рицаря Лісу, — придатні не лише для графині, а й для німфи зеленого лісу. Який же голос мусить бути в неї, шельми!

На ці слова Санчо відповів дещо незадоволено:

— Вона зовсім не шельма; та й мати її не була нею. І говоріть увічливіше, бо хоч ваша милість і виховувалася серед мандрівних рицарів,

---

[1] П а п а — глава католицької церкви й Ватикану.

що всі — сама ввічливість, слова ваші здаються мені не дуже чемними.

— О, як погано ваша милість розуміється на похвалі, — відповів зброєносець Рицаря Лісу. — Хіба ж ви не знаєте, що коли який-небудь рицар ловко вдарить списом бика на арені або хтось зробить що-небудь путяще, люди кажуть: «Ач, як ловко зробив, шельмин син!» Те, що здається доганою в цім слові, насправді — похвала. Зречіться, сеньйоре, дочок і синів, які не заслуговують того, щоб їхнім батькам прикладати такі похвали.

— Та я й зрікаюся, — відповів Санчо. — Щоб знову побачити дітей, я хочу звільнитися від цієї небезпечної посади зброєносця, на яку я вступив уже вдруге, засліплений і обдурений гаманцем із стома червінцями, що одного дня я знайшов у Сьєрра-Морені. Але, коли я думаю про це, мені легко зносити всі труднощі, які я терплю через свого пришелепуватого пана, а він, я знаю, божевільніший за звичайного рицаря.

— Тому-то й кажуть, що зажерливість лантух дере, — сказав зброєносець рицаря. — Коли вже дійшло до панів, так немає в світі божевільнішого пана, ніж мій. Мій пан, бач, хоче привести до розуму одного рицаря, що з'їхав із глузду, та й собі збожеволів і починає шукати такого, що коли його й знайде, то не знаю, чи не прийдеться йому по пиці.

— А чи не закоханий часом ваш пан?

— Еге ж. В якусь Касільдею Вандалійську. Та він шкутильгає не тільки на цю ногу.

— Немає такого шляху, — відповів Санчо, — де не було б колій та вибоїв. І коли правду кажуть, що знайти товариша в нещасті однаково,

що знайти полегшення, то я можу радіти, що ваша милість служить такому ж панові, як і мій.

— Дурний та відважний, — сказав зброєносець, — а ще більший шахрай, ніж дурний і відважний.

— Про мого цього сказати не можна, — відповів Санчо. — Я скажу навіть, що в ньому немає ніякого шахрайства. Душа в нього чиста, як прозорий струмок; він не вміє зробити зла нікому, а добра хоче всім. У ньому немає ніяких хитрощів; кожне дитя може опівдні переконати його, що це ніч, і за цю щирість я й люблю його, як своє серце, і ніяк не наважусь кинути, незважаючи на всі його дурощі.

— А проте, — сказав зброєносець, — коли сліпий веде сліпого, обидва можуть упасти в яму. Нам усе ж таки краще вернутися додому та стати до роботи, бо ті, що шукають пригод, не завжди натрапляють на щасливі пригоди.

Під час розмови Санчо випльовував липку слину, і зброєносець Рицаря Лісу, помітивши це, сказав йому:

— Мені здається, що від балачок наші язики прилипли до горлянки, а при сідлі в мене висять дуже добрі ліки на це.

Підвівшись, він швидко вернувся з великим бурдюком вина і з пирогом. У цьому пирозі був запечений цілий кролик такого розміру, що Санчо здалось, ніби це цілий цап, не те, що цапеня.

— Оце ви возите таке з собою, сеньйоре?

— А що ж ви думаєте? — відповів той. — Хіба ж я який-небудь зброєносець, що вартий самого хліба та води? Я вожу з собою в торбин-

ках при сідлі запаси кращі, ніж у генерала в поході.

Санчо не дав себе вдруге просити і, пхаючи собі в рот величезні шматки, сказав:

— Справді, ваша милість, ви вірний і відданий зброєносець, швидкий і лагідний, великий та великодушний, про що доводить ця вечеря, яка коли й не з'явилася сюди чарами, то в кожному разі так здається. Це не те, що я — злиденний і нещасний, що маю з собою тільки трохи твердого сиру, яким можна пробити череп велетневі, та чотири десятки ріжків і стільки ж лісових та волоських горіхів. І все це через скупість мого пана, бо, на його думку і згідно з положенням, якого він додержується, мандрівні рицарі повинні живитися самими сухими плодами та польовою травою.

— Клянуся честю, брате, — відповів зброєносець, — мій шлунок не пристосований до реп'яхів, кислиць та гірського коріння. Нехай усе це буде для наших панів з їхніми думками та рицарськими законами. Вони можуть їсти що хочуть, а я завжди вожу скриньку з їжею і про всякий випадок іще й цей бурдюк, який я так люблю, що раз у раз обіймаю його та цілую.

По цій мові він передав Санчові бурдюк, і Санчо перекинув його, притулив до рота і з чверть години дивився на небо, а напившись, схилив голову на один бік і, глибоко зітхнувши, сказав:

— О, яке ж гарне! Скажіть мені, сеньйоре, заклинаю вас найдорожчими для вас речами у світі, це вино з Сюдад Реаль?

— От молодець! — скрикнув той. — Вино справді не з іншого міста, і вже стареньке.

— Мені воно й так відоме, і від мене ви цього не сховаєте, — відповів Санчо. — Хіба це не добре, сеньйоре зброєносцю, що в мене зроду така здібність розбирати вина?

— Тому я й кажу, — сказав зброєносець, — що ми мусимо кинути шукання пригод і, маючи дома хліб, не повинні шукати тортів, а повернімось до своїх хатин.

Обидва зброєносці стільки розмовляли й стільки пили, що тільки сон зв'язав їм язики й припинив спрагу, яку задовольнити цілком було не можна. Вони так і поснули, обнявши обидва майже спорожнений бурдюк і з недожованими шматками в роті. Тут ми їх поки що й покинемо, щоб розказати про те, що сталося між Рицарем Сумного Образу й Рицарем Лісу.

РОЗДІЛ IX

де далі оповідається про пригоду з Рицарем Лісу

Розмовляючи з Дон Кіхотом, Рицар Лісу між іншим сказав:

— Отже, сеньйоре рицарю, доля або, краще сказати, мій вибір примусили мене закохатися в незрівняну Касільдею Вандалійську. Я називаю її незрівняною тому, що ніде немає нікого, хто міг би рівнятися до неї хоч зростом тіла, хоч довершеністю вроди, хоч значністю. І ця Касільдея, про яку я вам оповідаю, за всі мої добрі думки та чесні наміри віддячила тим, що наражала мене на численні й великі небезпеки. Одного разу вона наказала мені викликати на бій

славетну севільську велетку Хіральду[1], міцну та відважну, немов її зроблено з бронзи. Я прийшов, побачив, переміг. Далі вона звеліла мені зважити старовинні камені потужних гісандських биків[2]— робота, яку краще було б доручити виконати вантажникам, ніж рицарям. Ще далі вона сказала, щоб я кинувся вниз, у Кабрське провалля[3] — нечувана й жахлива небезпека! — і подав їй точні відомості, що робиться в тих темних глибинах. Нарешті, вона звеліла мені об'їхати всі провінції Іспанії і примусити всіх мандрівних рицарів, що подорожують по ній, визнати, що вона найкраща з усіх красунь на світі, а я — найвідважніший та найзакоханіший рицар. Вволяючи її бажання, я об'їхав більшу частину Іспанії і переміг багатьох рицарів, що насмілювались заперечувати мені. Але найбільше я пишаюся з перемоги над славетним рицарем Дон Кіхотом Ламанчським, якого після поєдинку я присилував визнати, що моя Касільдея вродливіша за його Дульсінею. А через це я вважаю себе переможцем над усіма рицарями в світі, бо всіх їх раніше переміг отой Дон Кіхот, і тепер, виходить, його слава перейшла до мене. Бо чим поважніший був переможений, тим більше величають переможця, і всі незліченні подвиги зазначеного Дон Кіхота вважають уже за зроблені мною.

---

[1] Хіральда — колосальний флюгер (три метри заввишки) на башті Севільського собору.

[2] Гісандськими биками називаються п'ять безформних статуй, які стоять, в селі Гісанда, коло Мадрида.

[3] Провалля коло Кордови, що дивувало сучасників Сервантеса своєю глибиною (150 метрів).

Дон Кіхот здивовано слухав рицаря, тисячу разів хотів сказати йому, що він бреше, і тисячу разів мав це слóво на самісінькому кінчику язика, але втримувався щосили, бажаючи примусити його самого признатися, що він каже неправду, і наприкінці спокійно сказав:

— Щодо ваших перемог над усіма мандрівними рицарями Іспанії й навіть цілого світу — я нічого не кажу, але я не певен, що ви перемогли Дон Кіхота Ламанчського. Може, це був хтось подібний до нього, хоч і таких небагато.

— Як же так? — відповів Рицар Лісу. — Клянуся небом, що я бився з Дон Кіхотом, переміг і змусив його здатися на мою ласку. Це людина, висока на зріст, сухорлява на обличчі, з довгим, схудлим тілом, із сивиною в волоссі, з орлиним, трохи карлючкуватим носом, і з довжелезними чорними вусами, що звисають униз. Він б'ється під ім'ям Рицаря Сумного Образу; зброєносець у нього — селянин, якого звуть Санчо Панса; їздить він на всім відомому коні — Росінанті; кінець кінцем, він має за володарку своїх бажань якусь Дульсінею Тобоську, яку колись звали Альдонса Лоренсо, так само, як моя дама зветься Касільдея Вандалійська, а справжнє ім'я її Касільда, і родом вона з Андалузії. Якщо всіх цих доказів не досить, щоб повірити моїм словам, ось мій меч, який примусить повірити і неймовірного.

— Заспокойтеся, сеньйоре рицарю, — сказав Дон Кіхот, — послухайте, що я вам скажу. Вам слід знати, що Дон Кіхот, про якого ви говорите, мій найкращий приятель, такий приятель, що я сам за нього стану. Його ознаки, як ви мені їх описали, вірні й точні, і це схиляє мене до

думки, що ви й справді перемогли його самого. З другого боку, я бачу на власні очі й відчуваю оцими руками неможливість того, щоб той рицар був він. Хіба що який-небудь чарівник, а найбільше один, що завжди його переслідує, обернувся на Дон Кіхота й дозволив перемогти себе, щоб позбавити його слави, яку той здобув у всьому світі своїми видатними подвигами. На доказ моїх слів я хотів би розказати вам, як ці злісні чарівники не більше як два дні тому обернули прекрасну Дульсінею Тобоську на селянку. Так само обернули вони когось і на Дон Кіхота. А якщо вам цього мало, щоб повірити в правдивість моїх слів, то ось сам Дон Кіхот, що битиметься за неї зі зброєю в руках верхи чи на ногах і всяким, яким хочете способом.

По цій мові він підвівся з землі і, поклавши руку на меч, чекав, що робитиме рицар, який не менш спокійно відповів:

— Той рицар, сеньйоре Дон Кіхот, що вже переміг вашого оборотня, може надіятись, що переможе й справжнього Дон Кіхота. Але не личить рицарям вчиняти військові подвиги в темряві ночі, ніби яким розбійникам або грабіжникам. Почекаймо дня, щоб сонце дивилося на наші вчинки, і умовмося, що переможений здасться на волю переможця і виконає все, що той вимагатиме від нього, якщо ці вимоги не порушуватимуть рицарської гідності.

— Такі умови більше ніж задовольняють мене, — сказав Дон Кіхот.

Після цього вони пішли до своїх зброєносців і знайшли їх у тому самому становищі, як ті й поснули. Розбудивши їх, вони наказали їм держати напоготові коней, щоб, тільки-но почне сві-

тати, стати до бою. Це розпорядження дуже вразило Санчо, який, довідавшись від зброєносця рицаря про подвиги його пана, побоювався за безпечність Дон Кіхота, але, не сказавши й слова, разом із другим зброєносцем пішов шукати коней та осла. Дорогою зброєносець Рицаря Лісу сказав Санчо:

— Вам треба знати, брате, що, за звичаями Андалузії, свідки поєдинку не стоять, згорнувши руки. Це я хочу попередити вас, що нам теж доведеться битися та трощити один одного.

— Такий звичай, сеньйоре зброєносцю, — відповів Санчо,— може, й існує серед забіяк та шибеників, але ні в якім разі не серед зброєносців мандрівних рицарів. А якщо справді є закон і спеціальне розпорядження, що зброєносці повинні битися одночасно зі своїми панами, то я не хочу коритись йому. Краще я заплачу пеню, яку звичайно накладають на таких миролюбних зброєносців. Пеня, я певен, буде не більша, як два фунти воску, і це обійдеться мені дешевше за корпію на мою голову, яку я й зараз уже бачу переполовиненою. Крім того, я не можу битися ще й тому, що у мене немає меча і ніколи я не носив його.

— На це є рада, — сказав зброєносець, — у мене є дві полотняні торби однакового розміру, ви візьмете одну, я — другу, і ми будемо битися торбами.

— На це я погоджусь, — відповів Санчо, — бо в такій бійці ми, мабуть, більше пороху один з одного виб'ємо, ніж покалічимось.

— Ні, цього не буде, — відповів зброєносець, — бо в торби ми покладемо з півдесятка чималих плоских камінців однакової ваги і би-

тимемось, не завдаючи великої шкоди один одному.

— Ач, що вигадав! — скрикнув Санчо. — Знайте, мій сеньйоре, що я не буду битися, хоч би ви поклали в торби шовкові кокони. Нехай б'ються наші пани досхочу, а ми будемо пити та Бога хвалити. Час і сам подбає про те, щоб одібрати в нас життя, і нам нема чого шукати способів увірвати його завчасно, коли воно й само достигне та впаде.

— А проте ми мусимо битися хоч із півгодини, — відповів зброєносець.

— Це вже ні! — сказав Санчо. — Я не такий мугир і не такий невдячний, щоб, ні сіло, ні впало, сваритися з людиною, з якою пив та їв і проти якої не маю ні злоби, ані гніву. Якого біса битися з доброго дива?

— На це я знаю ліки, — відповів зброєносець. — Перед бійкою я підійду до вашої милості і дам вам три чи чотири ляпаси в пику, від яких ви покотитесь на землю, а це неодмінно викличе у вас гнів, хоч би він спав у вас міцніш за бабака.

— На такі штуки я теж не гірші знаю ліки, — сказав Санчо. — Я візьму дрючок і перше, ніж ваша милість підійде, щоб розбудити мій гнів, я дрючком так присплю ваш гнів, що він не прокинеться ніколи. Не така я людина, щоб дозволити торкатися руками до свого обличчя. Нехай кожен сам дбає про свої справи. Отже, я повідомляю вашу милість, сеньйоре зброєносцю, що ви будете відповідати за всі шкоди та збитки, до яких може спричинитися наша сварка.

— Добре, — відповів зброєносець. — Нехай ось розвидниться, а там побачимо.

Тим часом по деревах розпочали своє щебетання тисячі різноманітних пташок. Веселими співами вітали вони новий світанок, що виходив із дверей та ґанків на сході, показуючи красу свого обличчя. Світанок струшував зі свого волосся безліч плинних перлин, у чудовій вогкості яких купалися рослини і, здавалося, теж розкидали навкруги дощ дрібного білого бісеру. З верби сочилася солодка манна, струмки всміхалися, гаї раділи, джерельця дзюрчали, і луки покращали, коли з'явився світанок.

Ледве денне світло дозволило відрізняти речі, перше, що впало в очі Санчо, був ніс зброєносця Рицаря Лісу, такий довгий, що тінь від нього покривала майже все тіло його власника. Цей ніс справді був величезний, із горбком посередині, густо вкритий бородавками, синій, як баклажан. Він спускався на два пальці нижче від рота, і його розмір, бородавки, колір та горбок так поганили обличчя зброєносця, що у Санчо, коли він побачив його, почали тремтіти руки й ноги, наче у хворої дитини. Він погодився б краще дістати двісті ляпасів, ніж стати до бою з такою потворою. Дон Кіхот розглядав свого супротивника, але на тому був шолом із забралом, і обличчя його не можна було побачити. Видно було тільки, що це людина міцна й не дуже висока. Поверх панцера на ньому був камзол із матерії, зробленої ніби з чистого золота, весь обсипаний маленькими, у формі місяця, ясними дзеркалами, і це надавало йому надзвичайно блискучого та пишного вигляду. Над шоломом у нього майоріло чимало зелених, жовтих та білих пер, а спис, що стояв біля дерева, був дуже довгий і важкий, зі стальним наконечником, завбільшки з долоню.

Дон Кіхот, коли побачив і зважив усе це, вирішив, що рицар має бути дуже міцний, але такий висновок не перелякав його, як перелякав би Санчо Пансу. Навпаки, прибравши зухвалого вигляду, він сказав Рицареві Лісу:

— Якщо жадоба до бою не зменшила нашої любʼязності, сеньйоре рицарю, прошу вас заради неї підняти трохи забрало й дозволити мені побачити, чи відповідає мужній вигляд вашого обличчя вашому відважному характерові.

— Чи ви мене переможете, чи самі будете переможені, — сказав той, — в кожному разі матимете забагато часу, щоб побачити мене. А тепер я не задовольню вашого прохання, щоб не образити прекрасну Касільдею Вандалійську, бо я гаятиму час, підіймаючи забрало, замість того, щоб примусити вас визнати мої вимоги, про які ви вже знаєте.

— Тоді, — відповів Дон Кіхот, — поки ми сідатимемо на коней, ви зможете сказати, чи той я Дон Кіхот, якого ви за вашими словами, перемогли?

— На це я дам відповідь, що ви подібні до рицаря, якого я переміг, як подібні одне до одного два яйця. Але коли ви кажете, що його переслідують чарівники, я не зважусь твердити, чи той ви Дон Кіхот, чи ні.

— Цього мені досить, щоб упевнитись, що ви помилились, — сказав Дон Кіхот. — А тепер, щоб упевнити й вас, нехай ведуть наших коней, і тоді, перш ніж ви встигли б підняти забрало, я з допомогою Бога, моєї руки та моєї володарки побачу ваше обличчя, а ви побачите, що я не той переможений Дон Кіхот, за якого ви мене вважаєте.

На цьому вони припинили свої розмови, сіли на коней і роз'їхались, щоб потім зручніше кинутись один на одного. Та не встиг Дон Кіхот од'їхати й двадцяти кроків, коли почув, що Рицар Лісу гукає його. Коли вони обидва спинилися, рицар сказав:

— Майте ж на увазі, сеньйоре рицарю, що, згідно з умовами нашого поєдинку переможений повинен цілком здатися на волю переможця, як ми вже говорили.

— Знаю, — відповів Дон Кіхот. — Але з тим застереженням, що вимоги, які поставить переможець, не суперечитимуть рицарським звичаям.

— Звичайно, — сказав Рицар Лісу.

У цю хвилину в очі Дон Кіхотові впав надзвичайний ніс зброєносця, який здивував його не менш, ніж Санчо, і наш рицар вирішив, що то якась потвора або людина нової, небувалої ще в світі породи. Санчо, побачивши, що його пан від'їжджає, щоб краще розігнатися, не схотів лишатися на самоті. Він гадав, що коли той зброєносець ударить своїм носом хоч раз по його носу, бійка одразу ж буде закінчена, і він упаде на землю, якщо не від удару, то з переляку. Із цими думками він учепився за стремінний ремінь Росінанта й побіг за ним, а коли йому здалося, що Дон Кіхотові вже слід повертати, сказав:

— Благаю вашу милість, мій сеньйоре, перше ніж ви станете битися, підсадіть мене на це коркове дерево, звідки я краще, ніж на землі, бачитиму славний поєдинок між вами і тим рицарем.

— Я думаю, Санчо, — відповів Дон Кіхот, — ти просто хочеш видертися вище і, почуваючи себе в безпеці, дивитись на нашу битву, наче з помосту на бій биків.

— Правду сказати, — відповів Санчо, — мене дивує й лякає носяка того зброєносця, і я не зважусь лишатися поруч нього.

— Носяка такий, — ствердив Дон Кіхот, — що не будь я той, хто я є, він перелякав би й мене. Ну, йди, я допоможу тобі злізти, куди ти хочеш.

Поки Дон Кіхот розмовляв із Санчо і підсаджував його, Рицар Лісу од'їхав так далеко, як йому здалося потрібним. Гадаючи, що Дон Кі-

хот зробив те саме, він не став чекати ні звуків сурми, ні інших знаків попередження, повернув свого, не швидшого за Росінанта, коня, і на всю його ходу, тобто дуже повільно, поскакав назустріч ворогові. Побачивши, що Дон Кіхот заклопотався допомогою Санчо, рицар на півдорозі спинив свого коня, чим той був надзвичайно вдоволений, бо не мав уже сили рухатись.

Дон Кіхотові здалося, що його супротивник летить на крилах, і, встромивши шпори в схудлі боки Росінанта, він примусив його бігти цей єдиний раз нібито галопом, тоді як досі Росінант інакше як звичайною риссю не бігав. Із такою нечуваною ще швидкістю він підскакав до Рицаря Лісу, який хоч і загнав шпори в боки свого коня, проте не міг зрушити його й на палець із того місця, де він спинився. В таких сприятливих умовах Дон Кіхот напав на свого ворога і, не звернувши уваги на його скрутне становище, без ніяких перешкод і нічим не ризикуючи, кинувся на нього так шалено, що той, всупереч власній волі, перелетів через сідло і опинився на землі, де й лежав нерухомо, наче мертвий. Санчо, побачивши, що він упав, зліз із коркового дерева і що було духу підбіг до свого пана. Дон Кіхот тим часом зліз із Росінанта, підійшов до Рицаря Лісу і розв'язав йому шолом, щоб побачити, чи не помер він, та дати йому дихнути свіжим повітрям, якщо той іще живий. Зробивши це, він побачив обличчя бакалавра Самсона Карраско і голосно скрикнув:

— Біжи сюди, Санчо, і подивись на те, чому ти не повіриш, навіть побачивши. Дивись, що може зробити магія, чарівники та ворожбити.

Санчо підбіг і, впізнавши бакалавра, почав безупинно хреститись, а потім, побачивши, що скинутий рицар не подає ніяких ознак життя, сказав Дон Кіхотові:

— Я такої думки, мій сеньйоре, що ваші й милості в кожному разі варто встромити меч у роттому, хто вдає із себе бакалавра Самсона Карраско. Мабуть, у його особі ви вб'єте котрогось із ваших ворогів-чарівників.

— Ти правду кажеш, хоч одного ворога здихаємось, — відповів Дон Кіхот.

Поки він добував меча, щоб здійснити пораду Санчо, до них підбіг зброєносець рицаря, вже без свого страшного носа, і почав голосити:

— Що ви робите, сеньйоре Дон Кіхот? То ж коло ваших ніг лежить бакалавр Самсон Карраско, приятель вашої милості, а я — його зброєносець.

— А ніс? — спитав Санчо, побачивши його без колишнього бридкого носа.

— У мене в кишені, — відповів той і, засунувши руку в праву кишеню, витяг звідти свій описаний уже штучний ніс.

Придивляючись до зброєносця пильніше, Санчо, нарешті, здивовано й голосно скрикнув:

— Мати Божа, та це ж Томе Сесьяль, мій сусід і кум.

— А хто ж інший! — відповів позбавлений носа зброєносець. — Я і є Томе Сесьяль, куме й приятелю Санчо. Зараз розкажу вам про всі хитрощі й вигадки, через які я опинився тут, а ви й собі просіть та благайте вашого пана, щоб він не торкався, не поводився погано, не поранив і не губив Рицаря Лісу, що зараз лежить коло його ніг. Будьте цілком певні, що це — відважний,

але нерозважливий бакалавр Самсон Карраско, наш земляк.

Тим часом Рицар Лісу прийшов до пам'яті, і Дон Кіхот, побачивши це, приставив йому до обличчя вістря меча й сказав:

— Смерть вам, рицарю, якщо ви не визнаєте, що незрівнянна Дульсінея Тобоська переважає вродою вашу Касільдею Вандалійську. Крім того, ви мусите пообіцяти, якщо лишитесь живий після такого падіння, що поїдете до Тобоса, з'явитесь перед нею від мого імені і здастесь на її волю. Якщо вона звільнить вас і не залишить у себе, ви мусите вернутися і знайти мене. Це буде не важко, бо сліди моїх подвигів покажуть вам місце мого перебування, і ви розкажете мені, як відбулося ваше побачення. Така умова, згідно з договором, що ми склали перед битвою, не порушуватиме звичаїв мандрівного рицарства.

— Визнаю, — сказав Рицар Лісу, — що розірваний і брудний черевик сеньйори Дульсінеї Тобоської кращий за нечесану, хоч і чисту бороду Касільдеї. Обіцяю піти й повернутися від неї, а також надати вам особисте та докладне повідомлення про те, що ви просите.

— Ви повинні визнати й повірити, — додав Дон Кіхот, — що рицар, якого ви перемогли, не був і не міг бути Дон Кіхотом Ламанчським, а був кимось іншим. Я й сам визнаю і вірю, що ви, хоч і вдаєте із себе бакалавра Самсона Карраско, насправді — не він, і тільки здаєтеся мені ним. Це мої вороги надали вам його вигляду, щоб я стримав свій гнів і без гніву використав славу моєї перемоги...

— Все це я знаю, гадаю і почуваю, як вірите, гадаєте і почуваєте ви, — відповів рицар. — А те-

пер дозвольте мені підвестися, якщо удар від падіння не заважатиме цьому, бо я в досить поганому стані.

Дон Кіхот і Томе Сесьяль допомогли рицареві встати, а Санчо, не зводячи з останнього очей, весь час розпитував зброєносця, і його відповіді яскраво свідчили, що зброєносець таки справді Томе Сесьяль, як він і казав. Про те, острах, що викликали у Санча слова Дон Кіхота про обернення Рицаря Лісу на бакалавра Карраско, не дозволяв йому вірити тому, що він бачив на власні очі; і пан, і слуга так і лишилися зі своєю помилкою. Рицар Лісу і його зброєносець, пригнічені нещастям, похмуро розлучилися з Дон Кіхотом та Санчо і поїхали шукати місця, де б можна було перев'язати ребра та покласти до них припарки, а Санчо зі своїм паном поїхали далі до Сарагоси.

РОЗДІЛ X

де оповідається і пояснюється, хто такі були Рицар Лісу та його зброєносець

Надзвичайно вдоволений, гордий собою й величний їхав Дон Кіхот, перемігши такого відважного рицаря, яким він уявляв собі Рицаря Лісу. Його слова давали Дон Кіхотові надію довідатись, чи й досі зачарована його сеньйора, бо переможений рицар, під загрозою втратити свою рицарську гідність, мав доповісти йому, що трапилося з нею.

Та Дон Кіхот гадав одне, а Рицар Лісу інше, бо тепер думав він лише про те, щоб, як сказано, покласти собі припарки.

Бакалавр Самсон Карраско порадив Дон Кіхотові продовжувати свої рицарські вчинки внаслідок попередньої змови між ним, священиком і цирульником, яку вони склали, обмірковуючи засоби повернути нашого рицаря до мирного й спокійного життя дома, де його не турбували б ті нещасливі пригоди. На цій нараді було одноголосно ухвалено пропозицію Карраско дати Дон Кіхотові змогу виїхати ще раз (бо втримати його здавалось неможливим), а Самсон мусив був у вигляді мандрівного рицаря зустрітися з ним на дорозі, викликати до бою і перемогти. Це, гадали вони, буде зовсім легко. Перед боєм же вони мали домовитися, що переможений здасться на ласку переможця, який, подолавши Дон Кіхота, повинен був вимагати, щоб той вернувся додому і не виїздив із села два роки або до того часу, поки не дістане іншого наказу. Не було сумніву, що переможений Дон Кіхот, щоб не ламати рицарських законів, скориться і в своїй самотності або сам позбудеться свого божевілля, або їм пощастить добрати яких-небудь ліків проти його хвороби.

Самсон згодився, а на роль зброєносця запропонував свої послуги Томе Сесьяль — кум і сусід Санчо — весела й розумна людина. Самсон озброївся, як це вже говорилося, а Томе, щоб його не впізнав кум під час побачення, приладнав до свого носа ще штучний, і отак вони поїхали слідом за Дон Кіхотом і Санчо і зустрілися з ними в лісі, де сталося те, про що читав уважний читач.

Томе Сесьяль, побачивши, як погано кінчилися їхні бажання і до чого привела їхня подорож, сказав бакалаврові, що він вертає додому.

— Це ваше діло, — відповів Самсон, — але гадати, що я вернуся назад раніше, ніж поб'ю Дон Кіхота ломакою, значить гадати щось неймовірне. Тепер я шукатиму його не з бажання повернути йому розум, а виключно з почуття помсти, бо великий біль у боках не дозволяє мені бути милосерднішим.

Отак розмовляючи, вони дісталися села, де їм пощастило знайти лікаря, що почав лікувати бідолашного Самсона. Томе Сесьяль поїхав додому і покинув бакалавра обмірковувати свою помсту.

РОЗДІЛ XI

про те, що трапилося між Дон Кіхотом і одним розумним ідальго з Ламанчі

Веселий, вдоволений і радісний продовжував Дон Кіхот свою подорож, вважаючи себе після такої перемоги найвідважнішим мандрівним рицарем свого сторіччя. Всі пригоди, що могли трапитися з ним далі, він наперед уже вважав доконаними й доведеними до щасливого кінця. Він не надавав великого значення ні чаруванням, ані чарівникам, не згадував про силу побоїв, що доводилося йому діставати під час своїх рицарських пригод; забув про каміння, яким вибито йому половину зубів, про невдячність галерників і про зухвалість та дрючки янгуесців. Він казав сам собі, що, коли б добрати способу зняти чарування з сеньйори Дульсінеї, він не заздрив би тоді навіть найбільшому щастю, якого будь-коли зазнав або міг зазнати найвправніший мандрівний рицар минулих часів. Такі були в нього думки, коли Санчо сказав:

— Чи добрий то знак, сеньйоре, що я й досі бачу перед очима незвичайний ніс свого кума, Томе Сесьяля?

— А ти й справді думаєш, — спитав Дон Кіхот, — що Рицарем Лісу був бакалавр Карраско, а його зброєносцем — Томе Сесьяль, твій кум?

— Не знаю, як його сказати; знаю тільки, що те, що казав він про мою хату, жінку та дітей, міг сказати тільки він. Обличчя у нього, як не зважати на ніс, точнісінько обличчя Томе Сесьяля, яке я не раз бачив на селі й у себе вдома, а голос у нього такий, як і в того.

— Давай побалакаємо, Санчо, — відповів Дон Кіхот. — Під'їзди ближче. З якої рації бакалавр Самсон Карраско зі зброєю для нападу та зброєю для захисту почав би битися зо мною? Хіба ж я йому ворог? Чи мав він причину ставитися до мене так погано? І хіба ж він мій суперник чи фахівець військовий, що заздрить на славу, яку я здобув собі зброєю?

— А що скажемо ми, сеньйоре, про подібність цього рицаря, хоч би хто він був, до бакалавра Самсона Карраско, а його зброєносця — до Томе Сесьяля, мого кума? Якщо це чарування, то як можуть бути дві такі подібні одна до однієї людини?

— Це все хитрощі та витівки злих чарівників, що переслідують мене, — сказав Дон Кіхот. — Вони, знаючи про мою перемогу, подбали про те, щоб переможений рицар мав вигляд мого приятеля бакалавра. Вони заздалегідь врахували, що дружнє почуття, яке я до нього маю, ставши між вістрям мого меча і міццю моєї руки, заспокоїть мій справедливий гнів; отже, й залишиться живий той, хто обманом хотів позбавити мене

життя. І, не зважаючи на все це, я розважаю себе тим, що все ж таки переміг свого ворога.

Поки вони розмовляли так, їх наздогнав чоловік, що їхав тим самим шляхом позад них на дуже гарній кобилі. На нім був плащ із тонкого зеленого сукна, облямований жовто-бурим оксамитом, а на голові — берет із такого ж самого оксамиту. Через плече висіла в нього мавританська крива шабля. Наблизившись, подорожній ввічливо привітався і, прищпоривши свою кобилу, хотів випередити їх, коли Дон Кіхот сказав йому:

— Сеньйоре чепуруне, якщо ваша милість їде тою дорогою, що й ми, і не дуже поспішає, я мав би за честь їхати вкупі з вами.

Подорожній стримав коня і, дивуючись, розглядав Дон Кіхота. Та якщо він здивовано дивився на Дон Кіхота, то Дон Кіхот іще більш здивовано дивився на зеленого вершника, що здавався йому людиною значною. На вигляд йому було років п'ятдесят, він мав орлине обличчя і напіввеселий-напівсерйозний погляд. Одне слово, і вбрання, і вигляд виявляли в ньому особу з великими статками. А вершник у зеленім подумав про Дон Кіхота Ламанчського, що такої людини і з такими манерами він іще ніколи не бачив. Вершника дивували й довге тіло коня Дон Кіхота, і високий зріст рицаря, і худорлявість та жовтість його обличчя, і його зброя, і поведінка, і постать, тобто загальна картина, давно вже не бачена в тій місцевості.

Дон Кіхот помітив увагу, з якою розглядав його подорожній, і в його замішанні прочитав його бажання. Оскільки рицар наш був дуже ввічливий і дуже любив робити всім приємне, то, перш

ніж подорожній спитав його, він сам пішов йому назустріч, сказавши:

— Не дивуюсь, якщо вашу милість вразив мій вигляд, бо я знаю, що він незвичайний. Але ваша милість перестанете дивуватися, коли я скажу вам, як кажу тепер, що я один із тих рицарів, які, кажуть люди, шукають пригод. Я хотів воскресити померле вже рицарство і давно вже, спотикаючись тут, падаючи там, скинутий тут, підвівшись там, здійснив значну частину моїх бажань, допомагаючи вдовам, захищаючи одружених, сиріт і дітей, — тобто виконуючи природний обов'язок, властивий мандрівним рицарям. Своїми численними подвигами я заслужив на те, що про мене надруковано в усіх або майже в усіх державах світу. Історії моєї надруковано тридцять тисяч томів, а надрукують іще тридцять тисяч. Отже, щоб умістити все це в небагато слів чи навіть в одне слово, скажу, що я — Дон Кіхот Ламанчський, званий інакше Рицар Сумного Образу.

Промовивши це, Дон Кіхот замовк, а зелений вершник, судячи з того, що барився з відповіддю, здавалося, вагався, з чого почати. Нарешті, по довгій мовчанці він сказав:

— Із мого замішання, сеньйоре рицарю, вам пощастило вгадати моє бажання, але вам не пощастило розвіяти моє здивування, що його викликає ваш вигляд. Ви казали, сеньйоре, що, дізнавшись, хто ви, я перестану дивуватися. Навпаки, тепер я здивований і вражений іще більше. Як! Невже ж можливо, щоб на світі й досі були мандрівні рицарі і щоб існували друковані правдиві історії про їхні вчинки? Нехай благословенне буде небо, бо з появою історії, де, як ка-

же ваша милість, надруковано про ваші високі та правдиві рицарські подвиги, забудуть незліченні книжки про вигаданих мандрівних рицарів. А цих історій був повний світ, і вони шкодили звичаям і підривали довіру до гарних книжок.

— Ну, вигадані чи ні історії про мандрівних рицарів — про це багато чого можна сказати, — зауважив Дон Кіхот.

— А хіба ж хто-небудь може сумніватися, що такі історії брехливі? — спитав зелений вершник.

— Я сумніваюся, — відповів Дон Кіхот. — Та облишмо це. Якщо наша спільна подорож триватиме, я сподіваюся переконати вашу милість, що ви погано робите, ідучи за тими, хто не вірить у їхню правдивість.

Останні слова Дон Кіхота викликали в подорожнього передчуття, що Дон Кіхот божевільний, і він чекав нових розмов, які ствердили б це. Та перше, ніж вони перейшли до інших тем, Дон Кіхот попросив його сказати, хто він, бо сам він, мовляв, розповів йому про себе та про своє життя.

Вершник у зеленім плащі відповів на це так:

— Я, сеньйоре Рицарю Сумного Образу, ідальго з одного села, і звуть мене дон Дієго де Міранда. Проводжу я своє життя разом із моєю дружиною, моїми дітьми та моїми приятелями. Розважаюсь, полюючи та рибалячи, але не маю ні сокола, ні гончака, а лише приручену куріпку та моторного тхора. Є в мене близько шести тисяч книжок, які іспанською, які латинською мовами, деякі історичного, деякі релігійного змісту. Рицарські книжки ніколи не переступали порога моїх дверей. Читаю я більше світські, ніж духовні книжки. Це пристойна розвага. Вони захоплюють своїм стилем, дивують своєю вигадливістю; тільки

їх дуже мало в Іспанії. Іноді я обідаю у приятелів та сусідів і часто запрошую їх до себе. На цих моїх обідах усе чисте та чепурне і подається не скупо. Я не люблю пліток і не дозволяю плести їх у моїй присутності. Я не допитуюся про життя інших та про їхні вчинки. Ділюся своїми статками з бідними й не похваляюся своїм благодійництвом, щоб не пустити до свого серця лицемірства та чванливості — ворогів, які потихеньку опановують і найобачніших.

Саме тоді, як ідальго оповідав Дон Кіхотові, останній підвів голову й побачив на дорозі фургон, уквітчаний королівськими прапорами, і, гадаючи, що це мусить бути якась нова пригода, став кричати Санчо, щоб той подав йому шолом.

РОЗДІЛ XII

де виявляється крайній і найвищий щабель, якого діґнула й могла діґти неґувана мужність Дон Кіхота і де оповідається про щасливо закінґену пригоду з левами

Коли Дон Кіхот звелів Санчо принести йому шолом, Санчо якраз купував у чабанів сир і, підгонюваний поспіхом свого пана, не знав ні що робити з сиром, ні в чім його нести. Нарешті, щоб не кидати те, за що вже заплачено, він вирішив покласти сир у шолом і з цими смачними запасами повернувся спитати, чого треба Дон Кіхотові, а той сказав йому:

— Подай мені, друже, цей шолом; або я погано розуміюся на пригодах, або та, що я передбачаю, повинна примусити й примушує вже мене стати до зброї.

Вершник у зеленім плащі, почувши це, почав роздивлятися на всі боки, але побачив лише фургон, що їхав їм назустріч. На нім було два чи три прапорці, з яких він зрозумів, що у фургоні везуть гроші зі скарбниці його величності, і він сказав про це Дон Кіхотові. Але рицар наш, завжди гадаючи, що йому трапляються тільки незвичайні пригоди, не повірив і відповів ідальгові так:

— Людина, яку побачено, наполовину вже переможена. Я не втрачаю нічого, готуючись до цієї зустрічі, бо з досвіду знаю, що маю ворогів, видимих та невидимих, і не знаю ні коли, ні де, ні якої пори, ні в якому вигляді вони на мене нападуть.

Потім він повернувся до Санчо й попросив у нього шолом, і Санчо, який не встиг викинути звідти сиру, мусив подати його з усім тим, що в ньому було. Дон Кіхот схопив шолом і, не заглядаючи всередину, одразу одяг його на голову. Із сиру, від тиску та ваги, по обличчю й по бороді Дон Кіхота потекла сироватка, і це так вразило його, що він сказав Санчо:

— Що це таке,Санчо? Мені здається, що в мене розм'як череп, або тане мозок, або що я спітнів з голови до ніг. Тільки якщо я спітнів, то це не з переляку, хоч я й гадаю, що мене чекає якась страшна пригода. Дай мені чим утертися, як у тебе щось є, бо рясний піт сліпить мені очі.

Санчо мовчки подав хустку і подякував Богові, що його пан не збагнув, у чім річ. Дон Кіхот обтерся, зняв шолом, щоб глянути, що холодило йому голову, побачив там якісь біленькі шматочки, підніс їх до носа і, понюхавши, сказав:

— Клянуся життям моєї сеньйори Дульсінеї Тобоської, це ти поклав мені сюди сиру, зраднику, розбійнику й дурний зброєносцю.

А Санчо відповів надзвичайно спокійно, наче він був зовсім непричетний до цього:

— Якщо то сир, дайте мені з'їсти його, ваша милосте. А краще бодай би їв його біс, що поклав сир у шолом. Щоб я насмілився бруднити шолом вашої милості? Хіба ж я такий нахаба? Скажу вам правду, сеньйоре, скільки я розумію, у мене теж повинні бути якісь чарівники, що переслідують і мене, бо я — ваша частина і ваше створіння. Вони й поклали сюди цю погань, щоб ваша милість розгнівалися та, звичайно, налатали мені боки. Але цього разу даремно, бо я покладаюся на розважливість свого пана, який візьме до уваги, що в мене нема ні молока, ні сиру, ні чогось такого іншого, а коли б воно й було, то я швидше поклав би його собі в шлунок, ніж у шолом вашої милості.

— Все може бути, — згодився Дон Кіхот.

Ідальго дивився на все це й дивувався, особливо коли Дон Кіхот, обтерши собі голову, обличчя, бороду та шолом, знову одяг його, добре укріпився на стременах, витяг меч, взяв у руки спис і сказав:

— Тепер, будь-що-будь, я ладен битися хоч із самим сатаною.

Тим часом наблизився фургон із прапорами в супроводі погонича мулів та якоїсь людини, що сиділа на передку. Дон Кіхот перепинив їм шлях і сказав:

— Куди ви їдете, брати? Що це за фургон? Що ви везете в ньому і що це за прапори?

— Фургон мій, — відповів погонич, — у ньому сидять у клітках два величезні леви, які генерал з Орані посилає до двору його величності, а прапори ці — короля, нашого сеньйора, показують, що те, що ми веземо, належить йому.

— А леви великі? — спитав Дон Кіхот.

— Такі великі, — відповів той, що сидів на передку, — яких іще ніколи не перевозили з Африки до Іспанії. Я — доглядач левів, перевозив їх раніше, але таких іще не бачив. Тут лев і левиця. Лев — у першій клітці, а левиця — в другій; вони обоє голодні, бо сьогодні ще не їли. І тому нехай ваша милість зійде з дороги: ми поспішаємо доїхати до місця, де їх можна буде нагодувати.

— Левенята на мене? — сказав Дон Кіхот, усміхаючись, — на мене левенята? І в такий час! Ну, тоді побачать же сеньйори, які надсилають їх сюди, чи така я людина, щоб злякатися левів. Злазьте, чоловіче добрий, і, коли ви доглядач, одчиніть клітки, випустіть цих тварин, і серед цього поля я покажу вам, хто такий Дон Кіхот Ламанчський, наперекір і всупереч усім чарівникам, що на мене їх насилають.

— Та-та-та! — мовив до себе ідальго. — Тепер наш добрий рицар показав, хто він такий. Сир, певне, розм'якшив йому череп і розрідив мозок.

Під цей час до нього під'їхав Санчо і сказав:

— Ім'ям Бога благаю вашу милість зробити так, щоб мій сеньйор Дон Кіхот не чіплявся до цих левів, бо інакше вони пошматують усіх нас.

— Невже ваш пан такий божевільний, що ви боїтесь і думаєте, ніби він може зчепитися з цими хижими тваринами? — спитав ідальго.

— Він не божевільний, а зухвалий, — одповів Санчо.

— Я зроблю так, що він не буде таким, — пообіцяв ідальго і, підійшовши до Дон Кіхота, який квапив до глядача левів одчинити клітки, сказав йому:

— Сеньйоре рицарю, мандрівні рицарі розпочинають пригоди, які дають їм надію на щасливий кінець, а не такі, де її зовсім нема. Відвага, що вступає у володіння зухвалості, це скорше безумство, ніж мужність. До того ж цим левам навіть не снилося нападати на вас; їх везуть на подарунок його величності, і не добре було б затримувати їх чи перешкоджати їхній подорожі.

— Ідіть собі, сеньйоре ідальго, до вашої приручені куріпки та до вашого тхора, — відповів Дон Кіхот, — і дозвольте кожному виконувати свої обов'язки. Це — мій обов'язок, і я сам знаю, виступають ці сеньйори леви проти мене чи ні, — і, звертаючись до доглядача левів, промовив: присягаюся, дон негіднику, якщо ви зараз же не відчините кліток, я цим списом приштрикну вас до фургона.

Погонич, побачивши рішучість цієї озброєної примари, сказав йому:

— Зробіть ласку, мій сеньйоре, і з почуття милосердя дозвольте мені розпрягти мулів і сховатись разом із ними в безпечному місці раніше, ніж випустять левів. Бо якщо вони загризуть моїх мулів, я теж пропав на все своє життя. У мене нема нічого, крім цього фургона й мулів.

— О, маловірний, — відповів Дон Кіхот, — злазь, розпрягай і роби, що знаєш. Незабаром ти побачиш, що змарнував час і міг би уникнути цієї роботи.

Погонич зліз, нашвидку розпріг мулів, а доглядач левів голосно сказав:

— Будьте за свідків усі, хто тут є, що я відчиняю клітки й випускаю левів проти своєї волі. Я попереджаю також цього сеньйора, що все лихо і збитки, які заподіють тварини, слід поставити на його рахунок, а разом із тим і мою платню, і

все, що мені належить. А ви, сеньйори, заховайтесь краще, поки я не відчинив іще клітки. Мені ж, я певний, вони не зроблять ніякого лиха.

Ідальго ще раз заходився переконувати рицаря не робити такого безумства. Дон Кіхот одповів, що знає, що робить.

— Тепер, сеньйоре, — звернувся Дон Кіхот до ідальго, — якщо ваша милість не хоче бути присутній при цій, по-вашому, трагедії, пришпорте свою кобилу та рятуйтеся в безпечнім місці.

Санчо, коли почув це, зі слізьми на очах став просити Дон Кіхота зректися свого наміру, бо проти такої пригоди і вітряки, і інші відважні подвиги, що чинив Дон Кіхот за своє життя, були дитячими іграшками.

— Ви ж гляньте, сеньйоре, — сказав Санчо, — тут немає ні чарування, ані чогось подібного. Я сам бачив крізь ґрати та щілини в клітці справжній лев'ячий пазур, і з цього пазуря видно, що лев, мабуть, більший за гору.

— Із переляку він може видатись тобі з половину земної кулі завбільшки, — відповів Дон Кіхот. — Одійди, Санчо, і якщо я помру, ти знаєш нашу колишню умову — біжи до Дульсінеї. Більше я нічого не скажу.

Вершник у зеленому плащі хотів був перешкодити Дон Кіхотові виконати свій намір, але побачив, що зброя їхня нерівна, і йому видалося нерозсудливим зчіплятися з божевільним, яким, на його думку, був Дон Кіхот, що знову почав напосідати на доглядача левів, повторюючи свої загрози. Це примусило ідальго підстьобнути свою кобилу, Санчо — Сірого, а погонича — своїх мулів, і постаратись од'їхати якомога далі, поки левів іще не випустили.

Санчо оплакував смерть свого пана, який, гадав він, цього разу неодмінно загине в лев'ячих пазурях, кляв свою долю і той час, коли йому спало на думку вернутися на службу до Дон Кіхота. Проте він не забував підганяти Сірого, намагаючись якнайдалі від'їхати від фургона.

Поки доглядач вагався, одчиняючи першу клітку, Дон Кіхот обмірковував, яким способом краще буде битися — верхи чи пішки —і, нарешті, вирішив битися пішки, бо побоювався, що Росінант може злякатися левів. Із цієї причини він зліз із коня, взяв списа, застромив руку в щит, добув із ножен меч і надзвичайно відважно й мужньо став перед фургоном.

Доглядач, побачивши, що Дон Кіхот уже приготувався і що йому доведеться таки випустити лева, щоб уникнути неласки відважного рицаря, одчинив навстіж двері першої клітки, де, як сказано, сидів величезний лев.

Перше, що той зробив, це перекинувся на спину і простягнув лапу, потім потягнувся весь, роззявив широко пащу, не поспішаючи позіхнув, промив собі язиком, у дві долоні завбільшки, очі і облизав морду. Після цього він висунув голову з клітки і почав роздивлятися на всі боки. Очі в нього блищали, як жар, і це видовище могло вжахнути саму відважність, але не Дон Кіхота.

Наш рицар пильно за ним стежив і чекав, поки він вийде з клітки, гадаючи, що в поєдинку він пошматує лева самими руками, бо так засліпило його ніколи ще не бачене божевілля. Але великодушний — більше ввічливий, ніж зухвалий — лев не звернув уваги на таку дитячу пиху і, зирнувши, як було сказано, в один і в другий бік, повернувся спиною, показав Дон Кіхотові

стегна і цілком спокійно та флегматично знову простягся в клітці.

Дон Кіхот, коли побачив це, звелів доглядачеві вдарити його, щоб роздратований лев таки вийшов із клітки.

— Я не зроблю цього, — відповів доглядач, — бо перший, кого він пошматує після удару, це буду я сам. Вашій милості, сеньйоре рицарю, слід задовольнитися тим, що було, а то був верх відваги, і не слід у друге випробовувати свою долю. Двері клітки відчинені, лев міг вийти з неї, коли б захотів, і якщо він не вийшов досі, то не вийде й цілий день. Величність душі вашої милості виявилася цілком. Жоден відважний рицар, скільки я розуміюся на цьому, не повинен робити більше, як викликати на бій і чекати супротивника на бойовищі. Коли той не з'являється, на нього лягає неслава, а рицар, що чекав, уквітчується славою переможця.

— Це правда, — сказав Дон Кіхот, — зачиняй двері, друже, і будь найкращим свідком тому, що я, як ти бачив, зробив. А саме — коли ти відчинив клітку лева, я чекав його, він не вийшов, я знову чекав, він знову не вийшов і знову ліг. Більше я нічого не повинен робити. Геть чарування, і хай Бог допоможе розумові, правді і справжньому рицарству. Зачиняй, кажу тобі, а я тим часом подам знак утікачам та відсутнім, щоб вони могли почути про цей подвиг із твоїх уст.

Доглядач послухався, а Дон Кіхот, почепивши на кінчик списа хустку, що нею витирав з обличчя сироватку, почав гукати тих, що невинно тікали, раз у раз оглядаючись. Санчо, коли побачив білу хустку, сказав:

— Нехай уб'ють мене, коли мій пан не переміг цих хижих тварин. Бач, він гукає нас.

Всі спинилися, побачили, що сам Дон Кіхот подає їм знак, і, трохи насмілившись, почали поволі наближатись до нього, аж поки виразно почули, як він їх гукає. Кінець кінцем, вони під'їхали до самого фургона, і тоді Дон Кіхот сказав погоничеві:

— Запрягайте ваших мулів, брате, і їдьте далі. А ти, Санчо, дай два червінці, один — йому, а другий — доглядачеві, як винагороду за те, що вони затримались через мене.

— Я дам їх із великою охотою, — відповів Санчо, — але що сталося з левами? Живі вони чи ні?

Тоді доглядач докладно й поволі розказав, як кінчилася битва, і якнайкраще змалював мужність Дон Кіхота, постать якого так налякала лева, що той не наважився і не захотів виходити з клітки, хоч двері й були довго відчинені.

Після цього фургон поїхав своєю дорогою, а Дон Кіхот, вершник у зеленім плащі й Санчо теж поновили свою путь.

Десь о другій годині вдень доїхали вони до села й до садиби дона Дієго, якого Дон Кіхот називав Рицарем Зеленого Плаща.

Проживши тут чотири дні без ніяких пригод, ранком на п'ятий день Дон Кіхот і Санчо вирушили в дальшу путь.

РОЗДІЛ XIII

про славетну пригоду із Зачарованим Човном

Через два дні Дон Кіхот із Санчо дісталися річки Ебри, і бачити її Дон Кіхотові було дуже приємно. Дивлячись на її береги, на прозорість

та розкіш її води і повільність її течії, він думав про тисячі речей.

Їдучи вздовж річки, рицар і зброєносець помітили маленький човен, що без весел і без інших снастей стояв у затишку, прив'язаний до дерева, яке росло на березі. Оглянувшись навкруги й нікого не побачивши, Дон Кіхот хутко зіскочив із Росінанта і звелів Санчо злізти із Сірого та добре прив'язати обох тварин до якогось дерева.

На запитання Санчо про причини такого наказу Дон Кіхот відповів:

— Той човен, Санчо, що перед нами, безперечно, не може бути чимось іншим, як тільки човном. Він кличе й запрошує мене сісти в нього і поїхати допомогти якомусь рицареві чи якійсь іншій значній особі, якій загрожує велика небезпека. Це цілком відповідає духові рицарських книжок та чарівників, які в них діють і говорять. Коли який-небудь рицар зазнає лиха й може позбутися його лише за допомогою іншого рицаря, — нехай той буде хоч за дві тисячі миль, а то й більше, — то чарівники несуть його на якійсь хмарі або посилають човна, в який він сідає, і, швидше як оком мигнути, переправляють повітрям чи морем туди, де потрібна його поміч. Із такою метою, о, Санчо, поставлено й тут цього човна, і це така сама правда, як те, що тепер день.

— Якщо це так, — відповів Санчо, — і ваша милість на кожному кроці хоче втручатися в те, що, здається, має назву безглуздя, мені лишається тільки послухатись і схилити голову згідно з прислів'ям: роби те, що наказує пан, і сідай разом із ним до столу. А втім, я хочу попередити вашу милість, що, на мою думку, човен належить не чарівникам, а якимось рибалкам, що

живуть біля цієї річки, де ловляться найкращі в світі річні оселедці.

Так кажучи, Санчо прив'язував тварин і з тугою на серці доручав їх підтримці й охороні чарівників.

— Вони вже прив'язані, — мовив Санчо. — Що маємо робити тепер?

— Як що? — спитав Дон Кіхот. — Сідати в човен і перерізати мотузку, якою його прив'язано, — і він стрибнув у човен.

Санчо стрибнув слідом за ним, перерізав причал, і човен поволі відійшов од берега. Побачивши себе сажнів за два від нього, Санчо почав тремтіти, бо боявся загинути, але це хвилювало його менше, ніж ревіння осла та пручання Росінанта, що силкувався одв'язатися.

Дивлячись на них, він сказав своєму панові:

— Сірий реве, бо сумує без нас, а Росінант хоче звільнитися, щоб кинутись за нами. Лишайтеся ж із миром, любі товариші, і хай божевілля, що розлучає нас, обернеться на каяття та знову нас з'єднає.

По цій мові він почав плакати так гірко, що Дон Кіхот розсердився і сказав:

— Чого ти боїшся, полохливе створіння? Чого плачеш, немов у тебе серце з масла? Хто переслідує тебе або женеться за тобою, мишача ти душе? Чи тобі чогось бракує серед цих розкошів? Хіба ти босий і йдеш пішки Ріфейськими горами? Ні, ти сидиш на лаві, наче герцог який; спокійна течія цієї чудової річки несе тебе і незабаром винесе в широке море. Ми, мабуть, проїхали вже щонайменше сімсот чи вісімсот миль, і коли б у мене були прилади, я сказав би тобі точно, де ми. Певне, ми вже проїхали або зараз переїдемо

рівноденну лінію, що проходить якраз посередині поміж обома полюсами.

— А коли ми доїдемо до цієї благоденної лінії, — спитав Санчо, — скільки нам іще лишиться їхати?

— Багато, — відповів Дон Кіхот, — бо з трьохсот шістдесяти градусів, на які, за обчисленням Птоломея, найкращого космографа, якого я знаю, поділяється водяна та земна куля, ми проїдемо тільки половину, коли досягнемо цієї лінії.

— Нічого сказати, — скрикнув Санчо, — хорошого свідка вибрали ви, ваша милість: він тобі й Пантелей і до того ж «косматий граф» або щось схоже на це.

Дон Кіхот попосміявся з того, як Санчо тлумачить слова та ім'я космографа Птоломея, і сказав йому:

— Знай, Санчо, що іспанці і взагалі ті, хто з Кадікса їдуть до східної Індії, за одну з ознак переходу через ту рівноденну лінію мають те, що на кораблі дохнуть усі воші і на всім судні не знайти жодної, навіть за золото її ваги. Отже, Санчо, можеш провести рукою по своїх стегнах, якщо впіймаєш — ми позбудемося нашого сумніву, а ні — значить, ми вже переїхали.

— Не вірю я цьому, — відповів Санчо, — а втім зроблю те, що наказує мені ваша милість, хоч не знаю, навіщо ці спроби, коли я на власні очі бачу, що ми не від'їхали від берега й на п'ять сажнів і не проїхали за водою й двох сажнів, бо ж Росінант та Сірий стоять на тому самому місці, де ми їх покинули, і я ручаюся, що ми сунемося повільніше, ніж мурахи.

— Зроби, Санчо, дослідження, про яке я казав, — мовив Дон Кіхот, — і не дбай ні про що

інше, бо ти ж не знаєш, що таке лінії, паралелі, екліптики, сонцезвороти, рівнодення, планети, знаки зодіаку й градуси, з яких складаються земна та небесна сфери. А якби ти знав це або хоч частину цього, ти ясно бачив би, скільки ми перетнули паралелей, скільки знаків сузір'їв поминули та минаємо. Ще раз кажу тобі — помацай себе; по-моєму, ти чистіший за аркуш білого паперу.

Санчо почав на собі шукати, проводячи рукою по нозі й мацаючи під лівим коліном, нарешті підвів голову, глянув на свого пана й промовив:

— Або спроба неправильна, або ми не доїхали, куди каже ваша милість, іще багато миль.

— Ти хіба впіймав щось? — спитав Дон Кіхот.

— Навіть кілька, — відповів Санчо і, струшуючи з пальців, помив усю руку в річці, посеред якої плив човен.

Вони побачили серед річки кілька великих млинів. Помітивши їх, Дон Кіхот голосно сказав Санчо:

— Дивись, друже, перед нами відкривається місто, замок чи фортеця, де мусить бути якийсь полонений рицар чи якась королева, інфанта або нещасна принцеса, на допомогу якій мене послано.

— Де в біса місто, фортеця чи замок, сеньйоре? — сказав Санчо. — Хіба ви не бачите, що то млини, в яких мелють пшеницю?

— Мовчи, Санчо, — відповів Дон Кіхот, — вони тільки здаються млинами. Я тобі казав уже, що чарівники у всього відбирають природний і надають інший вигляд. Я не хочу сказати, що вони й дійсно міняють речі, але так здається, і це ми бачимо з прикладу Дульсінеї, єдиного пристановища моїх надій.

Тим часом човен, потрапивши в середину течії ріки, почав пливти швидше. Мельники, побачивши човен, що мусив потрапити під колеса, вийшли з довгими жердинами, щоб затримати його; обличчя у них були запорошені борошном і тому здавалися дуже гидкими. Вони голосно кричали:

— Бісові люди, куди це ви їдете? Чи ви зсунулися з глузду, чи хочете, щоб вас потрощило на шматки цими колесами?

— Не казав я тобі, Санчо, — сказав Дон Кіхот, — що ми доїхали до місця, де мені доведеться виявити всю міць моєї руки? Дивись, скільки розбійників і злодіїв вийшло мені назустріч! Дивись, скільки примар вийшло проти мене і скільки гидотних облич глузує з нас! Ну, стривайте, негідники!

І, звівшися на ноги, він почав голосно загрожувати мельникам:

— Поганці й паскуди, зараз же звільніть особу, що сидить у полоні у вашій фортеці або в'язниці, хоч високого вона чи низького походження, хоч якого стану. Я — Дон Кіхот Ламанчський, якого називають іще Рицарем Левів, і високе небо судило мені щасливо довершити цю пригоду.

Кажучи так, він видобув меч і почав вимахувати ним на мельників, які хоч і чули, але нічого не зрозуміли з цих дурниць і тримали напоготові свої жердини, бо човен доплив уже до самого виру під колесами. Мельники, спинивши жердинами човен, не могли вдержати його, і він перекинувся, а Дон Кіхот і Санчо опинились у воді. Хоч Дон Кіхот і вмів плавати, як гусак, але важкий панцер і зброя тягли його вниз, і коли б

мельники не кинулися у воду й не витягли його разом із Санчо, то для обох них була б тут Троя[1].

Коли їх витягли, прийшли рибалки, власники човна. Побачивши, що його потрощено на тріски, вони почали вимагати, щоб Дон Кіхот сплатив їм збитки. Той цілком спокійно, наче з ним нічого й не трапилось, сказав рибалкам і мельникам, що охоче заплатить за човен, але з тією тільки умовою, що вони неодмінно звільнять особу чи осіб, полонених у цьому замкові.

— Про яких це ти осіб і про який замок говориш, дурню? — спитав один із мельників. — Чи не думаєш ти забрати тих, що привозять молоти пшеницю на млини?

— Годі! — сказав сам собі Дон Кіхот. — Умовляти цю наволоч зробити добре діло — це однаково, що проповідувати в пустині. В цій пригоді, мабуть, діють два ворожі могутні чарівники і заважають намірам один одного. Один надіслав мені човен, другий перекинув його зо мною. Увесь цей світ — збіговище протилежних сил, і я не можу нічого вдіяти.

А потім він сказав уголос, дивлячись на млини:

— Хоч би хто ви були, друзі, що сидите в цій в'язниці, пробачте, що я не можу, собі й вам на лихо, звільнити вас. Якомусь іншому рицареві судилося довершити цю пригоду.

По цій мові він погодився з рибалками і заплатив їм за човен п'ятдесят реалів, які Санчо видав дуже неохоче, сказавши:

---

[1] Загинули б, як мешканці Трої, старогрецької колонії, що її загибель описано в «Іліаді» Гомера.

— Ще двічі так поїдемо — і весь наш капітал загуде.

Мельники й рибалки, здивовано роздивляючись на ці дві постаті, такі неподібні до звичайних людей, ніяк не могли зрозуміти, до чого стосуються слова та запитання Дон Кіхота. Нарешті, вважаючи їх за божевільних, повернулися: мельники — до млинів, а рибалки — до своїх халуп. Дон Кіхот і Санчо повернулися до своїх тварин, і отак скінчилася їхня пригода з човном.

РОЗДІЛ XIV

про те, що трапилося між Дон Кіхотом і прекрасною мисливицею

Досить засмучені й у поганому настрої підійшли до своїх тварин рицар зі зброєносцем, а особливо Санчо. Його брало за душу, коли в нього брали гроші, і, віддаючи їх, він немов оддавав свої очі. Не кажучи й слова, посідали вони верхи й од'їхали від славетної річки: Дон Кіхот — заглиблений у думки про своє кохання, а Санчо — про своє звеличення. Тепер, здавалося йому, був він дуже далеко від нього, бо, дарма що дурний, він, проте, добре розумів, що вчинки його пана всі, або більшість їх, були безглузді, і він чекав лише нагоди, щоб, не заходячи в остаточні розрахунки й не прощаючись, покинути його та податись додому. Але доля повернула все зовсім інакше, ніж він гадав. Сталося так, що другого дня на світанку, виїжджаючи з лісу, Дон Кіхот побачив луг і в кінці його багато люду, а

наблизившись, зрозумів, що то мисливці з соколами. Ще під'їхавши, він помітив серед них великої вроди даму на надзвичайно білім коні в зеленій збруї і на срібнім сідлі. Сеньйора теж була в зеленім убранні, такім розкішнім і багатім, що здавалася втіленою розкішшю. В лівій руці вона тримала сокола, і з цього Дон Кіхот зрозумів, що вона значна сеньйора і веде в полюванні перед, як воно й насправді було. Отож він сказав Санчо:

— Поїдь, синку Санчо, і скажи цій дамі на коні із соколом, що Рицар Левів цілує їй руки і просить у її ясновельможності дозволу поцілувати їх і насправді та служити їй, скільки буде його сили та її волі. І дивись мені, Санчо, говори як слід та не оправляй доручення своїми приказками.

— Знайшли оправника! — відповів Санчо. — І це таке ви кажете мені, що не вперше вже в своїм житті їде як посол до вельможних високородних сеньйор!

— Крім посилання до сеньйори Дульсінеї, я не знаю інших випадків, коли ти був послом, принаймні з мого доручення, — зауважив Дон Кіхот.

— Це правда, — мовив Санчо, — але акуратного платника не турбує його застава, і в господі, де всього досить, не баряться з вечерею. Я хочу сказати, що мені нема чого говорити або попереджати мене, бо я до всього готовий і всього потроху доходжу.

— Я вірю цьому, Санчо, — відповів Дон Кіхот. — Час тобі добрий!

Санчо поїхав на всю ходу свого Сірого і, під'їхавши до вродливої мисливиці, зліз із осла, став перед нею навколішки і сказав:

— Прекрасна сеньйоро, отой рицар, що ви бачите, це мій пан, найменням Рицар Левів, а я — його зброєносець; дома ж зовуть мене Санчо Панса. Цей Рицар Левів, що звався давніше Рицарем Сумного Образу, послав мене сказати вашій ясновельможності, що він просить вас погодитись і благословити його здійснити його бажання, яке, каже він, і я гадаю, полягає лише в тім, щоб служити вашій незмірній пишноті і вроді, і з цього вам буде користь, а йому — величезна втіха та милість.

— Безумовно, добрий зброєносцю, — відповіла дама, — ви виконали доручення вашого пана за всіма правилами, що їх вимагають такі послання. Встаньте з землі, бо не личить зброєносцеві великого Рицаря Сумного Образу — про нього ми вже багато чули — стояти навколішках. Підведіться, друже, і скажіть вашому сеньйорові, що я і мій чоловік, герцог, із великою радістю вітатимемо його в нашому заміському будинку тут неподалік.

Санчо встав, вражений як вродою ласкавої сеньйори, так і її вихованістю та чемністю, а найбільше тим, що вона знала про його пана Рицаря Сумного Образу і не назвала його Рицарем Левів, певне, тільки тому, що той недавно прибрав це ім'я.

Герцогиня спитала його:

— Скажіть, брате зброєносцю, цей сеньйор ваш — не той, про якого надруковано історію під назвою «Вигадливий ідальго Дон Кіхот Ламанчський» і який обрав дамою своєї душі якусь Дульсінею Тобоську?

— Той самий, сеньйоро, — ствердив Санчо. — А його зброєносець, який бере або повинен брати участь у тій історії і якого звуть Санчо Панса, — це я.

— Я дуже рада, — мовила герцогиня. — Їдьте, брате Пансо, і перекажіть вашому панові, що він буде бажаним гостем у моїм маєтку і що більшої приємності ніщо не може мені справити.

Санчо, дуже задоволений із такої милої відповіді, повернувся до свого пана і своїми селянськими словами переказав йому все, що говорила вродлива сеньйора. Дон Кіхот по-молодецькому вмостився на сідлі, уперся в стремена, поправив на голові шолом і, стиснувши шпорами Росінанта, ніби переможець який, поїхав цілувати руку герцогині, що покликала до себе чоловіка й оповідала йому про зустріч із нашим рицарем.

Герцог та його дружина читали вже першу частину історії Дон Кіхота, знали про його витівки і дуже охоче й нетерпляче жадали познайомитися з ним. Вони вирішили погоджуватися з усім, що він казатиме, поводитися з ним, як із мандрівним рицарем, і весь час, що він пробуде в них, додержувати церемоній, про які вони дізналися з рицарських книжок, що їх вони обоє залюбки читали.

Тим часом під'їхав Дон Кіхот і, піднявши забрало, лагодився злазити з коня. Бачивши це, Санчо хотів піддержати йому стремено, але, на лихо, злазячи з осла, заплутався ногою в мотузці свого сідла і повиснув на ній, ударившись обличчям і грудьми об землю. Дон Кіхот, звикши, щоб йому тримали стремено, і гадаючи, що Санчо вже біля нього, усім тулубом наполіг уперед і потяг за собою сідло з Росінанта, а воно, певне, було погано стягнуте попругою. І сідло, і рицар упали на землю; це дуже збентежило Дон Кіхота, і він почав крізь зуби клясти Санчо, який усе ще не міг звільнитися з мотузки.

Герцог звелів мисливцям допомогти і рицареві, і зброєносцеві, і Дон Кіхот, забившись падаючи, підвівся і хотів схилити коліна перед герцогом і його дружиною. Але той ні в якому разі не погоджувався на це і, зійшовши сам із коня, обняв Дон Кіхота й сказав:

— Мене сум бере, сеньйоре Рицарю Сумного Образу, що, тільки ви вступили в мої володіння, з вами скоїлася неприємність, яку ми зараз бачили, але недбайливість зброєносців часто спричиняється й до гірших випадків.

— Ту прикрість, що мене спіткала, відважний принце, — відповів Дон Кіхот, — не можна вважати за неприємність, хоч би я впав аж на самий спід у безодню, бо, вийшовши звідти, я маю честь бачити вас. Мій зброєносець краще вміє язиком ляпати, ніж підтягати попругу та сідло,

щоб воно міцніше трималося. Але хоч що зо мною станеться, — чи лежу я, чи стою, чи на ногах, чи верхи, —я завжди до послуг сеньйори герцогині, вельми поважної дружини вашої, господині вроди і всесвітньої принцеси ввічливості.

— Обережно, мій сеньйоре Дон Кіхот Ламанчський, — сказав герцог, — маючи в серці сеньйору Дульсінею Тобоську, не слід вихваляти інших красунь.

Санчо тим часом визволився зі своїх пут, опинився вже тут і перше, ніж пан встиг будь-що відповісти, сказав:

— Не можна заперечувати і треба ствердити, що сеньйора Дульсінея Тобоська дуже вродлива, але заєць здіймається там, де його найменше чекають, і я чував, ніби так звана природа подібна до гончара, що робить посуд із глини; а хто одну гарну посудину може зробити, той робить і дві, і три, і цілу сотню. Кажу це до того, що моя сеньйора герцогиня, справді, ні в чому не поступиться моїй господині Дульсінеї Тобоській.

— Уявіть собі, ваша ясновельможносте, — сказав Дон Кіхот, звертаючись до герцогині, — жоден мандрівний рицар у світі не мав такого штукаря-зброєносця, як мій базікало; і ви самі це побачите, якщо захочете, щоб я прослужив вам хоч кілька днів.

— Мені дуже подобається, що Санчо такий штукар, — відповіла герцогиня, — бо це свідчить про його розум. Жарти й веселощі, як добре знає ваша милість, несполучні з дурним розумом, а якщо добрий Санчо любить жарти та дотеп, я стверджую, що він і розумний.

— І базікало, — додав Дон Кіхот.

— Тим краще, — відповів герцог, — бо небагатьма словами не можна сказати багато смішного. Щоб нам не гаяти часу, ми просимо вас поїхати з нами до нашого замку, великий Рицарю Сумного Образу ...

— Рицар Левів, хотіли сказати ваша ясновельможність, — виправив Санчо. — Бо Сумного Образу вже нема. Образ буде лев'ячий.

— Отже, я прошу сеньйора Рицаря Левів до мого замку, — повторив герцог. — Там вас вітатимуть, як належить вітати таку значну особу, а герцогиня і я, звичайно, так приймаємо всіх мандрівних рицарів, що приїздять туди.

Тим часом Санчо поправив сідло та добре підтягнув попругу на Росінантові, і всі попрямували до замку. Герцогиня звеліла Санчо бути біля неї, бо його слівця дуже її потішали.

РОЗДІЛ XV

що розповідає про багато видатних речей

Санчо їхав страшенно веселий, гадаючи, що заприятелював із герцогинею, бо він дуже любив добре пожити й хапав за чуб кожну нагоду поживитися, хоч яка та хоч коли вона йому випадала. Перед тим, як вони прибули до замку, герцог випередив їх і дав усім слугам наказ, як поводитися з Дон Кіхотом. Отже, коли він та герцогиня під'їздили до замку, назустріч їм вийшли служники в довгих, аж до землі, вбраннях із тонкого червоного атласу і, підхопивши на руки Дон Кіхота, сказали:

— Нехай ваша милість допоможе злізти нашій пані герцогині.

Дон Кіхот хотів допомогти, але після довгого якнайчемнішого змагання герцогиня перемогла й сказала:

— Я дозволю здійняти себе з сідла тільки герцогові, бо негідна завдавати такому великому рицареві такої важкої праці.

Нарешті, з'явився герцог, і, коли він здійняв її з сідла, всі ввійшли у просторий внутрішній двір, де їх зустріли дві гарні дівчини. Вони одразу накинули на плечі Дон Кіхотові довгу мантію з найтоншої червоної матерії, а після цього на всіх ґанках замку з'явилась сила слуг та служниць, що голосно гукали:

— Будьте дорогим гостем, цвіте й оздобо мандрівного рицарства!

І всі, чи більшість із них, оббризкували Дон Кіхота та герцогське подружжя запашною водою з маленьких флаконів. Це дуже здивувало нашого героя, бо він уперше почув себе справжнім мандрівним рицарем і побачив, що до нього ставляться так, як, згідно з його книгами, ставилися до рицарів за минулих часів. Санчо, забувши про свого осла, наче пришився до герцогині; ввійшовши слідом за нею в замок, відчув докори сумління, що покинув осла, і, звернувшись до поважної дуеньї, що разом з іншими зустрічала герцогиню, пошепки сказав:

— Сеньйоро Гонзалес, чи як там звуть вашу милість...

— Мене звуть донья Родрігес де Гріхальба, — відповіла та. — Чого вам треба, брате?

— Я хотів би, щоб ваша милість зробила мені послугу й вийшла за ворота замку, де вона побачить мого сірого осла. Дуже прошу, скажіть, щоб його відвели до стайні, або відведіть самі, бо він трохи лякливий і не може сам лишатися.

— Не дуже ж пощастило нам, — відповіла дуенья, — коли й пан такий розумний, як слуга. Ідіть собі, брате, на всі чотири вітри, а разом із вами й той, хто вас привів. Майте на увазі, що ми, дуеньї в цьому домі, не звикли до такої роботи.

— Але ж, — одказав Санчо, — я чув, як мій пан, — а то великий знавець цих історій, — розказував, що коли Лансарот приїхав до Британії, про нього дбали значні дами і його коня доглядали дуеньї, а щодо мене, то я не поміняв би свого осла на шкапу сеньйора Лансарота.

— Слухайте, брате, — відповіла дуенья, — якщо ви — блазень, то залиште свої жарти для тих, кому вони до вподоби і хто платить вам за це, бо від мене ви тільки дулю дістанете.

— Добре, якщо вона буде хоч стигла, — сказав Санчо, — бо їй, безперечно, стільки років, скільки й вашій милості.

— Ах ти, розбійнику! — скрикнула дуенья. — Стара я чи ні, про це я складатиму звіт Богові, а не вам, негіднику, напханий часником.

Сказала вона це так голосно, що герцогиня, почувши їхні розмови і побачивши, що дуенья страшенно роздратувалася, підійшла до неї і спитала, з ким вона свариться.

— А ось із цим чолов'ягою, — відповіла дуенья, — він дуже просить мене, щоб я завела до стайні його осла, і каже, що так робили вже десь і що якісь дами служили якомусь Лансаротові, а їхні дуеньї доглядали його коня, а крім того, ще й старою мене назвав.

— Я мала б це за найтяжчу образу, — сказала герцогиня і, удавшися до Санча, промовила: — Майте на увазі, друже Санчо, що донья Родрігес іще дуже молода.

— Хай будуть поганими ті літа, що мені судилося ще прожити, — відповів Санчо, — як я хотів образити її. Я сказав це лише тому, що дуже люблю мого осла і думаю, що не зможу доручити його особі жалісливішій, ніж сеньйора донья Родрігес.

Дон Кіхот, що чув усе це, сказав йому:

— Чи до речі такі розмови тут, Санчо?

— Сеньйоре, — відповів Санчо, — кожен говорить про те, що йому потрібно, хоч де він є. Я згадав тут про осла, тому й говорив тут про нього, а якби мені спало про нього на думку в стайні, я говорив би в стайні.

— Санчо має рацію, — промовив герцог, — і нема за що його винуватити. Сірому дадуть їсти скільки він схоче, і Санчо нехай заспокоїться, бо його осла доглядатимуть, як його самого.

Із такими цікавими для всіх, крім Дон Кіхота, розмовами вони пішли сходами й увели нашого рицаря до зали, оздобленої розкішною золотою й парчевою тканиною. Шестеро дівчат, попереджені герцогом, як поводитися з ним і що казати, зняли з Дон Кіхота зброю і стали йому за пажів.

Коли з нашого рицаря скинули панцер, він лишився в штанах і в замшевому жилеті, сухий, довгий і витягнутий; щоки його цілувалися одна з одною зсередини, і він являв собою таку дивовижну постать, що дівчата, якби не стримувались, то померли б від реготу. Знявши з Дон Кіхота зброю, вони попросили дозволу передягти йому сорочку, але на це Дон Кіхот нізащо не згодився, кажучи, що соромливість так само властива мандрівним рицарям, як і мужність. Він просив передати сорочку Санчо й зачинився з ним в окремій кімнаті.

Переодягшись, Дон Кіхот оперезався мечем, накинув на плечі багряну мантію, на голову на-

дів атласну шапочку, що дали йому дівчата, і в цьому вбранні вийшов у залу. Там його зустріли дівчата з посудом для миття рук і вимили їх йому з багатьма церемоніями. Потім з'явилося дванадцятеро пажів із дворецьким на чолі, щоб запросити Дон Кіхота до столу, де вже його чекали герцог із герцогинею.

Оточивши його з усіх боків, вони врочисто й пишно повели його до їдальні. Герцог і його дружина зустріли Дон Кіхота коло дверей у супроводі священика. Вони сказали один одному тисячу приємностей і наприкінці, оточивши нашого рицаря, повели його до столу. Герцог просив Дон Кіхота сісти на почесне місце, і, хоч як він одмовлявся, герцогова впертість перемогла. Священик сів навпроти Дон Кіхота, господарі — по обидва боки його.

Герцогиня спитала у Дон Кіхота, які він має новини про Дульсінею та чи не надсилав він їй останніми днями в подарунок яких-небудь велетнів або злодіїв, бо він же мусив багато їх перемогти.

— Сеньйоро, — відповів на це Дон Кіхот, — мої нещастя мають початок, але ніколи не скінчаться. Я перемагав велетнів і надсилав їй розбійників та злодіїв, але де знайти Дульсінею, коли її зачаровано й обернуто на найогиднішу селянку, яку тільки можна уявити?

— Не знаю, — сказав Санчо, — мені вона видається найкращим створінням у світі. В усякому разі, своєю легкістю та стрибками вона не поступиться акробатові. Справді, сеньйоро герцогине, вона стрибає із землі на осла, наче кішка.

— А ви бачили її зачаровану, Санчо? — спитав герцог.

— Чи бачив я? Вона така сама зачарована, як і мій батько.

Священик, почувши розмови про велетнів, розбійників та чари, зрозумів, що це має бути Дон Кіхот Ламанчський, якого історію часто читав герцог. Він не раз докоряв герцогові за таке читання, вважаючи за божевілля читати про всілякі безглузді пригоди, а тепер, певний своєї правоти, звернувся до герцога і з серцем сказав:

— Вашій ясновельможності доведеться відповідати перед Богом за вчинки цього добродія. Цей Дон Кіхот, або дон Психот, чи як там його звуть, на мою думку, зовсім не такий дурний, як бажає цього ваша ясновельможність, даючи йому змогу божеволіти та робити химери.

І, звертаючись до Дон Кіхота, мовив далі:

— А вам, глечикова душа ваша, хто вкинув у голову, ніби ви мандрівний рицар та перемагаєте велетнів і берете в полон злочинців? Ідіть собі, поки живий та цілий, кажу вам; вертайтесь додому, виховуйте своїх дітей, якщо ви їх маєте, доглядайте свою садибу і покиньте блукати по світу, ковтаючи вітер та даючи привід глузувати з себе всім, хто вас знає й не знає. Де це ви бачили мандрівних рицарів? Де ж ті велетні в Іспанії чи злодії в Ламанчі, чи якісь зачаровані Дульсінеї і вся та сила нісенітниць, що про вас оповідають?

Дон Кіхот уважно слухав слова поважного мужа і, коли той скінчив, звівся на ноги, почервонівши з гніву, і, не звертаючи уваги на герцога та його дружину, сказав...

Але його відповідь варта окремого розділу.

РОЗДІЛ XVI

про відповідь Дон Кіхота своєму ганьбителеві та про інші важливі й цікаві події

Дон Кіхот підвівся і, тремтячи всім тілом, наче був налитий живим сріблом, хапаючись і заїкуючись, заговорив:

— Місце, де я нині, присутні тут особи і пошана, з якою я завжди ставився і ставлюся до вашої милості, зв'язує руки моєму справедливому гнівові. Тому, а також знаючи, як і всі знають, що рясоносці, подібно до жінок, озброєні самим лише язиком, я теж із такою зброєю стаю на бій із вашою милістю, від якого я певніше міг би сподіватись доброї поради, аніж підлої обмови.

Доброзичливі та щирі зауваження треба робити в інших обставинах й іншим способом. Ганьблячи мене привселюдно й так суворо, ви, щонайменше, перебрали міру доброзичливої науки, бо вона краще діє лагідністю, ніж брутальністю, і не личить, заплющивши очі, називати грішника божевільним і дурнем, не довідавшись навіть, у чому його провина. А коли це не так, скажіть мені, через яке саме безглуздя, що ви його в мені побачили, засудили й заплямували, мушу я повернутись додому й заходитись коло господи, жінки та дітей, хоч ви й не знаєте, чи я їх маю? Хіба ж для того, щоб нерозважливо встановлювати рицарські закони та висловлюватись про мандрівних рицарів, досить здобути освіту між чотирьох стін десь у школі, де ви бачите світу на двадцять чи тридцять миль округи? Чи не гадаєте ви, що то даремна праця та змарнований

час — блукати по світу, шукаючи не втіх, а тернів життя?

Якби самі рицарі або ті, кого я вважаю за славних і великих, або люди доброго роду вважали мене за божевільного, то така думка становила б для мене невиправну образу. А якщо я божевільний тільки для якихось учнів, що ніколи не ставали на рицарську путь і не йшли нею, то це байдужісінько мені.

Рицар я є, рицарем і помру, якщо на це буде воля Всевишнього. Дехто йде шляхом гордого честолюбства, інші — низького, підлого підлещування; деякі обирають путь обману та лицемірства, а дехто — справжньої справедливості. А я під проводом своєї зірки прямую вузькою стежкою мандрівного рицарства, виконуючи свої обов'язки, і нехтую своїми вигодами, але не сумлінням. Я виправляв помилки, карав зухвалість, перемагав велетнів. Мої наміри завжди звернені на добро — допомагати всьому гарному й не робити ніякого лиха. Скажіть тепер, ваші ясновельможності, герцог і герцогине, чи слід того, хто так думає, робить і каже, називати небагатим на розум?

— Добре, їй-богу, — сказав Санчо, — і не кажіть більше нічого, ваша милосте. Краще вже не сказати, не подумати, не переконати. Тим більше, коли цей добродій заперечує, що в світі були мандрівні рицарі, то не дивно, що він не знає й того, про що говорить.

— А ви, брате, — спитав священик, — певне, той Санчо Панса, що, переказують, вам пан обіцяв острів і на ньому губернаторство?

— Так, це я, — відповів Санчо, — і заслужив цього не менше, як хто інший. Я з тих, про яких кажуть: до добрих людей притулився, та й сам

добрим ізробився. Притулився я до доброго сеньйора і, пробувши з ним кілька місяців, зроблюся, як другий він. Хай живе він, хай живу я, і хай ніколи не бракує йому імперій для царювання, а мені — островів для порядкування!

— І напевне не бракуватиме, друже Санчо, — сказав герцог, — бо я ім'ям сеньйора Дон Кіхота доручаю вам керувати одним із моїх островів, яких я маю чимало.

— Схили коліна, Санчо, — порадив Дон Кіхот, — і подякуй його милості за добродійство.

Бачивши, що Санчо так і зробив, священик підвівся дуже люто й сказав:

— Ваша милість нерозважливі так само, як і ці два божевільні.Та й чому не бути їм божевільними, коли ті, хто в здоровому розумі, беруть за приклад їхнє безумство? Доглядайте їх, ваша милосте, а я тим часом піду додому, щоб не гудити того, чого не можу виправити.

І після цих слів він пішов, дарма що його просили герцог і герцогиня, хоч герцог не дуже й наполягав, бо йому заважав сміх, викликаний безрозсудливою лютті священика.

Герцогиня помирала зо сміху, слухаючи Санчо, який здавався їй втішнішим та божевільнішим за свого пана; та й багато кому тоді здалося б так.

Нарешті Дон Кіхот заспокоївся, обід закінчився і в їдальню ввійшло чотири дівчини, одна зі срібним тазом, друга теж зі срібним глеком, третя несла на плечах два розкішні білі рушники, а четверта принесла круглий кусок неаполітанського мила. Дівчина, що несла таз, підійшла до Дон Кіхота і підставила його під бороду нашому рицареві, а той, гадаючи, що в цих місцях був зви-

чай мити замість рук бороду, покірно, і слова не сказавши, витягнув свою шию.

Зараз же з глека полилась вода, і дівчина, що несла мило, почала намилювати йому бороду і миттю вкрила йому білою, як сніг, піною не тільки підборіддя, а й усе обличчя, навіть очі, які він мусив був заплющити.

Герцог та герцогиня, яких не попереджено про цю витівку, самі зацікавлені, чекали, чим кінчиться таке надзвичайне вмивання.

Після того, як усе обличчя нашого рицаря на три пальці вкрилось піною, дівчина, що мила бороду, удала, наче в глеку немає вже води, і звеліла принести свіжої, кажучи, що сеньйор Дон Кіхот почекає. Дон Кіхот скорився і лишився сидіти, являючи собою якнайкумеднішу постать, що мимоволі викликала сміх. Усі присут-

ні, а їх було багато, дивилися на його витягнену, смагляву шию, на заплющені очі та на вкриту милом бороду, і то було диво й доказ їхнього розуму, що вони зуміли не сміятися.

Дівчата, що вигадали цей жарт, спустивши очі, не зважувалися глянути на своїх панів, а ті вагалися між гнівом і сміхом, не знаючи, чи покарати їх за зухвальство, чи нагородити за завдану їм утіху. Кінець кінцем, дівчина, що ходила по воду, вернулась, умивання кінчилось, і Дон Кіхотові витерли бороду й обличчя. Дівчата, віддавши йому низенький реверанс, збиралися вже виходити, коли це герцог покликав їх і, щоб не образити Дон Кіхота, звелів помити бороду й собі, сказавши до дівчат:

— Ідіть помийте й мене, тільки глядіть, щоб вистачило води.

Розумна та дотепна дівчина підставила йому, як зробила це й дон Кіхотові, таз під бороду, швиденько намилила, витерла та обсушила її, і, віддавши реверанс, всі вони пішли. Потім уже довідалися, що герцог поклявся покарати їх за зухвалість, але скасував свою постанову, коли вони і його помили з милом.

Санчо дивився на ці церемонії умивання і казав сам собі:

— Ось коли б у цій країні був звичай зброєносцям теж мити бороду так, як рицарям! Моїй бороді воно було б дуже потрібно, а якби поскребти її ножем — іще краще.

— Що ви там самі собі кажете, Санчо? — спитала герцогиня.

— Я, сеньйоро, завжди чув, що при дворах інших принців після їжі дають воду на руки, а не миють їм бороди, і через те кажу, що добре,

коли хто довго живе. Балакають, правда, що, довго живши, доводиться зазнати багато лиха, та я гадаю, що отак умитись багато приємніше, ніж прикро.

— Не турбуйтеся, друже Санчо, — сказала герцогиня. — Я звелю, щоб мої служниці помили вам не тільки бороду, а й усього, якщо це треба буде.

— Досить поки й самої бороди, — відповів Санчо, — а далі — як Бог дасть.

— Чуєте, дворецький, — сказала герцогиня, — чого хоче добрий Санчо? Ідіть і цілком виконайте його бажання.

Дворецький відповів, що він готовий служити сеньйорові Санчо і пішов обідати, взявши і його з собою, а Дон Кіхот, герцог і герцогиня залишилися коло столу, розмовляючи про різні речі, але тільки про такі, що так чи інакше стосувалися до військових справ та мандрівного рицарства.

Герцогиня попросила Дон Кіхота описати й змалювати вроду та риси обличчя сеньйори Дульсінеї Тобоської, яка, згідно з тим, що казали про її красу, мала бути найвродливішим створінням на землі й навіть у цілій Ламанчі.

Почувши про бажання герцогині, Дон Кіхот зітхнув і промовив:

— Я, безперечно, зробив би це, якби образ її не викреслило з моєї пам'яті нещастя, що оце спіткало мене. Воно таке велике, що мені легше оплакувати, ніж описувати його. Ви повинні знати, ваші ясновельможності, що, поїхавши недавно поцілувати їй руки й дістати від неї благословення та дозвіл на цей третій від'їзд, я знайшов її не таку, як шукав. Я знайшов її за-

чарована й обернена з принцеси на селянку, з красуні — на потвору, з запашного створіння — на смердюче, зі статечної — на грубіянку, зі світла — на темряву; одне слово, з Дульсінеї Тобоської — на селянку з Саяго[1].

— Боже милий! — скрикнув герцог. — Хто ж був той, що зробив стільки зла світові? Хто відібрав у неї красу, що так визначала її, спритність, що прикрашала її, скромність, що давала їй славу?

— Хто? — перепитав Дон Кіхот. — Та хто ж може це бути, як не який-небудь зловмисний чарівник, один із багатьох, що ненавидять і переслідують мене? Це кляте кодло народилося, щоб затьмарювати та нищити подвиги добрих і надавати блиску та звеличувати вчинки лихих. Чарівники переслідували мене, переслідують і переслідуватимуть, поки не вкинуть мене та мої рицарські подвиги в глибоку безодню забуття. Вони шкодять мені й ранять мене в тім місці, де, знають вони, я найбільше відчуваю біль, бо відібрати у мандрівного рицаря його даму — значить одібрати в нього очі, якими він дивиться, сонце, що світить йому, і підпору, що підтримує його. Я багато разів казав уже й повторюю знову, що мандрівний рицар без дами подібний до дерева без листя, до будівлі без фундаменту, до тіні без тіла, яке її кидає.

— Більше вже нічого не скажеш, — мовила герцогиня, — але якщо вірити історії сеньйора Дон Кіхота, яка нещодавно вийшла в світ з ух-

---

[1] Селяни з Саяго були тоді найбільш темні й затуркані в Іспанії.

вали всього людства, то з неї, коли не помиляюся, виходить, ніби милість ваша ніколи не бачили сеньйори Дульсінеї; і що сеньйора не існує, а є лише фантастичною особою, породженою та витвореною вашою уявою, яку ви прикрашаєте всіма чеснотами та досконалістю собі до смаку.

— З приводу цього можна багато говорити, — відповів Дон Кіхот. — Тільки Бог знає, чи є в світі Дульсінея, фантастична вона чи не фантастична. Це — такі речі, що їх ніяка допитливість не може дослідити до кінця. Я не породив і невитворив моєї сеньйори. Я бачу її таку, якою вона мусить бути, з усіма тими прикметами, що можуть уславити її на цілий світ: вродливу без цяточки, статечну без чванливості, люблячу, але скромну, чемну через своє виховання і високого роду, бо при благородній крові врода вилискує та сяє на вищих щаблях досконалості, ніж у красунь низького походження.

Розмова герцога, герцогині й Дон Кіхота дійшла саме до цього місця, коли вони почули багато голосів та шум у палаці, а незабаром у залу вскочив Санчо, дуже збентежений, із ганчіркою замість серветки на шиї, а слідом за ним багато кухарчат та інших іще менших прислужників. Один із них тримав у руках невеличкий таз із водою, брудний колір якої доводив, що то були помиї.

Він ішов слідом за Санчо, якомога силкуючись підставити цей таз під бороду, а друге кухарча удавало, що хоче помити її.

— Що це таке, хлопці?— скрикнула герцогиня. — Чого вам треба від цього доброго чоловіка? Хіба ж ви не знаєте, що його обрано на губернатора?

— Цей сеньйор, — відповіло друге хлопча, — не хоче вмиватись за нашим звичаєм так, як умивався вже мій пан герцог та його сеньйор рицар.

— Ні, я хочу, — сказав Санчо, виявляючи великий гнів, — але хочу, щоб рушники були чистіші, вода світліша, а ваші руки не такі брудні, бо, кінець кінцем, між мною і моїм паном не така вже різниця, щоб його слід було мити ангельською водою, а мене чортячими помиями. Добра річ звичаї різних країн і палаців, але тоді тільки, коли вони не роблять нам прикрого. Умивання, що тут у вас заведене, гірше за самобичування. Борода в мене чиста, і я зовсім не маю потреби освіжатися, а тому, хто підійде до мене й захоче чи то умивати, чи тільки торкнутися однієї волосинки на моїй бороді, я дам такого стусана, що й кулак вгрузне йому в череп. Всі ці церемонії та намилювання більше нагадують погані жарти, ніж увагу, що виказують гостям.

Герцогиня аж заходилася сміхом, слухаючи лютого Санчо, але Дон Кіхотові не до вподоби було бачити його з такою брудною ганчіркою, оточеного кухарчатами, і він, низько вклонившись герцогам, ніби прохаючи дозволу заговорити, спокійно сказав усій юрбі:

— Слухайте ви, сеньйори рицарі, покиньте цього дядька та йдіть туди, звідки прийшли, або куди хочете. Мій зброєносець такий самий, як і інші, а цей таз — непотрібна для нього посудина. Ідіть собі, як я раджу, і дайте йому спокій, бо ні він, ні я не розуміємося на таких жартах.

Санчо підхопив слова Дон Кіхота й продовжував:

— Спробуйте тільки ще поглузувати з мене, селюка, і я не стерплю цього. Нехай сюди при-

несуть гребеня або чого хочуть та пошкребуть мені бороду. Якщо там знайдеться щось образливе для чистоти, я дозволю постригти себе навхрест.

Герцогиня, не перестаючи сміятись, відповіла:

— Санчо Панса цілком має рацію й завжди її матиме. Він чистий і, як сам каже, не має потреби вмиватися. А якщо наш звичай йому не до вподоби, — хай він робить, як знає. Тим більше, що ви, слуги чистоти, самі дуже брудні та неохайні і, скажу, надто нахабні. Ви зважились принести такій високошановній особі замість таза та глека з чистого золота та рушників із голландського полотна — дерев'яні корита та кухонне ганчір'я. Отже, ви злі і підлі негідники, що не можете сховати своїх заздрощів до зброєносців мандрівних рицарів.

Кухарчата і навіть дворецький, що прийшов разом із ними, подумали, що герцогиня говорить серйозно, швидко зняли із Санчо ганчірку і, збентежені та засоромлені, подались до кухні. Санчо, побачивши, що визволився з цієї, як він гадав, превеликої небезпеки, підійшов до герцогині і, ставши перед нею навколішки, сказав:

— За те, що ваша милість зробили мені, я можу віддячити тільки бажанням самому зробитися мандрівним рицарем і служити вашій світлості, поки буду живий. А тим часом я простий селянин, Санчо Панса на ймення, маю жінку, маю дітей і коли щось з усього цього може стати в пригоді вашій ясновельможності, я виконаю ваш наказ раніше, ніж ви встигнете його дати.

— Видно, що вас навчено ввічливості в школі справжньої ввічливості, Санчо, тобто що ви виховувались під доглядом сеньйора Дон Кіхо-

та, — сказала герцогиня. — Щасти, Боже, такому панові — проводиреві рицарства і такому слузі — зірці відданості всіх зброєносців. Підведіться, друже Санчо, і я нагороджу вашу чемність, попросивши сеньйора герцога призначити вас якнайшвидше губернатором, що він уже й сам вам обіцяв.

Розмови на цьому припинилися. Дон Кіхот пішов відпочити після обіду, а герцогиня запропонувала Санчо зайти до неї, якщо він не дуже хоче спати, і перебути деякий час із нею та її служницями в прохолодній залі. Санчо відповів, що хоч він і звик спати влітку по обіді чотири-п'ять годин, але силкуватиметься цього дня не спати й однієї години і виконає її розпорядження, щоб віддячити за її ласку.

РОЗДІЛ XVII

де оповідається, як знято чари з незрівнянної Дульсінеї Тобоської, що становить одну з найвизначніших пригод цієї книги

Герцогові й герцогині дуже сподобалися розмови з Санчо Пансою та з Дон Кіхотом, і вони вирішили пожартувати з нього так, щоб це нагадувало рицарські пригоди.

Найбільше дивувала герцогиню простота Санчо, що дозволяла йому вірити, ніби Дульсінея була зачарована, тоді як у цій справі чарівником був він сам.

Давши своїм слугам наказ, як і що робити, вони через шість днів після цього запросили Дон Кіхота й Санчо на полювання і взяли з собою

стільки мисливців та доїжджаючих, скільки досить було б і для короля. Дон Кіхотові дали мисливську одіж, але він не захотів одягати її, відмовляючись тим, що незабаром йому доведеться повернутися до тяжких військових вправ і йому незручно возити з собою цілий гардероб убрання; Санчо подарували одіж із найтоншого зеленого сукна, і той охоче її взяв, мавши на думці продати її при першій нагоді.

Призначеного дня Дон Кіхот озброївся, а Санчо одягнувся у свою нову одіж, сів на осла, з яким він не хотів розлучатися, хоч йому й давали коня, і приєднався до загону доїжджаючих. Герцогиня вийшла в розкішному вбранні і Дон Кіхот із ґречності тримав за вуздечку її коня, хоч герцог і не хотів дозволити цього.

Кінець кінцем, вони приїхали в ліс, що ріс між двома високими горами, призначили, де стояти кожному, розташували по місцях мисливців, і почалося полювання з галасом, криками, гавкотінням собак і сурмлінням сурм, через які не можна було чути одне одного.

Герцогиня зійшла з коня і стала з гострою рогатиною там, де, як вона знала, звичайно проходять дикі кабани, Дон Кіхот і герцог теж посходили на землю і стали поруч неї, а Санчо влаштувався на своїм ослі позад усіх, боячись покинути його, щоб не трапилося часом із ним якого лиха. Не встигли вони стати на землю, а багато мисливців і слуг зайняти свої місця, як побачили, що на них мчить вигнаний собаками величезний кабан, вишкіривши ікла, а піна так і ринула з його рота. Помітивши його, Дон Кіхот просунув руку в щит, поклав другу на меч і вийшов назустріч кабанові, так само зробив і

герцог зі своєю рогатиною, а герцогиня випередила б їх, якби чоловік не затримав її.

Санчо, побачивши таку велетенську тварину, зіскочив з осла, кинувся щосили навтіки, а потім почав дертися на високого дуба. Та коли він зліз уже до половини і вхопився за віть, щоб лізти вище, лиха пригода спіткала його — віть уломилася, і Санчо, падаючи, повис на гілках зовсім низько над землею. Опинившися в такому становищі, почуваючи, як рветься його зелена одіж, якою він зачепився за віть, і гадаючи, що страшенна тварина дістане його, коли кинеться сюди, Санчо зняв такий галас, що всі, хто не бачив його, подумали, що він уже в кабана в зубах.

Коли кабан звалився під ножами мисливців, Дон Кіхот, пізнавши голос Санчо, повернув голову й побачив, що той висить догори ногами на дубі, а поруч стоїть Сірий, який не покинув його в нещасті.

Дон Кіхот підійшов і відчепив Санчо, а той, почуваючи себе вільним і на землі, глянув на свою подерту одіж і засумував, бо йому здавалося, що це багате вбрання коштувало цілий маєток. Тим часом величезну тушу вбитого кабана навантажили на в'ючного осла і, вкривши його на ознаку перемоги стеблами розмарину та миртовим гіллям, повезли до розставлених у лісі наметів, де мисливців чекали столи і такий розкішний, і з такою силою страв обід, що з нього самого можна було бачити багатство й вельможність тих, хто його давав.

Пообідавши, вони вийшли з намету в ліс і провели день, оглядаючи різні ділянки. Заходила ніч, що саме й сприяла намірам герцога та його дружини. Присмерком, уже зовсім уночі,

раптом здалося, що ліс з усіх чотирьох кінців запалав, і там, і тут розляглися звуки незчисленних сурм та інших військових інструментів, наче лісом проходило багато загонів кінноти, а потім залунали нескінченні вигуки «лелілі», як кричать звичайно маври, кидаючись у бій.

Сурми й ріжки сурмили, барабани били тривогу, флейти, свистіли; все це сталося відразу й так бучно, що хіба нечулі люди могли б не перелякатися. Герцог був уражений, герцогиня — стривожена, Дон Кіхот — здивований, Санчо тремтів, і навіть ті, хто знав про цей жарт, оторопіли. Злякавшись, усі замовкли, і в цей час до них під'їхав в убранні диявола поштар, що замість сурми сурмив у величезний кривий ріг, а той видавав гострі й неприємні звуки.

— Гей, брате поштарю, — сказав герцог, — хто ви такий і звідки? І що то за військо, що, здається, йде лісом?

— Я — диявол, шукаю Дон Кіхота Ламанчського, — відповів поштар гучним і страшним голосом. — Люди, що там їдуть, — шість загонів чарівників, які на тріумфальній колісниці везуть незрівнянну Дульсінею Тобоську. Вона їде зачарована в супроводі чемного француза Монтесіноса, що розкаже Дон Кіхотові, як можна зняти з неї чари.

— Якби ви були диявол, як ви кажете і про що свідчить ваша зовнішність, — сказав герцог, — ви одразу пізнали б рицаря Дон Кіхота Ламанчського, бо ось він стоїть перед вами.

— Їй-богу, — сказав диявол, — честю присягаюся, я й не вгадав цього. У мене в голові стільки різних думок, що про головне, заради чого я приїхав сюди, я й забув.

Диявол, не злазячи з коня, втупив очі в Дон Кіхота і сказав:

— До тебе, Рицарю Левів, послав мене нещасний, але хоробрий рицар Монтесінос і доручив переказати, щоб ти чекав його на тому місці, де я тебе знайду, бо він везе з собою так звану Дульсінею Тобоську і хоче розказати, як звільнити її від чар. А тому, що я виконав доручення, то мені нема чого лишатися тут.

Сказавши це, він засурмив у свій незвичайний ріг, повернувся і, не чекаючи відповіді, поїхав. Герцог звернувся до Дон Кіхота:

— Ви гадаєте чекати тут, ваша милосте?

— А чому ні? — спитав той. — Я чекатиму, відважний і певний своєї сили, хоч би мене атакувало все пекло.

— А я, якщо побачу ще такого диявола і з таким рогом, то шукайте мене не тут, а у Фландрії, — мовив Санчо.

Тим часом усе темнішало, і в лісі зайнялось багато вогників, що мигтіли, як мигтять у небі сухі випари землі, перед очима нашими, немов обертаючись на летючі зорі. Одночасно почувся страшенний гуркіт, наче від коліс великих фургонів, що, кажуть, так риплять та скриплять, що від цього тікають вовки та ведмеді. До цієї бурі приєдналася друга, ще дужча — здавалося, немов по всіх чотирьох кінцях лісу одночасно відбуваються бої чи сутички, бо з одного боку гуркотіли гармати, з другого — гримало безліч рушниць, навкруги лунали голоси вояків, а здаля лунали бойові окрики маврів. Сурми, роги, барабани, флейти, гармати, рушниці, а найбільше — страшне рипіння коліс фургона, творили всі разом такий гучний та жахний шум, що Дон Кі-

хот, щоб терпіти його, мусив зібрати всю свою мужність.

Аж ось до них під'їхала колісниця на рипучих колесах. Цю колісницю тягло дві пари лінивих волів, укритих чорними попонами. До кожного рогу їх був прив'язаний палаючий факел. На колісниці стояв високий ослін і на ньому сидів поважний дід із бородою, білішою від снігу й такою довгою, що вона сягала йому аж до поперека. На ньому була широка, з чорної клейонки мантія; його супроводило двоє страхіть теж у клейончатій одежі і з такими обличчями, що Санчо, тільки глянувши на них, заплющив очі, щоб удруге їх не бачити. Порівнявшися з місцем, де всі стояли, поважний дід підвівся зі свого ослона і вголос сказав:

— Я — вчений Ліргандо, — і колісниця після цього поїхала далі, а дід не сказав більше жодного слова. Слідом за нею під'їхала друга колісниця з другим старим дідом на ослоні, і коли з його наказу візник спинив воли, дідусь не тихше за першого промовив:

— Я — вчений Алькіфе, великий приятель Урганди Невідомої, — і поїхав далі.

Незабаром так само з'явилася ще одна колісниця, але той, хто сидів на ній, був не старий, як попередні, а міцний чолов'яга, неприємний на вигляд. Під'їхавши, він теж устав і хрипко сказав:

— Я — чарівник Аркалаус, запеклий ворог Амадіса Гальського і всієї його родини, — та й собі проїхав далі.

Всі три колісниці незабаром спинилися й стали неподалік, після чого стихло й рипіння їхніх коліс. І відразу ж натомість залунала надзвичайно ніжна мелодійна музика.

РОЗДІЛ XVIII

де оповідається про зроблені Дон Кіхотові вказівки, як зняти чари з Дульсінеї, та про інші незвичайні пригоди

Мисливці наші побачили, що до них у супроводі приємної музики під'їздить колісниця, подібна до тих, що звуться тріумфальними; запряжена вона була трьома парами сірих мулів, під білими полотняними попонами. На кожному мулі сиділа людина теж у білому вбранні покутника і з палаючим факелом у руках. Колісниця була вдвоє, а може й утроє, більша за ті, що проїхали раніше, а по боках її й спереду їхали ще десятеро в білому, як сніг, одягові, і всі із запаленими факелами — видовище, що дивувало й одночасно наганяло жах.

На колісниці на високому троні сиділа німфа; на ній було тисяча покривал зі сріблястої тканини, а незчисленні золоті пелюстки мінилися на ній та надавали всьому вбранню якщо не розкішного, то хоч блискучого вигляду. Її обличчя було вкрите тонесеньким прозорим серпанком, і крізь нього при світлі безлічі вогнів можна було бачити, яка вона вродлива та молода. Здавалося, їй було не більше як двадцять, але й не менш як сімнадцять років; поруч неї сиділа якась постать в убранні з довгим шлейфом і з чорним серпанком на голові. Коли колісниця порівнялася з герцогом і Дон Кіхотом, флейти й арфи на колісниці замовкли, і постать, відкинувши серпанок, показала своє обличчя — обличчя самої смерті, кістляве й таке бридке, аж Дон Кіхот нахмурився, Санчо перелякався і навіть герцоги відчули якийсь страх. Ця жива

смерть підвелася й почала повільно й не дуже виразно проказувати такі слова:

Я — той Мерлін, що, як книжки казали,
Диявола собі за батька мав
(Брехня, яку і час вже ствердив),
Володар магії, монарх могутній.
В печерах хмурих і відлюдних,
Вивчаючи уважно малюнки,
Знаки та зміст фігур і цифр магічних,
Почув я голос жалісний і ніжний
Прекрасної з Тобоса Дульсінеї.
Довідавсь я — поважную сеньйору
Обернуто в простісіньку селянку;
Пожалкував її і вирішив допомогти.
О, ти, зразок для рицарів, що носять
Важкий, із криці, в діамантах панцер!
Розумний і відважний Дон Кіхоте,
Ламанчі слава й Іспанії честь,
До тебе я кажу. Щоб незрівнянна
З Тобоса Дульсінея мала знову
Колишній образ свій, повинен Санчо,
Твій зброєносець, неодмінно дати
Три тисячі і триста батогів
Своєму рицарському тілу.
Так вирішили всі, що через них
Її обернуто в селянку, а мене
Тебе про вирок цей послали сповістити.

— Клянуся чим хочете, — сказав тут Санчо, — що я не дам собі не тільки що трьох тисяч батогів, а навіть і трьох, як і не вдарю себе тричі ножем. Хай йому біс, такому способові здіймати чари, а крім того, я не знаю, що спільного є між моїм тілом та чаруванням. Їй-богу, якщо сеньйор Мерлін не вигадає чогось іншого, щоб одвернути з сеньйори Дульсінеї чари, доведеться їй лягти зачарованою в труну.

— Ось візьму я тебе, дон мерзотнику, часником напахчений, — відповів на це Дон Кіхот, — прив'яжу до дерева й голому, як мати породила, дам не три тисячі триста, а шість тисяч шістсот батогів, та таких, що ти не одкрутишся від них і трьома тисячами трьомастами хитрощів. Не заперечуй мені ані слова, а то я з тебе душу витрясу!

— Ні, так не можна, — сказав Мерлін, що чув їхню розмову. — Добрий Санчо повинен бити себе з власної волі, а не з примусу, і коли захоче, бо певного терміну не встановлено. Але йому дозволяється зменшити вдвоє число батогів, якщо він дозволить, щоб його хто інший бив, хоч би у того була й важкенька рука.

— Ні чужа, ні своя власна, ні важка, та й ніяка взагалі рука не торкнеться до мене, — відказав Санчо.

Ледве кінчив Санчо ці слова, як сріблясta німфа, що сиділа поруч Мерліна, звелася на ноги, скинула тонкий серпанок з обличчя, що здалося всім надзвичайно вродливим, і вільно, як чоловік, і не дуже жіночим голосом сказала, звертаючись до Санчо Панси:

— О, безталанний зброєносцю, людино з серцем із коркового дерева і з камінними тельбухами. Якби тобі, негіднику, наказали кинутися сторч головою з високої башти; якби тебе, вороже роду людського, просили з'їсти дванадцять жаб, двадцять ящірок, тридцять гадюк; якби тебе переконували забити твою жінку та дітей гострим разючим ятаганом, — то не дивно було б, коли б ти злякався й відступив. А здіймати галас з приводу трьох тисяч трьохсот батогів, тимчасом як кожен школяр, хоч який кволенький, дістає

стільки ж щомісяця! Це дивує, обурює й жахає всіх, хто має жалісливу душу й чує твої слова чи почує їх згодом. Втуп, о, нікчемна й груба тварино, втуп, кажу, свої очі переляканого пугача в зіниці моїх очей, подібних досяйливих зірок. Дивись, як струмки сліз із них роблять борозни, рівчаки й стежки по чудових ланах моїх щік. Пожалій мене, облудне й лихе страховище, бо мої квітучі літа — мені ж бо тільки дев'ятнадцять і не минуло двадцяти років — марніють і гинуть під корою цієї звичайної селянки. Я з'явилася сюди тільки з великої ласки, що зробив мені присутній тут сеньйор Мерлін. Він гадав, що тебе зворушить моя врода, бо сльози засмученої красуні зі скелі роблять бавовну, а з тигрів — овець. Бий, бий своє гладке тіло, бундючна тварино, смиряй свій дух, що спонукає тебе тільки їсти та їсти, і поверни ніжність моїй шкірі, лагідність моїй удачі і вроду моєму обличчю. А якщо ти не хочеш слухатись і скоритись для мене, то зроби це для бідного рицаря, що стоїть біля тебе, для свого пана.

Я бачу вже, як його душа дійшла йому до горла і сидить на порозі рота пальців на десять од губ, чекаючи твоєї доброзичливої або суворої відповіді, щоб або вернутися назад до шлунку, або вистрибнути з рота.

Дон Кіхот, почувши таке, помацав себе за горло і сказав, звертаючись до герцога:

— Їй-богу, сеньйоре, Дульсінея каже правду, і я почуваю, як душа стоїть мені впоперек горла, ніби куля.

— Що ви скажете на це, Санчо? — спитала герцогиня.

— Те, що й казав, сеньйоро, — від батогів я викриваюся.

— Відрікаюся, маєш сказати, Санчо, — виправив його герцог.

— Дайте мені спокій, ваша ясновельможносте, — відповів Санчо. — Мені не до тонкощів чи там зайвої літери. Мене так непокоять удари батогом, які має дати мені хтось чи я сам, що я просто не знаю, що роблю і що кажу. Але хотів би я довідатись у моєї господині сеньйори Дульсінеї, де це вона навчилася так просити? З'являється й просить, щоб я оббілював себе, а взиває мене бундючною твариною і ще багато лайливих слів додає. Чи не з бронзи часом моє тіло? Хіба ж то моя справа — одвертати від неї чари? Хіба вона принесла мені кошик із білизною, сорочками, хустками або шкарпетками, хоч я й не ношу шкарпеток, — щоб ублагати мене? Ні, вона принесла самі лайки, хоч і добре знає поширену тут приказку, що навантажений золотом осел легко видирається на гору; і що подарунки ламають скелі; і Бога проси, а молотом стукай; і що одне «бери» краще, ніж два «я дам».

А ось і сеньйор, мій пан, що, замість того, щоб сказати мені щось приємне і зробити мене м'яким, наче вовна чи бавовна, обіцяє прив'язати мене голого до дерева та подвоїти число батогів. Крім того, ці сеньйори мусять пам'ятати, що вони просять бичуватися не тільки зброєносця, а й губернатора. Нехай вони повчаться просити й благати та поводитись чемно, бо люди не завжди бувають у гарному настрої. Я он ніяк не заспокоюсь, що в мене подерлося зелене вбрання, а вони причепилися, щоб я лупцював себе.

— Але, друже Санчо, — сказав герцог, — ви, мабуть, не здобудете губернаторства, якщо не будете м'якший за стиглу фігу. Чи добре буде,

коли я пошлю до остров'ян немилосердного губернатора, якого не зворушують ні сльози зажурених панночок, ні прохання розважливих, могутніх і одвічних чарівників та вчених? Одне слово, Санчо, або ви дасте самі собі батогів чи їх дасть вам хто інший, або не будете губернатором.

— Сеньйоре, — відповів Санчо, — чи не дали б ви мені два дні поміркувати? Це було б мені зручніше.

— Ні в якім разі, — сказав Мерлін, — на цьому місці і негайно питання треба розв'язати. Або Дульсінея вернеться до Монтесіноської печери й до свого попереднього стану селянки, або її одвезуть на Єлисейські поля, де вона чекатиме, поки всі удари батогом будуть зроблені.

— Ну, Санчо, — сказала герцогиня, — віддячте сеньйорові Дон Кіхоту за хліб, що ви в нього їли; йому ми всі повинні служити й дякувати за його добрі наміри та рицарські вчинки.

Санчо не відповів просто на ці слова, а спитав у Мерліна:

— Скажіть мені, ваша милосте, сеньйоре Мерлін: той бісів поштар привіз моєму панові від сеньйора Монтесіноса звістку й наказав чекати його тут, поки він приїде та з'ясує, як вичарувати сеньйору Дульсінею Тобоську; а ми й досі не бачили ще ні Монтесіноса, ні будь-кого подібного до нього.

— Діавол, друже Санчо, — відповів Мерлін, — неук і величезний шахрай. Я послав його шукати вашого пана від свого імені, а не від імені Монтесіноса, що сидить у своїй печері й чекає, чи, краще сказати, сподівається, що з нього теж зніму ть чари. Якщо він вам що-небудь винен або

ви маєте про щось із ним побалакати, я пришлю його до вас. Тим часом згоджуйтесь на батоги і, повірте мені на слово, це дасть користь не тільки вашій душі, але й вашому тілу. Душі — через те, що ви зробите добре діло, а щодо тіла, то, я знаю, ви повнокровний і спустити трохи крові вам не пошкодить.

— Багато лікарів є на світі, — відповів Санчо. — Дійшло до того, що й чарівники вже стають лікарями. Ну, якщо всі мені це кажуть, — хоч я сам іншої думки, — я ладен дати собі три тисячі батогів із такою умовою, що я можу бити себе коли й скільки захочу. Ніхто не має права встановлювати час або день, а я й собі силкуватимуся виплатитися з боргу якнайшвидше, щоб дати світові змогу тішитися вродою сеньйори Дульсінеї Тобоської, а вона ж, здається, справді гарненька, всупереч тому, що я гадав раніше. Слід також умовитися, що я не повинен бити себе в кров, і такі удари, що тільки мух ганяють, теж треба зараховувати. Отже, коли я помилюся в лічбі ударів, сеньйор Мерлін, знаючи все, мусить подбати про правильний рахунок і сказати мені, скільки ще не вистачає чи скільки лишку.

— Про лишок нема чого й казати, — відповів Мерлін, — бо тільки-но дасте собі останнього батога, зараз же і раптом із сеньйори Дульсінеї зійдуть чари, і вона з'явиться до вас, щоб подякувати й нагородити вас за добре діло. Отже, не турбуйтеся ні про лишок, ні про нестачу.

— Тоді, — сказав Санчо, — я ладен узяти на себе цю покуту на зазначених умовах.

Не встиг Санчо закінчити свої слова, як знову заграли кларнети й гримнули незліченні постріли з рушниць. Дон Кіхот кинувся на шию

Санчо, обсипаючи його тисячами поцілунків у лоб і в щоки, а герцог, герцогиня й усі, хто при цьому був, виявляли превелике задоволення. Колісниця рушила, і вродлива Дульсінея, проїжджаючи, схилила голову перед герцогами, а Санчові віддала низенький реверанс.

Тим часом заходив веселий радісний ранок. Польові квітки випростались і порозкривали свої маківки, кришталева волога струмків дзюрчала по білих і сірих гальках та несла свою данину до річок, що її чекали. Весела земля, чисте небо, прозоре повітря — кожне нарізно і все разом свідчило про те, що наступний день буде ясний і світлий. Герцоги, задоволені полюванням і тим, що їхні наміри так щасливо і вдало виконано, вирушили продовжити свої жарти, бо вони завдавали їм більшої втіхи, ніж звичайна дійсність.

РОЗДІЛ XIX

де оповідається про надзвичайну й неуявленну пригоду дуеньї Долоріди, по-інакшому графині Трифальді

У герцога був дворецький, людина дуже дотепна й великий жартівник. Це він удавав Мерліна, слав вірші, доручив одному з пажів роль Дульсінеї та влаштував усі подробиці пригоди, яку оце наведено. Він же вигадав, з доручення своїх панів, ще й іншу витівку, таку цікаву, яку тільки можна уявити.

Одного дня по обіді, після того, як прибрали зі столу й усі вже довго розважалися цікавими розмовами з Санчо, залунали сумні звуки флейти і глухі, неприємні удари в барабан. Всі, здавало-

ся, були вражені цією невиразною войовничою і смутною музикою, а особливо Дон Кіхот, що схвилювався і не міг сидіти на своєму місці.

Та й треба сказати, музика справді була надзвичайно журна та жаліслива. Тим часом, як усі сиділи здивовані й збентежені, в сад увійшло два чоловіки в траурних убраннях із довгими шлейфами. Вони били у великі барабани, теж укриті чорним; поруч них ішов флейтист у такій самій чорній одежі, а за ними трьома виступала велетенська на зріст людина, не стільки одягнена, скільки загорнена в чорну мантію з надзвичайно довгим шлейфом. Мантію оперізувала широка, теж чорна перев'язь, і на ній висів величезний ятаган[1] у чорних ножнах із чорним різьбленням. Обличчя велетня було вкрите прозорим чорним серпанком, крізь який була видна дуже довга, біла, як сніг, борода. Він ішов дуже поважно й спокійно у такт барабана. Його великий зріст, його постава, його чорнота і його почет могли здивувати й здивували всіх, що, не знавши, хто він такий, дивилися на нього. Урочисто й поволі підійшов він до герцога, що разом з усіма, стоячи, чекав його, і став на коліна. Та герцог рішуче відмовився говорити з ним, поки він не встане. Тоді велетенська мара звелася на ноги, скинула серпанок з обличчя, при чому показала страшну довжелезну, величезну й патлату бороду, якої ніде ще досі не бачило людське око, і широкі та могутні груди, з яких вирвався силенний та гучний голос; втупивши очі в герцога, старий сказав:

---

[1] Ятаган — кривий турецький кинджал.

— Великий і могутній сеньйоре, мене звуть Тріфальдін, а також Біла Борода. Я зброєносець графині Тріфальді, а називають її ще й дуенья Долоріда. Вона доручила мені з'явитися до вашої ясновельможності і спитати, чи не буде ваша ласка дати їй дозвіл і змогу ввійти сюди та розказати про своє найновіше й найдивніше нещастя, яке тільки може уявити собі найпохмуріша думка в світі. Але насамперед вона хоче знати, чи є у вашому замку славетний і ніколи не переможений рицар Дон Кіхот Ламанчський. Вона, шукаючи його, прийшла до ваших володінь пішки й нічого не ївши аж із самого королівства Кандаї, а це ж могло статися або якимось дивом, або якимись чарами. Вона спинилася біля воріт цієї фортеці і чекає тільки вашого ласкавого дозволу, щоб увійти. Я скінчив.

Сказавши це, він одкашлявся, провів обома руками зверху донизу по своїй бороді і стояв спокійно, ждучи відповіді герцога, а вона була така:

— Багато днів уже, добрий зброєносцю Тріфальдін Біла Бородо, як повідомили нас про біду, що спіткала сеньйору графиню Тріфальді, яку чарівники примусили зватися дуеньєю Долорідою. Ви можете переказати їй, дивоглядний зброєносцю, хай вона ввійде, і що тут є й відважний рицар Дон Кіхот Ламанчський, а від його великодушної вдачі вона може з певністю сподіватися всякої підтримки та допомоги.

Почувши таке, Тріфальдін знову схилив коліна і подав знак флейтистові й барабанщикам почати свою музику, в супроводі якої такою самою ходою, як увійшов, він і вийшов із саду, залишивши всіх здивованими його виглядом та поводженням.

РОЗДІЛ XX

де розказується те, що оповідала про свою недолю дуенья Долоріда

Слідом за музикантами в траурі до саду почали входити одна по одній дванадцять дуеній, що стали двома рядами. На дуеньях були широкі чернечі вбрання, а на головах — білий серпанок, такий довгий, що з-під нього видко було тільки край чорного вбрання.

Позаду йшла графиня Тріфальді, спираючись на руку свого зброєносця Тріфальдіна — Біла Борода. На ній було плаття з найтоншої гарної байки, що спадало шлейфом з трьома кінцями, а їх несли три пажі, також у траурному вбранні, розташовані у формі гарної математичної фігури з трьома гострими кутами, що їх становили три кінці шлейфа. Через це всі, хто бачив шлейф, здогадувалися, чому зветься вона графиня Тріфальді, тобто графиня з трьома спідницями.

Дванадцять дуеній, як і їхня сеньйора, ішли врочистою ходою; обличчя їх укриті були чорними серпанками, тільки не прозорими, як у графині, а такими густими, що крізь них ніщо не світилося.

Як тільки з'явився весь загін дуеній, герцог, герцогиня, Дон Кіхот і всі, хто дивився на цей похід, звелися на ноги, а Долоріда, пройшовши між двома рядами дуеній, підійшла до них, стала навколішки і промовила голосом, де було більше хрипоти, ніж приємності:

— Будьте ласкаві, ваші ясновельможності, і не будьте занадто ввічливі до вашого слуги, я хоті-

ла сказати — служниці, бо від туги я не зможу як слід відповісти на вашу ґречність. Незвичайне й ніде не чуване лихо відібрало в мене не знати куди розум, мабуть, дуже далеко, бо що більше я його шукаю, то менше знаходжу.

— Той нерозумний буде, сеньйоро графине, — відповів герцог, — хто з вашої зовнішності не побачить ваших гідностей, які, коли й не зазирати глибше, заслуговують на вершки чемності й на цвіт найвишуканіших церемоній.

І, взявши її за руки, посадив на стілець поруч герцогині, що й собі привітала її дуже люб'язно. Дон Кіхот мовчав, Санчо помирав від бажання побачити обличчя Тріфальді або котроїсь із її численних дуеній, але то було неможливо, поки вони не відкрили б їх із власної волі й своєю охотою. Всі мовчали, чекаючи, хто перший заговорить, і дуенья Долоріда, нарешті, сказала:

— Я певна, наймогутніший сеньйоре, найвродливіша сеньйоро, і ви, присутні тут, найбільшого розуму люди, що моє горе знайде у ваших славних грудях великодушне й чуле співчуття. Туга моя така велика, що може розм'якшити мармур, розтопити діаманти й запалити крицю найжорстокіших сердець у світі. Але раніше, ніж торкнеться вашого слуху, чи краще — ваших слухів, оповідання про моє горе, я б хотіла знати, чи є серед вас найбездоганніший рицар Дон Кіхот Найламанчіший та його над усіма зброєносцями зброєносець Панса.

— Панса, — сказав Санчо перше, ніж будь-хто встиг відповісти, — тут. Найприсутніший також і самісінький Найдонкіхотіший. Отже, Найдолорідніша дуенье, вам найвільніше говорити те, що вам найзавгодніше, а ми всі найладніші й

найпоготовніші бути вам найпокірливішими слугами.

— Якщо вашому горю, засмучена сеньйоро, — відповів Дон Кіхот, підвівшися і звертаючись до Долоріди, — можуть стати в пригоді хоробрість чи міць якогось мандрівного рицаря, то тут до ваших послуг мої послуги, хоч які вони, може, будуть малі. Я — Дон Кіхот Ламанчський, і фах мій у тому, щоб допомагати всім, хто цього потребує. А якщо це так, а воно так і є, то вам нема чого запобігати чиєїсь ласки чи шукати слів для вступу, а треба розказати про своє горе, а ваші слухачі хоч, може, і не допоможуть, але до певної міри мусять вам співчувати.

Почувши таке, дуенья Долоріда підвелася, припала до ніг Дон Кіхота і, намагаючись обняти їх, сказала:

— Я припадаю до цих ніг і до цих п'ят, непереможний рицарю, бо це — стовпи й колони мандрівного рицарства. Я хочу цілувати ці ноги, бо від них залежить полегшити мою недолю. О, славний мандрівнику, чиї правдиві подвиги залишають позаду й затьмарюють казкові подвиги різних Амадісів, Еспландіанів та Бельянісів.

А тоді, облишивши Дон Кіхота і звертаючись до Санчо, сказала:

— О ти, найвідданіший з усіх зброєносців, що будь-коли служили мандрівному рицареві, чия добрість сягає далі, ніж борода Тріфальдіна, мого дорожнього товариша! Ти правдиво можеш пишатися тим, що, слугуючи Дон Кіхотові, ти ніби слугуєш усій юрбі рицарів, що будь-коли мали зброю. Благаю тебе твоєю найвідданішою добрістю — будь мені посередником у твого па-

на, щоб він допоміг мені, найнещаснішій і найпригніченішій графині.

— Чи буде моя добрість, сеньйоро моя, така довга, як борода вашого зброєносця, — це мені байдуже, — відповів Санчо, — бо й без цих ваших підлещувань і скигління я проситиму свого пана, щоб він вам допоміг та захищав вас скрізь, де це буде потрібно. Нехай ваша милість вивантажує своє лихо і розкаже нам про нього, а ми вже будемо орудувати, бо ми всі розуміємо один одного.

Герцог і герцогиня аж заходилися з реготу, бо вони знали суть цієї історії і вихваляли поміж себе дотепність та спритність Тріфальді, що сіла знову на стілець і сказала:

— У славному королівстві, що між великим Трапобаном і Південним морем, королювала донья Магунсія, вдова короля Арчип'єля, її чоловіка й сеньйора. У цього подружжя була дочка — інфанта Антономасія, спадкоємиця королівства, що росла й виховувалася під моїм доглядом і проводом, бо я з давніх-давен найголовніша дуенья її матері. Дні минали по днях, інфанта Антономасія дійшла чотирнадцяти років і стала така вродлива, що кращої не могла створити природа. Скажу тепер, що й розум мала вона немалий. Розумна була не менше, як вродлива, і лишається й досі найбільшою красунею в світі.

У цю красуню, яку мій незграбний язик не може гідно вихвалити, закохувалось безліч принців, із наших місць і чужоземних, і серед них насмілився звести очі до її небесної вроди один звичайний царедворець, що надіявся тільки на свою молодість та завзяття, на силу своїх високих прикмет і здібностей, на свою дотепність і долю. Вашим ясновельможностям треба знати

(якщо це не надокучить вам), що він грав на гітарі так, що вона промовляла, був поет і гарний танцюрист, умів робити клітки для пташок і цим уже міг би заробити собі на життя в разі потреби. Всіх цих чеснот і здібностей досить, щоб розвалити гору, а не те що підкорити серце тендітної дівчини.

Та всі його якості, здібності й дотепності важили б дуже мало; чи й зовсім нічого не були б варті, щоб здобути фортецю моєї дівчинки, якби цей злочинець насамперед не спромігся підбити мене й опанувати мою волю так, що я показала себе поганим комендантом і сама віддала йому ключі від фортеці, яку боронила.

Ми вирішили, що дон Клавіхо, — так звали рицаря, — мав попросити вікарія одружити його з Антономасією.

Після багатьох запитань і відповідей, бачивши, що інфанта стоїть на своєму, священик розв'язав справу на користь дона Клавіхо й перевінчав його з Антономасією. Це так уразило королеву, донью Магунсію, матір інфанти Антономасії, що через три дні ми її поховали.

Не встигли ми ще й могили її засипати землею і сказати останнє прощай, як на дерев'яному коні з'явився велетень Маламбруно, двоюрідний брат Магунсії, людина не тільки жорстока, а ще й чарівник.

Користуючись своїм знанням, він, щоб помститись за смерть своєї сестри й покарати зухвалість дона Клавіхо та легковажність Антономасії, зачарував їх на тій-таки могилі. Її він обернув на бронзову мавпу, а його — на страшного крокодила, невідомо з якого металу, і між ними поставив металевий стовп з написом си-

рійською мовою; цей напис перекладено на мову кандайців, а тепер і на іспанську. В написі стоїть: «Ці відважні коханці не набудуть свого колишнього образу, аж поки не стане зо мною до бою славетний рицар із Ламанчі, бо тільки йому під силу ця ніколи нечувана пригода». Він витяг із ножен широкий, величезний ятаган, ухопив мене за волосся і замірився, ніби хотів відрубати мені голову. Я остовпіла, та потім опам'яталась і голосом, що тремтів від хвилювання, наговорила йому такого, що він вирішив одкласти й не виконувати свого суворого присуду.

Він звелів привести до себе всіх двірських дуеній, оцих, що тут тепер, і почав докоряти їм та соромити за вчинок, якого я була причиною, і наприкінці сказав, що не хоче вбивати нас, але зробить таке, що спричиниться до нашої громадської смерті. Коли він закінчив говорити, ми всі відчули, що на наших обличчях розширяються пори і кожну з них наче голкою коле; ми доторкнулись до обличчя і виявили те, що ви зараз побачите.

Тут Долоріда та інші дуеньї підняли серпанки, які були на них, і показали свої обличчя, поросліі бородами, у кого рижою, у кого чорною або сивою, що здивувало герцога з герцогинею й уразило Дон Кіхота із Санчо Пансою, а Тріфальді казала далі:

— Отак покарав нас підлий зрадник Маламбруно, вкривши ніжну білість наших облич цією щетиною. Краще хай поодрубував би він нам голови, ніж споганив нам обличчя оцим густим волоссям. Адже, коли поміркувати добре, сеньйори мої, куди може піти дуенья з бородою? Які батьки жалітимуть її? Хто допоможе їй? О, ду-

еньї, товаришки мої! Нещасної хвилини ми з'явились на світ. І сказавши це, вона впала, ніби непритомна.

РОЗДІЛ XXI

про речі, що стосуються до цієї пригоди й цієї пам'ятної історії

Санчо, побачивши зомлілу Долоріду, сказав:

— Присягаюся честю і пам'яттю всіх моїх предків Пансів — я ніколи не чув, не бачив, і мій пан не розказував, і навіть мені на думку не спадало, щоб могла трапитися така пригода! Тисяча чортів тобі в печінку, щоб не лаятись гірше, чарівнику й велетню Маламбруно! Не міг ти вигадати на цих грішниць іншої кари, крім борід! Хіба не краще було б одрізати їм половину носа, хоча б після цього й довелося їм гугнявити? Закладаюся, що в них немає чим і цирульникові заплатити.

— Це правда, сеньйоре, — сказала одна з дуеній, — що в нас немає грошей, щоб піти до цирульні, і через це дехто з нас придумали такий спосіб: ми беремо смолу або смоляний пластир і наліплюємо їх на обличчя, а тоді враз оддираємо і виходимо чисті та гладенькі. Правда, в Кандаї є жінки, які ходять з дому до дому, вискубують волосся, підчищають брови та роблять різні інші жіночі дрібниці, але ми, дуеньї нашої сеньйори, ніколи не допускаємо їх до себе. І якщо сеньйор Дон Кіхот не допоможе нам, ми й у труну ляжемо бородаті.

— Я видеру в країні маврів по волосинці власну бороду, — відповів Дон Кіхот, — коли не звільню вас від ваших борід.

Тим часом Долоріда прийшла до пам'яті й сказала:

— Луна вашої обіцянки, хоробрий рицарю, увійшла в мій слух під час моєї млості, і через неї я отямилась і розум мій повернувся. Отже, я знову благаю вас, славетний мандрівнику й невтомний рицарю, щоб ви здійснили свою ласкаву обіцянку.

— За мною діло не стане, — відповів Дон Кіхот. — Скажіть тільки, сеньйоро, що я зараз повинен зробити, бо я ладен слугувати вам усією душею.

— Річ у тім, — промовила Долоріда, — що звідси до королівства Кандаї суходолом щось із п'ять тисяч миль, але повітрям, навпростець — три тисячі двісті двадцять шість. Слід також зауважити, що Маламбруно сказав, що, коли доведеться мені зустрітися з нашим рицарем-рятівником, він пошле йому багато кращого коня, ніж наймані коні, і що це буде той самий дерев'яний кінь, на якому славний П'єрес повіз викрадену ним вродливу Магалону. Цим конем керують з допомогою кілка, вставленого йому в лоб, а повітрям він летить так, наче його несуть чорти. Цього коня, коли вірити стародавнім переказам, зроблено для вченого Мерліна, а той позичив його своєму приятелеві П'єресові, що здійснив на ньому далекі подорожі і викрав,як я казала, вродливу Магалону. Він посадив її на крижі коневі і, летячи повітрям, пошив у дурні всіх тих, хто дивився на нього з землі. Мерлін позичав коня лише тим, кого любив або хто краще платив за це, і після П'єреса, скільки знаємо, ніхто не сідав на нього. Маламбруно своїми штуками забрав його собі й відтоді користається ним для своїх подорожей до інших країн світу. Сьо-

годні він тут, завтра — у Франції, а післязавтра — в Лотосі[1]. Але найвигідніший цей кінь тим, що нічого не їсть, ніколи не спить, підків не стоптує і летить повітрям без крил такою спокійною ходою, що їздець може тримати в руках повну склянку води, а не розхлюпає й краплі. Ось чому прекрасна Магалона так любила їздити ним.

— Щодо спокійної та рівної ходи, — сказав Санчо, — немає коня кращого, ніж мій Сірий. Хоч він і не літає повітрям, а землею ходить, але я не проміняв би його на найкращого іноходца в світі.

Всі засміялись, а Долоріда вела далі:

— Цей кінь, якщо Маламбруно захоче покласти край нашій недолі, з'явиться сюди за півгодини перед північчю. Бо, сказав він, на знак того, що я справді знайшла рицаря, якого шукала, він пошле туди, де я буду, якнайшвидшого і найзручнішого коня.

— А скільки душ можуть сісти на цього коня? — спитав Санчо.

— Двоє, — відповіла Долоріда, — один у сідло, а другий на крижі; здебільшого це бувають рицар та його зброєносець, якщо немає якої-небудь викраденої дівчини.

— Хотів би я знати, сеньйоро Долорідо, — сказав Санчо, — як звуть цього коня?

— Його звуть, — відповіла Долоріда, — не так, як коня Беллерофонта, що звався Пегас; і не так, як коня Александра Великого, що звався Буцефал; і не так, як коня Лютого Орланда, що ім'я його було Бріадор; і не Баярд, як звали коня Рей-

---

[1] Місто в Болівії (Південна Америка), відоме своїми рудниками. Багатство його ввійшло в прислів'я.

нальда Монтальбанського; і не Фронтін, як звався кінь Рухера; не Бootес і не Перітос, як, переказують, звалися коні Сонця; не Орелія, на якім безталанний Родріго, останній король готів, брав участь у битві, де він утратив життя й царство.

— Закладаюся, — мовив Санчо, — що, не давши йому імені жодного з цих славетних коней, вони не назвали його й Росінантом, як коня мого пана. А це ім'я своєю відповідністю до коня перевершує всі інші.

— Ви правильно кажете, — ствердила борода-та дуенья, — але ім'я йому дали дуже підходяще; його назвали Клавіленьо[1] Прудконогий, і ім'я це — дуже змістовне, бо він і справді зроблений із дерева, має в лобі кілок і надзвичайно швидкий на ходу. Отже, своїм ім'ям він може змагатися зі славетним Росінантом.

— Непогане ім'я, — сказав Санчо. — Але як ним керувати — віжками чи недоуздком?

— Я казала вже, — відповіла Тріфальді, — що коли їздець поверне кілок, то й кінь повертається в той бік, куди кілок повернуто.

— Я хотів би побачити його, — сказав Санчо, — але думати, що я збираюсь на нього сідати, чи то в сідло, чи то позаду, — однаково, що шукати на вербі кислиць. Я ледве всиджу на Сірому, на в'ючному, м'якому, як шовк, сідлі, а ви хочете, щоб я сів на дерев'яні крижі без жодної подушки чи підстилки. Не хочу я молотитись, щоб звільнити когось від бороди. Хай кожен голиться, як йому завгодно, а я й думки не маю й ти разом

---

[1] Ім'я Клавіленьо складається з двох іспанських слів — кілок (clavila) і балка (leco).

із моїм сеньйором, тим більше, гадаю, що я не потрібен для гоління цих борід так, як був потрібен, щоб зняти чари з моєї сеньйори Дульсінеї.

— Ні, потрібні, друже, — відповіла Тріфальді, — і такі потрібні, що без вас, на мою думку, ми нічого не досягнемо.

— Добридень вам, — сказав Санчо. — Яке ж діло зброєносцям до пригод їхніх панів? Вони здобудуть собі слави, а нам лишаться самі труднощі. Якби то історики писали ще: «Такий-от рицар довершив таку й таку пригоду, але за допомогою свого такого-от зброєносця, без якого кінчити її було б неможливо». Таж ні! Вони просто пишуть: «Дон Параліпоменон переміг шістьох велетнів», навітьне називаючи імені його зброєносця, що був при всьому тому, ніби його й на світі зовсім не було. Тепер, сеньйори, я знову кажу, що мій сеньйор може їхати сам, і щасти йому Боже, а я лишуся тут із сеньйорою герцогинею; і дуже можливо, що, як він повернеться, справа і з сеньйорою Дульсінеєю посунеться вже на одну третю або п'яту частину, бо я маю надавати собі тим часом стільки батогів, що на тому місці вже й волосся не ростиме.

— А проте, добрий Санчо, — сказала герцогиня, — вам доведеться поїхати з вашим паном, коли буде потреба й коли вас проситимуть гідні люди. Не лишатися ж із бородами цим сеньйорам через вашу полохливість, тож буде сором!

— Ще раз добридень вам! — мовив Санчо. — Якби цю милість треба було робити для якихнебудь самотніх дівчат або для дітвори із сиротського дому, то можна ще завдати собі деякого клопоту, але клопотатися для того, щоб зняти бороди дуеньям, — біс його матері!

— Досить про це, — сказав Дон Кіхот. — Я сподіваюся, сеньйоро Тріфальді й усі інші, що небо гляне на ваше лихо прихильним оком, і Санчо зробить те, що я йому накажу; нехай лише з'явиться Клавіленьо, і я побачуся з Маламбруно. Ніяка бритва не поголить вас так добре, як я зрубаю з пліч голову Маламбруно, бо Бог терпить лихих людей, та не назавжди.

РОЗДІЛ XXII

про появу Клавіленьо й кінець цієї довгої пригоди

Тим часом зайшла ніч, і разом із нею наближався час, коли мав з'явитися славний кінь Клавіленьо, запізнення якого починало вже турбувати Дон Кіхота. Йому здавалося, що Маламбруно не посилає коня або страхаючись поєдинку, або тому, що він не той рицар, якому призначено цю пригоду. Аж ось у сад увійшло четверо дикунів, усі вкриті зеленим плющем і з величезним дерев'яним конем на плечах. Коли вони поставили коня на землю, один із дикунів сказав:

— Нехай сяде на цю штуку рицар, у якого вистачить на це відваги.

— Тоді я не сяду на нього, — сказав Санчо, — у мене й відваги не вистачить і, крім того, я не рицар.

— А на крижі, — далі мовив дикун, — повинен сісти зброєносець, якщо рицар його має. І нехай він покладається на славного Маламбруно, бо, крім його меча, рицареві нічого не загрожуватиме. Щоб знятися в повітря й добутися до Маламбруно, що чекає їх, слід повернути кілок, що на шиї у коня, а щоб їм через височінь не

запаморочило голову, вони повинні зав'язати собі очі і так їхати, аж доки заірже кінь, і це визначить кінець їхньої подорожі.

Сказавши це, вони покинули Клавіленьо і, зграбно ступаючи, вийшли з саду тією самою дорогою, що й увійшли. Долоріда, коли побачила коня, мало не плачучи, сказала Дон Кіхотові:

— Хоробрий рицарю, Маламбруно додержав слова; кінь тут; наші бороди ростуть; і кожна з нас кожною волосинкою свого волосся благає тебе поголити й постригти нас, бо тепер лишається тільки, щоб ти зі своїм зброєносцем сів на коня й щасливо розпочав свою подорож.

— Я зроблю це, сеньйоро графине Тріфальді, від щирого серця і з великою охотою, не дбаючи навіть про подушку для сідла і про шпори, щоб не гаяти часу, бо так я хочу бачити вас, сеньйоро, і всіх цих дуеній чистими, без бороди.

— А я, — сказав Санчо, — не зроблю цього ні з великою, ні з малою охотою і ні в якому разі. Коли ж це гоління неодмінно вимагає, щоб я зліз на коня, то моєму панові доведеться шукати собі іншого зброєносця для супроводу, а цим сеньйорам — іншого способу поголити свої обличчя. Я — не чаклун, щоб літати повітрям, і що скажуть мої остров'яни, коли довідаються, що їхній губернатор їде в прогулянку разом із вітром? До того ж, звідси до Кандаї три тисячі миль із гаком, і якщо кінь запізниться або велетень розлютується, ми повернемось не раніше як через шість років, а за такий час ні один острів у світі мене не впізнає. Я хочу сказати, що мені добре у цім домі, де зо мною так ласкаво поводяться і від господаря якого я сподіваюся великої милості зробити з мене губернатора.

А герцог відповів на це:

— Санчо, друже, острів, що його я вам обіцяв, не зрушиться з місця й не втече. Він так глибоко вкоренився в самі безодні землі, що витягти або викоренити його не спроможуться й за три ривки. Ви знаєте, що ні однієї посади не можна здобути без якогось хабара або більшої чи меншої підмазки. Отже, перше ніж дати губернаторство, я хочу, щоб ви поїхали з вашим сеньйором Дон Кіхотом і допомогли йому довершити цю незабутню пригоду. А повернувшись, ви знайдете ваш острів на своєму місці, і остров'яни завжди будуть раді мати вас губернатором. Моя воля не зміниться, повірте цьому, сеньйоре Санчо, щоб не образити мого бажання служити вам.

— Досить, сеньйоре, — сказав Санчо, — я бідний зброєносець, і мої плечі не витримають стількох гречностей. Нехай мій пан сідає, а мені хай зав'язують очі.

Дон Кіхот сів на Клавіленьо й помацав кілок, що легко повертався. Неохоче і поволі видерся на коня Санчо і, влаштовуючись якнайзручніше на його крижах, знайшов їх дещо твердими і, в усякім разі, не м'якими. Тоді він попросив герцогиню підмостити йому яку-небудь подушку, бо крижі цього коня скидаються більше на мармурові, ніж на дерев'яні.

Тріфальді зауважила на це, що Клавіленьо не терпить ні збруї, ні будь-яких прикрас, і що Санчо може сісти по-жіночому, тоді йому буде не так твердо. Санчо так і зробив.

Вони зав'язали собі очі, і Дон Кіхот, уважаючи, що все гаразд, намацав кілок. Тільки пальці його торкнулися кілка, дуеньї й усі присутні вголос сказали:

— Щасти тобі Боже, славетний рицарю, і тобі, хоробрий зброєносцю! Вже, вже ви летите повітрям, краючи його, наче стріла, і починаєте захоплювати та вражати тих, що дивляться на вас із землі. Тримайся цупко, Санчо, бо ти вже хитаєшся. Дивись, не впади; бо падіння твоє буде гіршим від падіння сміливого юнака, що захотів керувати колісницею свого батька-Сонця.

Санчо почув ці голоси, притулився ближче до свого пана і, обхопивши його обома руками, сказав:

— Як же це вони кажуть, що ми вже високо злетіли, а їхні голоси чути тут, і, мені здається, вони говорять зовсім поруч нас?

— Не зважай на це, Санчо, — відповів Дон Кіхот. — Такі речі та літання ідуть не звичайним шляхом, і ти на тисячу миль можеш бачити й чути все, що захочеш. Тільки не чіпляйся за мене так, а то ти мене скинеш. Не знаю справді, чого ти турбуєшся та лякаєшся, бо мені за все життя не доводилося їхати на коні з такою рівною ходою. Мені здається навіть, що ми стоїмо на місці. Віджени, друже, страх; все йде гаразд, і вітер дме нам із корми.

— Це правда, — відповів Санчо, — бо з цього боку на мене віє такий свіжий вітер, наче роздмухують тисячу ковальських міхів.

І справді, пригоду було так досконало вигадано, що герцог, герцогиня й дворецький не забули нічого й приготували кілька великих міхів. Дон Кіхот також відчув рух повітря і сказав:

— Нема сумніву, Санчо, ми досягли вже другого повітряного кола, де народжуються гради й сніги. Грім, блискавки й сонячне проміння зароджуються в третьому колі. Якщо ми їхатиме-

мо так швидко, ми незабаром досягнемо країни вогню, і я не знаю, як регулювати цей кілок, щоб нам не полетіти туди, де й згоріти можна.

Тим часом слуги герцога запалили клоччя, прив'язане до довгих дрючків, і почали гнати гарячий дух їм в обличчя. Санчо, відчувши жар, сказав:

— Нехай мене вб'ють, якщо ми вже не в'їхали в коло вогню чи десь недалеко від нього, бо у мене вже обгоріло півбороди. Я скину пов'язку, сеньйоре, і роздивлюся, де ми.

— Не роби цього, — відповів Дон Кіхот, — і згадай правдиве оповідання про ліценціата Торальву, якого дияволи несли повітрям, верхи на палиці, зі зав'язаними очима. За дванадцять годин він прибув до Риму і спустився на Торре де Нона. А на ранок він знову був у Мадриді, де розповів про все, що бачив. Він сказав також, що, бувши в повітрі, з намови диявола розплющив очі й помітив себе так близько від місяця, що міг схопити його рукою, на землю ж він не дивився, бо боявся знепритомніти. Отже, не слід розв'язувати очей і нам, Санчо. Мабуть, ми поволі високо підносимось, щоб потім одразу ж спуститися в королівство Кандая, як робить сокіл або кречет, кидаючись на чаплю тим швидше, чим вище він знявся. Хоч нам і здається, ніби нема й півгодини, як ми виїхали з саду, повір мені, ми, мабуть, проїхали вже довгу путь.

Герцог, герцогиня й усі, що були в саду, чули розмови обох сміливців, дуже втішалися ними, і, щоб покласти край цій незвичайній пригоді, яку так влучно влаштували, піднесли клоччя до хвоста Клавіленьо і підпалили його. Кінь, що весь був напханий петардами й ракетами, з надзвичайним гуркотом вибухнув і злетів у повіт-

ря, а напівобгорілі Дон Кіхот і Санчо впали на землю.

Тим часом із саду зник увесь бородатий загін дуеній, Тріфальді та інші, а герцоги і їхні гості лежали на землі, немов непритомні. Дон Кіхот і Санчо підвелися, почуваючи себе не зовсім добре, і, оглядаючись навкруги, дивувалися, що опинилися в тому самому саду, з якого почали свою подорож. Їх дуже вразила така сила людей, що лежали на землі, і це враження ще збільшилося, коли вони побачили в кінці саду спис, устромлений у землю, а на ньому на двох зелених шнурках висів аркуш білого пергаменту, де великими золотими літерами було написано:

«Славетний рицар Дон Кіхот Ламанчський розпочав, закінчив і довершив пригоду з графинею Тріфальді, інакше дуеньєю Долорідою, та її товариством. Маламбруно заявляє, що він цілком задоволений, обличчя дуеній тепер уже чисті й рівні, а Клавіхо й Антономасія повернуті на тих, що й були. Коли зброєносець виконає свою покуту, біла горлиця теж звільниться від переслідувань хижих круків і опиниться в руках свого коханого голуба, бо такий наказ ученого Мерліна, проводиря всіх чарівників».

Дон Кіхот, прочитавши пергамент, зрозумів, що мова йде про зняття чар із Дульсінеї. Він підійшов до герцога й герцогині, що й досі ще не прийшли до пам'яті, узяв за руку герцога й сказав йому:

— Сміливіше, сміливіше, мій сеньйоре: все це дурниці, і пригоду закінчено без ніякої шкоди та клопоту, як це видно з напису, що висить на тому списі.

РОЗДІЛ XXIII

про губернаторування Санчо на острові

Герцоги були такі задоволені веселим і втішним закінченням пригоди з Долорідою, що вирішили й далі жартувати з людиною, яка так щиро вірила в жарти. Отже, розказавши свій план і давши слугам та васалам вказівки, як поводитися з Санчо, коли він з'явиться на острів як губернатор, другого дня після польоту на Клавіленьо герцог сказав Санчо, щоб той їхав на острів, де жителі чекають його, як дощу в травні.

Санчо виїхав у супроводі сили людей, одягнений в судову одіж; поверх неї був іще дуже широкий плат із темно-рудого камлоту, а на голові — шапочка з тієї самої матерії. Їхав він на мулі, в сідлі з короткими стременами, а позаду з наказу герцога ішов Сірий під в'ючним сідлом і в шовковій блискучій збруї. Санчо раз у раз повертав голову і дивився на свого осла, товариства якого він не проміняв би й на німецького імператора. Прощаючись із герцогом та герцогинею, він поцілував їм руки і, хлипаючи, дістав благословення від свого пана, який благословляв його зі слізьми.

Отже, Санчо з усім своїм почтом прибув до одного з найкращих містечок, що належали герцогові й де було близько тисячі мешканців. Звалося воно, як йому сказали, острів Баратарія. Коли вони під'їхали до міста, назустріч їм вийшла вся міська рада, дзвонили дзвони, і людність радісно вітала його.

Після цього йому з багатьма церемоніями передали ключі містечка й проголосили незмін-

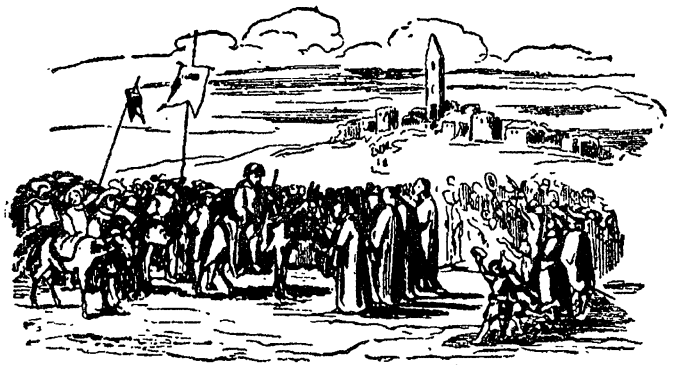

ним губернатором острова Баратарії. Убрання, борода, округлість і невеличкий зріст нового губернатора вразили не тільки всіх тих, що не знали, як сталася ця справа, а й тих, що знали про неї, а таких було чимало. Санчо посадили в судове крісло, і дворецький герцога сказав:

— На цьому острові, сеньйоре губернаторе, є стародавній звичай: той, хто бере його під владу, повинен відповісти на одне запитання — воно заплутане і розв'язати його важко. З відповіді з'ясовується розум нового губернатора, і народ знає тоді, радіти чи сумувати з приводу його приїзду.

Поки дворецький казав це, Санчо роздивлявся на маленькі й великі літери, написані на стіні проти його крісла. Не вміючи читати, він спитав, що то були за малюнки.

— Сеньйоре, — сказали йому, — тут написано й відзначено день, коли ваша світлість прийняли цей острів у володіння, і напис каже таке: сьогодні, такого-от числа, місяця й року, узяв під владу цей острів сеньйор дон Санчо Панса, нехай володіє він ним багато років.

— А кого називають тут дон Санчо Панса? — спитав Санчо.

— Вашу милість, — відповів дворецький, — бо на наш острів не ступав інший Панса, крім того, що сидить на цьому кріслі.

— Тоді затямте собі, друже, що у мене немає титулу «дон» і його не мав ніхто з мого роду. Мене звуть просто Санчо Панса; Санчо звали мого батька й діда, і всі вони були Панси без ніяких донів. Здається, на цьому острові більше донів, як каміння. Та годі; може, якщо мені доведеться бути тут губернатором понад чотири дні, я повиполюю цих донів, що через свою численність повинні обридати, як москіти. Давайте сюди ваше запитання, сеньйоре дворецький, і я відповім на нього як можу краще, не вважаючи на те, сумуватиме чи не сумуватиме народ.

Під цей час у залу ввійшло два чоловіки, один у селянському вбранні, а другий — одягнений, як кравець, і в руках у нього були ножиці. Кравець сказав:

— Сеньйоре губернаторе, я й цей селянин прийшли до вас у такій справі: вчора цей добрий чоловік прийшов до мене в майстерню — бо я, з дозволу присутніх, із кравців кравець — і, давши шмат сукна, спитав, чи можна зробити з нього шапку. Я обміряв сукно і сказав, що можна. Він, певне, гадав, що я хочу вкрасти лишок сукна, і попросив мене подивитися краще й сказати, чи не вийде з нього двох шапок. Я вгадав його думки і відповів, що вийде; він, їдучи все далі в своїх клятих підозріннях, прикладав нові й нові шапки, а я казав «так», і отак ми дійшли аж до п'ятьох шапок. Сьогодні він якраз прийшов по них, я даю їх йому, а він не хоче

платити гроші за роботу та ще вимагає, щоб я віддав йому його сукно або заплатив за нього.

— Чи так це все, брате? — запитав Санчо.

Так, сеньйоре, — відповів селянин. — Але нехай він покаже вашій милості ті п'ять шапок, що він зробив.

— Залюбки, — сказав кравець, негайно засунув руку під плащ і витяг з-під нього п'ять шапок, надіті на п'ять пальців його руки.

— Ось п'ять шапок, що їх замовив цей добрий чоловік, і, присягаюся Богом та моїм сумлінням, у мене не лишилося й клаптика сукна. Нехай подивляться ремісничні інспектори.

Всі присутні засміялися з великого числа шапок і незвичайної справи, а Санчо, подумавши, сказав:

— Мені здається, що нема чого гаяти часу на цю справу, слід тільки звернутися до здорового глузду, і ось мій вирок: кравець не дістане платні за роботу, селянин не одержить свого сукна, шапки віддати на користь в'язням — і все.

Вирок викликав сміх, але наказ губернатора був виконаний. Потім перед ним з'явилися діди, один з яких держав у руці очеретину, немов ціпок. Той, що був без ціпка, сказав:

— Сеньйоре, кілька днів тому, щоб прислужитися та й зробити добре діло, я позичив цьому доброму чоловікові десять ескудо золотом з тією умовою, щоб він повернув їх мені, як тільки я йому скажу. Минуло багато часу, я не вимагав грошей, щоб не призвести його до ще гірших злиднів. Та мені здалося, що він не думає платити свій борг, і тоді я кілька разів нагадав йому про це. А він не тільки не повертає грошей, а навіть заперечує, що взагалі будь-коли

брав їх у мене, а якщо й брав, то давно вже віддав. У мене немає свідків ні на те, що я позичив йому гроші, ні на те, що він повернув їх, бо він їх не повертав. Я хотів би, щоб ваша милість примусили його заприсягтися, і якщо він заприсягнеться на тому, що повернув гроші, я дарую йому борг і перед Богом і перед людьми.

— Що ви скажете на це, діду з ціпком? — спитав Санчо.

— Я визнаю, що брав у нього гроші, — відповів той. — Але нехай ваша милість схилить жезл, і, якщо він вимагає від мене присяги, я ладен заприсягтися на вашому жезлі, що справді віддав йому гроші.

Губернатор схилив жезл, старий віддав свій ціпок другому дідові, щоб той подержав його під час присяги, і присягнувся, схрестивши на жезлі руки, що з рук в руки віддав ті десять ескудо, які позичав і які позичальник вимагає тепер знову.

Тоді великий губернатор спитав кредитора, що може він сказати на слова свого супротивника. Старий сказав, що винуватець, безперечно, каже правду, бо він вважає його за порядну людину, і що він сам, певне, забув, коли та як повернено йому гроші, і що надалі він більше їх не вимагатиме.

Винуватець узяв свій ціпок і, похнюпившись, вийшов із зали. Санчо бачив, як він вийшов, не сказавши ні слова, звернув увагу на лагідність позивача, схилив голову на груди, приклав вказівний палець правої руки до брів і до носа й, поміркувавши якийсь час, підвів голову і звелів покликати до себе діда з ціпком, що вже пішов. Коли старого привели, Санчо подивився на нього й сказав:

— Дайте ваш ціпок, чоловіче добрий: він мені потрібний.

— Із великою охотою, сеньйоре, ось він, — відповів старий і дав ціпок.

Санчо взяв його і, передавши другому дідові, сказав:

— Ідіть собі з Богом, бо вам уже сплачено борг.

— Мені? — спитав той. — Та хіба ця очеретина коштує десять ескудо золотом?

— Коштує, — сказав губернатор, — а як ні, то я найдурніший губернатор у світі, і ви зараз побачите, чи досить у мене розуму, щоб керувати цілим королівством.

І він звелів тут же перед усіма розломити ціпок. Ціпок розламали і всередині знайшли десять ескудо золотом. Всі були здивовані й уважали свого губернатора за нового Соломона. На запитання, як саме довідався він, що в очеретині заховано десять ескудо, Санчо відповів, що коли він побачив, як винуватець перед присягою передав свого ціпка позивачеві, а заприсягнувшись, зараз же взяв його, то йому спало на думку, що гроші були в ціпку.

Нарешті, обидва діди — і хитрий, і той, кому сплатили — пішли геть; присутні ж дивувалися, а той, хто записував слова, вчинки й найменші рухи Санчо, не міг вирішити — вважати та розцінювати його як дурня чи як розумного.

РОЗДІЛ XXIV

де оповідається далі про те, як поводився Санчо, бувши губернатором

Із суду Санчо повели до розкішного палацу, де в одній із зал був улаштований королівський

стіл. Коли Санчо входив до їдальні, заграли кларнети, і чотири пажі піднесли воду, щоб помити руки, і він їх помив дуже поважно.

Після цього музика втихла, і Санчо сів до столу, де був тільки один прибор. Поруч Санчо став якийсь чоловік, як потім виявилося — лікар, з маленьким жезлом із китового вуса в руці. Зняли розкішний білий рушник, яким було накрито на столі фрукти й велику силу різних страв; хтось, ніби студент, проказав молитву, один паж зав'язав Санчо мережаний нагрудник, а другий, що виконував обов'язки дворецького, поставив перед ним блюдо з фруктами.

Але не встиг Санчо проковтнути перший шматок, як той чоловік, що стояв при ньому, торкнувся своїм жезлом блюда, і його зараз же забрали. Дворецький подав нову страву; Санчо зібрався покуштувати її, та перше ніж він дотягнувся до неї, жезл знову торкнувся блюда, і паж прибрав його так само швидко, як і те, що було з фруктами. Здивований Санчо, роздивляючись навкруги, спитав, чи не вважають вони його за якогось штукаря, що вміє наїстися таким способом.

— Вам, сеньйоре губернаторе, — відповів той, що із жезлом, — належить їсти тільки так, як звичайно їдять губернатори всіх інших островів. Я, сеньйоре, лікар і служу на цьому острові при особі губернаторів, щоб дбати про їхнє здоров'я більше, ніж про своє власне, щоб вивчати вночі й удень властивості їхнього організму, а вивчивши, мати змогу лікувати їх як слід, коли він заслабне. Головна моя робота в тому, щоб бути під час їхнього обіду, сніданку та вечері, дозволяти їсти те, що я вважаю за корисне, і забороняти подавати їм страви, які, на мою думку, мо-

жуть заподіяти шкоду їхньому шлункові. Отже, я звелів прибрати блюдо з фруктами, бо в них занадто багато вологи, другої страви не можна було їсти через те, що вона була занадто гаряча й гостра. Гострота збільшує спрагу, а той, хто багато п'є, витрачає й нищить вологу свого тіла, що становить основу життя.

— У такому разі, — сказав Санчо, — он ті смажені і, здається, дуже смачні куріпки не зашкодять мені аж ніяк.

— Цього сеньйор губернатор не їстиме, поки я живий, — відповів лікар.

— Чому ж так? — спитав Санчо.

— А тому, — відповів лікар, — що наш учитель Гіппократ[1], провідна зірка й світило медицини, каже, що «ненажерливість шкідлива завжди, а надто як об'їдатися куріпками».

— Якщо це так, — відповів Санчо, — то нехай сеньйор подивиться, які з тих страв, що стоять на столі, будуть мені корисніші, а які — шкідливіші, і дасть мені поїсти, не торкаючись блюда своєю паличкою.Клянуся життям губернатора, я помираю з голоду, і забороняти мені їсти — значить вкорочувати мені життя, а не продовжувати його, наперекір тому, що каже і казатиме лікар.

— Ваша милість, сеньйор губернатор має рацію, — сказав лікар. — От мені здається, що вашій милості не слід було б їсти тих кроликів із начинкою, бо шлунок погано перетравлює їх. Ви могли б іще покуштувати оцієї телятини, якби вона не була смажена, але тепер і цього не можна.

---

[1] Гіппократ — вчений Стародавньої Греції. Відомий у ті часи лікар.

—Я гадаю, — сказав Санчо, — отам у великому блюді, що парує, повинна бути «олья подрида». А тому, що в цих стравах багато різного овочу та м'яса, то там, на мою думку, знайшлося б щось смачне й корисне для мене.

— Ні, — відповів лікар. — Жодна страва на світі не шкодить так здоров'ю, як «олья подрида». Нехай її їдять попи, ректори університетів та гості на сільських весіллях, і хай вона не з'являється на столі губернаторів, що повинні мати тільки найкращі та найдобірніші страви. Я знаю, що сеньйор губернатор, щоб зберегти й поліпшити своє здоров'я, мусив би з'їсти тепер із сотню трубочок із кремом та кілька шматочків айви, бо це очищає шлунок і сприяє травленню.

Почувши таке, Санчо відхилився на спинку крісла і, пильно оглядаючи лікаря, спитав, як його звати і де він учився.

— Звуть мене, — відповів лікар, — Педро Ресіо де Агуеро, родом я із села Тіртеафуера[1], що праворуч і посередині між Каракуелем та Альмодоваром дель Кампо, а докторський ступінь здобув я в Осунському університеті.

На це Санчо, спалахнувши гнівом, одказав:

— У такому разі, доктор Ресіо де Маль-Агуеро[2], родом з села Тіртеафуера, що лежить праворуч як іти з Каракуеля до Альмодовара дель Кампо, учень Осунського університету, геть звідси зараз же! Бо інакше, сонцем присягаюся, я візьму дрючок і почастую, починаючи з вас, усіх лі-

---

[1] Тіртеафуера — буквально значить «відправляйся на той світ».

[2] Маль-Агуеро — погане віщування.

карів на цьому острові, або принаймні тих, що, на мій погляд, є неуки, бо лікарів учених, розумних і свідомих я берегтиму, як зіницю ока, і поважатиму їх, як божественних людей. Кажу ще раз, нехай Педро Ресіо зараз же тікає звідси, бо інакше я потрощу крісло, де сиджу, об його голову, і коли мене судитимуть, я зможу виправдатися, бо скажу, що вбив поганого лікаря, який катував громадянство. А тепер дайте мені поїсти або заберіть від мене це губернаторство, бо посада, що не годує того, хто її має, не варта й пари бобів.

Лікар, побачивши, як розлютувався губернатор, замішався й хотів тікати із зали, але тим часом на вулиці засурмив поштовий ріжок, і дворецький, виглянувши з вікна, підбіг до Санчо й сказав:

— Їде поштар від сеньйора герцога і, здається, везе якогось важливого листа.

Незабаром увійшов поштар, спітнілий і засапаний, і, витягши з-за пазухи листа, передав його губернаторові, а Санчо передав його дворецькому і звелів прочитати адресу, де стояло: «До дона Санчо Панси, губернатора острова Баратарія, в його власні руки або в руки його секретаря».

— Хто ж тут мій секретар? — запитав Санчо, коли йому прочитали адресу.

— Я, сеньйоре, бо вмію читати й писати, — відповів один із тих, що були в залі, — до того ж я біскаєць[1].

— Із таким додатком ви могли б бути секретарем і в самого імператора, — мовив Санчо. —

---

[1] Біскайці відзначалися своєю чесністю.

Розпечатайте ж пакет і подивіться, що там написано.

Новонаставлений секретар так і зробив і, прочитавши листа, сказав, що має поговорити з ним віч-на-віч. Санчо звелів усім, крім мажордома[1] та дворецького, покинути залу, і, коли всі вийшли, секретар прочитав голосно листа, де було написане таке:

Дійшло до мене, сеньйоре дон Санчо Пансо, що дехто з ворогів моїх і вашого острова готуються колись уночі напасти на острів. Конче треба пильнувати, щоб вони не захопили його несподівано. Я довідався також від гідних довіри розвідників, що до міста, де ви живете, зайшло четверо передягнених людей, щоб погубити вас, бо вони бояться вашого великого розуму. Будьте уважні, стежте за тими, хто приходить до вас балакати, і не їжте того, чим вас годують. Я подбаю про те, щоб допомогти вам, коли ви опинитесь у скрутному становищі, а ви в усьому покладайтеся на свій розум. Написано тут, 16 серпня, о четвертій годині ранку.

Ваш друг герцог.

Санчо й присутні були вражені; звертаючись до дворецького, він сказав:

— Те, що треба тепер зробити відразу ж, це — ув'язнити лікаря Ресіо, бо це він має вбити мене, та ще й убити найвитонченішим та найгіршим способом — заморити мене голодом.

— Але й мені здається, — сказав дворецький, — що вашій милості не слід нічого їсти з цього сто-

---

[1] Мажордом — комендант будинку.

лу, бо все це готували монахині, а прислів'я каже: за хрестом біс стоїть.

— Не заперечую цього, — відповів Санчо. — А тепер нехай мені дадуть скибку хліба та фунтів чотири винограду; в них не може бути ніякої отрути, а я ж, справді, не можу обійтися без їжі. Тим більше, коли ми мусимо бути готові до боїв, що нам загрожують, ми повинні бути міцніші, бо відвага спирається на шлунок, а не шлунок залежить від мужності. А ви, секретарю, відпишіть моєму сеньйорові герцогу й перекажіть йому, що я виконаю всі його накази.

Поцілуйте також від мого імені ручки моїй сеньйорі герцогині. До речі, ви можете поцілувати руки й моєму панові сеньйорові Дон Кіхоту Ламанчському, щоб він почував мою вдячність за його хліб. А до цього ви можете, як добрий секретар та добрий біскаєць, додати все, чого вам забажається, і все, що спаде вам на думку. А зараз приберіть зі столу та дайте мені їсти, і я тоді дам доброї прочуханки всім шпигунам, розбійникам та чарівникам, що наважаться напасти на мене або на мій острів.

РОЗДІЛ XXV

про те, що трапилося із Санчо Пансою, коли він обходив свій острів

Тим часом зайшла ніч, і губернатор забажав обійти острів. Санчо взяв із собою дворецького, секретаря, мажордома й писаря, на якого було покладено обов'язок, нащадкам на користь, занотувати всі вчинки губернатора, і стільки вар-

тових та судових писарів, що з них можна було скласти чималий загін. Санчо зі своїм жезлом ішов посередині, оточений усім цим людом, і на нього варто було подивитися. Пройшовшись кількома вулицями містечка, вони почули брязкіт ножів і, поспішаючи до того місця, натрапили на двох чоловіків, що, побачивши представників правосуддя, кинули битися. Один з них гукнув:

— Сюди, ім'ям Бога й короля! Чи можна ж, щоб у цій країні грабували й нападали на людей серед міста!

— Заспокойтеся, чоловіче добрий, — сказав Санчо, — і розкажіть мені, яка причина цієї сварки, бо я тутешній губернатор.

— Я поясню вам усе найкоротше, сеньйоре губернаторе, — відповів другий, його супротивник. — Ваша милість мусите знати, що цей добродій виграв тільки що в картярському домі, — ось він навпроти нас — більше як тисячу реалів і хтозна-яким способом. Я був там, коли грали, і кілька разів, у непевних випадках, розв'язував справу йому на користь, не так, звісно, як підказувало мені сумління. Він устав з-за столу із своїм виграшем, і коли я сподівався дістати від нього хоч ескудо на подяку, як звичайно дають таким значним людям, як я, що буваємо присутні при грі, підтримуємо несправедливості й допомагаємо уникати суперечок, він поклав гроші в кишеню та й пішов геть з дому. Я пішов слідом за ним і дуже ввічливо й чемно попросив у нього хоч би вісім реалів. Ви мусите знати, що я людина порядна і не маю ні посади ні прибутків, бо мої батьки не лишили мені грошей і мене нічого не навчили. А цей шахрай не

згоджувався дати мені більше як чотири реали; отже, ви, ваша милосте, сеньйоре губернаторе, самі бачите, що це людина без стиду й без сорому. Але, честю клянуся, якби ваша милість не підійшла, він виблював би весь свій виграш.

— Що ви на це скажете? — спитав Санчо.

Другий відповів, що його супротивник про все каже вірно і що справді він не хоче давати йому більше як чотири реали, бо він давав уже йому стільки багато разів. На його думку, ті, хто дістає стільки з милості, повинні бути ввічливі і брати те, що їм дають, з веселим обличчям та не заходити в суперечки, коли не знають напевне, чи той, хто виграв, є справді шахрай і чи виграв гроші нечесно. А за доказ того, що він особисто цілком порядна людина, а не шахрай, може бути те, що він не захотів нічого йому дати, бо тільки справжні шахраї дають гроші таким здирникам.

— Це правда, — сказав дворецький. — А тепер, ваша милосте, сеньйоре губернаторе, проголосіть вирок, що нам діяти із цими людьми.

— Що нам діяти з ними? — повторив Санчо. — Ви, той, хто виграв чесно чи нечесно, так чи так, дайте зараз же цьому розбишаці сто реалів, а крім того вивертайте з кишені ще тридцять реалів на бідних в'язнів. А ви, що не маєте ні посади, ні прибутків та вештаєтесь по цім острові, беріть швидше сто реалів і завтра ж удень покиньте острів на десять років. А коли ви вернетесь сюди до строку, вам доведеться закінчувати його на тому світі, бо я почеплю вас на шибеницю або це зробить кат з мого наказу, і нехай ніхто не заперечує мені в цьому, бо інакше він відчує мою руку.

Один витяг гроші, другий узяв їх, і коли вони пішли, перший — додому, а другий — геть з острова, Санчо сказав:

— Тепер я або влади збудуся, або позачиняю всі картярські доми, бо, на мою думку, вони дуже шкодять населенню.

— Але саме цього ваша милість не зможе зачинити, — сказав один із писарів, — бо його утримує одна важнюща особа, яка втрачає щороку без усякого порівняння більше, ніж бере з картярських столів. Ваша милість можете довести свою владу на інших — нижчого розряду — кублах, бо вони шкідливіші і в них більше всяких зловживань, а в домах вельможних сеньйорів шулери не наважуються стругати свої фіґлі. А через те, що порок картярства поширився скрізь, то нехай уже краще грають у вельмож, а не в якого-небудь маленького урядовця, куди бідолаху заманюють серед ночі, а потім з живого деруть шкуру.

РОЗДІЛ XXVI

про бурхливий кінець губернаторствування Санчо Панси

Сьомої ночі свого керування Санчо лежав у ліжку, ситий не хлібом чи вином, а вироками, думками, присудами та розпорядженнями, які він видавав, і сон, наперекір голодові, починав уже склепляти йому очі. Раптом він почув такий галас і дзвони, наче весь острів розвалювався. Санчо підвівся на ліжку й почав пильно прислухатися, силкуючись добрати, яка могла бути при-

чина такого страшенного гармидеру. Але до дзвонів та гуркання приєдналися звуки незліченних сурм і барабанів, і Санчо не тільки не довідався про причину їх, але ще більше перелякався. Вставши, він усунув ноги в туфлі, бо підлога була вогка, без ранкового чи якогось там іншого вбрання підійшов до дверей; крізь них він побачив, що коридором іде більше як двадцять чоловік з запаленими факелами та оголеними мечами й гукають:

— До зброї, до зброї, сеньйоре губернаторе, до зброї! На острів напали численні вороги, і ми загинемо, якщо ваш розум і відвага не врятують нас.

Коли вони з таким галасом та ґвалтом наблизилися до Санчо, що стояв здивований і схвильований усім цим, один із них сказав:

— Озброюйтесь швидше, ваша вельможносте, якщо не хочете загинути самі й призвести до загибелі цілий острів.

— Навіщо я озброюватимусь? — відповів Санчо.— Хіба ж я що-небудь розумію у військових справах, хіба можу чим допомогти? Такі речі краще доручити моєму панові Дон Кіхоту. Він одразу всіх подолає й дасть усьому лад. А я, горе мені грішному, нічого не розумію в такому божевіллі.

— Ох, яка ж витриманість у вас, сеньйоре губернаторе! — сказав другий. — Озброюйтесь, ходіть на майдан, будьте нашим вождем і полководцем, бо ви — наш губернатор і мусите вести нас.

— Ну, тоді озброюйте мене, і хай нам щастить! — сказав Санчо.

Миттю було принесено два великі дерев'яні щити й одягнено їх на Санчо поверх сорочки, не давши йому навіть надіти ще що-небудь. Один

щит припасували спереду, а другий — іззаду, просунувши між ними його руки, зв'язали щити мотузкою і так замурували його між дошками, що він стояв наче веретено і не міг зігнути коліна або хоч крок ступити. В руки йому дали спис, і він на нього спирався, щоб не впасти. Опорядивши так Санчо, вони наказали йому рушати, іти попереду і підбадьорювати їх, бо, мовляв, коли він указуватиме їм путь, мов та зірка чи ліхтар, тоді все буде гаразд.

— Як же я буду йти, нещасний я, — відповів Санчо, — коли я не можу зігнути коліна через ці дошки, що наче пришиті до мене? Все, що вам лишається зробити, це підняти мене та покласти чи притулити десь до воріт фортеці, і я захищатиму їх цим списом або своїм тілом.

— Ідіть, сеньйоре губернаторе, — сказав іще інший. — Мабуть, переляк вам більше заважає, ніж дошки. Годі вже! Будьте бадьоріший, бо вже пізно; ворожі сили більшають, голоси їхні стають гучнішими і небезпека ближчає.

Після таких доказів та вмовляння бідний губернатор спробував зрушитись, але так гепнувся об землю, аж подумав, що розбився на тріски. Він лежав немов черепаха, замкнена та прикрита в своїй шкаралупі, або як перекинений догори дном човен на піску. А жартівники, хоч і бачили, як він упав, не пожаліли його й на крихту. Навпаки, загасивши факели, вони почали ще голосніше кричати та скликати до зброї і толочили бідного Санчо, раз у раз б'ючи мечами по щитах. Якби він не скорчився й не втяг голову під щит, довелося б скуштувати лиха бідному губернаторові, що, здавлений з усіх боків, упрівав та обливався потом і всім серцем покладався на

Бога, щоб урятуватися від такої небезпеки. Одні спотикалися на нього, другі падали, а хтось навіть простояв на ньому довгенько й подавав звідти команду, наче з сторожової башти, вигукуючи:

— Наші, сюди! З цього боку ворог нападає дуже завзято. Стережіть ті ворота! Зачиніть ці ворота! Кидайте драбини для штурму! Давайте сюди гранати, смолу та дьоготь у казанах! Загороджуйте вулиці сінниками!

А побитий Санчо лежав, терпів усе та промовляв до себе:

— О, хоч би вони швидше забрали цей острів! Тоді я або помер би вже, або позбувся цих мук.

Небо зважило на його благання, і коли він найменше цього сподівався, почув голоси, що кричали:

— Перемога, перемога, ворог тікає! Ей, сеньйоре губернаторе, вставайте, ваша милосте, і радійте з перемоги та діліть здобич, яку здобула у ворогів ваша непереможна рука.

— Підведіть мене, — сумно й знесилено сказав Санчо, а коли йому допомогли встати, він, опинившись на ногах, додав:

— Бодай би ви прибили його цвяхом до мого лоба, того ворога, що я переміг! Не хочу я ділити ворожої здобичі, а прошу й благаю якого-небудь друга, якщо він є у мене, щоб дав мені ковтнути вина, бо все висохло у мене всередині, та витріть мені піт, бо я плаваю в ньому, як у воді.

Коли його обтерли, дали вина і розв'язали щити, Санчо сів на ліжко й зомлів із переляку та втоми. Побачивши це, жартівники почали жалкувати, що довели його до цього, але, коли Санчо став приходити до пам'яті, трохи заспокоїли-

ся. На запитання Санчо, котра година, вони відповіли, що вже світає, і Санчо, не кажучи й слова, почав одягатися. Всі мовчки дивилися на нього й сподівалися, що він пояснить, куди так поспішає. Кінець кінцем, він одягнувся й поволі, бо, побитий, не міг швидко рухатись, пішов до стайні, а за ним слідом пішли й усі, що там були. Підійшовши до Сірого, він обняв, поцілував його в лоб і не без сліз на очах сказав:

— Іди сюди, друже й товаришу усієї праці моєї і бідувань! Коли ми були вдвох з тобою, я думав тільки про те, як подбати про твою збрую та їжу для твого маленького тіла. І щасливі були мої години, дні та роки. А відколи я покинув тебе і піднісся на башту честолюбства та гордощів, мою душу опанували тисячі злиднів, тисячі лих і чотири тисячі прикростей.

Промовляючи так, він сідлав сам осла, а всі стояли мовчки. Осідлавши Сірого, Санчо на превелику силу зліз на нього і, звертаючись до секретаря, мажордома, дворецького, лікаря Педро Ресіо та багатьох інших, що були тут, сказав:

— Розступіться, сеньйори, і дайте мені вернутися до моєї колишньої волі. Дозвольте мені поїхати, бо я їду ліпити на себе пластирі. Мені здається, що цієї ночі вороги, що товклися по мені, поламали всі мої ребра.

— Не робіть цього, ваша милосте, сеньйоре губернаторе, — сказав лікар, — я дам вам напій проти забитого місця, і ви швидко знову повернете свою колишню міць та здоров'я. А щодо страв, то я обіцяю вашій милості зм'якшитися і дозволити вам їсти скільки й чого ви забажаєте.

— Пізно, — відповів Санчо, — і тепер мені так хочеться лишатись тут, як стати турком. Так дві-

чі не жартують. Клянуся Богом, я не залишуся тут губернатором і не візьму іншої губернії, хоч би мені подали її на блюді, так само, як не полечу в небо без крил. Я з роду, де всі уперті, і коли з них хто скаже: «лишка», то лишка і мусить бути наперекір усьому світові, хоч би насправді був «чіт». Хай лишаються в цій стайні мурашині крила, які піднесли мене в повітря, щоб мене подзьобали там ластівки та інші птахи, а ми давайте знову ходити по землі упевненою ходою, і якщо ноги мої не можна буде прикрасити черевиками з вишитої кордовської шкіри, то мені не бракуватиме мотузяних личаків. А тепер пустіть мене, бо вже пізно.

— Сеньйоре губернаторе, — сказав на це дворецький, — ми з великою охотою відпустимо вас, хоч нам і дуже шкода втратити такого губернатора, бо його розум примушує нас бажати, щоб він залишився. Але ви вже знаєте, що кожен губернатор перед тим, як поїхати з того місця, де він губернаторствував, повинен скласти звіт про свою діяльність. Складіть його за ті десять днів, що ви були тут губернатором, і рушайте собі з Богом.

— Ніхто не може цього в мене вимагати, — відповів Санчо, — крім мого сеньйора герцога, що призначив мене сюди. Я їду до нього і тільки йому дам звіт про свою діяльність. Тим більше, коли хто вирушає такий роздягнений, як я, то не треба вже інших доказів, що він був не губернатор, а справжній ангел.

— Їй-богу, — сказав доктор Ресіо, — великий Санчо має рацію і, на мою думку, ми його відпустимо, бо герцог буде дуже радий побачитися з ним.

Всі погодились і відпустили Санчо, запропонувавши супроводити його і дати йому все, що може бути приємним для нього і корисним під час подорожі.

Санчо сказав, що йому треба тільки трохи ячменю для Сірого й півкружала сиру та півпаляниці йому самому, бо путь недовга і більші або кращі припаси йому не потрібні. Його обіймали всі, і він зі слізьми обіймав усіх присутніх, здивованих його розумом і таким розважливим та непохитним вирішенням.

РОЗДІЛ XXVII

про те, що трапилося з Санчо дорогою, та про інші речі, цікавіших за які бути не може

Затримавшись у дорозі, Санчо не міг того самого дня приїхати до замку герцога, хоч йому лишилося не більше як півмилі, коли його застала ніч, досить темна та мовчазна. Але це було влітку, і, не дуже турбуючись такою затримкою, Санчо трохи збочив з шляху, щоб спокійніше чекати ранку.

Проте його нещасній та щербатій долі заманулося, щоб він, шукаючи кращого притулку, із своїм Сірим упав у глибоку й дуже темну яму, між кількома старовинними будівлями.

Пролетівши трохи більше як два сажні, Сірий уже дістав дна, а Санчо опинився коло нього, ні трохи не подряпавшись і не пошкодившись. Обмацавши все своє тіло та затримавши в собі подих, щоб пересвідчитися, чи він цілий, Санчо помацав також і стіни ями, щоб дізнатися, чи

не можна вийти з неї без сторонньої допомоги, але впевнився, що вони скрізь були рівні й без жодного виступу. Це завдало Санчо великого суму, а надто коли він почув, як жалібно та тоскно зітхає осел, що й справді дуже потерпів.

— Ой, — сказав Санчо, — які несподіванки трапляються на кожному кроці з тим, хто живе на цім мізернім світі! Хто подумав би, що той, хто вчора сидів на троні острівного губернатора, пануючи над своїми слугами, сьогодні опиниться, мов похований, у ямі, не маючи біля себе ні ліків, ні слуг або васалів, що подали б йому допомогу? Ми мусимо померти тут з голоду, мій осел і я, якщо не помремо раніш, я — з горя, а він — од ран. Ой, нещасний я, до чого довели мене моє божевілля та вигадки! Коли небу буде завгодно, щоб мене знайшли, коли звідси витягнуть мої чисті, білі кістки, а поруч — кістки мого доброго Сірого, то з них, мабуть, довідаються, хто ми. Ті принаймні, хто знав, що Санчо Панса ніколи не розлучався зі своїм ослом, а осел його — з ним. Ще раз кажу — нещасні ми, бо наше лихо не хотіло, щоб ми померли дома, серед своїх рідних, що закрили б нам очі перед смертю. О, мій товаришу і друже, як погано заплатив я тобі за твою віддану службу! Пробач мені та, як тільки вмієш, благай долю, щоб визволила нас з цієї жахливої пригоди, в яку ми з тобою потрапили, а я за те обіцяю вквітчати твою голову лавровим вінком, як поетові, та давати вдвоє більшу порцію корму.

Санчо Панса скаржився, а осел слухав його й не подавав ніякого голосу — так тяжко й погано було бідолашному. Цілу ніч бідкався та жалівся Санчо, а коли настав день і при світлі його він

побачив, що вибратися з цього колодязя без сторонньої допомоги — найнеможливіша з неможливих речей, — він почав кричати, сподіваючись, що хтось його почує. Та він кричав, немов у пустелі, бо навкруги не було жодної людини, ніхто не чув його галасування, і під кінець він став вважати себе за померлого.

Сірий лежав догори ногами; Санчо допоміг йому звестися на ноги, на яких той ледве тримався, вийняв з торбинки шматок хліба, дав його ослові і, коли Сірий виявив своє задоволення з приводу цього, Санчо сказав, немов осел міг його зрозуміти: «Хліб заспокоює всякий біль».

Побачивши в стіні ями отвір, куди, здавалося, пролізла б людина, якби зігнулася та скорчилася, Санчо підійшов ближче, сів навкарачки і поповз усередину. Сонячне проміння, що проходило крізь, сказати б, дах і давало світло в печеру, дозволяло бачити її великі розміри, а придивляючись, можна було помітити, що цей хід поширювався далі в іще більшу печеру.

Такі спостереження примусили Санчо вернутися до осла, взяти камінь і заходитись розкопувати стіну. Через недовгий час отвір так поширився, що в нього вільно міг увійти осел, і Санчо, взявши за оброть свого Сірого, пішов печерою, шукаючи з неї виходу. Іноді він ішов у цілковитій темряві, іноді без світла, і ніколи — без остраху.

Пройшовши так близько півмилі, Санчо зауважив, що в печеру з якогось боку проходить світло, здавалося, денне. Це стало йому за ознаку, що шлях, яким він, на його думку, прямував до того світла, нарешті кінчається.

Тут кинемо його й повернемося знову до Дон Кіхота.

Трапилося, що, виїхавши одного ранку повправлятися, Дон Кіхот пустив Росінанта повним кар'єром, і той так близько підійшов до отвору печери, що, коли б наш рицар не потягнув щосили за поводи, він упав би в яму. Проте Дон Кіхотові пощастило вдержати коня і не впасти. Зацікавившись, він під'їхав ще ближче і, не злазячи з коня, зазирнув у це провалля. Роздивляючись, він почув голосний крик з ями, а почавши прислухатися пильніше, зміг зрозуміти, що хтось каже:

— Гей, там, нагорі, чи є хто, що чує мене? Чи немає там жалісливого рицаря? Хай допоможе він живцем похованому грішникові, нещасному колишньому губернаторові.

Дон Кіхотові здалося, що це голос Санчо, і, здивований та вражений, він спитав:

— Хто там унизу? Хто це скаржиться?

— Хто ж може бути і хто міг би скаржитись, як не безпорадний Санчо Панса, губернатор за свої гріхи та на своє лихо острова Баратарія, колишній зброєносець славетного рицаря Дон Кіхота Ламанчського.

Почувши таке, Дон Кіхот здивувався і схвилювався вдвічі більше, бо йому спало на думку, що то, мабуть, тужить душа померлого Санчо, і охоплений такими гадками, він сказав:

— Заклинаю тебе всім, чим можу заклинати: скажи мені, хто ти єси? Якщо ти засмучена душа, скажи, чого тобі треба, то моє діло допомагати й охороняти всіх, хто потребує допомоги.

— Виходить, — відповіли йому, — ваша милість є, певне, мій сеньйор Дон Кіхот Ламанчський, а щодо вашого голосу, то це річ цілком безперечна.

— Я і є Дон Кіхот, — сказав наш рицар, — і мій обов'язок допомагати й охороняти не самих тільки живих, а й померлих, а тому скажи мені, хто ти?

— Присягаюся чим завгодно вашій милості, сеньйоре Дон Кіхот Ламанчський, що я — ваш зброєносець Санчо Панса й ніколи ще не помирав. Покинувши своє губернаторствування через силу причин (про них довго довелося б оповідати), я вночі впав у цю яму, де й досі сиджу разом із моїм Сірим, і хай він не дасть мені збрехати, бо з багатьох ознак видно, що він тут.

Здається, осел зрозумів те, що казав Санчо, бо вмить почав ревти так голосно, що ревіння його залунало по всій печері.

— Чудовий свідок, — сказав Дон Кіхот. — Я пізнаю його голос, наче це моя дитина, і твій голос, Санчо, теж. Зачекай, я зараз поїду до герцогового замку, він тут недалеко, і приведу людей, що витягнуть тебе з ями, куди ти впав через свої гріхи.

— Їдьте, ваша милосте, — відповів Санчо, — і вертайте швидше, бо я більше не можу почувати себе живцем похованим і, крім того, помираю з переляку.

Дон Кіхот покинув його і поїхав до замку, де розказав про пригоду Санчо герцогам. Вони хоч і зрозуміли, що Санчо впав в одну з печер, що були в цій місцевості з давніх-давен, але здивувалися, як він міг покинути губернаторство, не попередивши їх. Кінець кінцем, принесли канати та мотузки, послали людей і на превелику силу витягли Санчо і його осла з темряви на сонячне світло. Побачивши його, один студент сказав:

— Всі погані губернатори мали б покидати свої губернії так, як цей грішник покидає глибини безодні, виходячи звідти мертвий од голоду, збліда́лий і, гадаю, з порожньою кишенею.

Санчо почув його слова й одповів:

— Вісім чи десять днів тому, брате наклепнику, почав я губернаторствувати на острові, яким мені дано керувати, і протягом їх і години не був ситий хлібом.Там мене переслідували медики, а вороги потрощили мені кістки. Я не мав нагоди ні стягати податків, ні брати хабарі. Якщо ж це так — а так воно і є — я не заслужив, здається мені, покидати острів таким способом.

— Не хвилюйся, Санчо, і не зважай на те, що ти чуєш, бо воно ніколи не скінчиться, — сказав Дон Кіхот.— Май чисте сумління, і хай собі люди говорять, що хочуть. Прив'язати язика лихословові — це те саме, що бажати зачинити воротами поле. Коли губернатор покидає посаду забагатівши, кажуть, що він злодій, а коли покидає її бідний, кажуть, що він дурень.

— Ну, мене, напевне, матимуть скорше за дурня, ніж за злодія, — мовив Санчо.

Розмовляючи так, оточені хлопцями й усяким людом, Дон Кіхот і Санчо прибули до замку, де на галереї їх чекали вже герцог із герцогинею, але Санчо не схотів іти до них, поки не поставив у стайню свого Сірого. Тільки після цього Санчо підійшов до герцогів і, схиливши перед ними коліна, сказав:

— Із бажання вашої світлості, сеньйори, і не маючи ніяких заслуг, я поїхав керувати островом Баратарія. Я приїхав туди голий і голий його покинув. Був я добрий чи поганий губернатор, про це свідки скажуть, що схочуть. Я розв'язу-

вав справи, роз'яснював сумніви і весь час помирав з голоду, бо так бажав Педро Ресіо з Тіртеафуера — острівний і губернаторський лікар. Вночі нас атакував ворог, дуже стурбував нас, а потім, як кажуть жителі острова, завдяки могутності моєї руки острів звільнено й здобуто перемогу. Дай Боже їм здоров'я, якщо вони не брешуть. Одне слово, за цей час я скуштував вагу обов'язків губернатора і переконався, що плечі мої не можуть її витримати. Перше ніж мене обдурило губернаторство, я вирішив сам обдурити його, і вчора вранці покинув острів таким самим, як і застав, із тими самими вулицями, будинками та дахами, що були в ньому, коли я туди в'їздив. Я нічого ні в кого не позичив, не брав участі ні в яких підприємствах і, хоч хотів видати кілька корисних законів, не видав ні одного, бо гадав, що коли їх не додержуватимуть, то не варт їх і видавати. З острова я виїхав із самим лише Сірим, упав у яму, блукав по ній, поки вдень побачив вихід, але вийти ним було так важко, що я лишився б там до кінця світу, якби небо не послало мені мого сеньйора Дон Кіхота. Отже, мої сеньйори, герцог і герцогиня, ось ваш губернатор Санчо Панса; він погубернаторствував десять днів і зрозумів, що не тільки губернаторство на острові, а й керування цілим світом нічого не дає. Певний цього, я цілую ноги вашим милостям, а наслідуючи дітей, що кажуть, граючи: «стрибай і пусти мене», стрибаю з губернаторства й переходжу на службу до мого сеньйора Дон Кіхота, де я їм свій хліб, хоч і в турботах, але досхочу. Мені ж, коли я схочу їсти, однаковісінько, чи куріпок мені дадуть, чи моркви.

На цьому Санчо закінчив свою промову, а Дон Кіхот увесь час дуже хвилювався, боячись, що Санчо скаже що-небудь недоладне. Почувши, що той говорив так недовго, він дуже зрадів, а герцог, обнявши Санчо, сказав, що його бере великий сум, бо Санчо занадто швидко покинув губернаторство. Одночасно герцог обіцяв йому в своїх володіннях іншу посаду, менш важку, але прибутковішу. Герцогиня теж обняла Санчо й звеліла дати йому добре поїсти, бо видно було, що він приїхав дуже побитий і ще більше змучений.

РОЗДІЛ XXVIII

де оповідається про те, як Дон Кіхот розлучився з герцогом, і про те, як на Дон Кіхота сипонуло стільки пригод, що одна переганяла другу

Дон Кіхот, вирішивши, що час уже припинити те бездіяльне життя, яке він вів у замку, попросив у герцогів дозволу залишити їх. Ті погодилися, виявляючи великий сум, якого завдавав їм його від'їзд.

На другий день Дон Кіхот, попрощавшись із герцогами, при повній зброї виїхав на майдан перед замком. Все населення замку дивилося на нього з галереї, де стояли й герцог з герцогинею.

Санчо сидів на Сірому зі своїми торбинками з усякою їжею; настрій у нього був чудовий,бо герцогів дворецький дав йому гаманець із двома стами золотих ескудо на дорожні витрати, і Дон Кіхот не знав про це.

Дон Кіхот уклонився герцогам і всім присутнім, повернув Росінанта і рушив із Санчо, що

їхав за ним на своєму Сірому, і попрямував до Сарагоси.

Опинившися в чистім полі, Дон Кіхот знову відчув себе в своїм середовищі. Йому здалося, що оновилися його сили, потрібні для дальших рицарських вчинків, і, звертаючись до Санчо, він сказав:

— Воля, Санчо, є один із найдорогоцінніших дарів, що люди дістають од неба. До неї не можуть рівнятися ні ті скарби, що має в собі земля, ні ті, що затаїло море. За волю, як і за честь, можна й треба ризикувати життям; і, навпаки, неволя — це найбільше лихо, що може спіткати людину. Я кажу це тому, Санчо, що ти сам бачив, серед яких розкошів жили ми в замку, а я почував себе голодним, бо не міг тішитися всім цим так, як тішився б, коли б це було моє. Обов'язок бути вдячним за добродійства та ласку є пута, що не дають духові бути вільним. Щасливий той, кому небо дає шматок хліба, за який він повинен дякувати самому тільки небу.

— У зв'язку з тим, що сказала мені ваша милість, — відповів Санчо, — виходить, що ми погано зробили, коли не подякували герцогові за двісті ескудо чистим золотом, які разом із гаманцем дав мені герцогів дворецький. Я ношу цей гаманець біля самого серця, як ліки про всяк випадок, бо не кожного разу натрапиш на замок, де частуватимуть, а інколи опинишся й у корчмі, де тебе виб'ють ціпками.

Розважаючись такими та іншими розмовами, мандрівний рицар та його зброєносець їхали собі далі, коли, проїхавши трохи більше, як милю, побачили з десяток людей, одягнених як селяни, що обідали, розстеливши свої плащі на тра-

ві зеленого лужка. Коло них лежали якісь білі простирадла, якими було щось накрите. Дон Кіхот підійшов до обідаючих, ввічливо привітавши їх перший, спитав, що саме вкриває це полотно, а один з людей одповів:

— Під цим полотном, сеньйоре, лежать дерев'яні статуї для бічного вівтаря в церкві нашого села. Ми вкриваємо їх, щоб не попсувати, і несемо на плечах, щоб вони не зламалися.

— Якщо дозволите, — мовив Дон Кіхот, — я з великою радістю глянув би на них, бо статуї, що їх так бережно переносять, повинні бути гарні.

— Ще б, — укинув слово другий. — Бо вони ж, скажу вам, і коштують багато. Немає ні однієї дешевшої за п'ятдесят дукатів. Щоб пересвідчитися, що це правда, заждіть, ваша милосте, і побачите на власні очі.

І, кинувши обідати, він підвівся й зняв покривало з першої статуї. То був святий Юрій верхи на коні, зі змієм, що звивався коло його ніг, із простромленою списом пащею, бравий, як його виображають завжди. Вся статуя, як кажуть, аж жаріла. Побачивши її, Дон Кіхот промовив:

— Цей вершник був один із найкращих представників небесного мандрівного рицарства. Він звався святий Юрій і захищав також дівчат. Подивімось на другу статую.

Селянин одкрив її. То, виявилося, був святий Мартін, теж на коні, що ділився своїм плащем із бідняком. Ледве глянувши на нього, Дон Кіхот сказав:

— Цей рицар теж був одним із мандрівних подвижників. Я гадаю, він відзначався більше щедрістю, ніж одвагою, що ти, Санчо, бачиш із того, як він оддає половину свого плаща бідному.

Безперечно, що тоді була зима, бо інакше він оддав би цілий плащ: такий він був жалісливий.

— Це, певно, не так, — одповів Санчо, — просто він додержувався прислів'я, яке каже: «Щоб давати та приймати, треба розум мати».

Дон Кіхот засміявся й попросив зняти ще одне покривало, під яким була статуя патрона Іспанії, верхи на коні і з закривавленим мечем, що топтав мавpів і наступав їм на голови. Побачивши його, Дон Кіхот сказав, що це справжній рицар із воїнства христового, звався він святий Дієго Матаморос і був одним із найдоблесніших святих та рицарів, які жили на землі.

Дон Кіхот звелів накрити статуї і сказав тим, що несли їх:

— Я вважаю, браття, за добру ознаку, що я бачив усе це, бо ці рицарі й святі належать до того фаху, до якого належу і я — до фаху військового. Різниця між ними та мною лише в тім, що вони були святі й билися за справи небесні, а я — грішник і б'юся за справи земні. Вони здобули небо силою своїх рук, бо небо здобувають силою. А я й досі не знаю, що здобув я своїми стражданнями. Та якщо страждання моєї Дульсінеї Тобоської кінчаться, то доля моя покращає, мій розум підкується і я, може, піду кращим шляхом, ніж той, яким простую тепер.

Селяни дивувалися з постаті та зі слів Дон Кіхота і не розуміли й половини того, що він їм казав. Пообідавши, вони взяли свої статуї, попрощалися з Дон Кіхотом і пішли своєю дорогою. Санчо, немов ніколи не знав свого пана, був у захопленні від його вченості. Йому здавалося, що в світі не могло бути історії, з якою той не був би досконало обізнаний.

— Справді, сеньйоре, — сказав він йому, — якщо те, що трапилося з нами сьогодні, можна назвати пригодою, то це була одна з найприємніших пригод за весь час нашого подорожування. Ми вийшли з неї без побиття й без ніякого хвилювання, не видобували мечів, не толочили землі нашими тілами й не голодували.

— Ти правильно кажеш, Санчо, — відповів Дон Кіхот. — Май тільки на увазі, що час не завжди буває однаковий і не завжди йде одним і тим же шляхом.

Отак міркуючи та розмовляючи, в'їхали вони в ліс край дороги, коли раптом, несподівано для себе, Дон Кіхот заплутався в сітку із зелених ниток, натягнених між деревами. Не розуміючи, що воно таке, він сказав Санчо:

— Мені здається, Санчо, що ця історія з сіткою мусить бути однією з найдивніших пригод, які можна собі уявити. Нехай уб'ють мене, якщо чарівники — мої переслідувальники — не хочуть заплутати мене в ній і затримати в путі. Але я заявляю їм, що, якби зелені нитки цієї сітки були з найтвердіших діамантів, я однаково розірву її, неначе зроблену з морських водоростей або з волокон бавовни.

Коли він хотів порвати сітку і проїхати вперед, перед ним несподівано, вийшовши з-за дерева, з'явилися дві дуже гарні пастушки (або принаймні одягнені, як пастушки, тільки одяг їхній був із розкішної парчі). Їхнє волосся лежало в них на плечах і своїм золотавим блиском могло змагатися з сонячним промінням. Голови їхні були уквітчані гірляндами, сплетеними із зеленого лавра та червоного амаранта. Мали вони, здавалося, не менше як п'ятнадцять і не більше

як вісімнадцять років. То було видовище, що захопило Санчо, здивувало Дон Кіхота й примусило сонце спинитися, щоб глянути на них. Всі четверо мовчали та дивувалися.

Першою заговорила одна з дівчат, сказавши Дон Кіхотові:

— Спиніться, сеньйоре рицарю, і не рвіть сіток, протягнених тут не на перешкоду вам, а для нашої розваги. Я знаю, що ви спитаєте, навіщо їх протягнено і хто ми, і коротенько розповім вам про це. В однім селі, милі за дві звідси, де живе багато значних і заможних ідальго, кілька родин умовилися зі своїми родичами та приятелями взяти жінок та дітей, приїхати розважатися сюди, в одну з найчарівніших у наших околицях місцевостей, і утворити тут нову пастушу Аркадію. Ми, дівчата, одяглися пастушками, а юнаки — пастухами. Ми нап'яли кілька наметів, які звуться похідними, розташувавши їх на березі багатоводного ручая, який зрошує всі ці луки. Минулої ночі ми попростягали між дерев ці сітки, щоб обдурити дурненьких пташок, які, налякані шумом, могли б заплутатися в них. Якщо вам, сеньйоре, захочеться бути нашим гостем, вас приймуть привітно та чемно, бо в цих місцях не повинно бути ні турбот, ні суму.

Вона замовкла і не сказала більше нічого, а Дон Кіхот одповів на це так:

— Безперечно, найпрекрасніша сеньйоро, я похваляю ваші плани розваги й дякую за вашу пропозицію, а якщо можу прислужитися чим — наказуйте й будьте певні, що вас послухаються. Бо мій фах лише в тім, щоб виявляти свою вдячність та чинити добродійство всім людям, а особливо таким благородним, як ви. Якби ця сітка,

що, певне, займає небагато місця, оточувала всю земну кулю, я почав би шукати нових світів, аби не порвати її. А щоб повірити моєму перебільшенню, зауважте, що обіцянку дає вам сам Дон Кіхот Ламанчський. Може, до слуху вашого дійшло вже це ім'я?

— О, подруго душі моєї, — сказала друга дівчина, — яка визначна трапилася нам пригода! Бачиш цього сеньйора перед нами? Знай же, що то — найодважніший, найзакоханіший і найчемніший рицар у світі, якщо не бреше й не дурить нас надрукована історія його подвигів, яку я читала. Закладаюся, що супутник його — Санчо Панса, його зброєносець, ніким не перевершений жартівник.

— Правда ваша, — ствердив Санчо. — Я — той жартівник і той зброєносець, про якого каже ваша милість, а цей сеньйор — мій пан, сам Дон Кіхот Ламанчський, уславлений в історіях.

— О! — скрикнула перша. — Ублагаймо його залишитися, моя люба. Наші батьки й брати будуть страшенно задоволені, бо я теж чула про його доблесть та розум те, що ти мені казала. Найголовніше ж, переказують, він — найвідданіший і найвірніший з усіх відомих закоханих, а дама його — Дульсінея Тобоська, чиїй вроді ціла Іспанія дає пальму першості.

— І має підстави давати, — мовив Дон Кіхот, — бо тільки ваша незрівнянна краса піддає ту першість під сумнів.Та не клопочіться, сеньйори, затримувати мене. Невідкладні обов'язки мого фаху не дозволять мені відпочивати.

Під цей час до них чотирьох підійшов брат однієї з пастушок, теж одягнений як пастух і з пишнотою, що відповідала костюмам дівчат. Ті ска-

зали йому, що з ними розмовляє доблесний Дон Кіхот Ламанчський, а другий — то Санчо Панса, його зброєносець, про яких той знав, бо читав історію Дон Кіхота. Чепурний пастух запропонував йому свої послуги і просив поїхати з ним до наметів. Дон Кіхот мусив згодитися й поїхав.

Понад тридцять чоловік зібралися тут, усі в розкішних убраннях пастухів та пастушок. Вони миттю довідалися, хто такий Дон Кіхот з його зброєносцем, і дуже раділи, бо були вже обізнані з його історією. Підійшли до наметів; знайшли в них столи, заставлені багатими стравами. Дон Кіхота вшанували, посадивши його на почесне місце; всі дивились на нього й дивувались, що його бачать. Нарешті, коли зняли скатертину, Дон Кіхот підніс голос і сказав:

— Хоч дехто й уважає, ніби до найгірших гріхів людських належить чванливість, але я залічую до них невдячність. Цього гріха я, скільки міг, намагався уникнути, відколи почав працювати мій розум. Якщо я не маю змоги сплатити за зроблене мені добро добрими вчинками, я заміняю їх бажанням учинити їх, а коли цього не досить — розголошую про них. Отже, вдячний за вчинене мені тут ласкаве вітання і безсилий сплатити тим самим, бо мене обмежують вузькі границі моїх можливостей, я пропоную вам те, що можу і що від мене залежить. Отже, протягом двох днів на великім шляху, який іде до Сарагоси, я запевнятиму, що ці сеньйори,одягнені пастушками, є найкращі і найблагороднішi дівчата в світі, за винятком самої незрівнянної Дульсінеї Тобоської, єдиної володарки моїх думок. Нехай не ображаються ті чоловіки та жінки, що слухають мене.

Почувши це, Санчо Панса, який уважно слухав його, сказав:

— Чи є в світі особи, які насмілилися б твердити й присягатися, що пан мій божевільний? Скажіть, милості ваші, сеньйори пастухи, чи є де в селі хоч який розумний та вчений священик, який міг би промовляти так, як мій пан? Чи є такий, найуславленіший за свою відвагу, мандрівний рицар, який міг би запропонувати те, що пропонує мій пан?

Дон Кіхот обернувся до Санчо і з розпаленим від гніву обличчям промовив:

— Чи можливо, Санчо, щоб на цілій земній кулі існувала людина, яка не сказала б, що ти дурнем підшитий дурень, облямований ще бахромою лукавства та хитрощів?

Хто уповноважує тебе втручатися в мої справи та досліджувати, розумний я чи ні? Мовчи й не переч мені, а піди осідлай Росінанта, якщо він неосідланий. Ми поїдемо здійснювати мою пропозицію і можемо вважати за переможених усіх, хто стане мені перечити, бо правда на моїм боці.

І, дуже розгніваний та роздосадуваний, він підвівся зі стільця, вразивши всіх присутніх і викликавши у них сумнів щодо того, розумний він чи божевільний. Кінець кінцем, вони переконали його не здійснювати свого наміру, бо його вдячність, мовляв, добре відома їм, а відважність його, про яку досить розповідається в його історії, не потребує нових доказів.

Дон Кіхот, проте, не відмовився від своїх планів і, сівши на Росінанта, насунувши на руку щит та взявши спис, виїхав на середину великого шляху, що проходив неподалеку від зеленої луки. Верхи на Сірому їхав слідом за ним Сан-

чо в супроводі всього пастушого люду, цікавого подивитися, чим скінчиться його зухвалий і ніколи небачений виклик. Отже, ставши, як сказано, посеред шляху, Дон Кіхот пронизав повітря такими словами:

— О, ви, прохожі і подорожні, рицарі, зброєносці, ті, що йдуть пішки і їдуть верхи або мають пройти чи проїхати цим шляхом протягом двох найближчих днів, знайте, що мандрівний рицар Дон Кіхот Ламанчський тут. Він обстоюватиме, що німфи, які живуть у цих гаях та луках, красою своєю та чемністю перевершують усяку красу та чемність, роблячи виняток тільки для сеньйори душі моєї Дульсінеї Тобоської. Той, хто думає інакше, нехай виходить: я його тут чекаю.

Він двічі повторив ці слова, і двічі не почув їх ні один шукач пригод, але доля, яка весь час улаштовувала йому раз у раз кращі пригоди, зробила так, що на шляху з'явилася сила людей. У багатьох з них були в руках списи, і всі сунули галасливою юрбою. Побачивши їх, супутники Дон Кіхота відійшли далі від шляху, гадаючи, що наразяться на якусь небезпеку, коли чекатимуть тут. Тільки Дон Кіхот відважно спинився, а Санчо Панса сховався за Росінантом. Коли юрба наблизилася, один з тих, що йшов попереду, голосно закричав:

— Звертай з дороги, чортяча людино, інакше бики подеруть тебе на шматочки!

— Гей ви, шельми! — відповів Дон Кіхот. — Нестрашні мені ваші бики. Визнайте, негідники, зараз же справедливість того, що я отут оголошував, або ставайте зо мною на бій.

Погонич не встиг відповісти, а Дон Кіхот — звернути, хоч би й хотів, бо на нього насунула

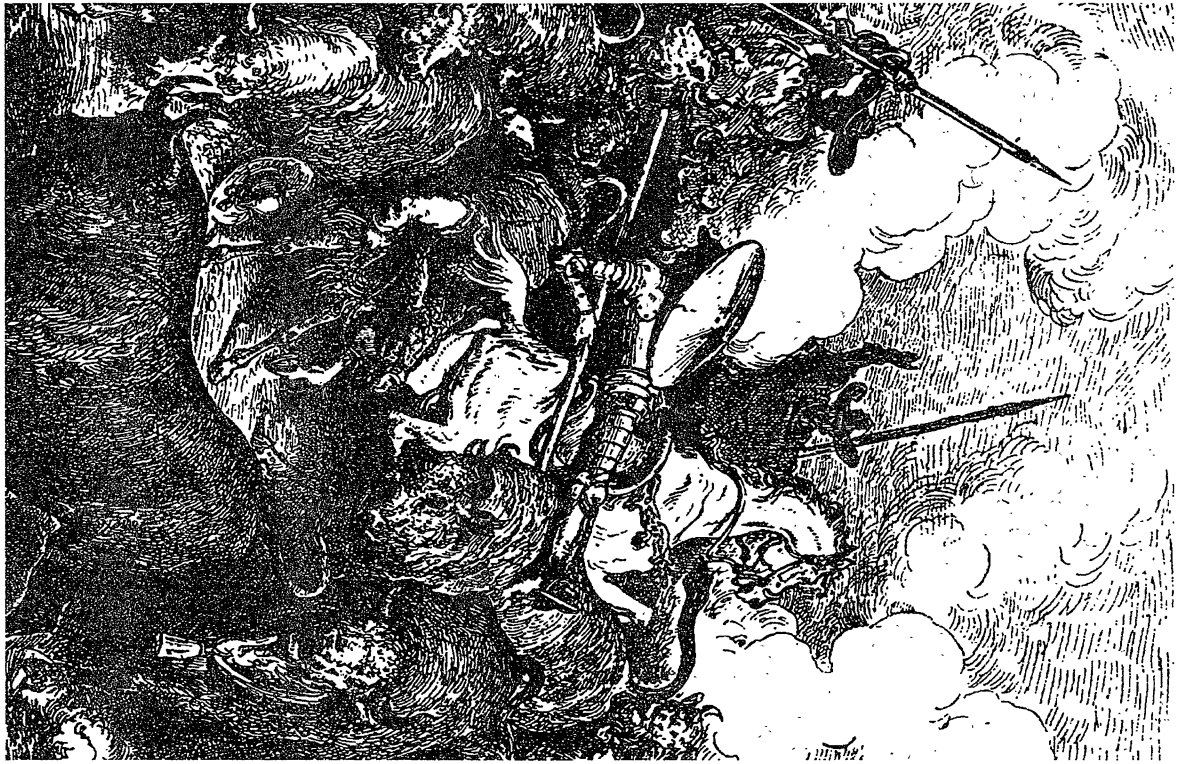

череда биків, диких та приручених, і сила погоничів, що гнали її до міста, де другого дня був призначений бій биків. Вони пробігли по Дон Кіхоту, Санчо, Росінантові та Сірому, зваливши їх усіх на землю. Санчо лежав побитий, Дон Кіхот — вражений, Сірий — потолочений і Росінант не в кращім стані. Нарешті, всі вони звелися на ноги, і Дон Кіхот, поспішаючи, спотикаючись та падаючи, біг щосили за чередою, вигукуючи:

— Спиніться й заждіть, нікчемні розбійники! Проти вас виходить один лише рицар, і він не думає, як інші, що для ворога, який тікає, треба збудувати міст із срібла.

Та слова його не спинили погоничів, які звернули на них уваги не більше, як на осінні хмари. Втомлений Дон Кіхот спинився сам і, скорше розгніваний, ніж переможений, сів край дороги, чекаючи, поки підійдуть Санчо, Росінант і Сірий. Вони підійшли: пан і слуга знову сіли на своїх тварин і, не повернувшись попрощатись із справжньою чи уявною Аркадією, більш присоромлені, як задоволені, поїхали далі.

РОЗДІЛ XXIX

де розповідається про незвичайний випадок, який можна вважати за пригоду, що трапилася з Дон Кіхотом

Прозорий і чистий струмок у затінку свіжого гайка допоміг Дон Кіхотові й Санчо позбутися пороху і заспокоїти біль, що його завдали їм нечемні бики. Знявши вуздечку й оброть з Росінанта та Сірого, вони пустили їх на пашу, а самі, потолочені биками, сіли на березі. Санчо засу-

нув руки в свої торбинки та витяг звідти їжу, потім виполоскав собі рот, а Дон Кіхот умився, і, отак прохолодившися, вони надали жвавості своєму підупалому духові. Але Дон Кіхот із великого пересердя не їв, а Санчо не насмілювався торкнутися до страв, які стояли перед ними, із ввічливості чекаючи, щоб його пан покуштував їх перший. Кінець кінцем, побачивши, що Дон Кіхот поринув у свої думки і не збирається снідати, Санчо кинув усяку чемність і заходився напихати свій шлунок хлібом та сиром.

Свіжого ранку, що провіщав такий самий свіжий день, Дон Кіхот і Санчо виїхали на шлях, який веде прямо до Барселони. Сталося далі, що протягом більше ніж шести днів з ними не трапилося нічого, гідного запису, і на сьомий день ніч застала їх у густому лісі, серед величезних дубових чи коркових дерев.

Пан і слуга позлазили зі своїх тварин, притулились до стовбурів дерев, і Санчо, який добре поснідав сьогодні, зараз же ввійшов у ворота сну, а Дон Кіхот через різні думки, які дошкуляли йому більше, ніж голод, не міг склепити очей і блукав гадками з місця до місця. То він бачив, як обернута на селянку Дульсінея стрибає та плигає на свою ослицю, то в нього у вухах лунали слова вченого Мерліна, що пояснював, як саме можна зняти з Дульсінеї чари. Його навіть брав розпач на недбайливість свого зброєносця, бо, скільки він знав, Санчо дав собі тільки п'ять батогів — непомірно малу частину проти тієї безлічі, яку він мусив собі дати, і це нагнало на Дон Кіхота такого суму, що він сказав сам собі:

— Александр Македонський розрубав Гордіїв вузол, кажучи: «однаково, чи розрубати, чи роз-

в'язати», і лишився, проте, єдиним господарем на цілу Азію. Те саме буде і з чарами Дульсінеї, якщо я битиму Санчо проти його волі. Коли умовлено, що Санчо має дістати три тисячі батогів і ще скількись, то що мені до того, чи він сам битиме себе, чи його битиме хто інший? Головне, щоб він дістав їх хоч би там що.

З цими думками він зняв з Росінанта поводи, склав їх так, щоб ними можна було бити, підійшов до Санчо і заходився одстібати йому шлейки, хоч, гадають, той мав одну тільки спереду, і на цім трималися його широкі штани. Але тільки він підійшов до Санчо, як той одразу прокинувся і, дивлячись на нього, спитав:

— Хто це? Хто займає мене та одстібає мені шлейки?

— Це я, — відповів Дон Кіхот, — прийшов спокутувати твою провину й заспокоїти свою душу. Я хочу побити тебе, Санчо, і хоч трохи зняти з тебе борг, що ти сам на себе взяв. Дульсінея гине, ти живеш собі без турбот, а я помираю від сподівання. Отже, розстібай штани з доброї волі, бо я маю дати тобі на цьому відлюдді щонайменше дві тисячі ударів.

— Ну, ні, — сказав Санчо, — тихше, ваша милосте, а інакше нас і глухі почують. Батоги повинні бути добровільні, а не примусові, а тепер я не маю ніякої охоти бити себе. Досить того, що я дав обіцянку катувати й мордувати себе, коли мені цього забажається.

— Тут не можна покладатись на саму твою ввічливість, Санчо, бо серце в тебе суворе, а шкіра, хоч ти й простий селянин, ніжна, — відповів Дон Кіхот, увесь час намагаючись відстібнути штани Санчо.

Бачивши це, Санчо підвівся, кинувся на свого пана, обхопив його руками, повалив на землю і, поставивши йому на груди праве коліно, держав руками так, що той не міг ні ворухнутися, ні дихати.

— Зраднику, — сказав Дон Кіхот, — ти повстаєш проти твого природного пана, ти ж їв його хліб.

— Ні проти кого я не повстаю, — відповів Санчо, — але допомагаю сам собі, а це теж є мій пан. Обіцяйте мені, ваша милосте, що будете спокійні й не обридатимете мені зараз вашими батогами, і тоді я відпущу та звільню вас, а ні —

Тут помреш ти, зраднику,
Ворог доньї Санчо.

Дон Кіхот обіцяв не доторкатися й до волосинки на одежі Санчо й дати на його власну волю бити себе, коли він сам того захоче. Санчо встав, одійшов далеченько і, прихилившися до дерева, відчув, що хтось торкається його голови, а коли підніс руку, намацав чиїсь ноги в черевиках і панчохах. Він затрусився й перейшов до іншого дерева, але й там трапилося те саме. Тоді Санчо зняв галас і покликав на допомогу Дон Кіхота. Той підійшов і спитав, що з ним трапилось. А Санчо сказав, що всі дерева навкруги повні людських ніг та п'ят. Коли Дон Кіхот помацав їх, то відразу зрозумів, у чім справа, і сказав до Санчо:

— Тобі нема чого лякатися, бо ноги та п'яти, яких ти торкаєшся й не бачиш, то, безумовно, ноги якихось злодіїв та розбійників, повішених на цих деревах. Тут є звичай вішати їх, коли їх спіймають, по двадцять і по тридцять, і це свідчить про те, що ми вже недалеко від Барселони.

Так воно й було, як він гадав. Коли розвиднілося, вони побачили, що на деревах, наче грона винограду, висять тіла розбійників.

Наступив день, і коли мертві не завдали їм страху, то перелякало їх більше як сорок живих розбійників, що враз оточили їх і по-каталонському звеліли не рушати з місця, поки приїде їхній отаман.

Дон Кіхот був пішки, його спис стояв під деревом, Росінант був розгнузданий, і тому, бачачи себе цілком безпорадним, він узяв за краще скласти на грудях руки й схилити голову, зберігаючи себе для кращого випадку.

Розбійники кинулися до Сірого і пограбували все, що було в торбинках та в скриньці. Санчо пощастило, бо червінці герцога й ті, що він узяв із собою з дому, були заховані в поясі, який він носив на голому тілі. А проте ці добрі люди обшукували все так добре і оглядали так старанно, що знайшли б і те, що було у нього заховане, якби на цей час не під'їхав їхній отаман.

То була поважна людина років тридцяти чотирьох на вигляд, ростом трохи вища, ніж звичайна, зі смаглявим обличчям. Він приїхав на міцному коні, в панцері, з чотирма крем'яними пістолетами при боках і, побачивши, як четверо з його зброєносців (так звуть тих, що роблять такі діла) збираються обібрати Санчо, звелів їм не тубувати його. Вони послухались, і цим пояс був урятовний. Коли отаман помітив спис під деревом, щит на землі й Дон Кіхота в панцері, задумливого й смутного, як самий сум, він здивувався, а потім під'їхав до нього і сказав:

— Не сумуйте, чоловіче добрий, ви потрапили до рук не якогось жорстокого Бусіріса[1], але до Роке Гінарта, в душі якого більше лагідності, ніж суворості.

— Не тому я сумую, що потрапив до твоїх рук, хоробрий і на весь світ уславлений Роке Гінарт, — відповів Дон Кіхот. — Я сумую тому, що через мою недбалість твої солдати захопили мене несподівано, а правила мандрівного рицарства зобов'язують мене завжди бути напоготові. Ти повинен знати, о, великий Роке, що я не скорився б так без бою, коли б був на коні, зі щитом та з списом, бо я — Дон Кіхот Ламанчський, той, про славні вчинки якого говорить світ.

Роке Гінарт одразу догадався, що Дон Кіхот більше божевільний, ніж хоробрий. Він кілька разів чув його ім'я, але ніколи не вірив оповіданням про його вчинки і не міг зрозуміти, як такі химери можуть опанувати людський розум. Дуже вдоволений з цієї зустрічі і радий познайомитися зблизька з тим, про кого чував здаля, Роке сказав йому:

— Не досадуйте, доблесний рицарю, і не вважайте за нещастя те, що спіткало вас.

Роке звелів своїм зброєносцям віддати Санчо все, що вони зняли з осла, та повернутися на стоянку, де вони провели ніч, а сам на якийсь час залишив їх. Повернувшися, Роке Гінарт знайшов своїх зброєносців там, де звелів їм чекати, і серед них був Дон Кіхот, який, сидячи на Росінанті, промовляв до них, намагаючись перекo-

---

[1] Бусіріс — легендарний правитель Сицилії, який убивав усіх чужоземців, що потрапляли в його країну.

нати кинути їхнє небезпечне як для душі, так і для тіла життя. Та більшість їх були гасконці, люди брутальні й поганої поведінки, і промова Дон Кіхота не дуже припала їм до серця.

Повернувшись, Роке Гінарт вистроїв своїх людей у ряд і звелів принести всю одіж, усі коштовності, гроші й усе, що вони награбували від часу останньої дільби. Нашвидку оглянувши принесене, він розподілив здобич між товариством так справедливо й розумно, що нічим не порушив і не зламав законів розподілу. Закінчивши це, задовольнивши всіх, Роке сказав Дон Кіхотові:

— Якби я не додержував такої точності, з ними не можна було б жити.

А Санчо відповів на це:

— З того, що я бачив тут, справедливість, виходить, потрібна навіть і серед злодіїв.

Один із збroєносців почув його слова й підніс угору свою аркебузу[1], якою, безперечно, розтрощив би голову Санчо, якби Роке Гінарт не крикнув і не звелів йому спинитися. Санчо перелякався й вирішив не розтуляти рота, доки житиме серед цього люду.

Одійшовши трохи набік, Роке написав листа одному своєму барселонському приятелеві. Він повідомляв, що зараз у нього славетний Дон Кіхот Ламанчський, той мандрівний рицар, про якого стільки говорять. Він написав також, що цей рицар — найдивніша та найутішніша людина в світі, і обіцяв через чотири дні привезти

---

[1] Аркебуза — велика старовинна ґнотова рушниця, що заряджається з дула.

його на міську набережну, цілком озброєного, на Росінанті і з його зброєносцем Санчо на ослі. Про це треба було сповістити його приятелів Ніарросів, щоб ті могли порозважатися; а Кадельяси мусили бути позбавлені такої приємності. Проте це здавалося неможливим, бо безумства та розум Дон Кіхота й дотепи Санчо Панси мали завдати втіхи цілому світові. Цього листа Роке послав з одним зі своїх зброєносців, який, змінивши костюм розбійника на вбрання селянина, прийшов до Барселони й передав його за призначенням.

РОЗДІЛ XXX

про те, що трапилося з Дон Кіхотом, коли він в'їжджав до Барселони, і про інші речі, в яких правдивого більше, ніж розумного

Дон Кіхот прожив із Роке три дні й три ночі, але й трьохсот років не вистачило б, щоб дивитися й дивом дивувати на Гінартів побут. Тут були вони ранком, там обідали. Іноді тікали, не знаючи від кого; іншим разом чекали, невідомо кого. Спали вони на ногах і переривали сон, переїздячи з місця на місце. Весь час висилали вони розвідувачів, перевіряли вартових, роздмухували ґноти своїх аркебуз, хоча їх було у них небагато, бо всі були озброєні кремінними пістолетами.

Кінець кінцем, непроїзними шляхами, непрохідними й непролазними стежками Роке, Дон Кіхот, Санчо і шестеро зброєносців поїхали до Барселони і незабаром були вже на її на-

бережній. Обнявшися з Дон Кіхотом і Санчо, якому він дав десять обіцяних, але не одержаних ще ним ескудо, і сказавши один одному тисячу приємностей, Роке поїхав назад, а Дон Кіхот, верхи на коні, став чекати світанку.

Незабаром обличчя Аврори[1] почало з'являтися на ґанках сходу, звеселяючи трави та квітки, але не слух; а тієї ж миті звеселили й слух звуки багатьох гобоїв і барабанів, дзеленькання бубонців і вигуки «побережись, побережись!» вершників, що, здавалось, їхали з міста. Аврора поступилася місцем сонцю, вид якого, більший за чималий щит, поволі підводився над обрієм. Дон Кіхот і Санчо, роздивляючись на всі боки, побачили ніколи досі не бачене ними море. Воно здалося їм надзвичайно просторим, куди просторішим, ніж Руїдерські лагуни, які вони бачили в Ламанчі. Видно було й галери біля набережної. Згорнувши паруси, всі вони вкрилися прапорцями та стягами, що тремтіли од вітру і, схиляючись до води, цілували її. На них гули ріжки, сурми та гобої, наповнюючи повітря войовничими й солодкими звуками. Потім галери почали пересуватися, немов стиналися в бою на спокійних водах, і майже ті самі рухи повторювали незліченні вершники, що виїхали з міста на чудових конях і в розкішних убраннях. Солдати на галерах безперестанку стріляли з рушниць; їм відповідали з міських мурів та фортець; важка артилерія з оглушливим гуркотом розтинала повітря, їй одповідали гармати на галерах.

---

[1] Аврора — вранішня зоря.

Санчо не міг зрозуміти, як-то могли мати стільки ніг гіганти, що ворушились на морі. Під цей час вершники в розкішних убраннях, гукаючи, підскочили до того місця, де стояв здивований і вражений Дон Кіхот, і один з них, той, що одержав листа від Роке, голосно сказав:

— Будьте нам дорогим гостем, зразок, маяк і провідна зірка всього мандрівного рицарства! Просимо до нашої господи, славетний Дон Кіхот Ламанчський.

Дон Кіхот не відповів їм і слова, але їздці не чекали відповіді й увесь час кружляли навколо нього. Тоді Дон Кіхот, звертаючись до Санчо, сказав:

— Ці люди відразу нас впізнали, і я об заклад піду, що вони читали нашу історію.

— Сеньйоре Дон Кіхот, — мовив далі той, хто вітав його перший, — зробіть ласку, їдьмо з нами, бо ми всі — ваші слуги й великі приятелі Роке Гінарта.

— Якщо чемність походить від чемності, — сказав Дон Кіхот,— то ваша чемність, сеньйоре рицарю, мусить бути дочкою або близькою родичкою чемності великого Роке.

Ведіть мене куди знаєте, я не маю іншої волі, крім вашої, а надто, коли ви захочете скористатися з моїх послуг.

Рицар відповів не менш благородно, і, оточивши Дон Кіхота з усіх боків, вони під звуки гобоїв і барабанів поїхали до міста. Біля самих воріт двоє підбурених нечистим духом хлопців, мов ті чорти, зухвало й нахабно протискались крізь юрбу. Один із них підняв хвіст Росінантові, другий — Сірому, і обидва прив'язали до цих хвостів кілька жмутів терну. Почувши такі не-

звичайні шпори, бідні тварини притулили свої хвости ближче до тулуба, але це тільки збільшило біль, і після тисячі вибриків вони скинули своїх їздців на землю. Кінець кінцем, розлютованому й ображеному Дон Кіхотові пощастило зняти цю оздобу з хвоста своєї шкапи, а Санчо — з хвоста Сірого. Супутники Дон Кіхота хотіли покарати зухвалих хлопців, але це було неможливо, бо ті заховалися поміж тисячею інших, що бігли за ними слідом. Дон Кіхот і Санчо сіли знову й під ту саму музику та не менш урочисто під'їхали до дому їхнього провідника.

РОЗДІЛ XXXI

що розповідає про пригоди з Заґарованою головою і про інші нісенітниці, про які не можна не розповісти

Хазяїн Дон Кіхота звався дон Антоніо Морено. Це був заможний дворянин, який, бачивши в себе Дон Кіхота, почав шукати невинних способів примусити його виявити своє безумство. Насамперед він звелів роззброїти Дон Кіхота, вивести його в його вузькому, жовтуватого кольору, вбранні на ґанок, що виходив на одну з головних вулиць міста, і показати людям та хлопцям, які розглядали нашого рицаря, немов ту мавпу. Перед ним знову проїздили вершники в розкішних костюмах, убрані так неначе спеціально для нього, а не з нагоди свята.

Цього дня у дона Антоніо обідали кілька його друзів, що вшановували Дон Кіхота й поводилися з ним, як з мандрівним рицарем, і він, гордіючи та пишаючись, не пам'ятав себе від

задоволення. Дотепи Санчо були такі влучні, що всі слуги і всі слухачі немов прилипли до його рота. За столом дон Антоніо сказав Санчо:

— До нас дійшло, любий Санчо, що ви дуже любите пиріг із курятиною і фрикадельки і, коли їх дають вам забагато, ховаєте лишки за пазуху до завтра.

— Ні, сеньйоре, це не так, — відповів Санчо, — бо я більш охайний, ніж ненажера, і присутній тут сеньйор мій Дон Кіхот знає, що нам не раз доводилося живитися цілий тиждень жменею жолудів чи горіхів. Правда, коли мені, бува, дають телицю, то я біжу з мотузкою, тобто їм те, що мені дають. Але хто скаже, що я — знаменитий жерун і нехлюй, напевне, дасть маху. Я висловився б з приводу цього інакше, якби не бачив за столом шановних бороданів.

— Безперечно, — ствердив Дон Кіхот, — про стриманість та охайність, з якими їсть Санчо, можна було б написати й вирізьбити на бронзових дошках, щоб пам'ять про це навіки залишилася в прийдешніх сторіччях. Правда, голодний він трохи нагадує ненажеру, бо їсть поспішаючи й жує обома щелепами враз. Але він завжди охайний, а губернаторствуючи, навчився їсти так манірно, що брав виделкою виноградини і навіть гранатові зерна.

— Як, — здивувався дон Антоніо, — Санчо був губернатором?

— Так, — одповів Санчо. — На острові, що звався Баратарія. Десять днів керував я ним якнайкраще, утратив спокій і навчився зневажати всі губернаторування в світі. Я втік звідти, впав у печеру, де вже думав, що загину, і врятувався звідти якимось дивом.

Дон Кіхот докладно розповів про всі пригоди губернаторування Санчо, чим дуже потішив слухачів. Коли зняли скатертину, дон Антоніо, взявши Дон Кіхота за руку, провів його до окремої кімнати, де не було іншої окраси, крім стола, здавалося, з яшми, підтримуваного яшмовою ж ніжкою, а на нім стояла голова, певне, з бронзи. Дон Антоніо пройшов із Дон Кіхотом через усю кімнату, кілька разів обійшов круг столу й нарешті сказав:

— Тепер, сеньйоре Дон Кіхот, переконавшись, що нас ніхто не слухає і не чує і що двері зачинені, я хочу розповісти вашій милості про одну з найнезвичайніших пригод, чи, краще сказати, — одну з найдивніших новин. Тільки те, що я скажу вашій милості, ви повинні заховати в найдальших закутках таємниці.

— Я присягаюся в тому, — відповів Дон Кіхот, — і для більшої вірності накрию ще це камінною плитою. Я б хотів, щоб ваша милість, сеньйоре дон Антоніо, знали, що розмовляєте з людиною, яка хоч і має вуха слухати, зате не має язика говорити. Отже, ваша милість упевнено можете перелити зміст ваших грудей у мої й уважати, що вкинули його в безодню мовчання.

— Покладаюсь на вашу обіцянку, — мовив дон Антоніо, — я здивую вашу милість тим, що ви маєте почути й побачити. Разом із тим, я дам деяке полегшення й собі, бо мені важко ні з ким не ділитися моїми секретами, яких не можна довірити кожному.

Дон Кіхот здивовано чекав, до чого приведуть такі підготування. По цих словах дон Антоніо взяв його за руку, кілька разів провів нею по бронзовій голові та яшмовому столу і навіть по його ніжці, а тоді сказав:

— Цю голову, сеньйоре Дон Кіхот, зробив і скомпонував один із найбільших чарівників та чаклунів, що будь-коли існували на світі. Гадаю, він був поляк родом і учень славетного Ескотільйо[1], про якого розповідають стільки дивного. Той чарівник жив тут, у мене, і за тисячу ескудо, які я дав йому, зробив цю голову, що має властивість одповідати на все, про що її питають на вухо. Але по п'ятницях вона мовчить, а сьогодні у нас п'ятниця, і нам доведеться чекати до завтра. Тим часом ваша милість можете підготувати ваші запитання. Бо я з досвіду знаю, що вона, відповідаючи, каже саму правду.

Дон Кіхота вразили властивості та здібності голови, і він не повірив був словам дона Антоніо. Але до спроби лишалося вже мало часу, і тому він тільки подякував дону Антоніо за те, що той поділився з ним такою великою таємницею. Вони залишили кімнату, двері якої дон Антоніо замкнув ключем, і ввійшли до зали, де були інші дворяни, яким Санчо розповів уже про багато подій та пригод, що трапилися з його паном.

Того ж вечора Дон Кіхота повезли на прогулянку, причому на нашім рицарі був не панцер, а хатнє вбрання і довгий плащ із рудого сукна, під яким спітнів би й лід.

Слуги дістали наказ розважати Санчо так, щоб він не виходив із дому. Дон Кіхот їхав не на Росінанті, а на великім, повільнім мулі, оздобленім багатою збруєю. На плащі, ззаду, непомітно для нього, прикріпили пергамент, де великими літерами стояв напис: «Це — Дон Кі-

---

[1] Ім'я відомого тоді шахрая.

хот Ламанчський».Із самого початку прогулянки напис звертав на себе увагу всіх зустрічних, і слухаючи, як вони читають: «Це — Дон Кіхот Ламанчський», наш рицар вельми дивувався, що всі, хто тільки дивиться на нього, знають його ім'я. Повернувшись до дон Антоніо, що їхав поруч, Дон Кіхот сказав:

— Великі привілеї має в собі мандрівне рицарство, бо воно надає слави тим, хто до нього належить, і поширює її по всій землі. Дивіться, чи це не так, сеньйоре? Навіть хлопці з вашого міста знають мене, хоч ніколи не бачили.

— Це правда, сеньйоре Дон Кіхот, — відповів дон Антоніо. — Як вогонь не можна сховати або втаїти, так і чеснота не може бути невідома, а відвага, що виявляється у воєнних вправах, переважає своїм сяйвом та блиском усі інші достойності.

Прогулянка тривала далі; але натовп дорослих і хлопців, що читали напис, примусив дон Антоніо одірвати пергамент, удаючи, ніби він здирає щось інше.

Настала ніч, вони повернулись додому, де їх чекав бал з дамами, на який дружина дон Антоніо, вельможна й весела, вродлива та розумна сеньйора, запросила своїх приятельок, щоб ушанувати Дон Кіхота й самим розважитися його ніколи ще нечуваним божевіллям. Багато їх прийшло, подано розкішну вечерю, і десь о десятій годині почався бал.

Серед дам дві були трохи жартівливої та глузливої вдачі, і вони так часто запрошували Дон Кіхота до танку, що викрутили йому не тільки тіло, а й душу. Варт було б подивитися на постать нашого рицаря, довгого, витягненого, ху-

дорлявого, жовтого, у вузькому вбранні, незграбного і, головне, вайлуватого.

Нарешті, стомлений та знеможений такими довгими танцювальними вправами, він сів на підлогу серед зали. Дон Антоніо звелів однести його в постіль, і Санчо, що перший підійшов підводити свого пана, сказав:

— На лиху годину танцювали ви, сеньйоре. Чи не думаєте ви, що всі мандрівні рицарі — танцюристи? Запевняю вас, помиляєтесь ви, коли так думаєте. Дехто краще зважиться вбити якого-небудь велетня, ніж стрибатиме в повітря. Я міг би ще заступити вашу милість, якби треба було танцювати селянські танки (бо я танцюю, як сокіл), але в бальних танках я й кроку зробити не вмію.

Розсмішивши всіх цими та іншими міркуваннями, Санчо відніс і поклав свого пана на ліжко.

Другого дня дон Антоніо визнав за вчасне зробити спробу з зачарованою головою і з Дон Кіхотом, Санчо, двома своїми приятелями та двома сеньйорами, що на балі так утомили Дон Кіхота й ночували у дружини дон Антоніо, зачинився в кімнаті, де була голова. Він розказав їм про її властивості, просив зберігати таємницю і сказав, що сьогодні вперше піддає спробі зачаровану голову. Ніхто, крім двох приятелів дон Антоніо, не знав секрету того зачарування. А якби дон Антоніо не відкрив його наперед, то й вони дивувалися б, як і інші; інакше й не могло бути — так хитро й мудро було влаштовано цю штуку. Перший підійшов до голови сам дон Антоніо і тихим, але чутним голосом попросив:

— Скажи мені, голово, — бо ж ти маєш таку властивість, — про що я тепер думаю?

І голова, не ворушачи губами, голосно й виразно відповіла так, що її почули всі:

— Я не знаю про думки.

Почувши це, всі були вражені, а особливо тому, що ні в кімнаті, ні біля столу не було жодної людини, яка могла б відповісти.

— Скільки нас тут? — знову спитав дон Антоніо.

І той самий голос дав відповідь:

— Ти, твоя дружина, двоє твоїх друзів, дві її приятельки, славетний рицар, що зветься Дон Кіхот Ламанчський, та його зброєносець Санчо Панса.

Всі знову здивувались, і з переляку у всіх наїжилося волосся. А дон Антоніо, відійшовши від голови, промовив:

— Мені досить цього, щоб переконатися, що мене не обдурив той, хто продав мені тебе, о, мудра голово. Нехай тепер підходить хтось інший і питає, про що схоче.

Підійшов Дон Кіхот:

— Скажи, ти, що відповідаєш, — мовив він, — чи дасть певні наслідки бичування Санчо, мого зброєносця? Чи будуть зняті чари з Дульсінеї?

— Бичування Санчо посуватиметься вперед поволі, — відповіла голова. — Чари з Дульсінеї будуть зняті належним способом.

— Більше я й знати не хочу, — заявив Дон Кіхот. — Побачивши, що чари з Дульсінеї знято, я вважатиму, що враз досяг бажаного щастя.

Останній підійшов Санчо й спитав таке:

— Чи не дістану я часом, голово, другої губернії? Чи виб'юся колись із злиденного становища зброєносця? Чи побачу знову свою жінку та дітей?

На це йому відповіли:

— Губернаторуватимеш у своїй хаті, якщо повернешся до неї, побачиш і жінку, і дітей, а кинувши служити, перестанеш бути зброєносцем.

— Добре! — скрикнув Санчо. — Все це міг би сказати я й сам.

— Тварюко, — розсердився Дон Кіхот, — чого ж ти оце хочеш? Чи не досить тобі, що відповіді голови пасують до запитань?

— Так, досить, — мовив Санчо, — тільки я хотів би, щоб вона висловлювалась зрозуміліше й говорила більше.

Тут припинилися запитання та відповіді, але не припинилося здивування, що охопило всіх, крім двох приятелів дон Антоніо, які знали розгадку.

А розгадка була ось у чому. Дон Антоніо Марено, бачивши в Мадріді таку саму голову, замовив собі, на зразок її, цю, щоб розважати і вражати тих, хто не знав її секрету. Дошка столу була дерев'яна, пофарбована під яшму. Так само зроблено й ніжку. Голова, що нагадувала бюст римського імператора, була побронзована й порожня всередині, як і дошка столу, куди її вроблено так щільно, що не можна було бачити й сліду злуки. Порожня всередині була й ніжка столу, переходячи в груди та горло голови. І все це з'єднувалося з кімнатою під приміщенням, в якому стояла голова. Для цього крізь порожняву ніжки, дошки і грудей та горла статуї проходила бляшана трубка, захована так, що ніхто не міг її бачити. У нижній, що відповідала верхній, кімнаті сидів той, хто мав одповідати, приклавши рот до трубки. Отже, голос, як по рупору, ішов знизу вгору, слова звучали виразно та яс-

но, і обман ніяким способом угадати було не можна. Один з племінників дон Антоніо, розумний і дотепний студент, відповідав; і через те, що дядько попередив його, з ким увійде до горішньої кімнати, йому легко було точно й зараз же відповісти на перше запитання. На решту він одповідав навгад і як людина розумна — розумно.

РОЗДІЛ XXXII

де мова йде про пригоду, що завдала Дон Кіхотові неприємності більше, ніж усе, що трапилося з ним досі

Одного ранку Дон Кіхот, вийшовши при повній зброї (він часто казав, що зброя — то його окраса, а бій — одпочинок, і без зброї він ніде не бував) погуляти на набережній, побачив проти себе якогось рицаря, теж цілком озброєного, в білому панцері і з щитом, де був змальований ясний місяць. Наблизившись так, щоб його було чути, він голосно, звертаючись до Дон Кіхота, сказав:

— Видатний рицарю і дотепер ще не досить вихвалений Дон Кіхот Ламанчський, я — Рицар Білого Місяця, нечувані рицарські подвиги якого, мабуть, нагадують тобі про мене. Я приїхав битися з тобою і спробувати силу твоїх рук, щоб примусити тебе визнати та як на сповіді сказати, що моя дама, хоч би хто вона була, є незрівняно краща за твою Дульсінею Тобоську. Якщо ти негайно визнаєш цю правду, це визволить тебе від смерті, а мене — від неприємності заподіяти її тобі. Коли ж ти станеш до бою і я переможу

тебе, я не хочу іншої нагороди, як та, що зараз скажу тобі. Ти мусиш покинути зброю, уникатимеш усяких пригод і цілий рік житимеш на самоті в своїй садибі, не торкаючись до меча, в спокійній тиші та в корисному для тебе відпочинку, і це допоможе тобі збільшити свої прибутки та врятувати свою душу. А коли ти переможеш, даю на твою волю свою голову; моя зброя й мій кінь стануть тобі за здобич, і до тебе перейде слава моїх вчинків. Обміркуй, що тобі більше до вподоби, і дай зараз відповідь, бо я вирішив сьогодні ж розв'язати цю справу.

Зухвалість Рицаря Білого Місяця й причина, чому той викликав його на поєдинок, здивували і вразили Дон Кіхота, і він спокійно і з суворою стриманістю відповів:

— Рицарю Білого Місяця, чутки про славні вчинки якого до мене ще не дійшли, я ладен заприсягтися, що ви ніколи не бачили славетної Дульсінеї. Я певен, що коли б ви її побачили, ви не зробили б такої пропозиції, бо її образ переконав би вас у тому, що не може бути вроди, яку можна було б прирівняти до її краси. Отже, я не кажу, що ви брешете, але гадаю, що ви помиляєтесь. Одночасно я приймаю виклик і всі ваші умови, не чекаючи, поки скінчиться день, як ви призначили. Я виключаю з умови тільки перехід до мене вашої рицарської слави, бо я не знаю, яка вона є. Мене задовольняє і моя власна, хоч би яка вона була.

З міста побачили Рицаря Білого Місяця і повідомили віце-короля про його розмову з Дон Кіхотом. Віце-король, гадаючи, що то якась нова пригода, яку вигадав дон Антоніо Морено чи хтось із міських дворян, зараз же поїхав з дон

Антоніо та багатьма іншими на набережну. Вони приїхали туди саме тоді, як Дон Кіхот вибирав собі місце.

Побачивши, що обидва рицарі збираються кинутись один на одного, віце-король став між ними й спитав, які причини спонукують їх до такого несподіваного бою. Рицар Білого Місяця пояснив, що справа в першенстві вроди; небагатьма словами повторив те, що казав Дон Кіхотові, і додав, що обидві сторони погодилися між собою щодо умов бою. Віце-король підійшов тоді до дон Антоніо й спитав, чи не знає він рицаря та чи не новий це жарт. Дон Антоніо відповів, що не знає рицаря і не знає також, чи то справжній бій, чи тільки жарти. Така відповідь стурбувала віце-короля, і він не міг вирішити, чи дозволити цей поєдинок, але потім, подумавши, що це, мабуть, самі жарти, відійшов убік і сказав:

— Сеньйори рицарі, коли для того, щоб розв'язати справу, треба або визнати, або вмерти і сеньйор Дон Кіхот взявся битися, а сеньйор Рицар Білого Місяця не зрікається своїх вимог, то починайте.

Рицар Білого Місяця ввічливо подякував віце-королю за дозвіл, так само зробив і Дон Кіхот, доручивши себе, як завжди робив перед боєм, небу та Дульсінеї, повернув Росінанта, щоб вибрати позицію, бо бачив, що Рицар Білого Місяця робить те саме.

Не чекаючи звуків сурм чи якогось іншого військового інструмента, щоб атакувати один одного, обидва одночасно повернули своїх коней. Кінь Рицаря Білого Місяця був швидший за Росінанта, і Рицар Білого Місяця, не торкаючись

його списом, який він, здавалося, навмисне підніс угору, так штовхнув Дон Кіхота, коли той проїхав тільки третину своєї путі, що наш рицар із Росінантом бухнулись на землю. Рицар Білого Місяця зараз же нахилився над ним і, приставивши спис йому до забрала, сказав:

— Ви переможені, рицарю, і навіть мертві, якщо не виконаєте умов нашого бою.

Дон Кіхот, збитий і приголомшений, не піднімаючи забрала, кволо й уривчасто, мов із домовини, сказав:

— Дульсінея Тобоська — найвродливіша жінка в світі, а я — найнещасніший рицар на землі, і я не зречуся істини, хоч і не можу її боронити. Встроми в мене спис, рицарю, і візьми моє життя, бо ти відняв уже мою честь.

— Я, певне, не́ зроблю цього, — відповів Рицар Білого Місяця. — Хай живе непорушна врода сеньйори Дульсінеї Тобоської, а я задовольняюся тільки тим, що великий Дон Кіхот поїде у своє село на один рік або на строк, який я встановлю згідно з нашою умовою перед боєм.

Віце-король, дон Антоніо й усі присутні чули це, а також відповідь Дон Кіхота про те, що, коли від нього не вимагатимуть нічого ганебного для Дульсінеї, він виконає все, як справжній та чесний рицар.

Коли Дон Кіхот дав таку обіцянку, Рицар Білого Місяця повернув свого коня, схилив голову перед віце-королем і галопом поїхав до міста, а віце-король звелів простежити за ним і неодмінно дізнатися, хто він такий. Дон Кіхота підвели, зняли забрало й побачили, що він блідий і спітнілий. Росінант був у дуже поганому стані й не міг ходити. Засмучений і пригнічений Сан-

чо не знав ні що казати, ні що робити. Йому здавалося, що все це сталося уві сні і було тільки чаруванням. Він бачив, що його пана переможено, і знав, що той дав обіцянку цілий рік не братися до зброї. Він гадав, що сяйво слави його рицарських вчинків увзялося хмарами назавжди, і надії, що Дон Кіхот виконає свої обіцянки, розвіялись, як дим на вітрі. Він боявся також, що Росінанта скалічено, його панові скручено всі в'язи, хоч було б немалим щастям, якби той скрутив в'язи свого божевілля.

Кінець кінцем, у паланкіні, що його звелів принести віце-король, Дон Кіхота приставили до міста. Туди ж таки повернувся й віце-король, цікавий знати, хто був Рицар Білого Місяця, що довів нашого рицаря до такого поганого стану.

РОЗДІЛ XXXIII

де подаються відомості про те, хто був Рицар Білого Місяця

Дон Антоніо поїхав слідом за Рицарем Білого Місяця, за яким бігла вже й навіть переслідувала юрба хлопців. Коли він увійшов в один із заїздів у місті, дон Антоніо вступив і собі за ним, бажаючи познайомитись. Рицаря зустрів зброєносець, щоб допомогти йому зняти зброю; вони ввійшли в кімнату на нижньому поверсі, а слідом за ними й дон Антоніо, якого брала нетерплячка довідатись, хто він такий. Бачивши, що цей дворянин його не покидає, Рицар Білого Місяця сказав:

— Я добре знаю, сеньйоре, чого ви прийшли. Ви хочете довідатися, хто я такий. Мені нема чо-

го ховатися, і, поки зброєносець зніматиме з мене зброю, я розкажу вам чисто все. Знайте, сеньйоре, що мене звуть бакалавр Самсон Карраско. Я з того самого села, що й Дон Кіхот. Всі, хто його знає, і я в тому числі, дуже шкодують Дон Кіхота за його божевілля й чудноти. Бувши певний, що вилікувати його може тільки спокій та життя в своїй садибі, я вжив таких хитрощів, щоб примусити його вернутись додому.

Три місяці тому я вирушив, прибравши ім'я Рицаря Лісу, щоб викликати його на бій і перемогти, не пошкодивши йому нічого. Попереду ми мусили умовитись, що переможений віддасть себе на ласку переможця. Моя вимога була у мене готова заздалегідь (бо я вже бачив себе переможцем) і полягала в тім, щоб він вернувся додому й не виїжджав звідти щонайменше один рік. Я гадав, що він, мабуть, одужає за цей час.

Але доля вирішила інакше. Не я, а він переміг мене, скинувши з сідла, і, виходить, я не міг здійснити своїх думок. Він поїхав далі, а я вернувся додому побитий, набравшися сорому і забившись, падаючи. Проте це не зменшило в мені бажання шукати його та перемогти, що ви й бачили сьогодні. Річ певна, що, додержуючи ретельно правил мандрівного рицарства, він додержуватиме й свого слова. Ось, сеньйоре, як воно було, і більше мені нема про що оповідати. Благаю вас не викривати мене й не казати Дон Кіхотові, хто я такий. Тоді здійсняться мої добрі наміри, а до нього, коли він позбудеться своїх рицарських дурощів, повернеться розум, а він у нього був колись, та ще й добрий.

Дон Кіхот пролежав шість днів смутний, зажурений, задуманий і в дуже поганому настрої,

весь час перебираючи в думках подробиці нещасної своєї поразки. Санчо розважав його і, між іншим, сказав:

— Підведіть вашу голову, ваша милосте, та будьте веселі й подякуйте небу, що, впавши на землю, ви не зламали якого-небудь ребра. Ви ж знаєте, що де дають, там і беруть, і не завжди є шинка там, де вбито гачки для неї. Отже, вертаймо додому і киньмо блукати по світах, шукаючи пригод по країнах і місцях, нам невідомих. Якщо добре придивитись, то я найбільше втратив від того, що становище вашої милості тепер так погіршало. Я, що разом з губернією покинув усі надії бути знов губернатором, не втрачав усе-таки надії стати графом. А тепер, коли ваша милість кидає свої рицарські справи і не може вже зробитися королем, розвіялися, як дим, і мої сподівання.

— Мовчи, Санчо, ти ж знаєш, що моя покута й відлюдність триватиме не більше як рік. А потім я знову вернуся до своєї почесної праці, і мені не бракуватиме ні королівства для себе, ні графства, щоб подарувати його тобі.

РОЗДІЛ XXXIV

де говориться про те, що бачитиме той, хто його читатиме, і чутиме той, кому його читатимуть

Через кілька днів Дон Кіхот із Санчо поїхали з Барселони. Дон Кіхот неозброєний і в домашній одежі, а Санчо пішки, бо Сірий був навантажений зброєю.

Виїжджаючи з Барселони, Дон Кіхот обернувся, щоб глянути на місто, де він зазнав поразки, і сказав:

— Тут моя Троя. Недоля моя, а не полохливість, згубила тут славу, якої я набув колись. Тут став я іграшкою в руках фортуни, тут затьмарилися мої славні діла, тут упало й моє щастя, щоб ніколи вже не підвестися. Коли я був хоробрий і відважний мандрівний рицар, я виявляв своє рицарство своїми подвигами, а тепер я виявлятиму свою силу тим, що виконуватиму свої обіцянки. Отже, їдьмо далі, друже Санчо, перебудьмо в нашому селі рік іспиту; на самоті ми набудемо нових сил і знову повернемося до військових вправ, яких я ніколи не забуду.

— Сеньйоре, — відповів Санчо, — не така вже приємна річ іти пішки, щоб вона могла спокусити чи спонукати мене відбувати далекі подорожі. Почепімо цю зброю на якесь дерево, я сяду на спину Сірому, підійму свої ноги з землі, і тоді ми будемо подорожувати куди схоче та забажає ваша милість. А думати, ніби пішки я можу йти довгий час — значить, думати неправильно.

— Ти добре сказав, Санчо, — схвалив Дон Кіхот. — Почепімо мою зброю, немов трофей, на дерево, а під нею або біля неї виріжемо на корі напис, що був на Рольдановій зброї:

...Хай її не торкається,
Хто з Рольданом стати на бій
Не може й не наважається.

— Все це, на мою думку, просто перли, — мовив Санчо, — і якби не був потрібний нам до кінця дороги Росінант, я почепив би і його.

— Але я не хочу чіпляти ні його, ні зброї, — вів далі Дон Кіхот, — щоб не сказали, що я погано дякую за вірну службу.

— Чудово сказали, ваша милосте, — відповів Санчо, — бо, на думку людей розумних, провину осла не можна складати на в'ючне сідло. А що в цім випадку завинила ваша милість, то й карайте самого себе і не посилайтесь ні на кволість Росінантову, ні на мої ніжні ноги і не вимагайте, щоб вони йшли більше, ніж треба.

За такими розмовами минув цей день та ще чотири, і ніщо не ставало їм на перешкоді.

РОЗДІЛ XXXV

про те, як Дон Кіхот вирішив стати пастухом і хотів жити на вільнім повітрі, поки мине обіцяний ним рік, і про інші справді цікаві та гарні пригоди

Якщо багато думок непокоїли Дон Кіхота перед тим, як його скинуто з сідла, то ще більше їх непокоїли його після падіння.

— Слухай, Санчо, — мовив Дон Кіхот, звертаючись до вірного зброєносця, — ти не бичуєш і не караєш свого тіла (хай його вовки з'їдять!) та вважаєш за краще зберегти це тіло для черви, ніж зняти чари з бідної сеньйори Дульсінеї.

— Сеньйоре, — відповів Санчо, — правду сказати, я зовсім не розумію, як це я, лупцюючи себе, можу здіймати чари. Це однаково, що сказати: «коли у вас болить голова, помажте собі коліно». Принаймні я можу заприсягтись, що ні в одній історії про мандрівних рицарів, хоч скільки їх читала ваша милість, не сказано, що можна зняти чари бичуванням. Але будь-що-будь, а я надаю собі батогів, коли мені буде охота й вільний час.

Так розмовляючи, вони доїхали до того місця, де їх потолочили бики, і Дон Кіхот, пізнавши його, сказав Санчо:

— Ось лука, де ми спіткали гарненьких пастушок та бравих пастухів, що хотіли поновити й наслідувати пастушу Аркадію. Це — нова й розумна думка, і, наслідуючи її, я хотів би, Санчо, щоб ми обернулися на чабанів, принаймні на той час, що я мушу провести на самоті. Я куплю кілька овечок і все, що чабанам треба; я зватимуся пастухом Кіхотісом, а ти — пастухом Пансіно. Ми блукатимемо горами, лісами, ланами, співаючи тут, зітхаючи там, і питимемо кришталеву воду з криниць, чи з прозорих струмків, чи з повноводих річок. Дуби щедро даватимуть нам свої солодкі плоди, верби даватимуть нам холодок, а троянди — свої пахощі. Просторі левади будуть нам килимами, гаптованими тисячею квіток, ми дихатимемо прозорим і чистим повітрям, а вночі нам світитиме місяць і зорітимуть зірки. Піс-

ні даватимуть насолоду, сльози — радощі; Аполлон буде постачати нам вірші, Амур — вигадки, і ми вславимося не тільки тепер, але й на майбутні часи.

— Такий побут мені дуже подобається, — сказав Санчо. — А особливо через те, що, як побачить нас бакалавр Самсон Карраско та цирульник Ніколас, вони теж захочуть до нас пристати і зробитися чабанами. Аби тільки це й священикові на думку не спало.

— Добре сказав ти, Санчо, — відповів Дон Кіхот. — Тоді бакалавра Самсона Карраска, якщо він зробиться чабаном (а так воно, безперечно, й буде), можна буде звати Самсоніно або пастух Карраскон, а цирульника Ніколаса — пастух Нікуласо. Не знаю, яке ім'я придумати для священика, мабуть, уже таке, що відповідатиме його посаді — назвемо його пастухом Куріамбро[1]. А як ми житимемо, Санчо, друже! І що вже тієї музики ми наслухаємося! Чиримії, саморанські гачти, бубни, рабелі![2] А що, як серед цієї різноманітної музики залунають ще звуки альбогів[3]? Тож тоді матимемо майже всі пастуші інструменти, зібрані докупи.

Через те, що вже заходила ніч, вони збочили зі шляху і пізно та бідно повечеряли, всупереч бажанням Санчо, який знову згадав злидні мандрівного рицарства в горах та в лісах, що їх іноді заступають розкоші по замках і в таких до-

---

[1] Ім'я Куріамбро складене зі слова «кура» — священик і закінчення «амбро».

[2] Різні музичні інструменти.

[3] Альбоги — мідні тарілки.

мах, як у дон Дієго де Міранда або у дон Антоніо Морено. А втім, він згадав, що ні день, ні ніч не можуть тривати завжди, і провів цю ніч сплячи, а пан його — пильнуючи.

РОЗДІЛ XXXVI

про щетинувату пригоду, що трапилася з Дон Кіхотом

Ніч була досить темна. Місяць хоч і був на небі, та не в такім місці, де його можна було бачити, бо сеньйора Діана[1] іноді йде гуляти до антиподів[2], залишаючи в темряві гори й долини. Виконуючи приписи природи, Дон Кіхот заснув першим сном, не знаючи другого, цілком відмінно від Санчо, що ніколи не засипав удруге, бо його перший сон тривав од вечора й до ранку, що свідчило про його добре здоров'я та невелику кількість турбот. А Дон Кіхота так посіли турботи, що він розбудив Санчо й сказав йому:

— Дивує мене, Санчо, байдужість твоєї вдачі. Мабуть, ти зроблений з мармуру чи з бронзи, де нема ніякого руху й жодного почуття. Я пильную, коли ти спиш; плачу, коли ти співаєш; зомліваю з голоду, коли ти ледащієш та важнієш од об'їдання. Дивись, яка ясна ця ніч та в якій відлюдній місцевості ми перебуваємо. Це ж запрошує нас перемагати наш сон пильнуванням. Заклинаю тебе життям твоїм, підведися, одійди

---

[1] Діана — богиня лісів, ловів і місяця.

[2] Антиподи — ті, що під нами. Люди, що мешкають із другого боку земної кулі.

трохи на́бік і з доброї волі дай собі відважно триста чи чотириста батогів у рахунок тих, які здіймуть чари з Дульсінеї. Я прошу й благаю тебе про це, не бажаючи битися з тобою, як тоді, рукопаш, бо руки в тебе, я знаю, важкенькі. По тому, як ти відбатожиш себе, решту ночі ми проведемо — я, оспівуючи мою розлуку, а ти свою вірність — і таким способом розпочнемо пастуші вправи, яким будемо віддаватися в нашому селі.

— Сеньйоре, — відповів Санчо, — я не монах, щоб прокидатися від сну та батожити себе. Не думаю я також, щоб після страшного болю від батожіння легко було перейти до умлівання над музикою. Дайте мені спати, ваша милосте, і не чіпляйтесь до мене з бичуванням, бо інакше я заприсягнуся, що не торкнуся волосинки не лише на моїм тілі, а й на моїм плащі.

— О, загрубіла душе! О, немилосердний зброєносцю! О, марно витрачений хліб та неоцінені милості, які я тобі робив і хотів ще зробити! Завдяки мені ти був губернатором і маєш підстави сподіватися стати графом або дістати який інший відповідний титул; і це все здійснилося б не пізніше як через рік, бо...

— Я цього не розумію, — мовив Санчо. — Розумію тільки, що коли сплю, я не маю ні страху, ні надій, ні праці, ні слави. І добре зробив той, хто винайшов сон: плащ, який укриває всі думки людські; страву, що позбавляє голоду, воду, що вгамовує спрагу; вогонь, що зогріває моря; холод, що зменшує спеку, і нарешті — загальновживану монету, за яку можна все купити; терези й гирі, що рівняють чабана з королем, простака з розумним. Єдине

погане в сні — це, я чув, те, що він подібний до смерті, і між мерцем та тим, хто спить, різниця дуже невелика.

— Я ніколи не чув, Санчо, щоб ти говорив так вишукано, як сьогодні, — сказав Дон Кіхот, — і звідси бачу, яка правдива та приказка, що ти любиш наводити: не з тим, з ким народився, а з тим, з ким пасешся.

Під цей час вони почули глухий шум і страшенний гамір, що ширився по всіх околишніх долинах. Дон Кіхот звівся на ноги й ухопився за меч, а Санчо заховався під Сірого, загородившися з обох боків зброєю та в'ючним сідлом, і тремтів так само, як радів Дон Кіхот. Гамір щохвилини збільшувався й наближався до обох наполоханих людей, або принайні до одного, бо відвага другого нам уже відома.

Річ у тім, що тими шляхами й на той час кілька чоловік гнали на ярмарок понад шістсот свиней, що своїм вереском та хрюканням оглушили Дон Кіхота з Санчо, які не могли зрозуміти, що воно таке. Череда, розтягнувшись на великий простір, наблизилась і, хрюкаючи, не виявляючи поваги ні до Дон Кіхота, ні до Санчо, перебігла по них, зруйнувала Санчо траншеї й перекинула не лише Дон Кіхота, а й Росінанта. Череда, хрюкання, швидкість, з якою пробігли нечисті тварини, утворили на землі мішанину з сідла, зброї, Сірого, Росінанта, Санчо й Дон Кіхота.

Санчо через силу підвівся й попросив у свого пана меч, кажучи, що хоче вбити з півдесятка цих сеньйор — негречних свиней, бо тепер він уже знав, хто вони такі. Але Дон Кіхот одповів йому:

— Кинь їх, друже! Ця ганьба — кара за мої гріхи. Небо справедливо карає переможеного мандрівного рицаря тим, що його жеруть шакали, жалять оси й толочать свині.

— То це, певне, теж кара небесна, — мовив Санчо, — що зброєносців переможених рицарів кусають мухи, їдять воші й катує голод. Якби ми — зброєносці — були сини рицарів, яким служимо, або близькі їхні родичі, то воно, може, було б і нічого, що за їхню провину нас карають аж до четвертого коліна. Але що ж спільного у Пансів з Кіхотами?

Тепер влаштуємося зручніше та доспимо ту невеличку частину, що лишається від ночі. А там почне світати, і все піде на краще.

— Спасибі, Санчо, — відповів Дон Кіхот, — бо ти народився, щоб спати, а я — щоб пильнувати. Під той час, що лишається до ранку, я дам волю моїм думкам і висловлю їх чудовими віршами, які я вночі, без твого відома, склав у своїй голові.

— По-моєму, — мовив Санчо, — думки, що породжують вірші, — маловажні. Віршуйте ж, ваша милосте, скільки хочете, а я спатиму, скільки зможу.

І, звившися на землі клубком, він заснув міцним сном.

Настав день, і сонце промінням своїм торкнулося очей Санчо. Той прокинувся, полежав трохи, глянув на розгром, що його вчинили свині в його запасах, і вилаяв череду та ще декого. Нарешті, обоє рушили далі в розпочату подорож.

РОЗДІЛ XXXVII

про те, що трапилося з Дон Кіхотом та його зброєносцем Санчо, коли вони їхали додому

Переможений і гнаний долею їхав Дон Кіхот додому, засмучений тим, що Санчо не бичує себе і тим самим не знімає чар з Дульсінеї.

— Санчо, друже, — звернувся до нього Дон Кіхот, — щиро кажу, що дам тобі все, що належить, коли б ти зажадав платні за ті батоги, які здіймуть чари з Дульсінеї. Скажи, Санчо, скільки ти хочеш, і швидше починай батожити себе, а гроші візьмеш готівкою й своєю власною рукою, бо моя скарбниця в тебе.

Почувши таку пропозицію, Санчо витріщив очі, наставив вуха і, давши згоду в душі, сказав своєму панові:

— Тепер я ладен виконати бажання вашої милості, бо воно й мені корисне, а любов до дружини й дітей робить з мене жаднюгу. Скажіть, ваша милосте, скільки ви дасте мені за кожен удар, що я собі зроблю?

— Якби заплатити тобі, Санчо, відповідно до величності та якості цих ліків, то на це не вистачило б усіх скарбів Венеції та золотого піску в Потосі. Виходь з розрахунку моїх грошей, що у тебе, і признач сам ціну за кожен удар.

— Цих ударів, — відповів Санчо, — три тисячі триста з гаком. З них я дав уже собі п'ять, а решта лишається за мною. Зарахуймо в гак ці п'ять ударів і будьмо говорити за три тисячі триста. Кладучи за один удар по квартильйо, — а менш я не візьму, хоч би весь світ цього хотів, — маємо три тисячі триста квартильйо; три тисячі

становлять одну тисячу п'ятсот півреалів, тобто сімсот п'ятдесят реалів, а триста квартильйо становлять сто п'ятдесят півреалів, чи сімдесят п'ять реалів. Додавши їх до семисот п'ятдесяти реалів, матимемо вісімсот двадцять п'ять реалів. Я й візьму їх із тих грошей вашої милості, що у мене, і вернуся додому вдоволений і багатий, хоч і вибитий.

— О, люб'язний Санчо, — скрикнув Дон Кіхот, — а які вдячні ми будемо тобі з Дульсінеєю! Коли вона стане тією самою, що раніш (а інакше й бути не може), її лихо стане щастям, а моя поразка — величезним тріумфом. Але слухай, Санчо, коли ти почнеш свою покуту? Якщо ти поквапишся, я дам тобі ще сто реалів.

— Коли? — спитав Санчо. — Цієї ночі неодмінно. Нехай ваша милість подбає про те, щоб ми були на вільному повітрі, а я вже пошматую своє тіло.

Зайшла ніч, якої Дон Кіхот ждав, як закоханий, що не може примирити час та свої бажання. Опинившися серед розкішних дерев, трохи подалі від шляху, вони розсідлали Росінанта й розвантажили Сірого, а потім розташувалися на зеленому лужку та повечеряли запасами Санчо. Повечерявши, Санчо зробив з вуздечки Росінанта та з оброті Сірого цупкий та гнучкий батіг і відійшов кроків на двадцять до купки букових дерев. Дон Кіхот, побачивши, як бадьоро й рішуче він іде, сказав:

— Дивись, друже, не побийся на гамуз! Роби перерву між батогами. І не дуже поспішай. Я хочу сказати, не бий себе так завзято, щоб не позбавити себе життя раніше, ніж ти дійдеш бажаного числа. А щоб ти не помилився, я стоятиму

осторонь та рахуватиму удари. Нехай же тобі небо сприяє, як і варт того твій добрий намір.

— Справний платник не турбується за заставу, — відповів Санчо. — Я батожитиму себе так, щоб тільки заподіяти біль, а не вбити себе, в чому і полягає суть цього дива.

Він одразу роздягся до поперека, вхопив вуздечку й оброть та почав батожити себе, а Дон Кіхот — рахувати. Давши собі шість чи вісім батогів, Санчо подумав, що жарт таки важкий, а ціна за нього дуже мала, а тому він спинився й сказав своєму панові, що помилився, бо кожен удар треба сплачувати не чвертю, а півреалом.

— Бий далі, Санчо друже, і не занепадай духом, — сказав йому Дон Кіхот, — я подвоюю ціну.

— Тоді, — відповів Санчо, — помагай Боже, і нехай сипляться удари!

Але шахрай перестав бити себе по плечах і почав батожити дерево, зітхаючи час від часу так, ніби з кожним зітханням у нього виходила душа. Лагідний Дон Кіхот, боячись, що Санчо заподіє собі смерть і через таку нерозважливість не зможе здійснити його бажання, сказав:

— Припини на цьому справу, друже. Ліки здаються мені дуже жорстокими, і краще не заживати їх відразу багато. Ти, якщо я не помилився, дав собі вже більше як тисячу ударів, досить поки. Кажуть, що осла можна навантажувати, та не переобтяжувати.

— Ні, ні, сеньйоре, — відповів Санчо, — про мене не казатимуть: гроші дістав, а діла катма. Одійдіть трохи, ваша милосте, і дозвольте мені дати собі ще тисячу ударів. Тоді ми за два рази кінчимо всю справу, і в нас ще й лишок буде.

— Коли ти в такому гарному настрої, — сказав Дон Кіхот, — то роби собі, а я відійду.

Санчо знову взявся до своєї праці так завзято, що незабаром зняв кору з багатьох дерев — так дуже він гатив. Наприкінці, щосили шмагнувши по букові, він гукнув:

— Тут помре Самсон і всі, хто з ним!

Дон Кіхот, почувши його жалісний голос і силу надзвичайного удару, підбіг до Санчо, вхопив той батіг з вуздечки та оброті і сказав Санчо:

— Доля не дозволить, Санчо друже, щоб заради моєї втіхи ти стратив своє життя, потрібне тобі для підтримки дружини й дітей. Нехай Дульсінея трохи потерпить, а я чекатиму, поки ти наберешся нових сил і кінчиш цю справу всім на радість.

— У час добрий, і хай буде так, коли цього бажає ваша милість, — відповів Санчо.— Киньте мені тепер на плечі свій плащ, бо я спітнів і не хочу застудитися, як то буває з новими покутниками.

Дон Кіхот так і зробив і, лишившись у самому камзолі, накрив Санчо, що заснув і спав, поки його розбудило сонце. Вранці рушили в дальшу путь і кінчили її того ж таки дня в одному селі за три милі звідти. Спинилися вони в заїзді, що його Дон Кіхот не прийняв уже за замок з глибоким ровом, баштами, ґратами та підйомними мостами, бо після того, як його перемогли, він до всього ставився розсудливіше.

РОЗДІЛ XXXVIII

про те, як Дон Кіхот і Санчо приїхали додому, та про інші події, що прикрашають цю велику історію і надають їй правдивості

Увесь той день вони перебули в сільському заїзді, чекаючи ночі: один — щоб на вільнім повітрі кінчити свою покуту, а другий — щоб бачити це закінчення, яке мало здійснити його бажання.

Ніч наш рицар провів під деревами, щоб дати Санчо змогу відбути покуту, що той і зробив тим самим способом, як і минулої ночі, тобто куди більше коштом кори букових дерев, ніж на шкоду своїй спині, яку він оберігав так, що удари батогом неспроможні були б зігнати й мухи, якби вона сиділа на ній.

Обдурений Дон Кіхот лічив удари й не пропустив жодного, підрахувавши, що разом з батогами минулої ночі вони становлять три тисячі двадцять дев'ять. Здавалося, сонце встало раніше, щоб бачити цю жертву, і під його світлом вони поїхали далі.

Дон Кіхот нетерпляче чекав дня, сподіваючись натрапити по дорозі на свою сеньйору Дульсінею в її справжньому образі. Цілий день він раз у раз підходив до кожної жінки, які зустрічалися дорогою, і пильно придивлявся, чи то не Дульсінея Тобоська, бувши певен, що обіцянки Мерліна не можуть бути брехливі. З такими думками та бажанням з'їхали вони на горбок, звідки видно було їхнє село, і Санчо,

тільки побачивши його, став навколішки й промовив:

— Розплющ свої очі, сподівана батьківщино, і глянь на свого сина Санчо Пансу, що повертає до тебе, хоч і не який багатий, але дуже вибитий батогами. Візьми в обійми і прийми також свого сина Дон Кіхота, що був переможений чужою рукою, але й сам переміг себе; а це, як він мені каже, найбажаніша перемога. Я везу з собою гроші, і хоч мені й дали добрих батогів, зате я добре проїхав верхи.

— Кинь ці дурниці, — сказав Дон Кіхот, — та вступимо правою ногою в наше село. А там ми вже дамо волю своїй уяві й складемо план пастушого життя, яким маємо жити.

В'їжджаючи в село, Дон Кіхот побачив, що коло однієї клуні сперечаються два хлопці; один з них казав другому:

— Не турбуйся, Перікільо, однаково ти її не побачиш усе своє життя.

Почувши таке, Дон Кіхот звернувся до Санчо й мовив:

— Чи чув ти, друже, як цей хлопчисько сказав: «ти не побачиш її все своє життя»?

— Ну, добре,— відповів Санчо, — а нам яке діло до того, що він каже?

— Як? — відказав Дон Кіхот. — Хіба ж ти не бачиш, що ці слова, коли їх пристосувати до моїх намірів, свідчать про те, що я ніколи не побачу Дульсінеї?

Санчо хотів відповісти, але йому перешкодив заєць, за яким бігло багато мисливців і гончаків, а він тікав цим полем і з переляку хотів заховатися між ногами у Сірого. Санчо схопив його голими руками і віддав Дон Кіхотові, а той сказав:

— Поганий знак! Заєць тікає, гончаки женуть його; не з'явиться Дульсінея.

— Чудний ви, ваша милосте! — мовив Санчо. — Скажімо, цей заєць є Дульсінея Тобоська, а ті гончаки — злі чарівники, що обернули її на селянку. Вона тікає, я її впіймав і віддаю вашій милості, а ви тримаєте її в своїх обіймах та голубите. Який же тут поганий знак чи яке лихо це віщує?

Хлопці, що сперечалися, підійшли подивитися на зайця, і Санчо спитав у одного з них, за віщо вони посварились. Той, що казав: «не побачиш її все життя», відповів, що він забрав у другого клітку з цвіркунами й не збирається повернути її ніколи. Санчо вийняв з кишені чотири квартоси, дав їх хлопцеві за клітку, а клітку віддав Дон Кіхотові, мовивши:

— Ось, сеньйоре, зламано й знищено ті віщування, які, на мою думку, стосуються наших справ, як торішній сніг. Якщо пам'ять мене не зраджує, я пригадую, наш священик казав, що розумні люди не звертають уваги на такі дурниці. Та й ви самі, ваша милосте, колись говорили, що тільки дурні надають ваги віщуванням. Немає рації ще на цьому спинятися; рушаймо далі та їдьмо додому.

Наблизившись, мисливці попросили віддати їм зайця. Дон Кіхот оддав, потім вони поїхали далі й на майдані зустріли священика та бакалавра Карраска.

Священик і бакалавр одразу впізнали їх і пішли назустріч, широко розкривши обійми.

Дон Кіхот зліз з осла й міцно притиснув їх до грудей, а хлопці, що від їхніх рисячих очей ні-

чого сховати не можна, підбігли до них і казали один одному:

— Ходіть сюди, хлопці, дивіться, який гарний у Санчо осел. А кінь Дон Кіхота став ще худіший, ніж був колись.

Оточені хлопцями, в супроводі священика й бакалавра, вони попрямували до садиби Дон Кіхота, де їх коло дверей зустріли ключниця й небога, до яких дійшли вже чутки про приїзд нашого рицаря.

І добрі небога та ключниця дали йому поїсти, поклали його на ліжко й пильнували його як могли краще.

РОЗДІЛ XXXIX

про те, як Дон Кіхот захворів, та про його смерть

Повернувшись додому, Дон Кіхот захворів на пропасницю, яка й тримала його в ліжку шість днів. За цей час його часто відвідували священик, цирульник та бакалавр — його приятелі, а Санчо Панса, весь час не відходячи, сидів у нього в головах.

Усі вони гадали, що хворобу спричинила скорбота від поразки та від того, що він не бачить, коли здійсниться його бажання звільнити та зняти чари з Дульсінеї, і намагалися звеселяти його, як уміли. Бакалавр умовляв його підбадьоритися та вставати, щоб розпочати пастуше життя, і казав, що купив за власні гроші кілька незвичайних собак стерегти отару. Але це не могло розвіяти суму Дон Кіхота.

Його приятелі покликали лікаря; той прийшов, помацав пульс, що не дуже його задоволь-

нив, і сказав, що життя хворого в небезпеці. Дон Кіхот вислухав лікаря спокійно, але не так поставилися до цього ключниця, небога та його зброєносець, що почали гірко плакати, наче перед ними був уже покійник.

Дон Кіхот, якого, на думку лікаря, губила туга та розчарування, попросив, щоб його залишили в кімнаті самого, бо він хоче трохи поспати. Він спав більше як шість годин, так що ключниця й небога подумали, що він і помре спавши, але потім він прокинувся і попросив небогу покликати його друзів.

Але небозі не треба було цього робити, бо всі троє — священик, бакалавр Самсон Карраско й цирульник Ніколас — увійшли на цю хвилину в кімнату, і Дон Кіхот, побачивши їх, сказав:

— Привітайте мене, сеньйори. Я вже не Дон Кіхот Ламанчський, а Алонсо Кіхано, що його за вдачу називали Добрий Алонсо. Я — ворог Амадіса Гальського та всіх його нащадків. Мені огидли безглузді історії про мандрівне рицарство, і я зрозумів своє божевілля й небезпеку, куди затягло мене читання їх. Я чую, сеньйори, як швидко наближається до мене смерть.

Всі дивилися один на одного, дивуючись з його слів, і хоч у них ще й були деякі сумніви, але вони вже починали вірити Дон Кіхотові. Однією з ознак, яка примушувала їх гадати, що він помирає, була та легкість, з якою Дон Кіхот замість божевільного став розсудливий, бо до наведених уже слів він додав багато інших, сказаних так влучно і таких розумних, що всі сумніви їхні розвіялися, вони повірили, що до нашого рицаря повернувся розум.

Санчо, довідавшись про стан свого пана та побачивши, як плачуть ключниця й небога, почав і собі хлипати і зайшовся слізьми, бо наш рицар і тоді, коли був Алонсо Кіхано і коли став Дон Кіхотом Ламанчським, завжди був лагідної вдачі та приємний у поводженні, тим-то його любили не самі тільки рідні, а й усі, хто з ним був знайомий.

Три дні, що Дон Кіхот ще прожив після розмови з друзями, він раз у раз зомлівав. Усі в домі були схвильовані, а проте небога все ж таки їла, ключниця пила, а Санчо був удоволений, бо надія дістати якусь спадщину трохи обмежує й притуплює нащадкам пам'ять про небіжчика.

Кінець кінцем настала остання година, і Дон Кіхот ще раз дуже переконано прокляв усі ри-

царські книжки. Присутній при цьому нотар сказав, що не читав в жодній рицарській історії, щоб якийсь мандрівний рицар помирав так спокійно на своєму ліжку, як Дон Кіхот, що віддав свій останній подих, тобто помер, серед сліз та жалкування всіх тих, хто був при його смерті. Побачивши це, священик попросив нотаря видати свідоцтво про те, що Алонсо Кіхано Добрий, якого звали звичайно Дон Кіхотом Ламанчським, пішов з цього життя й помер природною смертю.

ЗМІСТ

ЧАСТИНА ПЕРША

РОЗДІЛ I 5
РОЗДІЛ II 13
РОЗДІЛ III 19
РОЗДІЛ IV 27
РОЗДІЛ V 36
РОЗДІЛ VI 42
РОЗДІЛ VII 49
РОЗДІЛ VIII 62
РОЗДІЛ IX 68
РОЗДІЛ X 73
РОЗДІЛ XI 85
РОЗДІЛ XII 98
РОЗДІЛ XIII 103
РОЗДІЛ XIV 115
РОЗДІЛ XV 125
РОЗДІЛ XVI 131
РОЗДІЛ XVII 146
РОЗДІЛ XVIII 152
РОЗДІЛ XIX 162
РОЗДІЛ XX 170

РОЗДІЛ XXI 181
РОЗДІЛ XXII 188
РОЗДІЛ XXIII 196
РОЗДІЛ XXIV 203
РОЗДІЛ XXV 210
РОЗДІЛ XXVI 213
РОЗДІЛ XXVII 220
РОЗДІЛ XXVIII 225

ЧАСТИНА ДРУГА

РОЗДІЛ I 228
РОЗДІЛ II 241
РОЗДІЛ III 248
РОЗДІЛ IV 255
РОЗДІЛ V 258
РОЗДІЛ VI 262
РОЗДІЛ VII 271
РОЗДІЛ VIII 276
РОЗДІЛ IX 282
РОЗДІЛ X 295
РОЗДІЛ XI 297
РОЗДІЛ XII 302
РОЗДІЛ XIII 310
РОЗДІЛ XIV 318
РОЗДІЛ XV 324
РОЗДІЛ XVI 330
РОЗДІЛ XVII 340
РОЗДІЛ XVIII 346
РОЗДІЛ XIX 353
РОЗДІЛ XX 356

РОЗДІЛ XXI 362
РОЗДІЛ XXII 367
РОЗДІЛ XXIII 374
РОЗДІЛ XXIV 379
РОЗДІЛ XXV 386
РОЗДІЛ XXVI 389
РОЗДІЛ XXVII 397
РОЗДІЛ XXVIII 404
РОЗДІЛ XXIX 415
РОЗДІЛ XXX 422
РОЗДІЛ XXXI 425
РОЗДІЛ XXXII 433
РОЗДІЛ XXXIII 438
РОЗДІЛ XXXIV 441
РОЗДІЛ XXXV 443
РОЗДІЛ XXXVI 446
РОЗДІЛ XXXVII 450
РОЗДІЛ XXXVIII 454
РОЗДІЛ XXXIX 457

Літературно-художнє видання

Серія *«Бібліотека шкільної класики»*

Сервантес Сааведра Мігель де

ДОН КІХОТ

Роман

Для середнього шкільного віку

Видання третє, без змін

Редактор *О. О. Мошка*
Художній редактор *О. М. Ільїних*
Коректор *С. В. Гордіюк*
Комп'ютерне верстання *К. А. Кобзар*

Підп. до друку 28.10.10. Формат 84×108$^{1}/_{32}$. Папір друкарський.
Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 24,36.
Обл.-вид. арк. 23,44. Тираж 2000 прим.
Зам. № 1-0509.

ЗАТ «Національний книжковий проект»
03148, м. Київ, вул. Сім'ї Сосніних, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1723 від 23.03.2004

Віддруковано у ПРАТ «Харківська книжкова фабрика "Глобус"»
61012, Харків, вул. Енгельса, 11.
Свідоцтво А01 № 426917 від 24.11.2010
www.globus-book.com

Бібліотека
шкільної
класики

Роман класика іспанської літератури Мігеля де Сервантеса «Дон Кіхот» – один із найгеніальніших творів епохи Відродження – розповідає про пригоди бідного дворянина Алонсо Кіхано, який уявив себе рицарем Дон Кіхотом і разом із вірним зброєносцем Санчо Пансою вирушив у похід проти зла й несправедливості на землі.

ISBN 978617592131-9